

PL ISSN 0033-202X

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

---

# przeгляд biblioteczny

Rok założenia 1927

ROCZNIK 72

NARODOWY UNIWERSALNY  
KATALOG CENTRALNY NUKAT

zeszyt

**3/4**

---



Warszawa 2004

## REDAKCJA

Maria LENARTOWICZ – redaktor naczelny  
Krystyna BEŁKOWSKA – sekretarz redakcji

## RADA REDAKCYJNA

B. Sosińska-Kalata – przewodnicząca  
S. Cisek, E. Głowacka, H. Hollender, A. Jazdon, M. Nahotko,  
A. Nowińska, J. Pasztaleniec-Jarzyńska, J. Sadowska,  
M. Skalska-Zlat, E. Stefańczyk, J. Stępniaak, J. Wojciechowski, E. B. Zybert

Redakcja zeszytu: Maria Burchard, Maria Lenartowicz  
Recenzent zeszytu: Marta Grabowska

Stały dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego”

## **BIBLIOGRAFIA ANALITYCZNA BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ**

Opracowanie  
Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej  
Redaktor: Alina NOWIŃSKA

Adres redakcji i wydawcy:  
Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich  
00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7  
tel.: 827-52-96  
e-mail: [wyd.sbp-portal@wp.pl](mailto:wyd.sbp-portal@wp.pl)

Zawartość „Przeglądu Bibliotecznego” jest cytowana w czasopiśmie  
abstraktowym „Library and Information Science Abstracts”

Wydawnictwo SBP. Warszawa 2004  
Ark. wyd. 12,8. Ark. druk. 14,5. Nakład 800 egz.  
Druk i oprawa: Zakład Poligraficzny PRIMUM  
Kozerki 17a, 05-825 Grodzisk Mazowiecki, tel. 724-18-76

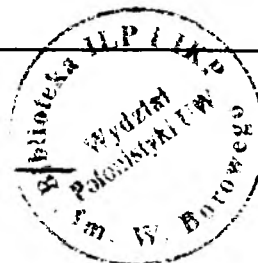
# PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

## LIBRARY REVIEW

Rocznik 72

2004

zeszyt 3/4



### TREŚĆ

## NARODOWY UNIWERSALNY KATALOG CENTRALNY NUKAT

Od redakcji ( <i>Maria Lenartowicz, Maria Burchard</i> ) . . . . .	99
Anna Paluszkiewicz (1941–2004) ( <i>Maria Burchard</i> ) . . . . .	101
Bibliografia publikacji Anny Paluszkiewicz ( <i>Andrzej Padziński</i> ). . . . .	107

### Artykuły

#### HISTORIA, STAN OBECNY I PRZYSZŁOŚĆ KATALOGU NUKAT

EWA DOBZYŃSKA-LANKOSZ: Jak do tego doszło? Geneza katalogu NUKAT . . . . .	111
MARIA BURCHARD: Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT po dwóch latach pracy . . . . .	121
AGNIESZKA KASPRZYK: Wprowadzanie i typy danych oraz narzędzia dostępu w katalogu NUKAT . . . . .	139
TOMASZ WOLNIEWICZ: Rola katalogów KaRo i NUKAT jako źródeł informacji . . . . .	149
MARIA GAJOWNICZEK: Kartoteka haseł wzorcowych opisu bibliograficznego w katalogu centralnym NUKAT . . . . .	155
BARBARA NAŁĘCZ: Od ISBD(S) do ISBD(CR) . . . . .	163
ANDRZEJ PADZIŃSKI: Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych – FRBR. Możliwości zastosowania w katalogach bibliotecznych . . . . .	173

#### JĘZYK HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH KABA

MARIA BURCHARD, ANNA KUCEWICZ: Język haseł przedmiotowych XXI wieku . . . . .	195
MARIA NASIŁOWSKA, MAŁGORZATA ZARUDZKA: Hasła przedmiotowe rozwinięte w katalogu centralnym NUKAT. Krok ku postkoordynacji . . . . .	207
MARIA NASIŁOWSKA: Integracja kartotek haseł wzorcowych NUKAT . . . . .	215
PAWEŁ RYGIEL: Określenie formy dokumentu w językach haseł przedmiotowych i rekordach bibliograficznych formatu MARC 21 . . . . .	223

## UCZESTNICTWO BIBLIOTEK W BUDOWIE I WYKORZYSTANIU KATALOGU NUKAT

DOROTA TKACZYK: Uczestnictwo bibliotek lubelskich w budowa- niu i wykorzystywaniu katalogu centralnego NUKAT . . . . .	231
BŁAŻEJ FERET, MIROSŁAWA LONT: Uczestnictwo bibliotek Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej w katalogu centralnym NUKAT . . . . .	253
MARIOLA AUGUSTYNIAK: Doświadczenia Biblioteki Uniwersy- teckiej w Łodzi z uczestnictwa w katalogu centralnym NUKAT . .	263
ELŻBIETA GÓRSKA: Biblioteka na Koszykowej a Centrum NU- KAT i współpraca z siecią bibliotek publicznych . . . . .	271
MAŁGORZATA WAGA: Prolib a NUKAT . . . . .	279
JADWIGA KOSEK: Uczestnictwo bibliotek sieci uczelnianych w lo- kalnych i centralnych katalogach komputerowych (na przykładzie bibliotek stosujących oprogramowanie VTLS/Virtual) . . . . .	283
Bibliografia na temat katalogu NUKAT ( <i>Magdalena Krynicka</i> ). . . . .	291

### Recenzje i przeglądy piśmiennictwa

#### Seria „Formaty, Kartoteki”

Formaty, Kartoteki. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich; Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych. 1997–. Warszawa 1997–. ( <i>Zofia Moszczyńska-Pętkowska</i> ) . . . . .	299
Przegląd piśmiennictwa krajowego ( <i>Hanna Zasadowa</i> ) . . . . .	305
Kronika krajowa . . . . .	309
Kronika zagraniczna . . . . .	317
Autorzy . . . . .	321
Roczny spis treści 2004 r. R. 72 ( <i>Zest. K. Bełkowska</i> )	

## CONTENTS

### NUKAT – THE NATIONAL UNION CATALOG

Editorial ( <i>Maria Lenartowicz, Maria Burchard</i> ) . . . . .	99
Anna Paluszkiewicz (1941–2004) ( <i>Maria Burchard</i> ) . . . . .	101
Bibliography of publications by Anna Paluszkiewicz ( <i>Andrzej Padziń- ski</i> ) . . . . .	107

## HISTORY, PRESENT STATE AND FUTURE OF NUKAT

EWA DOBRZYŃSKA-LANKOSZ: How did it begin? Origins of NUKAT (Summary – s. 118) . . . . .	111
MARIA BURCHARD: NUKAT after two years of work (Summary – s. 137) . . . . .	121
AGNIESZKA KASPRZYK: Workflow, types of data and access tools in NUKAT (Summary – s. 147) . . . . .	139
TOMASZ WOLNIEWICZ: KaRo and NUKAT as information sources (Summary – s. 153) . . . . .	149
MARIA GAJOWNICZEK: The union authority file in NUKAT (Summary – s. 161) . . . . .	155
BARBARA NAŁĘCZ: From ISBD(S) to ISBD(CR) (Summary – s. 171) . . . . .	163
ANDRZEJ PADZIŃSKI: Functional requirements for bibliographic records – FRBR. Their potential application in library catalogs (Summary – s. 194) . . . . .	173

## KABA SUBJECT HEADINGS

MARIA BURCHARD, ANNA KUCEWICZ: Subject headings of 21 <sup>st</sup> century (Summary – s. 206) . . . . .	195
MARIA NASIŁOWSKA, MAŁGORZATA ZARUDZKA: Extended subject headings in NUKAT. Step towards postcoordination (Summary – s. 214) . . . . .	207
MARIA NASIŁOWSKA: Integration of NUKAT authority files (Summary – s. 221) . . . . .	215
PAWEŁ RYGIEL: Defining form and genre of documents in subject headings and MARC 21 for bibliographic records (Summary – s. 229) . . . . .	223

## THE PARTICIPATION OF LIBRARIES IN THE CREATION AND APPLICATION OF NUKAT RESOURCES

DOROTA TKACZYK: The participation of Lublin libraries in the creation and application of NUKAT resources (Summary – s. 251) . . . . .	231
BŁAŻEJ FERET, MIROSŁAWA LONT: Libraries of Łódź Academic Library Network in NUKAT (Summary – s. 261) . . . . .	253
MARIOLA AUGUSTYNIAK: NUKAT experience as reported by Łódź University Library (Summary – s. 269) . . . . .	263
ELŻBIETA GÓRSKA: The Warsaw Public Library, NUKAT Center and the cooperation with Warsaw public library network (Summary – s. 277) . . . . .	271
MAŁGORZATA WAGA: Prolib library system versus NUKAT (Summary – s. 282) . . . . .	279
JADWIGA KOSEK: Academic library networks and the local and union catalogs (on the example of libraries using Virtua software) (Summary – s. 289) . . . . .	283
Bibliography on NUKAT – The National Union Catalog ( <i>Magdalena Krynicka</i> ) . . . . .	291

---

Reviews.....	299
News from the country.....	309
News from abroad.....	317
Contributors.....	321

ZESZYT DEDYKOWANY

PAMIĘCI

ANNY PALUSZKIEWICZ



**ANNA PALUSZKIEWICZ**  
(1941-2004)



## OD REDAKCJI

O potrzebie przygotowania zeszytu *Przeгляdu Bibliotecznego* poświęconego NUKAT-owi rozmawialiśmy z p. Anią Paluszkiewicz bardzo często, ale ciągle nie miała czasu, by zająć się tą sprawą. W rezultacie jest to zeszyt tylko dedykowany Jej pamięci jako głównej autorki koncepcji NUKAT-u.

Artykuły zawarte w niniejszym zeszycie *Przeгляdu* zostały zgrupowane w trzech rozdziałach. Dwa pierwsze rozdziały dotyczą głównie zagadnień organizacyjnych i metodycznych na obecnym etapie budowania i prowadzenia NUKAT-u. Przedstawiono problemy katalogu centralnego, omówiono tryb pracy Centrum NUKAT przy zatwierdzaniu i udostępnianiu rekordów kartoteki haseł wzorcowych i rekordów bibliograficznych sporządzanych przez biblioteki uczestniczące we współkatalogowaniu. Sporo uwagi poświęcono procesowi integracji rekordów w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych. Integracja ta dotyczy rekordów haseł, które mogą wystąpić zarówno jako hasła opisu bibliograficznego, jak i hasła przedmiotowe i stanowi element porządkowania słownictwa języka haseł przedmiotowych KABA. Omówiono zmiany organizacyjne w Centrum NUKAT: połączenie zespołów Ośrodka Kontroli Haseł Przedmiotowych Rozwiniętych i Ośrodka Języka i Kartoteki Wzorcowej KABA w jeden ośrodek, który będzie zajmował się zarówno koordynacją tworzenia słownictwa jhp KABA, jak i kontrolą jego stosowania w hasłach przedmiotowych rozwiniętych. Także w zasadach sporządzania rekordów bibliograficznych nastąpią zmiany związane z nowymi międzynarodowymi zaleceniami IFLA oraz nowatorskimi rozwiązaniami przyjmowanymi w zagranicznych katalogach centralnych. Trzeba np. dostosować w pełni opis wydawnictw ciągłych do zalecenia ISBD(CR) zastępującego dotychczasowe ISBD(S). Można myśleć o uwolnieniu haseł przedmiotowych z informacji o formie wydawniczej i piśmienniczej dokumentu, przenosząc je do odpowiednich pól rekordu bibliograficznego. Natomiast w dalszej perspektywie czeka uwzględnienie wytycznych zawartych w opracowanym przez IFLA dokumencie *Functional Requirements for Bibliographic Records* – a nie wiadomo jeszcze, jaką rewolucję w przepisach katalogowania może to spowodować.

Trzeci rozdział tego zeszytu *Przeglądu Bibliotecznego* zawiera artykuły opisujące doświadczenia poszczególnych bibliotek i ich zespołów z dotychczasowego uczestnictwa w katalogu NUKAT. Dużo miejsca w tych relacjach zajęło szczegółowe przedstawienie przygotowań bibliotek przed przystąpieniem do współkatalogowania, w tym zwłaszcza trybu szkolenia bibliotekarzy i uzyskiwania przez nich odpowiednich uprawnień. Pomimo prośby o artykuł skierowanej do dyr. Wojciecha Sachwanowicza nie wpłynął materiał przedstawiający doświadczenia Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, która jako pierwsza stosująca inny system w swoim katalogu włączyła się w 1997 r. do współtworzenia Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych, a ponadto utrzymuje kopię tej kartoteki w swoim systemie, jako bazę wspomagającą wykorzystanie CKHW w bibliotekach wykorzystujących system Horizon.

Trzeba przy tym zauważyć, że wprawdzie głównymi uczestnikami budowy NUKAT-u są biblioteki naukowe, ale Biblioteka m.st. Warszawy prezentuje przykład wykorzystania własnej współpracy z NUKAT-em w zaopatrywaniu w opisy nowych nabytków sieć bibliotek publicznych.

Wszystkie biblioteki wielokrotnie w różny sposób podkreślają korzyści ze współpracy z NUKAT-em. Mamy nadzieję, że materiały zawarte w tym rozdziale ułatwią następnym bibliotekom decyzje dotyczącą uczestnictwa w katalogu centralnym i wskażą drogę do współpracy z nim.

W wielu artykułach w tym zeszycie wyrażone są różnego rodzaju nadzieje związane z przystąpieniem Biblioteki Narodowej do udziału w prowadzeniu katalogu centralnego. Niestety, brak tu artykułu wyjaśniającego, jak Biblioteka Narodowa widzi ten swój udział. Od dawna wielokrotnie zwracaliśmy się z prośbą o taki artykuł do p. dyr. J. Pasztaleniec-Jarzyńskiej, która obiecywała go nam. Wyrażamy żal, że jednak nie dotarł do redakcji *Przeglądu Bibliotecznego*.

*Maria Lenartowicz, Maria Burchard*

## ANNA PALUSZKIEWICZ (1941–2004)

W dniu 28.01.2004 r. odeszła Anna Paluszkiewicz, starszy kustosz dyplomowany Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Z wykształcenia była informatykiem. W 1964 r. ukończyła Wydział Matematyki Uniwersytetu Warszawskiego (UW) z pierwszą grupą absolwentów nowej wówczas specjalności: metody numeryczne. Jeszcze przed uzyskaniem dyplomu, w lutym tegoż roku zatrudniona została w nowo utworzonym na UW Zakładzie Obliczeń Numerycznych (ZON), kierowanym przez ówczesnego rektora uczelni prof. Stanisława Turskiego. W 1967 r. przeszła do Zakładu Metod Numerycznych Wydziału Matematyki UW do pracy dydaktycznej na stanowisku asystenta, utrzymując w dalszym ciągu ścisłą współpracę z ZON-em. W 1970 r. podjęła studia doktoranckie, jednak nie zakończyły się one doktorem. Niezwykle trudna sytuacja rodzinna stała się najprawdopodobniej przyczyną rezygnacji w połowie lat 70. z pracy naukowej i powrotu do ZON-u. Od 1.01.1980 r., w wyniku reorganizacji ZON-u, z dużą grupą jego pracowników przeszła do Centrum Informatycznego UW. W listopadzie 1987 r. odeszła do Centrum Komputerowych Baz Danych „Infoterminal”, spółki zawiązanej przez UW i Szkołę Główną Planowania i Statystyki, aby po niecałych trzech latach, 1.04.1990 r., wrócić na Uniwersytet, tym razem do pracy w Bibliotece Uniwersyteckiej (BUW) na stanowisko specjalisty.

Nie był to Jej pierwszy kontakt z Biblioteką. W latach 70., gdy w BUW zaczęto interesować się komputeryzacją, szukano kontaktu z informatykami, zwracając się o pomoc do Instytutu Maszyn Matematycznych UW, który polecił do współpracy A. Paluszkiewicz. Od tam przez cztery lata jeden dzień w tygodniu poświęcała pracy w BUW. Zaowocowało to opracowaną przez Nią w 1976 r. *Analizą systemową BUW*, a w 1978 r. przygotowaną wspólnie z Jadwigą Krajewską i przy udziale Anny Romańskiej – wstępną koncepcją komputeryzacji BUW. Praca ta prowadzona była w ramach powołanego w 1976 r. w BUW Ośrodka Przetwarzania Danych (OPD). Wkrótce jednak w BUW zmieniono plany i rozpoczęto prace nad systemem SINBUW (System Informacyjno-Biblioteczny BUW), dając pierw-

szeństwo podsystemom udostępniania zbiorów w Sekcji Księgozbioru Dydaktycznego oraz ewidencji czasopism zagranicznych. Realizacja nowych projektów komputeryzacji opracowywanych od 1980 r. w OPD napotkała duże trudności z powodu braku ustalonych formatów opisu, oprogramowania oraz sprawnego języka informacyjno-wyszukiwawczego<sup>1</sup>. Anna Paluszkiewicz już wtedy nie współpracowała z OPD.

Gdy w 1990 r. została zatrudniona w BUW, powierzono Jej koordynację działań informatycznych związanych z projektowanym wówczas komputerowym centralnym katalogiem bibliotek UW. Widziała go jako katalog online z kartotekami haseł wzorcowych obsługiwany centralnie przez BUW oraz ze wspólną bazą informacyjną systemu gromadzenia. Jako warunek budowy katalogu wskazywała dostosowanie opisów zbiorów bibliotecznych do wymogów formatu opisu bibliograficznego FOKA oraz stworzenie kartotek haseł wzorcowych wspólnych dla całego systemu<sup>2</sup>. Trwały już wtedy w BUW z Jej inicjatywy podjęte i kierowane przez Nią prace nad formatem opisu bibliograficznego książek, wydawnictw ciągłych oraz druków muzycznych – FOKA. Opracowania te były gotowe do początku 1992 r. Szybko jednak zorientowała się, że przyjęty wówczas za podstawę tych polskich instrukcji format UNIMARC nie jest dopracowany w zakresie kartotek haseł wzorcowych. W BUW tymczasem pojawiła się szansa sfinansowania komputeryzacji z dotacji Funduszu A.W. Mellona. Należało szybko podjąć decyzję o modelu komputeryzacji i dokonać wyboru odpowiedniego oprogramowania. W utworzonym pod koniec 1992 r. Oddziale Automatyzacji BUW A. Paluszkiewicz została kierowniczką Sekcji Wdrażania Systemu VTLS, który zakupiły wtedy cztery biblioteki: Jagiellońska, Uniwersytetu Gdańskiego, Akademii Górniczo-Hutniczej i BUW. Dokonania te w istotny sposób wpłynęły na wycofanie się biblioteki z zamiaru komputeryzowania procesów bibliotecznych za pomocą zamówionego wcześniej oprogramowania Unikat, który ostatecznie zastosowano jedynie do obsługi katalogu księgozbioru dydaktycznego BUW i wypożyczeń z niego<sup>3</sup>. Anna Paluszkiewicz miała istotny wpływ na decyzję BUW – a pośrednio i pozostałych trzech bibliotek – o wyborze systemu VTLS, o przyjęciu strategii komputeryzacji katalogów z uwzględnieniem wspólnej kartoteki haseł wzorcowych, o wyborze formatu USMARC. Z inicjatywy Anny Paluszkiewicz podjęto prace nad instrukcjami formatu USMARC dla rekordu bibliograficznego książek i wydawnictw ciągłych oraz formatu USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych. Równolegle prowadziła pionierskie wtedy prace nad zasadami tworzenia kartotek haseł wzorcowych, wprowadzając to pojęcie do świadomości bibliotekarzy poprzez wykłady, szkolenia i zajęcia praktyczne oraz zapoczątkowa-

<sup>1</sup> A. Mężyński, A. Bednarz: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie w latach 1945-1980*. Warszawa 1998 s. 75-76.

<sup>2</sup> System biblioteczno-informacyjny UW. Materiały do dyskusji. 15.11.1991 r. (maszynopis).

<sup>3</sup> W 1999 r. ostatecznie zrezygnowano w BUW z wykorzystania oprogramowania Unikat. Katalog Księgozbioru Dydaktycznego został włączony do katalogu głównego BUW poprzez ponowne skatalogowanie zbioru w systemie VTLS.

nie budowy kartkowej kartoteki haseł osobowych i korporatywnych. Działania te miały wówczas ogromne znaczenie, bowiem wyznaczały nowy, prawidłowy kierunek komputeryzacji bibliotek w kraju. Szybko też wykroczyły poza ramy BUW. Przyłączyły się do nich pozostałe trzy biblioteki bezpośrednio zainteresowane zastosowaniem oprogramowania VTLS, ale rychło również biblioteki dopiero planujące komputeryzację, jak Uniwersytecka we Wrocławiu czy Uniwersytecka w Toruniu, która ostatecznie kupiła system Horizon. Do współpracy zaproszona została także Biblioteka Narodowa, wydawałoby się naturalny partner we wszelkich pracach dotyczących zasad i przepisów katalogowania. Anna Paluszkiewicz pełniła rolę projektanta i koordynatora działań, nauczyciela, ale też w dużej mierze wykonawcy. Sama uczyła się z literatury fachowej i dokumentacji oprogramowania. Szybko stała się najwyższym autorytetem w rozstrzyganiu problemów i wyjaśnianiu wątpliwości. Głęboka znajomość i rozumienie mechanizmów działania wprowadzonego oprogramowania, doskonała znajomość formatu oraz przepisów katalogowania, ogromna wyobraźnia, precyzja myślenia i przede wszystkim rzetelność sprawiały, że wszyscy zwracali się do Niej z najdrobniejszymi sprawami. Ona zaś cierpliwie odpowiadała, odpisywała, uczyła, tłumaczyła, wyjaśniała i зараżała entuzjazmem dla realizowanego – przez mało kogo widzianego tak precyzyjnie, kompleksowo – przedsięwzięcia komputeryzacji biblioteki. Od początku zaprosiła do współpracy Marię Lenartowicz – polski autorytet w zakresie przepisów katalogowania – z którą omawiała trudne problemy i u której szukała rady i pomocy. Kontakty te przerodziły się w trwającą do końca przyjaźń.

Prace prowadzone pod kierownictwem A. Paluszkiewicz – z początku spontanicznie i oddolnie – zyskały niebawem ramy organizacyjne. Biblioteki, które kupiły system VTLS zawiązały w 1993 r. Konsorcjum Bibliotek VTLS, w ramach którego powołano Zespół Koordynacyjny ds. Wdrażania VTLS. Przewodniczącym Zespołu został dr Jurand Czermiński, a sekretarzem naukowym A. Paluszkiewicz. W naturalny więc sposób cała sfera działań o charakterze merytorycznym – szkolenia, konferencje, przygotowywanie materiałów metodycznych i instrukcji, organizacja, koordynacja i opieka merytoryczna nad współpracą bibliotek, utworzenie w 1993 r. początkowo wspólnej, a od 1996 r. już Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW) pozostały w Jej gestii. Kierowała Ośrodkiem Formatów i Kartoteki Haseł Formalnych w Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych utworzonym w 1996 r. do prowadzenia CKHW. W 1995 r. opracowała koncepcję Centralnego Katalogu Czasopism (CKTCz) i wspólnie z Biblioteką Uniwersytetu Gdańskiego doprowadziła do jego uruchomienia na serwerze tamtejszej biblioteki. Była to druga już po CKHW inicjatywa A. Paluszkiewicz realizowana w gronie bibliotek VTLS, która następnie rozrosła się w międzybiblioteczne przedsięwzięcie ogólnokrajowe. CKTCz był dobrym poligonem doświadczeń w zakresie pro-

wadzenia współkatalogowania, wykorzystanych później w katalogu centralnym NUKAT.

W 1996 r. zaczęła przekonywać do utworzenia wspólnego katalogu bibliotek naukowych budowanego metodą współkatalogowania i stanowiącego źródło gotowych rekordów. W utworzonym do tego zadania zespole odegrała ważną rolę. Opracowała koncepcję katalogu i procedury współkatalogowania, kierowała zespołem ds. ujednoczenia zasad katalogowania, uczestniczyła w ocenie i wyborze systemu bibliotecznego dla NUKAT-u, a następnie w negocjowaniu kontraktu w sprawie jego zakupu. Ogromnie przeżywała okres dopracowywania przez firmę VTLS Inc. oprogramowania Virtua. Zrezygnowała z kierowania Ośrodkiem Formatów i Kartoteki Haseł Formalnych, aby móc skupić się w pełni na sprawach merytorycznych. Cierpliwie testowała oprogramowanie, wskazywała usterki, egzekwowała wynegocjowane i zapisane w kontrakcie rozwiązania. Zaprojektowała i w dużej części sama prowadziła merytoryczne przygotowanie uruchomienia katalogu. Nadal była tą Anią, do której wszyscy przychodzili po rozwiązania, poradę, pomoc. Denerwowała się brakiem samodzielności kolegów, ale zawsze była i zawsze pomagała. Cieszyła się rozwojem współkatalogowania, szybszym niż to przewidywała. Jeszcze pod koniec listopada 2003 r. była na spotkaniu Użytkowników Systemu Prolib w Krakowie, a w ramach przygotowań do współpracy NUKAT-u z Biblioteką Narodową zdążyła zaprojektować organizację i procedury obsługi bazy języka haseł przedmiotowych BN w katalogu NUKAT oraz wziąć udział w naradzie nt. likwidacji różnic formatu i zasad katalogowania stosowanych w BN i katalogu NUKAT. Nie miała już sił na udział w obchodach 10-lecia CKHW i uroczystej prezentacji NUKAT-u po pierwszym roku współkatalogowania w połowie grudnia 2003 r. w BUW.

Przez cały okres swojej blisko 14-letniej pracy w BUW A. Paluszkiewicz miała wiele wątpliwości i poczucie ogromnej odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Doprowadzając w 1993 r. do utworzenia wspólnie budowanej w postaci elektronicznej i wspólnie wykorzystywanej w komputerowych katalogach bibliotek kartoteki haseł wzorcowych, wyznaczyła kierunek rozwoju komputeryzacji bibliotek ukoronowany po dziewięciu latach uruchomieniem katalogu centralnego NUKAT, źródła gotowych rekordów. O wiele wyraźniej niż Jej otoczenie i przełożeni zdawała sobie sprawę, że buduje fundament komputeryzacji katalogów bibliotecznych w Polsce. Nie miała żadnych gwarancji, że zasiana na początku lat 90. idea współpracy wyjdzie poza krąg kilku, najwyżej kilkunastu zaprzyjaźnionych bibliotek. Uważała jednak, że nawet jeśli wspólnie budowana kartoteka haseł wzorcowych przyniesie oszczędność pracy, podniesie jakość i spójność danych tylko w kilku współpracujących katalogach, to warto angażować się w jej prowadzenie i rozwój.

Od początku Jej działań w środowisku bibliotekarzy stała się cenioną i znaną postacią. W zawodzie bibliotekarza osiągnęła poziom

najwyższy – stanowisko starszego kustosa dyplomowanego. Doskonałą znajomość norm, przepisów katalogowania i formatów potrafiła przełożyć na właściwości stosowanego w BUW – a potem w katalogu centralnym – oprogramowania bibliotecznego, wpływając istotnie na jego ostateczny kształt.

Myślała szybciej, widziała dalej i nie wszyscy potrafili za Nią nadążyć. Oczekiwała od ludzi uczciwości i rzetelności – cech, które dla Niej były wartością oczywistą i podstawową. Niecierpliwiła ją niesolidność i bezmyślność. Chętnie dzieliła się swoją wiedzą. Wykładała w sposób jasny i precyzyjny, pracowała z pasją i zaangażowaniem. Poprawności i precyzji wyrażania wymagała też od innych. Miała rzadką gotowość szukania rozwiązań kompromisowych, gdy było to korzystne dla realizowania wspólnej idei.

Jak to często, niestety, ma miejsce w podobnych przypadkach, ogrom prac, które wykonała, wagę problemów, które rozwiązała, skalę Jej kompetencji widzimy szczególnie ostro teraz, gdy Jej już nie ma. Zbudowała w Polsce samoregulujący się automatycznie system spójnych danych w katalogu centralnym NUKAT i sieci współkatalogujących bibliotek. Do tego pierwszego w kraju dostępnego w Internecie źródła gotowych rekordów już ustawia się ogromna kolejka różnego rodzaju bibliotek chętnych do skorzystania z jego zasobów. Spod Jej ręki wyszła grupa bibliotekarzy, która od początku i ciągle jeszcze najbardziej efektywnie uczestniczy we współkatalogowaniu narodowych zbiorów. Biblioteki, na których działalność miała wpływ, przeprowadziły komputeryzację swoich katalogów profesjonalnie, racjonalnie i oszczędnie.

Nigdy nie dbała o zaszczyty i uznanie. Spotkało Ją ich na pewno za mało jak na ogrom i wagę dokonań, które były Jej dziełem. Najgłębiej pozostała we wdzięcznych sercach ludzi, którzy z nią blisko współpracowali, którzy rozumieli cele Jej działania, którzy mieli okazję Ją poznać i od Niej się uczyć. Zaraziła ich swoją pasją i entuzjazmem, nauczyła współpracy. Dzięki Niej niełatwe zadanie prowadzenia katalogu postrzegane jest w Centrum NUKAT jako przedsięwzięcie oryginalne, niezwykle ważne dla bibliotekarstwa polskiego. Razem z Nią cieszyliśmy się rozwojem katalogu. Jego koncepcja, organizacja wprowadzania i dystrybucji danych jest w znaczącej części dziełem autorskim Anny Paluszkiewicz.

Nie zasklepiała się jedynie w pracy zawodowej. Była niezwykle wrażliwa na krzywdę, biedę i nieszczęście. Zawsze gotowa do pomocy nie tylko doraźnej, dzieliła się wszystkim co miała i przez lata służyła pomocą tym, którzy tego potrzebowali. Jej najbliżsi – rodzeństwo, siostrzenica i jej dzieci – byli dla Niej bardzo ważni. Cieszyła się ich obecnością, z radością i pasją o nich opowiadała. Kochała ich i była przez nich kochana.

Była dobrym i mądrym Człowiekiem.

W 2001. r. otrzymała medal „W dowód uznania” za zasługi dla bibliotekarstwa oraz Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, a w 2002 r.

wspólnie z Marią Lenartowicz nagrodę naukową im. Adama Łysakowskiego za książkę: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki*.

*Maria Burchard*



## BIBLIOGRAFIA PUBLIKACJI ANNY PALUSZKIEWICZ

1969

1. *ALGOL 60*. Warszawa 1969. Współaut.: Anna Jurkiewicz, Jan Madey.

1970

2. *On the notion of the description of the program.* „*Bull. Acad. Pol. Sc. Sér. Math.*” 1970 Vol. 18 no. 8 s. 499-505. Współaut.: A. Góraj, M. Mirkowska.

1973

3. *ALGOL 60*. Wyd. 2. Warszawa 1973. Współaut. Anna Jurkiewicz, Jan Madey.

1987

4. *System Turbo Access i system Turbo Sort*. Warszawa 1987.

1991

5. *Rola formatu i kartotek wzorcowych w skomputeryzowanych katalogach bibliotecznych.* „*Prz. Bibl.*” 1991 z. 3/4 s. 275-279.

1993

6. Lenartowicz Maria: *Format USMARC opisu katalogowego książek*. Instrukcja wypełniania rekordu w VTLS. Przy współpr. Anny Paluszkiewicz [i in.]. Warszawa 1993.

7. *Struktura danych w skomputeryzowanych katalogach bibliotecznych*. W: *Automatyzacja bibliotek publicznych*. Praktyczne aspekty. Materiały z II ogólnopolskiej konferencji, Białystok, 26-28 X 1993 r. Warszawa 1993 s. 48-52.

8. *Struktura danych w skomputeryzowanych katalogach bibliotecznych.* „*Bibliotekarz*” 1993 nr 12 s. 6-8.

1994

9. *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych*. Instrukcja wypełniania rekordu w VTLS. Przy współpr. Marii Lenartowicz [i in.]. Warszawa 1994.

10. *Formaty USMARC w polskich bibliotekach wykorzystujących VTLS*. W: *Komputery w bibliotekach – Polska '94*. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Chorzów, 10-12.06.1994. Warszawa 1994 s. 170-175.

11. *Formaty USMARC wykorzystywane w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych.* „*Prz. Bibl.*” 1994 z. 1/2 s. 45-54.

12. Nałęcz Barbara: *Format USMARC rekordu bibliograficznego wydawnictwa ciągłego*. Instrukcja wypełniania rekordu w VTLS. Przy współpr.: Anny Paluszkiewicz, Marii Lenartowicz. Warszawa 1994.

13. *Obsługa języka haseł przedmiotowych przez format USMARC i oprogramowanie VTLS.* „Prz. Bibl.” 1994 z. 3/4 s. 213-218.

14. *Odpowiedź na recenzję* [dot. poz. 6]. „Prz. Bibl.” 1994 z. 1/2 s. 132-133.

15. *Struktura danych w skomputeryzowanych systemach bibliotecznych.* W: *Komputeryzacja bibliotek.* Materiały konferencji, 24-26 maja 1993 r., Toruń. Toruń 1994 s. 137-141.

16. *Współpraca polskich bibliotek w zakresie komputeryzacji.* W: *Komputeryzacja bibliotek.* Materiały konferencji, 24-26 maja 1993 r., Toruń. Toruń 1994 s. 165-168.

17. *Wybór zintegrowanego systemu bibliotecznego i inne decyzje z tym związane.* „Prz. Bibl.” 1994 z. 1/2 s. 33-36.

#### 1995

18. *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych.* Instrukcja wypełniania rekordu w VTLS. Przy współpr. Marii Lenartowicz [i in.]. Wyd. 2 zm. Warszawa 1995.

19. *Zasady tworzenia kartotek wzorcowych haseł opisu bibliograficznego.* Warszawa 1995. Współaut.: Ewa Bagieńska, Władysława Kostrzewa.

#### 1996

20. *Formaty MARC. Początki i ewolucja.* W: *Komputeryzacja bibliotek naukowych w kontekście standardów oprogramowania bibliotecznego.* Materiały z konferencji ogólnopolskiej, Gdańsk, 9-10 maja 1994 r. Gdańsk 1996 s. 148-153.

21. *Propozycja ułatwienia retrospektywnej konwersji katalogów współpracujących bibliotek akademickich.* „Prz. Bibl.” 1996 z. 4 s. 315-322.

22. *Stan prac nad kartotekami haseł wzorcowych (khw).* W: *Zintegrowane systemy biblioteczne w aspekcie stworzenia jednolitego systemu bibliotecznego.* Białystok – Supraśl, 17-19 czerwca 1996. Materiały konferencyjne. Białystok 1996 s. 121-126.

#### 1997

23. *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki.* Warszawa 1997. Współaut. Maria Lenartowicz.

24. *Katalogowanie książek i wydawnictw ciągłych w formacie USMARC.* Poradnik. Oprac.: Jadwiga Kosek, Elżbieta Burakowska-Niezgoda, Anna Paluszkiewicz, Maria Lenartowicz. Pod red. Marii Lenartowicz i Anny Paluszkiewicz. Warszawa 1997.

25. *Struktura danych bibliograficznych w zintegrowanych systemach bibliotecznych.* Warszawa 1997.

#### 1998

26. *Problemy związane z modyfikowaniem rekordów kartoteki haseł wzorcowych.* W: *Materiały z Konferencji nt.: Język haseł przedmioto-*

wych KABA. Stan obecny i perspektywy rozwoju. Sopot, 9-11. 09.1997. Red.: M. Burchard, M. Lenartowicz. Warszawa 1998 s. 61-64.

27. *Trudne decyzje i ich efekty*. W: *Materiały na Międzynarodową Konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków, 16-19 listopada 1998. Warszawa 1998 s. 29-33.

#### 1999

28. *Difficult decisions and their outcome*. Transl. Jacek Soszyński W: *Research libraries. Cooperation in automation*. Warszawa 1999 s. 32-36.

29. *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych*. Zastosowanie w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych. Warszawa 1999.

30. *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe*. Zasady sporządzania rekordów kartoteki haseł wzorcowych. Oprac.: Maria Gajowniczek-Woźniak, Jadwiga Kosek, Mieczysław Książczak, Anna Paluszkiewicz, Krystyna Sanetra. Pod red. Anny Paluszkiewicz i Marii Lenartowicz. Warszawa 1999.

31. *Rola Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych.*, „Prz. Bibl.” 1999 z. 3 s. 149-155.

#### 2000

32. *Evolution of authority file work in Poland*. W: *Library automation in transitional societies. Lessons from Eastern Europe*. New York 2000 s. 224-234.

33. *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. Wyd. 2. Warszawa 2000. Współaut. Maria Lenartowicz.

34. „Każdy sądzi według siebie”, czyli odpowiedź na recenzję. „Biblioteka” 2000 nr 4 s. 138-140. Współaut. Andrzej Padziński.

35. O „biciu się w cudzą pierś”, czyli o polityce informacyjnej. „Bibliotekarz” 2000 nr 9 s. 19-21. Współaut. Andrzej Padziński.

36. O tym, jak wprowadzenie katalogów zautomatyzowanych przyczyniło się do rezygnacji ze stosowania przepisów katalogowania w niektórych bibliotekach. „Bibliotekarz” 2000 nr 10 s. 7-8.

37. [Red.] Padziński Andrzej: *Stosowanie Polskich Norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*. Red.: Maria Lenartowicz, Anna Paluszkiewicz. Warszawa 2000.

#### 2001

38. *Centralna kartoteka haseł wzorcowych*. [Streszczenie]. W: *VI Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej*. Informacja, wiedza, gospodarka. Wystawa. [Informator]. Warszawa 2001 s. 42-43. Dodatek do *PTINT* 2001 nr 3.

39. *Centralna kartoteka haseł wzorcowych formalnych*. W: *Informacja, wiedza, gospodarka*. VI Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Katowice, 2001. Warszawa 2001 s. 350-355.

40. [Red.] Chrzan Ewa, Padziński Andrzej: *Format MARC 21 rekordu zasobu*. Red.: Andrzej Padziński, Anna Paluszkiewicz. Warszawa 2001.

41. [Red.] Nałęcz Barbara: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla wydawnictwa ciągłego*. Red.: Maria Lenartowicz, Anna Paluszkiewicz. Warszawa 2001.

#### 2002

42. *From the Union Authority File to the union catalogue of Polish libraries*. W: *10th International Seminar: Scientific and technical information in Central and Eastern Europe*. Zakopane, 9-12 May 2001. Warsaw 2002 s. 45-47.

43. *Kartoteka haseł wzorcowych formalnych*. W: *Działalność resortowego systemu informacji naukowej w dobie społeczeństwa informacyjnego*. Materiały z II Forum Naukowej Informacji Wojskowej, 20-21 listopada 2001. Warszawa 2002 s. 21-33.

#### 2003

44. *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT*. [Streszczenie]. W: *Informator*. VII Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Ustroń, 17-19 września 2003. Warszawa 2003 s. 30. Dodatek do *PTINT* 2003 nr 2/3.

45. *NUKAT – polska droga do katalogu centralnego*. W: *Archiwa w postaci cyfrowej*. Materiały międzynarodowych warsztatów DELOS CEE. Warszawa, 25-26 kwietnia 2003. Pod red. E. Rosowskiej. Warszawa 2003 s. 15-24.

46. [Red.] Sanetra Krystyna: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu elektronicznego*. Red.: Maria Lenartowicz, Anna Paluszkiewicz. Warszawa 2003.

#### 2004

47. *Aiming at the union catalog of Polish libraries*. Stage 2: From the Union Authority File to the union catalog. W: *Union catalogs at the crossroad*. Ed. by A. Lass and R. Quandt. Hamburg 2004. Współaut. Andrzej Padziński. Także online. Dostęp: <http://hup.rrz.uni-hamburg.de/pdf/Lass.Quandt.Union.Catalogs.pdf>

48. *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT*. W: *Usługi, aplikacje, treści w gospodarce opartej na wiedzy*. VII Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Ustroń, 17-19 września 2003 (w druku).

49. [Głos w dyskusji]. W: *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*. Warszawa, 11-13 czerwca 2003. Referaty i dyskusja. Warszawa 2004 s. 259-260, 263-265, 265-266, 286-287, 288, 297.

*Andrzej Padziński*

HISTORIA, STAN OBECNY I PRZYSZŁOŚĆ  
KATALOGU NUKAT

EWA DOBRZYŃSKA-LANKOSZ

JAK DO TEGO DOSZŁO?  
GENEZA KATALOGU NUKAT

Początek lat 90. – komputeryzacja katalogów poszczególnych bibliotek:  
1993 r. – zapoczątkowanie CKHW. 1995 r. – zapoczątkowanie GKTCz. 1996 r.  
– powołanie Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych. Lata 1996-2000  
– dyskusja nad założeniami katalogu centralnego.

Pierwsze prace teoretyczne nad koncepcją zautomatyzowanego katalogu centralnego podjęto pod koniec lat 60. w Stanach Zjednoczonych. W wyniku tych prac siłami kilkudziesięciu bibliotek szkół wyższych zaczęto tworzyć akademicką sieć komputerową i pierwszy komputerowy katalog centralny – OCLC (Ohio College Library Center, później Online Computer Library Center). Katalog ten – dzisiaj największy na świecie tego typu serwis – od samego początku był budowany metodą współkatalogowania [9, s. 30-32].

W Polsce idea katalogów centralnych znana była od dawna. Znaczący dorobek w zakresie katalogów centralnych tworzonych metodą tradycyjną ma Biblioteka Narodowa, która od ponad 40 lat gromadzi w postaci kartotek, a od lat 70. także w postaci komputerowych baz danych, informacje o książkach i czasopismach zagranicznych, jak i o czasopismach polskich znajdujących się w ponad 1500 bibliotekach krajowych oraz w kilkunastu bibliotekach zagranicznych. Z punktu widzenia możliwości technicznych z końca lat 90. i normalizacji opisu bibliograficznego, formatów, kodowania znaków, braku kontroli za pomocą kartotek haseł wzorcowych (khw) itp., katalogi te są dzisiaj przestarzałe i nie mogły stać się podstawą centralnej bazy danych pomyslanej nie tylko jako źródło informacji o zasobach, lecz także pozycji gotowych do kopiowania do baz lokalnych.

O potrzebie budowy narodowego centralnego katalogu komputerowego wypowiedziały się m.in. Marta Grabowska [7, 8] i Anna Pa-

luszkiewicz [12]. Marta Grabowska była zwolenniczką zachowania określonej kolejności rozwoju komputeryzacji bibliotek, a mianowicie w pierwszej kolejności budowy katalogu centralnego, a w drugiej – katalogów lokalnych. Trudno nie zgodzić się ze stanowiskiem, że katalogi lokalne powinny być pochodną katalogu centralnego. Wszędzie tam, gdzie kolejność etapów została odwrócona, powstały bazy z dublującymi się opisami.

Zdaniem Anny Paluszkiewicz, „koszty i czas niezbędny do utworzenia baz danych przekraczają możliwości jednej biblioteki, dlatego niezbędna jest współpraca bibliotek. Kooperatywne tworzenie baz danych wymaga konsekwentnego stosowania wspólnych kartotek haseł wzorcowych oraz jednolitych zasad przy tworzeniu rekordów bibliograficznych” [12]. O ileż łatwiejsze byłoby zachowanie jednolitości zasad, gdyby i w Polsce równoległe z katalogami lokalnymi tworzony był katalog centralny! Niestety, warunki, w jakich powstały pierwsze lokalne katalogi biblioteczne wykorzystujące profesjonalne systemy zintegrowane, nie pozwoliły na wspólne założenie w tym samym czasie katalogu centralnego. Przede wszystkim na początku lat 90. sieć komputerowa w Polsce była we wstępnym stadium budowy, zatem transmisja danych była bardzo powolna i w dużym stopniu zawodna. Ponadto poszczególne ośrodki indywidualnie pozyskały zagraniczne środki na komputeryzację swoich bibliotek; pieniędzy nie było jednak na tyle dużo, by zakupić dodatkowe oprogramowanie do obsługi bibliograficznej bazy centralnej i powołać zespół do zarządzania danymi.

Mimo tych niesprzyjających warunków podjęto pewne przedsięwzięcia, które ostatecznie stały się elementami narodowego katalogu centralnego. Otóż cztery polskie biblioteki akademickie, które jako pierwsze zakupiły ten sam zintegrowany system biblioteczny VTLS, wspólnie zaczęły budować Centralną Kartotekę Haseł Wzorcowych (CKHW). Tak więc, zanim powstał pierwszy rekord bibliograficzny w którymkolwiek z lokalnych katalogów tych bibliotek, opracowano pierwsze rekordy haseł wzorcowych i wprowadzono je do wspólnej bazy w 1993 r. CKHW stała się źródłem zasilania baz lokalnych i Centralnej Kartoteki Tytułów Czasopism (CKTCz) w hasła wzorcowe. W 1996 r. przy finansowym wsparciu ze strony Ministerstwa Edukacji Narodowej powołano w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych, którego jednym z podstawowych zadań stało się prowadzenie CKHW. Dzięki współpracy bibliotek nie dopuszczono do dublowania prac w zakresie tworzenia haseł wzorcowych.

Drugim, podobnym przedsięwzięciem było zapoczątkowanie w 1995 r. budowy CKTCz. Ze względu na ograniczenia sprzętowe serwera BUW, na którym wcześniej posadowiona została CKHW, baza czasopism zlokalizowana została na serwerze Biblioteki Głównej Uniwersytetu Gdańskiego. Miała ona charakter katalogu centralnego, choć ograniczonego do jednego typu dokumentów – wydawnictw ciągłych. Powstawała, podobnie jak CKHW, metodą współkatalogowania. Do

jej tworzenia przystąpiły wszystkie biblioteki stosujące VTLS, a później także biblioteki wykorzystujące inne systemy (m.in. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu z systemem Horizon, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy z systemem Aleph, Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego z systemem Prolib). W 2002 r. CKHW i CKTCz w całości weszły do narodowego katalogu centralnego NUKAT.

Zdawano sobie sprawę z dublowania prac przy sporządzaniu opisów bibliograficznych. Dysponując dobrymi narzędziami, chciano wyeliminować powtarzanie pracy, a tym samym przyspieszyć prace nad retrokonwersją. W 1996 r. w Krakowie zorganizowano konferencję poświęconą tym zagadnieniom. Podczas konferencji po raz pierwszy Anna Paluszkiewicz publicznie zaprezentowała koncepcję utworzenia wspólnego katalogu w celu ułatwienia i przyspieszenia opracowania bieżącego wpływu, a także rekatalogowania zbiorów starszych. Jej zdaniem, „najpewniejszą metodą obniżenia kosztów opracowania (...) byłoby katalogowanie kooperatywne z prowadzeniem wspólnego katalogu (wk) bibliotek, które gotowe są do podjęcia takiej współpracy. Katalog ten byłby źródłem rekordów bibliograficznych odpowiedniej jakości dla katalogów online poszczególnych bibliotek” [12, s. 320].

W efekcie tych rozważań w listopadzie 1996 r. biblioteki stosujące VTLS powołały międzyuczelniany zespół do opracowania założeń Wspólnego Katalogu bibliotek naukowych (WuKa). Zadaniem zespołu było opracowanie dokumentu, który szczegółowo określi cele i możliwości organizacji katalogu [6]. W ramach prac zespół przeprowadził analizę ośmiu baz katalogowych. Badania wykazały, że w wybranych bazach ten sam opis występuje średnio trzy razy. Oznaczało to, że raz opracowany opis mógł być wykorzystany trzykrotnie. Zatem rozpoczęcie kooperatywnego katalogowania spowoduje przyspieszenie prac nad opracowaniem zbiorów, jednocześnie stworzy użytkownikom warunki efektywnego wyszukiwania, a także usprawni wypożyczenia międzybiblioteczne.

Przyjęto, że zasada tworzenia WuKa będzie taka sama, jak w przypadku CKHW, a zatem nowe rekordy bibliograficzne będą tworzone online w bazie centralnej, a następnie po zatwierdzeniu pobierane do baz lokalnych. Ustalono, że wszystkie opisy opracowywane będą z autopsji, a wszystkie rekordy wchodzące do baz lokalnych bibliotek współpracujących będą pochodziły z jednego źródła – bazy WuKa. Taka sama zasada od początku stosowana była w odniesieniu do haseł wzorcowych.

Zastanawiano się także, czy WuKa będzie tworzona od określonej daty na bieżąco, czy też podstawą katalogu będzie jeden z dużych katalogów lokalnych, np. baza Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Rozważana też była koncepcja budowy wspólnego katalogu z wykorzystaniem danych z kilku istniejących baz. Ze względu na potrzebę jak najszybszej eliminacji dublowania prac ostatecznie zespół zaproponował, by rozpocząć tworzenie bazy od wyznaczonej daty i równolegle opracować zasady przejmowania i scalania danych, które wcześniej

powstały w katalogach lokalnych. Nie zdawano sobie wówczas sprawy z trudności, jakie niesie ze sobą scalanie baz. Do dyskusji nad tym problemem powrócono kilka lat później.

Formuła wspólnego katalogu bibliotek naukowych zakładała otwartość: katalog miał być tworzony na potrzeby polskich bibliotek stosujących VTLS oraz wszystkich innych bibliotek zainteresowanych współpracą.

Na przełomie 1997/1998 r. pojawiła się możliwość pozyskania z Fundacji A. W. Mellona środków na zapoczątkowanie narodowego katalogu centralnego. Warunkiem było porozumienie się bibliotek naukowych najbardziej przedsięwzięciem zainteresowanych, choć stosujących różne systemy, włączenie do prac Biblioteki Narodowej, opracowanie wspólnego projektu i wystąpienie do Fundacji z jednym wspólnym wnioskiem.

Na początku 1998 r. przedstawiciele bibliotek stosujących systemy Horizon, Innopac i VTLS powołali zespół ds. narodowego katalogu centralnego<sup>1</sup>. W skład zespołu weszli reprezentanci Biblioteki Narodowej, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej, Biblioteki Głównej Akademii Rolniczej w Lublinie, Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej i Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych. W wyniku licznych dyskusji zaproponowano, by:

- katalog centralny powstawał metodą współkatalogowania,
- rekordy bibliograficzne tworzone były z autopsji w trybie online lub przekazywane w plikach,
- katalog centralny zawierał opisy różnych typów dokumentów (polskich i obcych),
- katalog centralny zawierał także dane, które powstały przed rozpoczęciem współkatalogowania, pod warunkiem, że będą one spełniały określone kryteria. Rekordy bibliograficzne powinny być zgodne z formatem USMARC, a wszelkie hasła muszą być kontrolowane przez kartoteki haseł wzorcowych (khw),
- jedynym źródłem rekordów khw w katalogu centralnym była Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych,
- katalog centralny był źródłem gotowych rekordów bibliograficznych, a przez to stał się narzędziem obniżenia kosztów i przyspieszenia opracowania wpływu bieżącego i retrokonwersji katalogów bibliotek polskich,
- katalog centralny umożliwiał użytkownikom efektywne wyszukiwanie i przejmowanie danych,
- katalog centralny zawierał informację o lokalizacji opisanych w nim dokumentów oraz łatwe przejście do informacji o zasobie,
- prowadzić dalsze poszukiwania narzędzi, które pozwoliłyby usprawnić obsługę funkcji związanych z wypożyczaniem międzybiblio-

<sup>1</sup> Od lipca 1998 r. nazwa: „Zespół Koordynacyjny ds. NUKAT”.



tecznym. Zwrócono uwagę na rysujące się w przyszłości możliwości wykorzystania w tym celu rozszerzonego protokołu Z39.50”<sup>2</sup>.

Sformułowano także niezbędne wymagania, które powinien spełniać system do obsługi katalogu centralnego, a mianowicie:

- dysponowanie przez system obszarem roboczym,
- możliwość sporządzenia pełnego rekordu khw przed rekordem bibliograficznym,
- obsługa wszystkich typów rekordów khw: nazw osobowych, nazw ciał zbiorowych, tytułów ujednoczonych i tytułów serii oraz rekordów haseł przedmiotowych,
- właściwa obsługa kontroli khw, zapewniająca możliwość kopiowania hasła do odpowiednich pól rekordów bibliograficznych, możliwość przejmowania przez bazę katalogu centralnego poprawionych rekordów khw w plikach i zagrywania nimi starych wersji,
- kontrola poprawności powiązań rekordów bibliograficznych z rekordami khw,
- automatyczne procedury aktualizacji haseł w rekordach bibliograficznych i innych rekordach khw po modyfikacji hasła w khw, możliwość eksportu rekordów nowych i poprawionych (bibliograficznych i khw),
- szybki dostęp do informacji o poszukiwanych dokumentach (wraz z informacją o ich lokalizacji i aktualnym statusie),
- dostęp do informacji poprzez telnet, www, Z39.50 i inne oprogramowanie typu klient.

Przy ustalaniu wymagań i prezentacji ogólnych założeń katalogu centralnego wykorzystano doświadczenia z dotychczasowej współpracy bibliotek stosujących VTLS, zwłaszcza przy tworzeniu CKHW i CKTCz i przejmowaniu rekordów z katalogów poszczególnych bibliotek przez inne biblioteki.

Wskazano wreszcie prace, które muszą być wykonane przed utworzeniem wspólnej bazy, a mianowicie:

- szczegółowe opracowanie założeń katalogu centralnego i zasad współkatalogowania,
- ustalenie zasad opracowania rzeczowego,
- ujednoczenie zasad katalogowania,
- ustalenie zasad współpracy i opracowanie sposobów komunikacji i wymiany danych pomiędzy systemami przez biblioteki uczestniczące w przedsięwzięciu,
- określenie technicznych warunków łączności i podjęcie działań mających na celu ich poprawienie,
- ustalenie formalnoprawnych zasad współpracy bibliotek, miejsca posadowienia bazy, lokalu, zespołu do obsługi bazy i do spraw rozwoju, sposób finansowania<sup>3</sup>.

<sup>2</sup>„Informacja o wynikach prac zespołu ds. katalogu centralnego” z dn. 12.03.1998 r. Rękopis w Centrum NUKAT.

<sup>3</sup> Notatka ze spotkania zespołu ds. narodowego katalogu centralnego w dn. 5.02.1998 r. Rękopis w Centrum NUKAT.

W celu realizacji prac przygotowawczych powołano podzespoły robocze do spraw:

- ujednoczenia zasad katalogowania i organizacji procesu wprowadzania danych do bazy NUKAT,
- opracowania rzeczowego,
- możliwości komunikacji i sposobów wymiany danych pomiędzy systemami oraz łączności,
- ustaleń formalnoprawnych i ustaleń finansowych.

W ramach prac m.in. poddano szczegółowej analizie systemy biblioteczne, które mogłyby obsługiwać katalog. W ich wyniku (w tym także RFI/Q) ustalono, że NUKAT korzystać będzie z systemu Virtua amerykańskiej firmy VTLS Inc. Zakładano, że współpracę z NUKAT-em podejmą biblioteki stosujące systemy: Aleph, Horizon, Prolib, VTLS i inne spełniające odpowiednie wymagania (w pierwszej kolejności biblioteki, które już wcześniej współtworzyły CKHW).

Ponadto przez wiele miesięcy pracowano nad ujednoczaniem zasad katalogowania. Opisano także procedury wprowadzania danych do centralnego katalogu i przejmowania z niego danych do baz lokalnych oraz organizację pracy przy tworzeniu CKHW itd.

Równolegle, w wyniku wstępnych uzgodnień Zespołu Koordynacyjnego ds. NUKAT<sup>4</sup>, opracowano wnioski do Fundacji A. W. Mellon. Pod koniec 1998 r. na realizację projektu Fundacja przyznała 705 000 USD.

Ze względu na ścieranie się poglądów na temat kształtu przyszłego katalogu i sposobu jego tworzenia prace nad koncepcją katalogu zajęły dwa i pół roku (1998-2000). W tym okresie doszło do działań blokujących postęp prac nad projektem i opóźniających decyzje prowadzące do uruchomienia katalogu centralnego NUKAT, co mogło przynieść jedynie negatywne skutki, a w skrajnym przypadku fiasko całego przedsięwzięcia. Byłaby to przegrana całego polskiego środowiska bibliotekarzy<sup>5</sup>. Istniała obawa, że zmiana uzgodnionej i przyjętej wcześniej koncepcji zniweczy funkcję katalogu centralnego jako źródła gotowych rekordów, że proponowana inna metoda budowy katalogu nie wyeliminuje dublowania prac, nie przyspieszy retrokonwersji, nie ograniczy szumu informacyjnego. W czerwcu 2000 r. na zaproszenie prorektora Uniwersytetu Warszawskiego odbyło się spotkanie przedstawicieli instytucji zaangażowanych w realizację projektu (rektorzy lub prorektorzy uczelni oraz dyrektorzy bibliotek) mające na celu wyjście z impasu. Na spotkaniu przedstawiono dokument zawierający kompromisową koncepcję Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT [10]. Określono w nim podstawowe założenia katalogu. Po wyjaśnieniu wszelkich kwestii spornych dokument został podpisany przez wszystkie trzy strony, tj. reprezentantów: Biblioteki Na-

<sup>4</sup> Ostatecznie w lipcu 1998 r. dla narodowego katalogu centralnego przyjęto nazwę „NUKAT” (pierwotna pisownia: „NUKat”).

<sup>5</sup> M. Burchard: Zamiat koncepcji bazy BruKat. Rękopis z dn. 29.02.2000 r. w Centrum NUKAT.

rodowej, bibliotek stosujących VTLS oraz bibliotek stosujących Horizon. Ostatecznie ustalono, że Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny będzie budowany metodą współkatalogowania z wykorzystaniem odpowiednich procedur współpracy gwarantujących osiągnięcie spójności danych, a źródłem haseł wzorcowych będzie CKHW. Jednocześnie przewidziano utworzenie odrębnej bazy katalogowej, w której biblioteki będą mogły ulokować swoje katalogi lokalne zbudowane bez khw lub z zastosowaniem rekordów khw utworzonych lokalnie – nie pochodzących z CKHW. Utrzymywanie równoległe dwóch baz – bazy kontrolowanej kartoteką haseł wzorcowych i bazy niekontrolowanej – było rozwiązaniem kosztownym, niemniej jedynym, które gwarantowało wówczas wyjście z impasu.

Kompromisowa koncepcja określała także formy uczestnictwa w katalogu centralnym NUKAT:

– czynne – dla bibliotek, które będą współuczestniczyły w opracowywaniu dokumentów, zyskując prawo kopiowania gotowych rekordów do swoich katalogów lokalnych,

– bierne – dla bibliotek, które nie mogąc współuczestniczyć we współkatalogowaniu, będą jedynie pobierały z katalogu centralnego gotowe rekordy do budowania swoich katalogów lokalnych.

Najgłębszy kryzys przedsięwzięcia ostatecznie został zażegnany. Prace przygotowawcze, wybór systemu i sprzętu oraz uruchomienie katalogu centralnego powierzono Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

#### BIBLIOGRAFIA

1. Burchard M.: *Rekordy, katalogi i internet, czyli co to jest NUKAT*. (Wywiad przeprowadzony przez przedstawiciela Internetowego Portalu Branży Wydawniczej – Wasz Wirtualny Wydawca) [online], [dostęp 11.09.2002]. Dostęp: <http://wirtualnywydawca.pl>

2. – : *Katalog centralny NUKAT – system wymiany danych w procesie opracowywania zbiorów polskich bibliotek*. „*Biul. EBIB*” [online] 2003 nr 9 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/49/burchard.php>

3. – : *Kompromis w sprawie Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT*. „*Bibliotekarz*” 2000 nr 10 s. 4-7.

4. – : *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT*. „*Bibliotekarz*” 2000 nr 2 s. 6-10.

5. Dobrzyńska-Lankosz E.: *Wczoraj fantazja, dzisiaj rzeczywistość, czyli o komputeryzacji polskich bibliotek akademickich słów kilka*. W: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Poznań, 13-15 listopada 2002. Poznań 2002 s. 125-147.

6. – , Padziński A.: *Stan prac nad projektem utworzenia Wspólnego Katalogu Bibliotek Naukowych (WuKa)*. „*Bibliotekarz*” 1998 nr 4 s. 5-9.

7. Grabowska M.: *Problemy koordynacji automatyzacji bibliotek w Polsce*. W: *Komputeryzacja bibliotek*. Materiały z konferencji, 24-26 maja 1993, Toruń. Toruń 1994 s. 31-46.

8. – : *Światowe trendy rozwoju komputerowych systemów bibliotecznych*. W: *Komputery w bibliotekach – Polska '94*. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. I Forum SBP '94. Chorzów, 10-12 czerwca 1994. Warszawa 1994 s. 30-40.

9. – : *Systemy online w bibliotekach*. Warszawa 1992.

10. *Kompromisowa koncepcja Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT*. „*Bibliotekarz*” 2000 nr 10 s. 3-4.

11. Paluszkiewicz A.: *NUKAT – polska droga do katalogu centralnego*. W: *Archiwa w postaci cyfrowej*. Materiały międzynarodowych warsztatów DELOS CEE. Warszawa, 25-26 kwietnia 2003. Pod red. E. Rosowskiej. Warszawa 2003 s. 15-24.

12. – : *Propozycja centralnego katalogu współpracujących bibliotek akademickich w celu ułatwienia retrospektywnej konwersji ich katalogów*. Referat wygłoszony na Sesji Naukowej: Retrokonwersja polskich zbiorów bibliotecznych: doświadczenia i przyszłość. Kraków, 29-30 kwietnia 1996 [online]. Dostęp: <http://priam.umcs.lublin.pl/ar/vtls/pelne/apalusz96.html>; zmieniona wersja tego referatu: *Propozycja ułatwienia retrospektywnej konwersji katalogów współpracujących bibliotek akademickich*. „*Prz. Bibl.*” 1996 z. 4 s. 315-322.

13. Padziński A.: *Zautomatyzowany katalog centralny bibliotek naukowych w Polsce*. Propozycje rozwiązań organizacyjnych. W: *Materiały na międzynarodową konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków, 16-19 listopada 1998. Warszawa 1998 s. 47-53.

14. Quandt R.: *The changing landscape in Eastern Europe*. A personal perspective on philanthropy and technology transfer. Oxford 2002.

15. Suszko-Sobina I.: *Centralny katalog wydawnictw ciągłych 1995-1998*. W: *Materiały na międzynarodową konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków, 16-19 listopada 1998. Warszawa 1998 s. 41-46.

16. Wolniewicz T.: *KaRo – katalog rozproszony bibliotek polskich*. „*Bibliotekarz*” 2002 nr 3 s. 2-6; – : *Rola katalogów KaRo i NUKAT jako źródła informacji*, s. 149-153.

EWA DOBRZYŃSKA-LANKOSZ

#### HOW DID IT BEGIN? ORIGINS OF NUKAT

Polish libraries began building their computer catalogs in the early 1990s. However, it was not possible to build a union catalog at that time as the computer network in Poland was in the early stage of its development. In 1993 four academic libraries using VTLS library system began building the Union Authority File located on the server of Warsaw University Library. In 1995 the libraries in question began building the Union

---

Catalog of Serials located on the server of Main Library of the University of Gdańsk. The number of libraries contributing to both databases gradually increased. In 1996 first plans and tasks for the union catalog were formulated. In 1998 the proposal for grant was submitted to the Andrew W. Mellon Foundation. The preparatory work was prolonged until 2000. It was decided then that the National Union Catalog would be built through shared cataloging and the source of authority records would be the Union Authority File. It was also agreed on that libraries could participate in the project actively or passively – both cataloging documents in the union database and copying ready records to their local catalogs or only copying records from NUKAT.

*Artykuł wpłynął do redakcji 23 sierpnia 2004 r.*



MARIA BURCHARD

## NARODOWY UNIWERSALNY KATALOG CENTRALNY NUKAT PO DWÓCH LATACH PRACY

Przygotowanie do uruchomienia NUKAT-u i etapy jego budowy. Zadania wyznaczone NUKAT-owi i sposoby ich realizacji. Obecny stan katalogu centralnego i uzyskane korzyści. Przygotowanie do uczestnictwa Biblioteki Narodowej we współkatalogowaniu. Opracowanie rzeczowe w bazie NUKAT. Biblioteki publiczne a NUKAT.

Współkatalogowanie w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym NUKAT prowadzone jest dopiero od dwóch lat, chociaż energiczne działania w kierunku jego uruchomienia datują się od końca 1997 r. Zarysowała się wówczas perspektywa pozyskania środków finansowych z Fundacji A.W. Mellona na realizowanie w Polsce takiego przedsięwzięcia. Był to okres, kiedy komputeryzacja katalogów w bibliotekach uczelnianych znajdowała się już w fazie poważnego zaawansowania. Biblioteki zawiązywały konsorcja, w których elementem spajającym było takie samo zakupione oprogramowanie bądź np. lokalizacja w jednym mieście. Często te porozumienia się przenikały, np. biblioteki skupione w Porozumieniu Bibliotek Wdrażających i Użytkujących System VTLs tworzyły bardzo praktyczne i użyteczne dla realizowania procesu komputeryzacji porozumienia miejskie, jak Krakowski Zespół Biblioteczny, Porozumienie Lubelskich Bibliotek Naukowych czy Porozumienie Trójmiejskie. Podobnie było w grupie bibliotek należących do porozumienia „Biblioteka z Horyzontem”, w ramach którego działa utworzona lokalnie od 2003 r. Łódzka Akademska Sieć Biblioteczna<sup>1</sup>. Pokazuje to, jak szybko bibliotekarze zorientowali się, że komputeryzacja katalogów bibliotecznych to znakomity obszar do rozwijania współpracy. Koronnym przykładem takiej pożytecznej i efektywnej współpracy była budowana od 1993 r. w grupie bibliotek stosujących oprogramowanie biblioteczne VTLs wspólna kartoteka haseł wzorcowych, od 1996 r. kontynuowana z udziałem Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu jako Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych (CKHW), prowadzona przez Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych (CFiKHW) Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW). Przygotowanego wówczas projektu rozszerzenia tej współpracy na budowanie przez biblioteki wykorzystujące oprogramowanie VTLs wspólnego katalogu – źródła gotowych rekordów

---

<sup>1</sup> Wcześniej jako „Łódzkie Konsorcjum Bibliotek Naukowych”. – Por. B. Feret, M. Lont: *Uczestnictwo bibliotek Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej w katalogu centralnym NUKAT*, s. 253-261.

bibliograficznych – z powodu braku środków finansowych nie można było zrealizować<sup>2</sup>. W momencie zatem, gdy pod koniec 1997 r. pojawiła się realna perspektywa utworzenia katalogu centralnego, niezwłocznie wyłoniono z grona bibliotek naukowych międzybiblioteczny zespół<sup>3</sup>, który w pół roku przygotował koncepcję katalogu i już na początku 1999 r. pozyskał fundusze na inwestycje konieczne do uruchomienia przedsięwzięcia<sup>4</sup>. Przystąpienie do zakładania katalogu centralnego stało się jednak możliwe dopiero po 13.06.2000 r., kiedy uzgodniono jego koncepcję kompromisową<sup>5</sup>. Wcześniej część zespołu sprzeciwiała się rygorystycznemu nakazowi sporządzania i stosowania rekordów kartoteki haseł wzorcowych w katalogu centralnym oraz współkatalogowaniu online w bazie centralnej za pomocą oprogramowania klienta systemu centralnego. Rozbieżne było także podejście do zbioru rekordów wcześniej wytworzonych i utrzymywanych w katalogach lokalnych poszczególnych bibliotek oraz zapewnienie dostępu do zawartych w nich informacji. Innym czynnikiem opóźniającym budowę katalogu centralnego był całkowity brak zainteresowania tym przedsięwzięciem ze strony władz centralnych odpowiedzialnych w Polsce za rozwój nauki, i co za tym idzie, brak środków na prowadzenie katalogu. Żadna uczelnia nie mogła wziąć na swoje barki ciężaru stałego jego utrzymywania. Dopiero w sierpniu 2000 r. Komitet Badań Naukowych zobowiązał się częściowo finansować realizację projektu, a następnie prowadzenie katalogu centralnego poprzez corocznie odnawialną dotację z funduszu SPUB (Specjalne Urządzenia Badawcze)<sup>6</sup>. Ten tryb współfinansowania działalności NUKAT-u utrzymywany jest do chwili obecnej.

Uruchomienie i następnie prowadzenie katalogu centralnego powierzono Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych (CFiKHW) BUW<sup>7</sup>. Przedstawicielki tego zespołu miały znaczący udział w opracowaniu koncepcji katalogu centralnego i w pracach zespołu projektującego, zaś liczący 23 osoby zespół Centrum, doświadczony już w prowadzeniu CKHW, był najbardziej merytorycznie i organizacyjnie przygotowany do tego przedsięwzięcia.

<sup>2</sup> A. Paluszkiewicz: *Propozycja ułatwienia retrospektywnej konwersji katalogów współpracujących bibliotek akademickich*. „Prz. Bibl.” 1996 z. 4 s. 315-322. – E. Dobrzyńska-Lankosz, A. Padziński: *Stan prac nad projektem utworzenia Wspólnego Katalogu Bibliotek Naukowych (WuKa)*. „Bibliotekarz” 1998 nr 4 s. 5-9. – A. Padziński: *Zautomatyzowany katalog centralny bibliotek naukowych w Polsce. Propozycje rozwiązań organizacyjnych*. W: *Materiały na międzynarodową konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków, 16-19 listopada 1998. Warszawa 1998 s. 47-53.

<sup>3</sup> W skład zespołu weszli przedstawiciele Biblioteki Narodowej, Porozumienia Bibliotek Wdrażających i Użytkujących System VTLIS oraz Porozumienia „Biblioteka z Horyzontem”.

<sup>4</sup> Dotacja z Fundacji A. W. Mellona.

<sup>5</sup> M. Burchard: *Kompromis w sprawie Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT*. „Bibliotekarz” 2000 nr 10 s. 4-7.

<sup>6</sup> Odbyło się w tej sprawie spotkanie w Bibliotece Uniwersyteckiej. Uczestniczyli w nim: prof. dr hab. Wojciech Maciejewski, prorektor Uniwersytetu Warszawskiego, Małgorzata Kozłowska, ówczesny wiceminister Komitetu Badań Naukowych, dr Henryk Hollender, dyrektor BUW i Maria Burchard, kierownik CFiKHW BUW.

<sup>7</sup> Biblioteka Narodowa brana wówczas pod uwagę jako siedziba oraz jednostka prowadząca katalog centralny nie podjęła się tego zadania.



Okres przygotowań do uruchomienia katalogu centralnego trwał prawie dwa lata. Niezwłocznie, już w sierpniu 2000 r., powiadomiono firmę VTLIS Inc. o wyborze oprogramowania Virtua do obsługi katalogu centralnego. Jesienią tegoż roku rozpoczęto z nią negocjacje w zakresie dostosowania systemu Virtua do obsługi NUKAT-u – zgodnie z przyjętą wcześniej koncepcją organizacji pracy – i uzgodniono kontrakt na zakup systemu. W 2001 r. zakupiono sprzęt, zainstalowano oprogramowanie Virtua na serwerze NUKAT-u i konsekwentnie testowano kolejne wersje oprogramowania, ściśle współpracując z firmą VTLIS nad jego dostosowaniem do określonych wymagań. Warunkiem uruchomienia katalogu centralnego było poprawne działanie oprogramowania, szczególnie w zakresie obsługi współkatalogowania, wyszukiwania i prezentacji danych. Ponadto czas ten wykorzystano na reorganizację bazy CKHW, nieprzerwanie budowanej od 1993 r. z udziałem 23 bibliotek naukowych. Już na początku 2001 r. wprowadzono zasadę sporządzania w tej bazie w trybie online rekordów haseł przedmiotowych rozwiniętych (hpr) języka KABA, poprzednio przechowywanych wyłącznie w katalogach lokalnych poszczególnych bibliotek. Przeprowadzono także akcję scalania w CKHW już istniejących w tych lokalnych katalogach rekordów hpr. Kolejny nurt przygotowań obejmował zwiększenie i przygotowanie do nowych zadań zespołu CFiKHW oraz bibliotek, które w pierwszej kolejności miały przystąpić do współkatalogowania. Ustalono, że będą to 23 biblioteki, które wcześniej uczestniczyły w budowaniu CKHW. Powołano w CFiKHW ośrodki do prowadzenia bazy rekordów hpr oraz do prowadzenia bazy rekordów bibliograficznych. W styczniu 2002 r. CFiKHW, zatrudniająca już 40 osób, przekształcono w Centrum NUKAT. Odtąd Centrum koordynuje współkatalogowanie, kontroluje wpływające każdego dnia rekordy, zajmuje się dystrybucją rekordów nowych i zmodyfikowanych, prowadzi szkolenia użytkowników katalogu w zakresie formatów MARC 21, zasad tworzenia rekordów kartoteki haseł wzorcowych i słownictwa języka KABA. Ponadto Centrum przygotowuje instrukcje i materiały metodyczne dotyczące formatów i zasad tworzenia kartotek haseł wzorcowych oraz języka KABA, a także ujednociania metod katalogowania, procedur współpracy itp.<sup>8</sup>

W końcu maja 2002 r. firma VTLIS przeprowadziła migrację liczącej wówczas ponad 720 000 rekordów bazy CKHW z tzw. klasycznego oprogramowania VTLIS do oprogramowania Virtua, z serwera BUW na serwer katalogu NUKAT. Dawna CKHW stała się Centralną Kartoteką Haseł Wzorcowych NUKAT (CKHW NUKAT). Na początku czerwca 23 biblioteki po dwutygodniowej, spowodowanej migracją, przerwie wznowiły wprowadzanie danych do CKHW NUKAT oraz ich pobieranie do katalogów lokalnych. W dniu 5.07.2002 r. ta sama grupa 23 bibliotek rozpoczęła budowanie bazy rekordów bibliograficz-

<sup>8</sup> Centrum opracowuje od 1997 r. wydawaną przez Wydawnictwo SBP serię wydawniczą *Formaty, Kartoteki*. Dotychczas ukazało się 18 tomów. – Por. Z. Moszczyńska: *Seria Formaty. Kartoteki*, s. 299-304.

nych NUKAT. We wrześniu 2002 r. przeniesiono do katalogu centralnego NUKAT Centralny Katalog Czasopism (CKTCz) budowany od 1995 r. metodą współkatalogowania przez biblioteki użytkujące system VTLIS<sup>9</sup>, a prowadzony w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego, liczący w chwili przejścia prawie 22 000 rekordów bibliograficznych<sup>10</sup>.

W pierwszym punkcie *Kompromisowej koncepcji katalogu centralnego*<sup>11</sup> zapisano: „Projektowany w Polsce Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT powinien:

- zapewnić dostęp do informacji o zasobach polskich bibliotek naukowych,
- usprawnić wypożyczenia międzybiblioteczne,
- być źródłem gotowych rekordów dla polskich bibliotek,
- powstawać metodą współkatalogowania, stając się dzięki temu narzędziem przyspieszającym tempo katalogowania oraz obniżającym jego koszty poprzez likwidację wielokrotnego katalogowania takich samych dokumentów w różnych bibliotekach kraju,
- umożliwić realizowanie retrokonwersji katalogów poprzez uwolnienie sił obecnie angażowanych w katalogowanie z ograniczonym wykorzystaniem współpracy lub całkowicie bez współpracy”.

Czy NUKAT spełnia oczekiwania projektantów i wypełnia nałożone nań powinności?

Dostęp do informacji o zasobach polskich bibliotek naukowych zapewnia w bazie NUKAT dopisywanie symbolu biblioteki do rekordu kopiowanego do jej katalogu lokalnego. Użytkownik, znajdując w katalogu centralnym opis poszukiwanego dokumentu, widzi także listę bibliotek, które dany dokument przechowują w swoich zbiorach. Nazwy poszczególnych bibliotek stanowią jednocześnie hiperłącza, które przenoszą użytkownika do opisu danego dokumentu w wybranym katalogu lokalnym<sup>12</sup>. Tam wystarczy już tylko sprawdzić status dokumentu i można realizować zamówienie czy wypożyczenie, także międzybiblioteczne. Wartość informacji o zasobach polskich bibliotek w prosty sposób zależy od liczby rekordów bibliograficznych wprowadzonych do NUKAT-u i z niego skopiowanych, a zatem także od liczby bibliotek uczestniczących we współkatalogowaniu i pobierających

<sup>9</sup> W ostatnim okresie do współkatalogowania w CKTCz przyłączyło się kilka bibliotek użytkujących inne systemy.

<sup>10</sup> Migrację tej bazy przeprowadzono bez udziału firmy VTLIS. Przeladowanie w całości grupy rekordów bibliograficznych dla czasopism było bezpieczne i możliwe, ponieważ budowano ją metodą współkatalogowania, z wykorzystaniem rekordów CKHW, z kontrolą poprawności oraz – co najważniejsze – poszczególne kopie rekordów CKTCz miały w katalogach lokalnych zachowany numer kontrolny identyczny z numerem kontrolnym rekordu macierzystego. Możliwe było zatem po przeniesieniu bazy do NUKAT-u zachowanie prawidłowego powiązania bibliograficznych rekordów macierzystych z ich kopiami w katalogach lokalnych. Możliwe było także zachowanie wszystkich ważnych elementów tej grupy rekordów, takich jak: dostęp do nich przez hasła wzorcowe, informacja o lokalizacji czasopisma, linki do katalogów lokalnych.

<sup>11</sup> *Kompromisowa koncepcja Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT*. „Bibliotekarz” 2000 nr 10 s. 3.

<sup>12</sup> Przez długi okres hiperłącza realizowane było wyłącznie do katalogów lokalnych obsługiwanych przez system Virtua, od sierpnia 2004 r. możliwe jest realizowanie hiperłącza również do katalogów stosujących inne systemy. Usługa ta sukcesywnie jest uaktywniana.

dane. Obecnie katalog centralny zawiera informację o lokalizacji ponad 813 000<sup>13</sup> dokumentów znajdujących się w polskich bibliotekach. Liczba rekordów skopiowanych to najbardziej dynamicznie wzrastający wskaźnik rozwoju katalogu centralnego i zapewne jest imponująca jak na nieco ponad dwa lata jego istnienia. Jednak to ciągle niewiele w porównaniu z liczbą dokumentów w tych bibliotekach przechowywanych. Tę oczywistą niedogodność w wypełnianiu informacyjnej funkcji katalogu centralnego w pewnym stopniu niweluje opracowane na początku 2001 r. przez T. Wolniewicza, oferowane m.in. z internetowej witryny NUKAT<sup>14</sup> narzędzie zwane KaRo, służące do przeszukiwania dostępnych w Internecie katalogów komputerowych. Pojawienie się KaRo pozwoliło na rezygnację z utworzenia zapisanej w p. 6. *Kompromisowej koncepcji*<sup>15</sup> odrębnej bazy katalogowej, w której miały być umieszczone rekordy z katalogów lokalnych wcześniej utworzonych, w celu zapewnienia czytelnikowi pełniejszej informacji o zbiorach polskich bibliotek naukowych. Pomijając wątpliwy efekt realizacji tego zapisu, KaRo okazało się rozwiązaniem bardziej praktycznym, nieporównywalnie mniej kosztownym i lepiej zapewniającym dostęp do informacji.

Najważniejszym elementem koncepcji NUKAT-u jest budowanie metodą współkatalogowania źródła gotowych rekordów. Jeśli ten punkt jest prawidłowo realizowany, pozostałe jej elementy niejako same się stopniowo wypełniają jako efekty dodatkowe współkatalogowania. Rozwój katalogu centralnego pokazują dostępne w Internecie<sup>16</sup> na bieżąco aktualizowane statystyki. Analiza danych w nich zawartych pozwala na ciekawe obserwacje. Baza rekordów bibliograficznych katalogu centralnego po 28 miesiącach pracy zawiera 325 481 rekordów bibliograficznych dla wydawnictw zwartych i 29 109<sup>17</sup> rekordów bibliograficznych dla wydawnictw ciągłych, łącznie 354 590 rekordów. Średnio miesięcznie przybywa do katalogu centralnego ponad 12 500 rekordów bibliograficznych. W tym samym okresie do katalogów lokalnych skopiowano, jak już wspomniano, ponad 813 000 rekordów bibliograficznych, średnio ponad 29 000 miesięcznie. Każdy rekord bibliograficzny wprowadzony do katalogu centralnego został średnio ponad dwa razy (2,29) zastosowany w katalogach lokalnych. Czy zatem utworzenie katalogu centralnego przyczyniło się do przyspieszenia katalogowania i obniżenia jego kosztów? Z całą pewnością tak, bowiem średnio 55,5% rekordów skopiowanych do katalogu lokalnego każdej współpracującej biblioteki zostało opracowanych przez bibliotekarzy z innej biblioteki. Jeśli jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że ponad 61% rekordów bibliograficznych w katalogu centralnym utworzono dla

<sup>13</sup> Wszystkie cytowane dane na podstawie statystyk z 31.10.2004 r.

<sup>14</sup> [www.nukat.edu.pl](http://www.nukat.edu.pl) – Zob. też T. Wolniewicz: *Rola katalogów KaRo i NUKAT jako źródeł informacji*, s. 149-153.

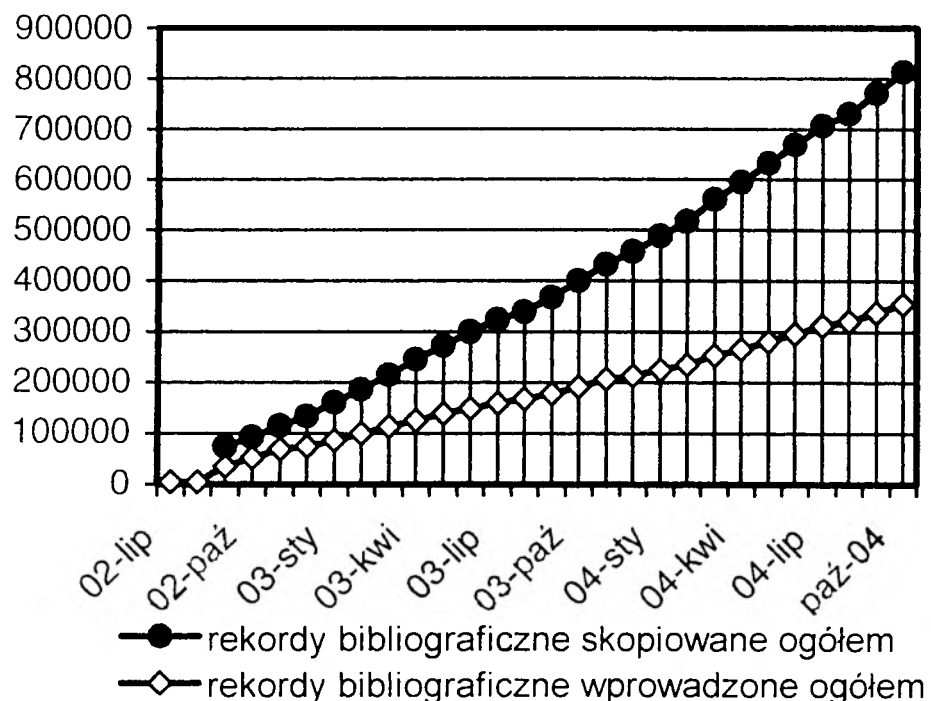
<sup>15</sup> Por. przyp. 11, s. 3.

<sup>16</sup> Por. przyp. 14.

<sup>17</sup> 21 943 rekordów przeniesiono z CKTCz, 7 166 wprowadzono do NUKAT-u.

dokumentów wydanych przed 2000 r., to można śmiało stwierdzić, że biblioteki – dzięki możliwości skopiowania rekordów dla bieżącego wpływu wydawnictw – rozpoczęły katalogowanie dokumentów wcześniej wydanych. Wiele bibliotek wprowadziło obowiązek kierowania do szybkiego katalogowania dokumentów zamawianych przez czytelników z katalogu kartkowego. Najwięcej dokumentów wydanych przed 2000 r. skatalogowała BUW, prawie 20% rekordów tej grupy w bazie NUKAT jest jej autorstwa. Natomiast w zakresie opracowania wpływu bieżącego przoduje Biblioteka Jagiellońska, prawie 30% rekordów dla dokumentów najnowszych w katalogu NUKAT sporządzili jej bibliotekarze.

Wykres 1. Wzrost liczby rekordów bibliograficznych w katalogu NUKAT i rekordów skopiowanych do katalogów lokalnych



Wyliczenia te nie uwzględniają w ogóle wpływających do CKHW NUKAT rekordów haseł wzorcowych. Katalog centralny oferuje ich obecnie prawie 1 062 000. Blisko jedna trzecia tego zbioru, ok. 340 000 rekordów, powstała od czasu uruchomienia katalogu centralnego, a więc prawie 50% przyrostu w porównaniu ze stanem z czerwca 2002 r. Dojście do tego stanu zajęło bibliotekom współtworzącym CKHW 9 lat. Obecnie średnio miesięcznie przybywa zatem do CKHW NUKAT ok. 15 000 rekordów haseł wzorcowych, średnia liczona od początku powstania CKHW wynosi nieco ponad 9 300 rekordów na miesiąc. Jak wiadomo, opracowanie rekordów haseł wzorcowych jest najbardziej kosztownym i czasochłonnym elementem katalogowania, a poszczególne rekordy haseł skopiowane do katalogów lokalnych są w nich wielokrotnie wykorzystywane do tworzenia powiązań z rekordami bibliograficznymi. Widoczny zatem zwiększony przyrost rekor-

dów wprowadzanych do CKHW NUKAT – zapewne wynik włączenia się w tę pracę podwojonej liczby bibliotek – ma istotny wpływ na tempo katalogowania i oszczędności w tym zakresie poprzez współkatalogowanie w bazie NUKAT.

Tabela 1. Rekordy bibliograficzne dla wydawnictw zwartych skopiowane z NUKAT-u do katalogów lokalnych (stan na 31.07.2004 r.)

Nazwa biblioteki	Liczba rekordów bibliograficznych, skopiowanych z NUKAT-u do katalogu lokalnego	W tym % rekordów własnego autorstwa
<b>Bydgoszcz</b> Bibl. Gł. Akademii Bydgoskiej **	0	0
<b>Białystok</b> Bibl. Uniwersytetu ***	0	0
<b>Gdańsk</b> Bibl. Gdańska PAN *	6 619	46,1
Bibl. Uniwersytetu Gdańskiego *	59 392	46,5
Bibl. Politechniki Gdańskiej **	4 088	59,4
Bibl. Techniczna Centrum Techniki Okrętowej **	274	28,1
Bibl. Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu **	2 452	45,0
Bibl. Akademii Muzycznej *	490	30,6
<b>Katowice</b> Bibl. Uniwersytetu Śląskiego *	5 201	26,9
<b>Kielce</b> Bibl. Politechniki Świętokrzyskiej **	2 261	37,7
Bibl. Akademii Świętokrzyskiej	9 296	20,2
<b>Kraków</b> Bibl. Naukowa PAU i PAN	4 671	54,3
Bibl. Jagiellońska i Bibl. Medyczna CM UJ *	86 174	63,7
Bibl. Akademii Ekonomicznej *	6 156	45,0
Bibl. Akademii Górniczo-Hutniczej *	12 581	56,1
Bibl. Akademii Pedagogicznej *	11 015	33,9
Bibl. Akademii Wychowania Fizycznego **	1 495	28,5

Bibl. Akademii Sztuk Pięknych *	1 229	63,7
Bibl. Akademii Rolniczej *	6 618	70,2
Bibl. Papieskiej Akademii Teologicznej *	14 583	66,1
Bibl. Akademii Muzycznej *	1 344	84,7
Bibl. Państw. Wyższej Szkoły Teatralnej *	3 291	68,1
Bibl. Międzynarod. Centrum Kultury **	4 192	70,3
<b>Lublin</b>		
Bibl. Uniwersytecka KUL *	46 259	35,6
Wojewódzka Bibl. Publiczna *	14 414	51,2
Bibl. Uniwersytetu *	47 863	27,2
Bibl. Akademii Rolniczej *	7 066	69,9
Bibl. Politechniki *	8 283	65,9
<b>Łódź</b>		
Wojewódzka i Miejska Bibl. Publiczna **	320	51,8
Bibl. Uniwersytecka *	39 232	18
Bibl. Główna Politechniki ***	2 162	20,1
Bibl. Gł. Uniwersytetu Medycznego ***	1 008	54,9
Bibl. Gł. Akademii Sztuk Pięknych ***	2 271	30,1
<b>Olsztyn</b>		
Bibl. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego *	16 897	28,7
<b>Poznań</b>		
Bibl. Uniwersytecka *	3 722	0,1
Bibl. Politechniki **	2 429	22,9
<b>Toruń</b>		
Bibl. Uniwersytecka *	71 447	45,2
Bibl. Wyższej Szkoły Bankowej ***	0	0
<b>Warszawa</b>		
Bibl. Publiczna m. st. Warszawy *	47 024	27,8
Bibl. Uniwersytecka *	90 809	58
Centralna Bibl. Matematyczna PAN ***	801	57,1
Centralna Bibl. Geografii PAN *	4 441	44,2
Bibl. Politechniki ***	623	0

Centralna Bibl. Rolnicza ***	8	100
Bibl. Akademii Muzycznej ***	0	0
<b>Wrocław</b>		
Bibl. Zakładu Nar. im. Ossolińskich *	25 589	41,4
Bibl. Uniwersytecka *	50 116	40,6
Bibl. Politechniki **	4 776	12,6
Dolnośląska Bibl. Pedagogiczna ***	269	46,8

\* Biblioteki współkatalogujące od chwili uruchomienia NUKAT-u w 2002 r.

\*\* Biblioteki, które podpisały porozumienie o współkatalogowaniu w 2003 r.

\*\*\* Biblioteki, które podpisały porozumienie o współkatalogowaniu w 2004 r.

Liczba bibliotek, które podpisały porozumienie o współkatalogowaniu w katalogu centralnym wzrosła w ciągu 2 lat o 26; obecnie jest ich 49. Jednakże aktywność tych bibliotek w budowaniu NUKAT-u jest bardzo nierówna. Aż 50% rekordów bibliograficznych NUKAT-u pochodzi z 4 bibliotek: Jagiellońskiej, Uniwersyteckiej w Warszawie, Uniwersyteckiej w Toruniu i Uniwersytetu Gdańskiego. 75% liczby rekordów bibliograficznych NUKAT-u jest dziełem 9 bibliotek, pozostałe 25% rozkłada się na 40 bibliotek uczestniczących we współkatalogowaniu. Niestety, w przypadku aż 6 bibliotek podpisane porozumienie pozostaje wyłącznie na papierze. Pomimo upływu 4-6 miesięcy, a nawet roku od szkolenia, biblioteki te nie wprowadziły do NUKAT-u ani jednego rekordu, nie wykorzystują nawet możliwości kopiowania rekordów gotowych.

Największe korzyści ze współkatalogowania wynoszą biblioteki gromadzące zbiory o profilu uniwersalnym: uniwersyteckie, publiczne, pedagogiczne itp.; jest ich 23. Mają one w swoim gronie największe, najbardziej aktywnie uczestniczące w katalogowaniu biblioteki, ale też największa jest powtarzalność dokumentów występujących w ich zbiorach. Biblioteki o wyspecjalizowanym profilu zbiorów korzystają ze współkatalogowania, jeżeli znajdują partnerów mających kolekcje o profilu pokrewnym. Widać to wyraźnie w wynikach uczestniczących w bazie NUKAT bibliotek o profilu ekonomicznym, rolniczym, artystycznym. Brak partnerów współkatalogowania dokumentów z tej samej dziedziny powoduje, że wkład tych bibliotek w budowanie NUKAT-u jest wyższy niż czerpane korzyści. Powiększona ostatnio dość liczna grupa bibliotek o profilu technicznym (10) pozwala przypuszczać, że wydatnie zwiększy się liczba opisów przygotowywanych przez te biblioteki, a dwie z nich (Biblioteka Akademii Górniczo-Hutniczej i Politechniki Lubelskiej), głównie do tej pory katalogujące dokumenty z tego zakresu, znajdą w katalogu centralnym więcej gotowych rekordów do skopiowania.

Budowanie NUKAT-u to także budowanie w skali kraju spójnego systemu danych poddających się automatycznemu modyfikowaniu.

Wszystkie kopie rekordów haseł wzorcowych i bibliograficznych identyfikowane są za pomocą tego samego numeru kontrolnego jak ich pierwowzór w katalogu NUKAT. Jest to możliwe dzięki konsekwentnej realizacji p. 3 *Kompromisowej koncepcji*: „Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT będzie budowany metodą współkatalogowania z wykorzystaniem odpowiednich procedur współpracy gwarantujących osiągnięcie spójności danych:

- rekordy kartoteki haseł wzorcowych (khw) będą tworzone online w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych (CKHW) przed rekordami bibliograficznymi, w których te hasła mają być użyte,
- rekordy bibliograficzne będą tworzone online w katalogu centralnym lub w katalogu lokalnym i następnie przesyłane w plikach do katalogu centralnego; tryb pracy pozostaje do uznania biblioteki współpracującej, choć zaleca się tryb online. Jednostka centralna NUKAT dostarczy bibliotekom współpracującym narzędzia umożliwiające wprowadzanie online danych do katalogu NUKAT”<sup>18</sup>.

Ten istotny element organizacji danych pozwala na automatyczne przeprowadzanie globalnych modyfikacji, automatyczne dodawanie haseł przedmiotowych w skopiowanych rekordach bibliograficznych, jeżeli takie hasło dodane jest do rekordu bibliograficznego w katalogu NUKAT itp. Dotyczy to jednak wyłącznie rekordów prawidłowo pobranych z katalogu centralnego i tylko bibliotek, które pobierają z NUKAT-u pliki z rekordami zmodyfikowanymi. Jeżeli biblioteka wykorzystuje kilka źródeł do budowania swojego katalogu, np. kopiuje rekordy za pośrednictwem KaRo lub bezpośrednio z innego katalogu, wtedy w katalogu centralnym nie następuje uzupełnienie w odpowiednim rekordzie informacji o nowym miejscu przechowywania dokumentu, a ponadto takie rekordy nie są objęte procesem automatycznego aktualizowania. Ważny dla spójności danych, zapisany w *Kompromisowej koncepcji* i ściśle według tego zapisu realizowany tryb ich wprowadzania i modyfikacji, postrzegany na etapie projektowania katalogu jako bardzo restrykcyjny i uciążliwy dla bibliotek, dziś nie budzi już tylu emocji, a czasami nawet odbierany jest jako istotnie złagodzony<sup>19</sup>.

Całkowicie nie udało się przeprowadzić zaplanowanego w projekcie katalogu centralnego scalenia w jego bazie rekordów bibliograficznych utworzonych w katalogach lokalnych przed zapoczątkowaniem współkatalogowania. Wysokie ryzyko utraty spójności danych przy wykonaniu tej operacji automatycznie lub wysokie koszty prowadzenia jej pod kontrolą gwarantującą spełnienie przez NUKAT funkcji bezpiecznego źródła gotowych rekordów oraz źródła prawidłowej informacji o zasobach bibliotek spowodowały, że Centrum NUKAT nie przeprowadziło tej operacji, chociaż widzi potrzebę powrotu do tego tematu. Wobec realizowanego już od ponad dwóch lat współkatalogowania byłoby użyteczne równoległe uzgadnianie zawartości katalogów

<sup>18</sup> Por. przyp. 11, s. 3.

<sup>19</sup> Por. przyp. 1.



lokalnych z katalogiem centralnym. Powinno ono być prowadzone w dwóch nurtach poprzez:

– okresowe porównywanie zawartości katalogów lokalnych z katalogiem centralnym i sukcesywną wymianę rekordów lokalnych na rekordy skopiowane z katalogu centralnego, połączone z uzupełnianiem odpowiedniego rekordu bibliograficznego w bazie NUKAT symbolem lokalizacji,

– stopniowe przenoszenie z katalogów lokalnych do katalogu centralnego rekordów bibliograficznych dla dokumentów jeszcze w katalogu centralnym nie skatalogowanych. Zabieg ten byłby związany z koniecznością weryfikacji tych rekordów, niezbędną ich modyfikacją, a w wielu przypadkach nawet koniecznością ponownego skatalogowania dokumentów zgodnie z obowiązującymi obecnie w katalogu centralnym zasadami katalogowania.

Takie dwukierunkowe uzgodnienie zawartości NUKAT-u z katalogami lokalnymi w istotny sposób podniosłoby jego wartość informacyjną, zarówno w zakresie informacji o dokumentach znajdujących się w polskich bibliotekach naukowych, jak i o miejscu ich przechowywania, wzrosłaby także efektywność współkatalogowania dokumentów wcześniej wydanych. Jednak uruchomienie planowej akcji przenoszenia rekordów z katalogów lokalnych do katalogu centralnego nie było możliwe do tej pory i nie wydaje się możliwe w najbliższej przyszłości z powodu całkowitego braku funduszy na ten cel. Centrum nie dysponuje żadnymi rezerwami osobowymi ani finansowymi pozwalającymi na prowadzenie kontroli nawet niewielkiej liczby dodatkowych rekordów bibliograficznych poza wpływem bieżącym rekordów nowych i modyfikowanych. Wiadomo natomiast, że niektóre biblioteki, np. Uniwersytecka w Łodzi, na własną rękę porównują dane ze swojego katalogu z NUKAT-em, wykorzystując rezerwy czasowe uzyskane w wyniku kopiowania gotowych rekordów z katalogu centralnego<sup>20</sup>.

W gronie bibliotek współkatalogujących ciągle nie ma Biblioteki Narodowej. Przyłączenie się jej do współkatalogowania jest już z pewnym zniecierpliwieniem wyczekiwane przez środowisko bibliotekarzy. Uzgodnienia Centrum NUKAT z Biblioteką Narodową w tym zakresie prowadzone są już od dłuższego czasu, ale też skala problemów w tym przypadku ma zupełnie inny wymiar niż przy przyłączaniu się do współpracy kolejnej biblioteki naukowej użytkującej inne niż w katalogu centralnym oprogramowanie. Biblioteka Narodowa, jako jedyny w Polsce użytkownik systemu Innopac, nie ma partnera i nie może skorzystać z doświadczeń żadnej innej biblioteki w pokonywaniu trudności związanych z przejmowaniem rekordów nowych i zmodyfikowanych z katalogu centralnego do katalogu własnego oraz wynikających z różnic pomiędzy systemami. Ponadto, jako wydawca bibliografii narodowej, musi w procedurę przejmowania danych wpisać cotygo-

<sup>20</sup> Zob. M. Augustyniak: *Doświadczenia Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi z uczestnictwa w katalogu centralnym NUKAT*, s. 263-269.

dniowy proces wyprowadzania danych do *Przewodnika Bibliograficznego*. Wiąże się to z koniecznością zapewnienia spójności pomiędzy opisami ogłoszonymi w bibliografii narodowej i w katalogu NUKAT. Konieczne są zatem odpowiednie rozwiązania organizacyjne służące ochronie przed modyfikacjami sporządzonych lub zmodyfikowanych przez Bibliotekę Narodową rekordów bibliograficznych wydawnictw polskich.

Dla bibliotek dotychczas uczestniczących w bazie NUKAT przystąpienie do współkatalogowania Biblioteki Narodowej to kusząca perspektywa pozostawienia jej do opracowania bieżącej polskiej produkcji wydawniczej i skupienia się na opracowaniu zbiorów wcześniej wydanych oraz zagranicznych. Byłaby to istotna zmiana jakościowa w katalogowaniu zbiorów w Polsce, szansa dość wyraźnego podziału zadań. Czy jednak Biblioteka Narodowa będzie w stanie uporać się z opracowaniem tych dokumentów wystarczająco szybko, tak jak potrzebują tego biblioteki uczelniane, zmuszone do zaspokojenia potrzeb oczekujących na nowości studentów i pracowników naukowych? Jeśli nie, biblioteki te niewiele zyskają, Biblioteka Narodowa będzie pracowicie kontrolować i modyfikować rekordy pobierane z NUKAT-u do *Przewodnika Bibliograficznego*, a w obszarze roboczym NUKAT-u istotnie zwiększy się liczba zgłaszanych do kontroli rekordów zmodyfikowanych.

Przygotowania Biblioteki Narodowej do współkatalogowania to także żmudne uzgodnienia w zakresie ujednoczenia zasad katalogowania i stosowania formatów MARC 21, na początek dotyczące rekordu bibliograficznego dla książek. Poświęcono temu zagadnieniu wiele spotkań i opracowano odpowiednie dokumenty, które po ostatecznym zaakceptowaniu przez obie strony zostaną ogłoszone jako obowiązujące w katalogu NUKAT<sup>21</sup>. Obie jednostki planują ponadto utworzenie wspólnego zespołu, który będzie odtąd odpowiadał za rozwój zasad katalogowania i formatów oraz przygotowanie materiałów metodycznych z tego zakresu przez zespoły robocze do rozwiązywania poszczególnych zagadnień. Zakończy to okres prowadzenia tego rodzaju prac równoległe przez Centrum NUKAT (dawniej CFiKHW) z jednej strony i Instytut Bibliograficzny BN z drugiej.

W projekcie katalogu centralnego przewidziano stosowanie trzech języków haseł przedmiotowych. Słownictwo poszczególnych języków będzie prezentowane w odrębnych indeksach. Rekordy słownictwa języka KABA są udostępniane w katalogu centralnym od momentu jego uruchomienia i znalazły się w jego bazie jako jeden z podzbiorów CKHW. Słownictwo języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej (jhpbn) i rekordy haseł przedmiotowych rozwiniętych tego języka znajdują się w CKHW NUKAT, gdy zostaną zakończone wszyst-

<sup>21</sup> Dokumenty uwzględniają ustalenia wypracowane w grupach roboczych ds. ujednoczenia zasad katalogowania działających na etapie projektowania katalogu centralnego w ramach Zespołu Koordynacyjnego NUKAT.

kie niezbędne testy. Prace nad przejęciem jhpbn oraz procedurami jego obsługi są już bardzo zaawansowane. Biblioteki, które stosują jhpbn w swoich katalogach, oczekują na jego udostępnienie z niecierpliwością. Umożliwi to im wykorzystanie tego języka i współpracę w zakresie opracowania rzeczowego dokumentów na podobnych zasadach, jak to ma miejsce w bibliotekach stosujących język KABA<sup>22</sup>. Ten krok w kierunku współpracy BN z NUKAT-em jest najbliższy realizacji i powinien wyprzedzić rozpoczęcie przez nią współkatalogowania, stwarzając dobry – rzeczywisty, a nie eksperymentalny – obszar do sprawdzenia zaprojektowanych procedur i organizacji pracy. Prowadzeniem bazy słownictwa jhpbn oraz jej rozbudową i kontrolą wprowadzanych rekordów będą się zajmować w bazie NUKAT uprawnieni specjaliści z BN.

Trzecim językiem haseł przedmiotowych stosowanym w bazie NUKAT będzie polska wersja Medical Subject Headings (MeSH). Jest on wykorzystywany do charakterystyki przedmiotowej dokumentów z zakresu medycyny w katalogach bibliotek uczelni medycznych. Środowisko naukowych bibliotek medycznych z pewnym zniecierpliwieniem oczekuje na – uzgodnioną już w początku 2003 r. – współpracę NUKAT-u z prowadzoną przez Bibliotekę Akademii Medycznej w Poznaniu bazą języka MeSH. Zaproponowana wówczas procedura zamawiania w bazie macierzystej potrzebnych do opracowania przedmiotowego rekordów słownictwa oraz przesyłania ich do NUKAT-u w celu utworzenia rekordu rozwiniętego hasła przedmiotowego i wykorzystania go w rekordzie bibliograficznym miała być w bibliotekach medycznych przetestowana i wprowadzona do zastosowania. Niestety, właściwe testy do dziś nie zostały przeprowadzone, a dwie biblioteki medyczne, które prowadzą współkatalogowanie w bazie NUKAT nie mogą stosować charakterystyki przedmiotowej w rekordach bibliograficznych. Można oczekiwać, że zwiększone ostatnio zainteresowanie następnych bibliotek medycznych współkatalogowaniem w bazie NUKAT wymusi przyspieszenie dopracowania procedury obiegu rekordów MeSH pomiędzy bazami. Zależy to jednak głównie od aktywności zainteresowanych bibliotek.

Koordinowanie i kontrola współkatalogowania to dobra okazja do obserwacji i ewentualnej weryfikacji zasad opracowywania rekordów khw i bibliograficznych, procedur sporządzania i modyfikowania rekordów, tworzenia i stosowania języka charakterystyki przedmiotowej. Weryfikacja taka następuje na skutek krytycznej oceny rozwiązań dotychczas stosowanych, zmieniających się okoliczności lub też może wynikać np. ze śledzenia rozwiązań wprowadzanych w innych dużych katalogach centralnych. W Centrum NUKAT badania i obserwacje

<sup>22</sup> M. Burchard: *Katalog centralny NUKAT – system wymiany danych w procesie opracowania zbiorów polskich bibliotek*. „*Biul. EBIB*” [online] 2003 nr 9. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/49/burchard.php> – Rekordy bibliograficzne katalogu NUKAT będą sukcesywnie zaopatrywane w tematy jhpbn przy okazji ich wprowadzania do NUKAT-u lub kopiowania do katalogu lokalnego przez bibliotekę stosującą ten język.

tego rodzaju prowadzone są nieustannie, a ujawniane niekonsekwencje, rozwiązania niepraktyczne lub nawet błędne stają się podstawą do zmian w trybie postępowania. Wprowadzane zmiany powinny zawsze służyć zapewnieniu spójności danych w katalogu, uproszczeniu drogi rekordu, usprawnieniu stosowanych procedur. Istotnym powodem rewizji metod postępowania bywa także konieczność przygotowania bazy do transformacji spowodowanej rozwojem systemów, pojawieniem się nowych narzędzi i związanej z nimi nowej organizacji danych, jak np: konieczność uwzględnienia *Wymagań funkcjonalnych dotyczących rekordów bibliograficznych (FRBR)*<sup>23</sup>. Z taką sytuacją mamy obecnie do czynienia w bazie NUKAT. Dość realna perspektywa zastosowania FRBR stała się bodźcem do porządkowania danych. Temu służy już częściowo zrealizowana w bazie NUKAT integracja kartotek, polegająca na ujednoczeniu rekordów khw języka KABA i rekordów khw opisu bibliograficznego dotyczących tej samej osoby, instytucji, tego samego wydarzenia czy tytułu<sup>24</sup>. Uproszczeniu i przyspieszeniu procedury wprowadzania danych służyć będzie planowane na początek 2005 r. zawieszenie działania bazy ProKABA – wydzielonej roboczej dla rekordów słownictwa jhp KABA – i zorganizowanie jej odpowiednika w buforze katalogu NUKAT, właściwym obszarze roboczym katalogu<sup>25</sup>. Rozważa się wyłączenie określeń formy i gatunków literackich oraz formy i gatunku utworów muzycznych z języka haseł przedmiotowych i utworzenie odrębnej grupy słownictwa służącego do klasyfikacji tego rodzaju dokumentów według określonych kryteriów<sup>26</sup>. Zapisywanie tego przydziału w przeznaczonym do tego odpowiednim polu rekordu bibliograficznego – innym niż pole dla tematów przedmiotowych – może ułatwić pomijanie tego elementu przy kopiowaniu rekordu bibliograficznego do biblioteki, jeżeli nie jest zainteresowana taką klasyfikacją. Także zmiany organizacyjne – planowane na początek 2005 r. połączenie kontroli rekordów słownictwa KABA i hpr w jednym ośrodku (dotychczas istnieją dwa odrębne) Centrum NUKAT – służą usprawnieniu koordynowania rozwoju słownictwa języka KABA. Większość tego rodzaju działań dotyczy CKHW, bazy dającej obraz 9-letniej historii pionierskich polskich prac nad kartotekami haseł wzorcowych i językiem haseł przedmiotowych KABA. W rekordach CKHW można prześledzić rozwój zasad ich tworzenia, zmiany organizacji i procedur wprowadzania danych, etapy rozwoju oprogramowania, zmiany świadomości i rozwój wyobraźni osób, które odpowiadały za jej prowadzenie. Często konieczne innowacje są negatywnie odbierane przez bibliotekarzy, którzy generalnie nie lubią zmian, zwłaszcza wymuszających odstępnie od wyćwiczonej przez lata drogi postępowania. Jednak to co było do przyjęcia – w służącej

<sup>23</sup> *Functional Requirements for Bibliographic Records*. München 1998. – Por. A. Padziński: *Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych – FRBR*, s. 173-194.

<sup>24</sup> Zob. M. Nasitowska: *Integracja kartotek haseł wzorcowych w katalogu NUKAT*, s. 215-221.

<sup>25</sup> Zob. M. Burchard, A. Kucewicz: *Język haseł przedmiotowych XXI wieku*, s. 195-206.

<sup>26</sup> Zob. P. Rygiel: *Określenie formy dokumentu w językach haseł przedmiotowych i rekordach bibliograficznych formatu MARC 21*, s. 223-229.

głównie bibliotekarzom, wyodrębnionej bazie CKHW od chwili jej utworzenia do połowy 2002 r. – jest nie do obrony w bazie CKHW NUKAT, będącej kartoteka wzorcową katalogu centralnego. W prowadzeniu tak dużego przedsięwzięcia, jakim jest NUKAT, konieczne jest szukanie rozwiązań, które godzą rozbieżne często interesy różnych uczestniczących we współpracy bibliotek. Na szczęście, w projektowaniu najpierw CKHW, a następnie katalogu centralnego, zadbano o mechanizmy, które pozwalają na podążanie za zmianami i utrzymanie spójności nie tylko bazy centralnej, ale spójności całego systemu danych wspólnie wytworzonych i wspólnie wykorzystywanych.

Prowadzenie katalogu centralnego w warunkach polskich jest ogromnym i trudnym przedsięwzięciem, tym trudniejszym, że trzeba uwzględnić różnorodność wykorzystywanych przez współuczestniczące biblioteki systemów bibliotecznych. Podnosi to koszty i komplikuje obsługę przepływu danych. Zobowiązuje także do restrykcyjnego przestrzegania w katalogu centralnym obowiązujących na świecie norm katalogowania oraz dbałości o poprawność danych. Zapewnia to odporność danych na zmiany technologiczne i jest niezbędnym warunkiem wymiany danych między systemami w kraju oraz wymiany międzynarodowej. W Centrum NUKAT właśnie toczą się uzgodnienia dotyczące współpracy z europejskim oddziałem OCLC PICA, prowadzone też są testy ładowania rekordów z NUKAT-u do WordCAT. Ich ewentualny pozytywny wynik będzie podstawą do podpisania umowy o współpracy z OCLC PICA. Jest zatem szansa udziału polskich bibliotek, za pośrednictwem katalogu centralnego, w budowaniu największego katalogu świata i przyjęcie odpowiedzialności za informacje w tym katalogu o dokumentach znajdujących się w polskich bibliotekach i w Polsce wydanych.

Oczekiwania wobec katalogu są ogromne. Bibliotekarze w jak najszerszym zakresie chcieliby korzystać z tego źródła gotowych rekordów. Z założenia katalog centralny projektowany był na użytek bibliotek naukowych. Przez nie został zaprojektowany, przez nie jest prowadzony i rozwijany. Co zatem z ogromną grupą bibliotek, które bibliotekami naukowymi nie są? Przyjęto zasadę, że współkatalogowaniem objęte zostaną biblioteki uczelniane, biblioteki PAN, publiczne biblioteki wojewódzkie i w przypadkach szczególnych biblioteki – nawet niewielkie – ale o unikatowych zbiorach. Informacja w katalogu centralnym o miejscu przechowywania dokumentu może zatem dotyczyć jedynie bibliotek z tej grupy. Nie można wymagać takiej informacji o zbiorach bibliotek publicznych miejskich, dzielnicowych, powiatowych, gminnych, szkolnych itp. wobec dużej powtarzalności dokumentów w tych bibliotekach. Ponadto nie jest chyba potrzebna z punktu widzenia użytkowników tych bibliotek. Nie znaczy to jednak, że biblioteki te nie mogą korzystać z NUKAT-u jako źródła gotowych rekordów. W katalogu centralnym przyjęto zasadę, że gotowe rekordy udostępniane są bez ograniczeń. Jeżeli biblioteka uczestniczy we współkatalogowaniu, otrzymuje z Centrum NUKAT narzędzie do

wprowadzania i pobierania danych. Jeśli nie należy do grona bibliotek współkatalogujących, pokonanie trudności związanych z przejmowaniem rekordów leży po jej stronie. A nie jest to proste zadanie. Różnorodność systemów stosowanych w katalogach bibliotek szkolnych, publicznych itp. jest jeszcze większa niż w bibliotekach naukowych. Ponadto oprogramowania w większości nie obsługują rekordów khw, formatu MARC 21, mają różnorodne, niezgodne z obowiązującymi normami systemy kodowania znaków. Wynikające z tej różnorodności i zindywidualizowania rozwiązań trudności przerastają możliwości pokonania ich przez pojedyncze biblioteki. Z pomocą przychodzą niektórzy producenci stosowanego w tych bibliotekach oprogramowania bibliotecznego i przy współudziale Centrum NUKAT przygotowują narzędzia informatyczne obsługujące pobieranie rekordów z katalogu centralnego i ładowanie ich do katalogu lokalnego. Zazwyczaj podczas takiej operacji następuje zubożenie zawartości rekordu i bezpowrotna utrata możliwości przywrócenia jego stanu pierwotnego, biblioteki jednak – zyskując możliwość przejęcia danych – mają ułatwione zadanie budowania katalogu lokalnego. Inne, wydawałoby się modelowe rozwiązanie, jest zastosowane w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy, która – sama uczestnicząc w budowaniu katalogu NUKAT – przekazuje pobrane z niego rekordy do sieci bibliotek publicznych, tworząc jednocześnie w swojej bazie katalog centralny sieci. Biblioteki te otrzymują pełne rekordy bibliograficzne wraz z kompletem towarzyszących im rekordów haseł, a trudności wynikające z różnorodności stosowanego oprogramowania w ramach tej sieci bibliotek pokonała Biblioteka na Koszykowej. Udostępnianie gotowych rekordów z katalogu centralnego jak największej liczbie bibliotek, które potrafią skorzystać z tego źródła danych, jest z pewnością jak najbardziej pożądane i właściwe. Należy jednak liczyć się z sytuacją, w której gwałtowny wzrost liczby jednoczesnych użytkowników katalogu – ponad limit (obecnie 384) – może sparaliżować współkatalogowanie w bazie NUKAT. W takiej sytuacji Centrum będzie zmuszone odciąć dostęp do bazy tej grupie bibliotek. Najbardziej właściwe w takim przypadku byłoby rozszerzenie licencji oprogramowania, wiąże się to jednak z koniecznością inwestycji sprzętowych.

Prowadzenie katalogu centralnego, jak już wspomniano wcześniej, finansowane jest z dwóch źródeł. Praca 23 pracowników Centrum NUKAT, zespołu przejętego z dawnego CFiKHW, finansowana jest z dotacji budżetowej przyznanej dwukrotnie w l. 1996 i 1998 na prowadzenie CKHW przez ówczesne Ministerstwo Edukacji Narodowej. Licząca 17 osób część pracowników Centrum NUKAT zatrudniona w wyniku zwiększenia jego zadań finansowana jest, zgodnie ze zobowiązaniem ówczesnego Komitetu Badań Naukowych, obecnie Ministerstwa Nauki i Informatyzacji, z corocznie przyznawanej dotacji z funduszu SPUB. Jednakże, chociaż katalog centralny dynamicznie się rozwija, dotacja, która nigdy nie była przyznana w wysokości 100% kwoty wnioskowanej, każdego roku jest systematycznie zmniejszana

i w roku bieżącym pokrywa zaledwie 50% potrzeb. Centrum NUKAT nie dysponuje zatem nie tylko środkami na przedsięwzięcia służące rozwijaniu systemu, poprawie informacji o zbiorach bibliotek, ale nie ma funduszu nawet na opłacenie pracowników przez pełny rok. Stanowi to bardzo złe rokowanie na przyszłość i może doprowadzić do konieczności zaprzestania działalności Centrum NUKAT, a w konsekwencji zmarnowania środków już włożonych w organizację racjonalnego współkatalogowania oraz w pracę setek bibliotekarzy nad zbudowaniem po raz pierwszy w Polsce bezpiecznego źródła gotowych rekordów.

MARIA BURCHARD

### NUKAT AFTER TWO YEARS OF WORK

In 2002 twenty-three libraries began building NUKAT – the National Union Catalog located at NUKAT Center in Warsaw University Library. NUKAT database has incorporated the content of the Union Authority File (run since 1993 by twenty-three libraries in question) and the Union Catalog of Serials built by means of shared cataloging on the server of Main Library of the University of Gdańsk. The preparatory stage of NUKAT project was heavily prolonged due to lack of appropriate funds and problems encountered by libraries in reaching an agreement on the final shape of the union catalog. The library system chosen for the National Union Catalog was Virtua of VTLS Inc. At present 49 research and academic libraries contribute to the union catalog. NUKAT database contains 354 590 bibliographic records and over one million of authority records. It is a source of ready records available to download by any interested library. All records are built online in NUKAT buffer space and, after their admission to the database, available to download. Modifications to records made online allow for the automatic updates to the content of the local catalogs. NUKAT catalog will comprise three subject heading systems: KABA, National Library Subject Headings and Polish version of MeSH. The National Library is expected to undertake shared cataloging in NUKAT in near future.

*Artykuł wpłynął do redakcji 15 listopada 2004 r.*





AGNIESZKA KASPRZYK

## WPROWADZANIE I TYPY DANYCH ORAZ NARZĘDZIA DOSTĘPU W KATALOGU NUKAT

Ogólna charakterystyka katalogu NUKAT: jego zawartość i tryb wprowadzania do niego rekordów. Vectors iPortal jako narzędzie dostępu do danych zgromadzonych w bazie NUKAT.

### TRYB WPROWADZANIA REKORDÓW DO BAZY NUKAT I JEJ ZAWARTOŚĆ

W dniu 5.07.2004 r. upłynął drugi rok funkcjonowania katalogu centralnego NUKAT. Katalog ten jest ulokowany na serwerze SUN Enterprise 450 w Centrum NUKAT Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Do obsługi katalogu służy system Virtua dostarczony przez firmę VTLIS z Blacksburga w Stanach Zjednoczonych.

W bazie NUKAT znajdują się dwa zbiory wzajemnie powiązanych rekordów:

- rekordy Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW) – obecnie 1 011 125 rekordów;

- rekordy bibliograficzne dla wydawnictw zwartych – 268 303 rekordów<sup>1</sup> oraz wydawnictw ciągłych – 27 897 rekordów.

Katalog NUKAT ma za zadanie:

- dostarczyć użytkownikom szybkiej i precyzyjnej informacji o dokumentach znajdujących się w polskich bibliotekach oraz o miejscu ich przechowywania, przyczyniając się tym samym do usprawnienia wypożyczeń międzybibliotecznych;

- usprawnić i przyspieszyć katalogowanie zbiorów poprzez stworzenie metodą współkatalogowania źródła dobrej jakości rekordów dla katalogów lokalnych poszczególnych bibliotek;

- objąć współpracą wszystkie biblioteki naukowe, bez względu na stosowane w katalogu lokalnym oprogramowanie biblioteczne;

- udostępnić do kopiowania gotowe rekordy CKHW i bibliograficzne, także bibliotekom nie uczestniczącym we współkatalogowaniu i stosującym różne systemy biblioteczne.

Obecnie we współkatalogowaniu uczestniczy 49 bibliotek. Miesięcznie wpływa do bazy NUKAT średnio ponad 10 100 rekordów bibliograficznych dla wydawnictw zwartych, ok. 350 rekordów dla czasopism i prawie 12 000 rekordów haseł wzorcowych. Zgodnie z ustaloną

---

<sup>1</sup> Stan na 1.07.2004 r.

procedurą wszystkie typy rekordów wprowadzane są online do bufora bazy NUKAT przez uprawnionych bibliotekarzy z bibliotek współpracujących. W pierwszej kolejności wprowadza się do bazy NUKAT wszystkie rekordy dla haseł koniecznych do wykorzystania w rekordzie bibliograficznym (oczywiście, jeżeli nie ma ich jeszcze w bazie NUKAT). Dopiero po zatwierdzeniu rekordów dla odpowiednich haseł możliwe jest zastosowanie ich w rekordach bibliograficznych. Opracowywanie rekordów bibliograficznych odbywa się na zasadzie pierwszeństwa. Bibliotekarz, przystępując do katalogowania, sprawdza, czy w katalogu centralnym jest już odpowiedni rekord bibliograficzny. W przypadku znalezienia danego rekordu kopiuje go do swego katalogu lokalnego, jeśli nie – sporządza rekord bibliograficzny w buforze katalogu centralnego. Rekord ten po kontroli i zatwierdzeniu trafia do bazy NUKAT i może być kopiowany przez inne biblioteki zainteresowane opisem danego dokumentu. W przypadku wprowadzenia do bufora więcej niż jednego rekordu dla tego samego dokumentu do bazy przejmowany jest rekord lepszy, a jeżeli są równorzędne – wcześniej wprowadzony. Wprowadzane do bufora rekordy ustawiane są w odpowiednich statusach i następnego dnia kontrolowane przez odpowiednie zespoły administratorów katalogu NUKAT. Poprawne rekordy, po nadaniu przez administratorów numeru kontrolnego, są w nocy przekazywane z bufora do bazy NUKAT i od następnego dnia dostępne do kopiowania. Procedura zatwierdzenia rekordu od chwili przekazania rekordu do kontroli do jego udostępnienia w bazie NUKAT zajmuje dwa dni. Rekordy bibliograficzne w katalogu NUKAT zawierają informację o miejscu przechowywania dokumentu. Jest ona wprowadzana do rekordu w postaci ustalonego symbolu biblioteki. Na ekranie katalogu centralnego prezentowana jest w postaci pełnej nazwy biblioteki pod opisem bibliograficznym dokumentu i na jej podstawie realizowane jest hiperłącze do katalogu lokalnego danej biblioteki. W trybie modyfikacji może być dodawana do rekordów bibliograficznych charakterystyka przedmiotowa dokumentów. Dopuszcza się bowiem wprowadzanie do bazy NUKAT rekordów bibliograficznych bez charakterystyki przedmiotowej, choć preferowane są rekordy kompletne. Opis przedmiotowy może być dodany do rekordu bibliograficznego w terminie późniejszym przez bibliotekarza innego niż autor tego rekordu.

Największym zainteresowaniem wśród bibliotek kopiujących cieszą się rekordy dla dokumentów wydanych w l. 2001-2003, czyli najnowszych. Rekordy dotyczące dokumentów sprzed 2001 r. są rzadziej kopiowane, ponieważ rekordy dla nich przeważnie znajdują się już w katalogach lokalnych lub nie są akurat przedmiotem katalogowania w wielu bibliotekach. Należy jednak oczekiwać, że z czasem i te rekordy zostaną wykorzystane, gdy biblioteki przystąpią do retrokonwersji swoich katalogów lub do systematycznej wymiany lokalnie utworzonych rekordów na rekordy pochodzące z katalogu centralnego. Zyskają dzięki temu dopisanie do rekordu w katalogu centralnym kodu wła-

snej biblioteki, zaś czytelnik zyska pełniejszą informację o miejscu przechowywania tych dokumentów.

Napływ danych do bazy NUKAT jest uzależniony od zbiorów danej biblioteki, typu dokumentów, dla których jest już dostępna polska wersja formatu MARC 21 oraz umiejętności bibliotekarzy katalogujących i polityki udostępniania przez daną bibliotekę informacji o jej zbiorach.

Obecnie opracowywane są przede wszystkim drukowane wydawnictwa zwarte i ciągłe (w tym druki muzyczne – 1284 rekordów bibliograficznych) oraz dokumenty elektroniczne (w tym programy multimedialne, oprogramowanie i zbiory danych – 315 rekordów). Podjęto też pierwsze nieśmiałe próby katalogowania dokumentów dźwiękowych (27 rekordów<sup>2</sup>). Należy się spodziewać, że po opracowaniu instrukcji stosowania formatu MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu kartograficznego i starego druku w katalogu NUKAT pojawią się rekordy także dla tego typu dokumentów. W katalogu centralnym rekordy bibliograficzne dla wszystkich typów dokumentów bibliotecznych lokowane są w jednej bazie. Dzięki temu informacja o zbiorach bibliotecznych polskich bibliotek jest możliwie najpełniejsza. Najwięcej jest opisów bibliograficznych nabytków bibliotecznych z kilku ostatnich lat (efekt katalogowania bieżącego wpływu). Daje się jednak zaobserwować stały wzrost liczby rekordów bibliograficznych sporządzanych w procesie rekatalogowania dokumentów wcześniej wydanych. Zwiększenie czasu przeznaczanego na tę pracę jest możliwe w następstwie pojawienia się źródła gotowych rekordów budowanego metodą współkatalogowania, co pozwala szybciej uporać się z katalogowaniem wpływu bieżącego. Biblioteki coraz lepiej zaczynają pojmować korzyści płynące ze współkatalogowania, jak i konieczność stałej współpracy z katalogiem centralnym. Zerwanie z polityką dbania wyłącznie o własny „ogródek” stanowi niezbędny warunek, by z katalogu centralnego mogli w racjonalny i efektywny sposób korzystać użytkownicy poszukujący informacji oraz bibliotekarze pragnący usprawnić swoją codzienną pracę. Nie można zakładać, że umożliwienie dostępu online tylko do informacji o własnych zbiorach zaspokoi potrzeby użytkownika z innego miasta lub kraju. Taki użytkownik musi mieć zapewniony dostęp do informacji zbiorczej, trudno bowiem oczekiwać od niego, by zechciał trawić czas na przeglądaniu wielu kolejnych katalogów. W przyszłości pełną informację powinno zapewnić mu przeprowadzenie pomyślnego wyszukiwania w katalogu NUKAT. Obecnie dane z komputerowych katalogów lokalnych zgromadzone przed uruchomieniem katalogu NUKAT są dostępne poprzez narzędzie komplementarne do katalogu centralnego – KaRo<sup>3</sup>. Nie należy również zapominać o olbrzymiej liczbie danych bibliograficznych wciąż dostęp-

<sup>2</sup> Stan na 1.07.2004 r.

<sup>3</sup> T. Wolniewicz: *KaRo – katalog rozproszony polskich bibliotek*. „*Bibliotekarz*” 2002 nr 3 s. 2-6; – : *Rola katalogów KaRo i NUKAT jako źródeł informacji*, s. 149-153.

nych wyłącznie w katalogach kartkowych. W celu zapewnienia użytkownikowi dostępu do informacji pełnej, wiarygodnej i osiągalnej przez jeden wspólny interfejs, należy obecnie kłaść jak najsilniejszy nacisk na retrospektywną konwersję zarówno danych z katalogów komputerowych utworzonych przed uruchomieniem katalogu NUKAT, jak i z katalogów kartkowych.

#### VECTORS iPORTAL JAKO NARZĘDZIE DOSTĘPU DO DANYCH ZGROMADZONYCH W BAZIE NUKAT

Istnieją trzy ścieżki dostępu do danych zgromadzonych w bazie NUKAT. Zawartość katalogu można przeszukiwać przez klienta systemu Virtua, który służy również jako narzędzie do wprowadzania, modyfikowania i kopiowania danych przez bibliotekarzy katalogujących. Do przeszukiwania katalogu centralnego może też służyć, po odpowiedniej konfiguracji, klient Z39.50 innego systemu bibliotecznego. Trzecim sposobem jest skorzystanie z bogatych możliwości przeszukiwania i przeglądania zawartości katalogu centralnego za pomocą dostępnego w Internecie interfejsu Vectors iPortal (dawniej Chameleon iPortal) systemu Virtua.

Vectors umożliwia tworzenie dowolnej liczby zróżnicowanych interfejsów w zależności od potrzeb użytkownika. Dane gromadzone w bazie NUKAT są obecnie dostępne przez dwie wersje językowe interfejsu Vectors, nie ma natomiast podziału na wersje różniące się pod względem użytkowym. Wersja polska i angielska zawierają zarówno opcje potrzebne użytkownikom zewnętrznym, jak i opcje niezbędne bibliotekarzom (np. wyświetlanie zawartości rekordów CKHW).

W katalogu centralnym można prowadzić następujące rodzaje wyszukiwań:

- 1) wyszukiwanie przez indeksy o nazwach:
  - Autor – indeks zawierający hasła osobowe i korporatywne oraz hasła typu: Autor.Tytuł,
  - Tytuł – indeks zawierający hasła tytułowe (w tym tytuły ujednolicone oraz ujednolicone tytuły serii) i tytuły właściwe,
  - Tytuł czasopisma – indeks zawierający hasła tytułowe i tytuły właściwe wydawnictw ciągłych,
  - Przedmiot – indeks zawierający hasła przedmiotowe i rozwinięte hasła przedmiotowe języka haseł przedmiotowych (jhp) KABA <sup>4</sup>,
  - Przedmiot (ang./fr.) – indeks zawierający hasła przedmiotowe jhp RAMEAU <sup>5</sup> i LCSH <sup>6</sup> będące ekwiwalentami haseł przedmiotowych języka KABA.

<sup>4</sup> Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich.

<sup>5</sup> Répertoire d'Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié.

<sup>6</sup> Library of Congress Subject Headings.

Uwagę zwraca bogactwo odsyłaczy wynikające z konsekwentnego stosowania kartoteki haseł wzorcowych w katalogu centralnym.

Z indeksów możliwe jest przejście do:

- opisu dokumentu wyświetlanego jako opis pełny (karta katalogowa) lub rekord w formacie MARC,
- listy opisów bibliograficznych (w postaci skróconej),
- rekordu hasła wzorcowego w formacie MARC,
- hasła przyjętego lub związanego przez ekran odsyłacza.

Wyszukiwanie za pomocą indeksów jest szczególnie przydatne, jeżeli użytkownik chce wyszukać wszystkie opisy związane z nazwą danej osoby, instytucji lub imprezy, znany mu tytuł, tytuł serii lub tytuł czasopisma albo chce przeglądać indeks haseł przedmiotowych, szukając wydawnictw na interesujący go temat. Ze względu na tryb wyszukiwania imitujący przeglądanie katalogu kartkowego wyszukiwanie przez indeksy może być łatwiej przyswajane i preferowane przez użytkowników mających trudności w posługiwaniu się komputerem i Internetem.

2) wyszukiwanie przez słowa kluczowe<sup>7</sup> z opisów bibliograficznych:

- proste – przez słowo kluczowe lub wyrażenie wybranej kategorii (stanowiącej zawartość jednego lub kilku pól lub podpól rekordu bibliograficznego),
- złożone – przez kombinację słów kluczowych lub wyrażeń (tej samej lub różnych kategorii) z wykorzystaniem operatorów Boole'a.

Wyboru kategorii szukanego słowa kluczowego lub wyrażenia można dokonać z następującej listy: Autor, Tytuł, Przedmiot, ISBN, ISSN, Numer systemowy rekordu bibliograficznego, Numer kontrolny rekordu bibliograficznego, Numer systemowy rekordu khw, Wszędzie (wyszukiwanie we wszystkich indeksowanych polach rekordu bibliograficznego). Wybranie np. kategorii Autor dla szukanego słowa „mickiewicz” spowoduje wyszukanie tych rekordów bibliograficznych, w których występuje słowo „mickiewicz” w polach przypisanych kategorii Autor (pola 100, 700, 800). W przypadku wyszukiwania przez pojedyncze słowo kluczowe lub wyrażenie należy je wpisywać w pierwsze puste okienko (wyrażenie zamykając w cudzysłowie, wpisanie kilku słów bez cudzysłowu spowoduje domyślne połączenie ich operatorem I). W przypadku wyszukiwania złożonego dostępne są operatory logiczne: I, LUB, NIE oraz operator kontekstowy BLISKO. W wyszukiwaniu przez słowa kluczowe z opisów bibliograficznych istnieje także możliwość maskowania pojedynczych znaków za pomocą znaku zapytania (?) oraz ciągu znaków za pomocą gwiazdki (\*) – funkcja istotna ze względu na fleksję i ortografię języka polskiego pozwalająca wyszukiwać alternatywne lub pokrewne wersje wyrazów.

---

<sup>7</sup> Termin „słowo kluczowe” jest tu użyty zgodnie z jego stosowaniem w systemach bibliotecznych. Oznacza wyszukiwanie przez słowa indeksowane swobodnie z dowolnie wybranego pola rekordu bibliograficznego. Jest to odejście od tradycyjnego znaczenia tego terminu: „znaczący wyraz przejęty z tytułu lub tekstu dokumentu do reprezentowania jego treści” (PN ISO 5127 : 2002). (Przyp. red.).

Ten typ wyszukiwania jest szczególnie przydatny, jeżeli użytkownika interesują dane bibliograficzne spełniające określony warunek lub kombinację warunków, jeżeli nieznana jest kolejność wyrazów w haśle lub tytule albo ich dokładna pisownia, jeżeli użytkownik chce wyszukiwać przez numer ISBN lub ISSN. Opcje wyszukiwania przez numery systemowe i kontrolne służą głównie bibliotekarzom katalogującym i administratorom bazy NUKAT. Jest to metoda przeszukiwania katalogu łatwa do przyswojenia i efektywna dla użytkowników zaznajomionych z Internetem ze względu na tryb i opcje wyszukiwania identyczne jak stosowane w wyszukiwarkach internetowych, takich jak Google. Wysoce skuteczna, pod warunkiem że użytkownik umie określić wyszukiwane dane (poruszać się płynnie od terminów ogólnych do szczegółowych i określać ich typ) oraz posługiwać się dodatkowymi opcjami (operatorami, opcją maskowania, filtrami wyszukiwania).

3) wyszukiwanie przez słowa kluczowe z haseł (i wariantów haseł) z wybranego indeksu (Autor, Tytuł, Przedmiot, Przedmiot ang./fr.):

- proste (pojedyncze słowa kluczowe),
- złożone (kombinacja słów kluczowych łączonych operatorami Boole'a).

Dostępna jest możliwość określenia sposobu traktowania wpisywanych słów kluczowych:

- jako słowa kluczowe (wyszukiwane każde indywidualnie w dowolnej kolejności w haśle),
- jako wyrażenie (ciąg słów kluczowych jako całość w określonej kolejności),
- jako początek hasła (wynikiem będą hasła zaczynające się od podanego słowa kluczowego/wyrażenia).

Ten typ wyszukiwania jest szczególnie przydatny, jeżeli użytkownik chce wydobyć część danych prezentowanych w indeksie, zamiast przeglądać je po kolei. Ze względu na prekoordynowaną strukturę haseł przedmiotowych zalecany jest przede wszystkim użytkownikom nieznającym metody konstruowania haseł przedmiotowych, a pragnącym przyspieszyć i ułatwić sobie wyszukiwanie dokumentów o określonym temacie, gatunku czy formie. Stanowi również ułatwienie przy melioracji rekordów CKHW.

W przypadku wyszukiwania złożonego dostępne są operatory logiczne: I, LUB, NIE oraz operator kontekstowy BLISKO. Istnieje możliwość maskowania pojedynczych znaków za pomocą znaku zapytania (?) oraz ciągu znaków za pomocą gwiazdki (\*).

4) wyszukiwanie zaawansowane – bogatszy w możliwości odpowiednik wyszukiwania przez słowa kluczowe z opisów bibliograficznych, ponieważ uwzględnia również dane z etykiety rekordu i pól danych kontrolnych rekordów bibliograficznych. Ten typ wyszukiwania zalecany jest wyłącznie osobom sprawnie posługującym się wykorzystywanymi w nim symbolami, znakami i kodami. W innych przypadkach lepszym rozwiązaniem jest skorzystanie z wyszukiwania przez słowa kluczowe z opisów bibliograficznych w powiązaniu z filtrami wyszuki-

wania działającymi na podstawie danych z etykiety rekordu i pól danych kontrolnych. Dostępne operatory zapisuje się w tym wyszukiwaniu odpowiednimi symbolami: & (dla operatora I), + (dla operatora LUB), – (dla operatora NIE), &x (dla operatora kontekstowego, zamiast x należy wpisać liczbę od 1 do 10, co spowoduje, że wyszukiwane słowa kluczowe będą od siebie oddzielone podaną lub mniejszą liczbą innych słów kluczowych).

Inne znaki stosowane w wyszukiwaniu zaawansowanym to nawiasy okrągłe ( ), które narzucają pierwszeństwo wykonywania przy wyszukiwaniu złożonym z zastosowaniem operatorów, oraz cudzysłów (" ") – jego zawartość jest traktowana jako wyrażenie i wyszukiwana jako całość.

Kody kategorii dla wyszukiwania zaawansowanego udostępnione w Vectors to:

– dla danych z pól zmiennej długości rekordu bibliograficznego: a: (autor), t: (tytuł), s: (temat), aw: (w całym opisie), nte: (uwagi), tse: (tytuł serii), p: (wydawca i/lub miejsce wydania),

– dla danych z etykiety rekordu i pól danych kontrolnych: rs: (status rekordu), ty: (typ rekordu), bl: (poziom bibliograficzny), el: (pochodzenie opisu), d: (kod przepisów katalogowania), ed: (data wprowadzenia rekordu), td: (typ daty), sd: (data początkowa), edt: (data końcowa), pp: (miejsce wydania), il: (ilustracje), ta: (typ użytkownika), f: (forma zapisu), nc: (zawartość), cp: (materiały z konferencji), fst: (publikacja jubileuszowa), i: (indeks), fic: (forma literacka), b: (biografia), lang: (język dokumentu), mr: (zmiana formy zapisu), cs: (źródło opisu), fr: (częstotliwość wydawnictwa ciągłego), r: (regularność wydawnictwa ciągłego), ts: (typ wydawnictwa ciągłego), new: (zawartość wydawnictwa ciągłego), sen: (zasady opisu), fc: (forma muzyczna utworu), mm: (materiały towarzyszące dokumentowi dźwiękowemu), lt: (tekst literacki niemuzycznego dokumentu dźwiękowego), tc: (zawartość dokumentu elektronicznego).

Nie wszystkie terminy wyszukiwawcze wpisywane po kodzie kategorii są wyrazami – w niektórych przypadkach jest to litera lub kilka liter (lub cyfra) oznaczających daną cechę rekordu, np. chcąc szukać rekordy bibliograficzne dla wydawnictw drukowanych, po kodzie ty: (typ rekordu) należy wpisać literę „a” (ty:a), co pozwoli na wyszukanie w katalogu wszystkich rekordów bibliograficznych dla wydawnictw drukowanych, zarówno zwartych, jak i ciągłych. Są to litery i cyfry wykorzystywane w etykiecie rekordu i polach danych kontrolnych zgodnie z formatem MARC 21 dla rekordu bibliograficznego<sup>8</sup>.

W przypadku wyszukiwań według danych z etykiety rekordu i pól danych kontrolnych ich efektywność jest uzależniona nie tylko od aktualnej zawartości katalogu (tzn. czy występują np. określone typy rekordów), ale i od tego, czy wypełnianie pól danych kontrolnych jest obowiązkowe i prowadzone w sposób konsekwentny.

<sup>8</sup> Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/ecbdhome.html>

Vectors oferuje różnorodne możliwości nawigacji w katalogu centralnym. Możliwe jest płynne i skokowe przeglądanie indeksu, listy haseł i listy opisów, przechodzenie między różnymi formami wyświetlania rekordów bibliograficznych (skrótowy, pełny, MARC), powrót do ostatnio oglądanego wyniku wyszukiwania i rekordu danego typu, ponowienie lub modyfikacja dokonanych wcześniej wyszukiwań poprzez opcję Poprzednie wyszukiwania. Możliwa jest również nawigacja za pomocą opcji Wstecz i Dalej z paska narzędzi przeglądarki internetowej. Należy pamiętać, że w przypadku braku aktywności użytkownika dłużej niż przez 5 minut następuje powrót do strony głównej i wykasowanie zawartości schowka oraz zapamiętanych poprzednich wyszukiwań. Trwają prace nad uruchomieniem hiperłączy (wyświetlanych jako nazwy bibliotek dysponujących egzemplarzami danego dokumentu) do wszystkich katalogów lokalnych z poziomu wybranego rekordu bibliograficznego – rzecz istotna w szybkim sprawdzaniu dostępności dokumentów w wybranych bibliotekach (obecnie realizowane są hiperłącza wyłącznie do katalogów obsługiwanych przez system Virtua)<sup>9</sup>.

Vectors oferuje także dodatkowe możliwości ograniczania wyszukiwania lub ograniczenia jego wyniku. Filtry wyszukiwania przez słowa kluczowe z opisów i wyszukiwania zaawansowanego pozwalają na wyszukiwanie w określonym typie opisów (włączone przed rozpoczęciem wyszukiwania) lub zawężenie wyniku pod określonym kątem (włączone po uzyskaniu zbyt obszernego wyniku). Dostępne są filtry: języka dokumentu, daty wydania, miejsca wydania, formy dokumentu, zawartości dokumentu. Działanie i skuteczność filtrów również są uzależnione od zawartości i stopnia wypełnienia etykiety rekordu i pól danych kontrolnych. Wybrane przez użytkownika dane mogą być drukowane bezpośrednio lub zapisywane do schowka, a następnie drukowane lub przesłane e-mailem.

Użytkowanie online katalogu centralnego NUKAT wymaga umiejętności prawidłowego wyszukiwania, analizowania i wyboru informacji. Podstawową pomocą są instrukcje korzystania z NUKAT-u poprzez interfejs Vectors, warto jednak poszerzać swoją wiedzę o podstawowe wiadomości z zakresu informacji naukowej i automatyzacji bibliotek, by móc sprawnie korzystać ze źródeł zarówno pokrewnych, jak i różnych od katalogu NUKAT.

Co nas czeka w najbliższej przyszłości? Rozbudowywanie bazy (zarówno opracowanie bieżącego wpływu dokumentów, jak i sprawna retrokonwersja) i baczne śledzenie najnowszych tendencji rozwoju katalogów centralnych (dostęp do danych katalogowych przez przeglądarki internetowe, wymiana danych, integracja kartotek, projekty reorganizacji zasad i metod katalogowania ujęte w dokumencie IFLA *Funkcjonalne wymagania dotyczące rekordów bibliograficznych*<sup>10</sup>.

<sup>9</sup> Stan na 1.07.2004 r. Hiperłącza do katalogów lokalnych obsługiwanych przez inne systemy są od września 2004 r. sukcesywnie uruchamiane. (Przyp. red.).

<sup>10</sup> *Functional Requirements for Bibliographic Records*. München 1998.



Wszelkie projekty i prace powinny być prowadzone przy nieustannym zwracaniu uwagi na fakt, że biblioteki nie istnieją same dla siebie i nadrzędnym celem jest zapewnienie użytkownikowi dostępu do informacji.

AGNIESZKA KASPRZYK

#### WORKFLOW, TYPES OF DATA AND ACCESS TOOLS IN NUKAT

NUKAT union katalog is located on SUN Enterprise 450 server at NUKAT Center in Warsaw University Library. The database is operated with Virtua ILS delivered by VTLS Inc., Blacksburg, USA. Forty-nine libraries build bibliographic and authority records online in the buffer space of NUKAT database. Records are validated by NUKAT catalog administrators and forwarded to NUKAT database, where they are available to download by any interested library. At present NUKAT contains 354 590 bibliographic records and over one million of authority records. NUKAT database can be searched by means of Virtua client, Z39.50 client of another library system and Vectors iPortal web interface. Vectors offers the following search types: browse, bibliographic keyword, heading keyword, expert (bibliographic keyword search combined with fixed field and leader code search).

*Artykuł wpłynął do redakcji 23 sierpnia 2004 r.*



TOMASZ WOLNIEWICZ

## ROLA KATALOGÓW KaRo I NUKAT JAKO ŹRÓDEŁ INFORMACJI

KaRo zapewnia równoczesny dostęp do wielu katalogów bibliotecznych, ale nie może być źródłem niekontrolowanego przejmowania rekordów bibliograficznych. NUKAT jest katalogiem centralnym rejestrującym jedynie rekordy bibliograficzne z bibliotek uczestniczących w jego budowie a przejmować te rekordy mogą wszystkie zainteresowane biblioteki.

W Polsce działają dwa popularne źródła informacji bibliograficznej: Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny – NUKAT<sup>1</sup> i Katalog Rozproszony – KaRo<sup>2</sup>. Jako twórca tego drugiego systemu chciałbym przedstawić kilka uwag na temat ich wzajemnej relacji.

Użytkownik poszukujący pozycji bibliograficznej może uważać, że oba systemy mają w zasadzie podobną funkcjonalność, ale kiedy przyjrzymy się im w szczegółach, to stwierdzimy, że jest między nimi wiele więcej różnic niż podobieństw. Być może właśnie dlatego, że są one tak różne, mogą się znakomicie uzupełniać, nie stanowiąc konkurencji. KaRo jest katalogiem tylko z nazwy, w rzeczywistości jest to po prostu zapewnienie równoczesnego dostępu do wielu katalogów bibliotecznych. Trzeba sobie zdawać sprawę, że KaRo korzysta z wieloletniej pracy rzeszy bibliotekarzy i informatyków bibliotecznych, którzy te lokalne katalogi stworzyli. Gdyby nie było danych, to nie byłoby czego oglądać. To co przesądza o popularności KaRo, to przede wszystkim możliwość przeszukiwania wielu katalogów na raz, a po drugie – jednorodność dostępu: wszystkie katalogi widzimy w taki sam sposób. NUKAT jest prawdziwym katalogiem, chociaż specyficznym, bo centralnym. Powstaje wspólnymi siłami dziesiątków ludzi. Oprogramowanie, z którego korzysta to zaledwie niewielki fragment całego przedsięwzięcia.

Zasadnicza różnica między KaRo i NUKAT-em leży w założeniach. Obydwa systemy mają dwie funkcje: stanowią źródła informacji o pozycjach katalogowych i źródła rekordów bibliograficznych. W przypadku KaRo pierwsza funkcja jest pierwotna, a druga wtórna, a w przypadku NUKAT-u odwrotnie. Informacje wyszukane za pośrednictwem KaRo są zawsze aktualne, bo pochodzą z katalogów bibliotecznych przeszukiwanych właśnie w tym momencie, natomiast jako źródło re-

---

<sup>1</sup> Dostęp: <http://nukat.edu.pl>

<sup>2</sup> Dostęp: KaRo <http://karo.umk.pl>

kordów bibliograficznych KaRo jest zdecydowanie niepewny, bez oceny rekordu przez doświadczonego bibliotekarza nie sposób wprowadzić go do bazy lokalnej. Rekord pochodzący z NUKAT-u może być przejmowany automatycznie, ale informacja o lokalizacji zasobu jest niepełna (nie obejmuje bibliotek, które nie uczestniczą we współkatalogowaniu) i może być zweryfikowana dopiero po odwołaniu do katalogu lokalnego.

KaRo został stworzony głównie jako narzędzie dla czytelnika, a NUKAT – dla bibliotekarza. Z czasem informacyjna rola NUKAT-u będzie wzrastać, ale informacja o pozycjach w mniejszych bibliotekach jeszcze długo będzie tam niedostępna.

Inną ważną różnicę między NUKAT-em i KaRo stanowi wykorzystywane oprogramowanie. NUKAT to duży system, korzystający z komercyjnego oprogramowania, z ograniczeniami licencyjnymi i stosunkowo wysokimi kosztami utrzymania. KaRo korzysta z darmowego oprogramowania i pracy jednej osoby, jest tworzony w wolnych chwilach (co ma oczywiste wady, bo jego rozwój nie jest tak szybki i dobrze zorganizowany, jak to być powinno). KaRo korzysta pośrednio z oprogramowania komercyjnego, ponieważ łączy się z bibliotecznymi serwerami Z39.50. Pomimo że po stronie KaRo nie ma żadnych ograniczeń, np. co do liczby zapytań, to takie ograniczenia mogą się pojawiać w lokalnych systemach. Przy tej okazji należy nadmienić, że producenci oprogramowania za pośrednictwem swoich polskich przedstawicieli współpracowali z KaRo od samego początku i wielokrotnie pomagali w wyjaśnianiu powstających problemów.

NUKAT jest ogromnym przedsięwzięciem organizacyjnym, na to by działał, trzeba było stworzyć skomplikowane procedury i teraz należy dokładnie ich przestrzegać, natomiast projekt KaRo zakładał, że to po stronie KaRo trzeba się dopasować do specyfiki katalogów bibliotecznych. Jeżeli np. system Biblioteki Narodowej stosuje specyficzny sposób kodowania znaków diakrytycznych, to KaRo musi sobie z tym poradzić, bo Biblioteka Narodowa z pewnością systemu nie zmieni. Jeżeli oprogramowanie jakiegoś producenta ma błędy, to rolą KaRo jest znalezienie metody, aby te błędy obejść (przy okazji błędy są zgłaszane producentom i często poprawiane, ale to na ogół długo trwa). Gdyby KaRo pracował, wykorzystując oprogramowanie komercyjne, to takie dostosowywania byłyby niemożliwe.

Pomiędzy KaRo i NUKAT-em jest wiele ścisłych związków. KaRo można traktować jako alternatywny interfejs do NUKAT-u, ponieważ w KaRo NUKAT jest jednym z możliwych do przeszukania katalogów. Wersja KaRo 2 jest zaprojektowana w taki sposób, że przy wyszukiwaniu można automatycznie najpierw szukać w bazie NUKAT, a dopiero w przypadku niepowodzenia w innych katalogach. Takie postępowanie ma sens zwłaszcza przy poszukiwaniu rekordu bibliograficznego, wtedy wiadomo, że po odnalezieniu w bazie NUKAT dalsze szukanie nie ma sensu. Jednak kiedy poszukujemy książki, to interesuje nas odnalezienie jej w konkretnej bibliotece i wtedy szuka-

nie dwustopniowe nie jest potrzebne. Kiedy powstawał NUKAT zastanawiano się, jak sprawić, aby od zaraz można było realizować funkcję informacyjną. Rozważano utworzenie dodatkowej bazy pomocniczej, którą można byłoby szybko zapełnić pozycjami katalogowymi z bibliotek i przekazać czytelnikom w takiej nieuporządkowanej wersji. KaRo pojawił się akurat w tym momencie i okazało się, że zamiast takiej dodatkowej bazy można zastosować przeszukiwanie rozproszone, bezpośrednio w katalogach bibliotek. To rozwiązanie okazało się lepsze i o wiele tańsze.

Warto może porównać informacje, które czytelnik pozyskuje z KaRo i z NUKAT-u. Zaczniemy od samego sposobu sformułowania zapytania. Typowym podejściem stosowanym przy przeszukiwaniu baz bibliograficznych jest przeglądanie indeksów. Jeżeli interesuje nas autor: Jan Kowalski, to w bazie NUKAT możemy wywołać indeks autorski, w którym zobaczymy wielu Janów Kowalskich, których nazwiska są uzupełnione identyfikującymi ich informacjami. Jeżeli potrafimy wybrać tego, o którego nam chodzi, to możemy następnie przejść do listy wszystkich pozycji napisanych przez tego wybranego Jana Kowalskiego. Taki sposób dostępu jest możliwy również w KaRo, ale tylko jeżeli odwołujemy się do jednej biblioteki. Jeżeli chcemy wykonać przeszukiwanie rozproszone, to – niestety – nie możemy zakładać, że Jan Kowalski, który nas interesuje, we wszystkich katalogach występuje pod identyczną nazwą i musimy wyszukiwać wszystkich Janów Kowalskich. Oczywiście, można przyjąć, że w grupie bibliotek konsekwentnie i skrupulatnie stosujących hasła wzorcowe CKHW NUKAT należałoby postępować w taki sam sposób, ponieważ można zakładać, że do katalogów tych bibliotek nazwa autora jest wprowadzona dokładnie w taki sam sposób. Takie podejście byłoby jednak całkowicie sprzeczne z wyjściowym założeniem KaRo – nie stawiać wymagań bibliotekom, dostosowywać się do tego, czym one dysponują. Jeżeli istnieje duża grupa bibliotek, w których hasła wzorcowe nie są stosowane w całości bazy, to KaRo nie może przyjmować takich ograniczających założeń.

Druga różnica pojawia się przy obserwacji otrzymanych wyników. Po wprowadzeniu danych do wyszukania z KaRo otrzymujemy listę bibliotek, w których coś odnaleziono. Musimy wówczas wybrać bibliotekę i wtedy otrzymujemy listę pozycji, którą możemy dalej przeglądać. W bazie NUKAT jest inaczej, tutaj otrzymujemy listę pozycji, a przy każdej z nich mamy adnotacje o bibliotekach, w których dana pozycja występuje. Nie możemy zatem z góry powiedzieć, o jakie biblioteki nam chodzi, nie mamy też pewności, że w bazie jest informacja o wszystkich bibliotekach, które daną pozycję mają i w przypadku kiedy szukamy opisu bibliograficznego, a nie egzemplarza książki – niewątpliwie taka lista jest dużo wygodniejsza. Oczywiście NUKAT będzie można wzbogacić o funkcję ograniczania wyszukania w konkretnej grupie bibliotek, ale taka informacja na razie będzie zdecydowanie niepełna i w tej funkcji KaRo lepiej się sprawdzi.

Blisko rok temu powstała druga wersja KaRo, w której wprowadzono wiele zmian i usprawnień. Jedną z najważniejszych nowości jest możliwość określania indywidualnego profilu zainteresowań użytkownika oraz możliwość przeszukań dwustopniowych (najpierw w katalogach uważanych za najważniejsze, np. w katalogu NUKAT, potem w pozostałych). Niestety, liczba używanych profili jest stosunkowo niewielka, a oglądając ich ustawienia, można zauważyć, że często użytkownicy mieli trudność ze zrozumieniem zasad konfiguracji. KaRo2 ciągle działa jako wersja testowa i do prawdziwej eksploatacji wejdzie pewnie dopiero po istotnych poprawkach interfejsu konfigurowania profilu.

Ponieważ wraz ze wzrostem wielkości katalogu NUKAT rośnie również jego rola informacyjna, to zaczynamy obserwować, że obciążenie katalogu zaczyna przekraczać jego możliwości. Podobna sytuacja występuje w przypadku dużych katalogów, np. Biblioteki Jagiellońskiej. Najprostsze zaradzenie temu wymagałoby znacznych nakładów (zakupu większego serwera, zakupu dodatkowych licencji na oprogramowanie). Jeżeli jednak zastanowić się nad rolą NUKAT-u, to można od razu zaobserwować, że wypełnienie jego roli informacyjnej nie wymaga tak skomplikowanych rozwiązań, jakie zastosowano do pełnej jego obsługi. A skoro tak, to po co strzelać z armaty do wróbla. Może prościej byłoby skopiować część informacji z bazy NUKAT na mały system i powierzyć mu tylko jedno zadanie – wyszukiwania rekordów bibliograficznych. Taki projekt jest obecnie przygotowywany. Jeżeli się powiedzie, to użytkownik, który obecnie używa KaRo jako sposobu komunikacji z NUKAT-em, zauważy tylko, że dostęp jest szybszy i że nie zdarzają się chwile, kiedy NUKAT w ogóle nie odpowiada. Cała reszta będzie bez zmian. Ścisła współpraca między oboma projektami zapewni pełną spójność danych. Pierwsze testy zostały już przeprowadzone i są zachęcające.

Do tej pory omawiano tu tylko współdziałanie KaRo i NUKAT-u, ale od kilku miesięcy KaRo pełni bardzo ważną rolę, zapewniając dostęp do katalogu Biblioteki Narodowej. Popularny, międzynarodowy katalog KVK w Karlsruhe przeszukuje katalogi bibliotek narodowych kilku krajów w podobny sposób, jak KaRo przeszukuje katalogi bibliotek polskich. KVK ma jednak inne podejście, nie odwołuje się do uniwersalnego protokołu bibliotecznego, jakim jest Z39.50, tylko korzysta z interfejsów WWW bibliotek i za ich pośrednictwem wykonuje przeszukanie. Następnie, kiedy użytkownik chce uzyskać więcej informacji, KVK kieruje go wprost do katalogu odpowiedniej biblioteki i wtedy korzysta już z interfejsu specyficznego dla tej biblioteki. Jest tu zasadnicza różnica w stosunku do rozwiązania wybranego w KaRo – użytkownik KaRo ogląda wszystkie katalogi w jednakowym interfejsie.

Autorzy katalogu KVK uznali, że zamiast korzystać z własnego interfejsu polskiej Biblioteki Narodowej wolą użyć KaRo. Zatem w przypadku Polski użytkownik katalogu KVK korzysta z zasobów Bibliote-

ki Narodowej za pośrednictwem interfejsu KaRo. Statystyki pokazują, że liczba przeszukań kierowanych przez KVK jest prawie identyczna jak wszystkich innych przeszukań wykonywanych przez KaRo.

Od momentu uruchomienia KaRo, czyli od lipca 2001 r., popularność tej usługi stale rosła. W ciągu ostatniego roku wzrost nie był już tak dynamiczny, chociaż ciągle zauważalny. Obecnie KaRo obsługuje ok. 250 000 zapytań miesięcznie. Ostatnio dołączyła się spora grupa bibliotek pracujących w systemie Aleph i obecnie na liście jest już 70 polskich katalogów. Niestety, kilka z nich jest często niedostępnych z powodu zbyt słabych serwerów lokalnych. Widać jednak, że dyrektorzy bibliotek uważają obecność swoich katalogów w KaRo za ważną i są skłonni ponosić pewne dodatkowe nakłady na swój system, aby to zapewnić. Wyrazem poparcia dla KaRo ze strony dyrektorów bibliotek było wystąpienie Konferencji Dyrektorów Bibliotek Szkół Wyższych o nagrodę Ministra Edukacji Narodowej i Sportu. Ta nagroda została mi przyznana w ubiegłym roku i chciałbym skorzystać z tej okazji i podziękować za ten gest poparcia.

TOMASZ WOLNIEWICZ

#### KaRo AND NUKAT AS INFORMATION SOURCES

NUKAT Union Catalog contains bibliographic records entered by libraries contributing to NUKAT since 2002. These records may be downloaded by any interested library. KaRo (Distributed Catalog) provides simultaneous access to many catalogs, however, it cannot be the source for the uncontrolled download of bibliographic records. At present KaRo answers approximately 250 000 queries per month and offers access to 70 library catalogs. Users may set their own search profiles and define priority searches in preferred catalogs.

*Artykuł wpłynął do redakcji 23 sierpnia 2004 r.*





MARIA GAJOWNICZEK

## KARTOTEKA HASEŁ WZORCOWYCH OPISU BIBLIOGRAFICZNEGO W KATALOGU CENTRALNYM NUKAT

Początki CKHW. Organizacja pracy przy budowaniu CKHW. Modyfikowanie rekordów haseł wzorcowych. Integracja rekordów haseł wzorcowych opisu bibliograficznego oraz haseł przedmiotowych.

Na początku 1994 r. udostępniona została w sieci Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych (CKHW) budowana od połowy 1993 r. na serwerze Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Był to pierwszy widoczny owoc współpracy czterech bibliotek akademickich (Uniwersyteckiej w Warszawie, Jagiellońskiej, Uniwersytetu Gdańskiego oraz Akademii Górniczo-Hutniczej), które w 1992 r. zdecydowały się na zastosowanie do komputeryzacji swoich katalogów zintegrowanego systemu bibliotecznego VTLIS. Ponad milion (1 024 260)<sup>1</sup> rekordów haseł wzorcowych udostępnianych obecnie w katalogu centralnym NUKAT<sup>2</sup> to wynik pracy setek bibliotekarzy pracujących w polskich bibliotekach naukowych od 10 lat i efekt zapoczątkowanych wówczas działań. To z jednej strony długi okres i imponujący stan, bo przecież biblioteki zaczynały od zera, a z drugiej strony, w porównaniu chociażby z kartoteką haseł wzorcowych (khw) Biblioteki Kongresu, to bardzo krótko i jeszcze bardzo mało.

Przy okazji spotkań z pracownikami bibliotek, które chcą uczestniczyć w tworzeniu katalogu centralnego NUKAT, czasem odnosi się wrażenie, że cel budowy kartoteki haseł wzorcowych nie jest powszechnie znany w środowisku i nie wszyscy zdają sobie sprawę z jej funkcji w katalogach komputerowych i korzyści wynikających z jej stosowania. Warto więc przyjrzeć się kartotece tworzonej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem organizacji pracy przy jej budowie oraz krótkim przeglądem problemów związanych z integracją kartotek wzorcowych NUKAT z punktu widzenia administratorów Ośrodka Formatów i Kartotek Wzorcowych Haseł Formalnych<sup>3</sup> w Centrum NUKAT Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

---

<sup>1</sup> Stan na 3.08.2004 r. obejmuje rekordy wzorcowe dla haseł osobowych, korporatywnych, przedmiotowych jhp KABA, przedmiotowych rozwiniętych, tytułów serii, tytułów ujednoczonych i rekordów dla haseł typu: Nazwa. Tytuł.

<sup>2</sup> Dostęp: <http://www.nukat.edu.pl>

<sup>3</sup> Zgodnie z definicją zawartą w PN-N-01231:2001 *Hasło opisu bibliograficznego. Hasło tytułowe* tytuł formalny to „tytuł nadany przez opisującego, służący do grupowania opisów dokumentów tego samego rodzaju”, np. program teatralny, katalog wystawy, sprawozdanie (projekt normy opracowały: A. Paluszkiwicz, H. Mieczkowska i M. Burchard). Używanie tego terminu w znaczeniu hasła opisu bibliograficznego jest zatem niepoprawne.

Nie można opisywać kartoteki bez przypomnienia najważniejszych decyzji, które legły u podstaw jej istnienia w obecnym kształcie. Jedną z nich był wybór i wdrożenie zintegrowanego systemu bibliotecznego VTLIS (obecnie Virtua). Miał on cechy, które umożliwiły budowę CKHW niezależnej od bazy rekordów bibliograficznych. Anna Paluszkiewicz, jedna z osób podejmujących decyzję o zakupieniu tego systemu, wymieniała następujące najważniejsze jego zalety:

- istnienie zabezpieczeń przed dokonywaniem niekontrolowanych zmian w bazie,
- możliwość tworzenia wszystkich rodzajów rekordów haseł wzorcowych (rekordów haseł ujednoczonych, rekordów określników i rekordów odsyłaczy orientacyjnych ogólnych),
- możliwość tworzenia rekordu khw przed rekordem bibliograficznym, w którym hasło ma być użyte,
- wyposażenie systemu w narzędzia kopiowania online rekordów z jednej bazy do drugiej,
- obsługa wzajemnych powiązań między rekordami haseł wzorcowych i rekordami bibliograficznymi <sup>4</sup>.

Budowę i prowadzenie khw przez pojedynczą bibliotekę uznano wówczas za przedsięwzięcie zbyt kosztowne i pracochłonne. Przekonanie to legło w 1992 r. u podstaw decyzji o budowie samoistnej kartoteki haseł wzorcowych metodą współkatalogowania przez wymienione wyżej cztery biblioteki. Obecnie 49 bibliotek buduje i wykorzystuje tę kartotekę, przejętą w 2002 r. w całości do bazy NUKAT.

Utworzenie wspólnej CKHW poprzedziło opracowanie procedur: wprowadzania do niej rekordów, wykorzystania ich w rekordach bibliograficznych, pobierania do katalogów lokalnych oraz modyfikowania danych w CKHW i ich dystrybucji do katalogów zainteresowanych bibliotek. Procedury te z niewielkimi zmianami obowiązują do dziś. Z praktyki prowadzenia CKHW wynika, że niektórzy bibliotekarze nie rozumieją i nie akceptują pewnej kategoryczności ich stosowania. Wydaje się więc zasadne wyjaśnienie podstaw organizacji pracy przy tworzeniu khw.

Rekordy haseł wzorcowych wprowadzane są przez bibliotekarzy online do obszaru roboczego katalogu NUKAT z oznaczonym statusem (np. nowy1 – nowy rekord khw, nowyrhp1 – nowy rekord hasła przedmiotowego rozwiniętego, mod1 – modyfikowany rekord khw) <sup>5</sup>. W następnym dniu są kontrolowane przez administratorów Centrum NUKAT. Rekordy poprawne są przez nich zatwierdzane i po nadaniu numeru kontrolnego przekazywane do katalogu (z nadanym mu statusem nocn). Od następnego dnia są widoczne w bazie NUKAT i gotowe do wykorzystania przez bibliotekarzy katalogujących w przygotowywanych przez nich rekordach bibliograficznych. Następnie rekor-

<sup>4</sup> A. Paluszkiewicz: *Trudne decyzje i ich efekty*. W: *Materiały na Międzynarodową Konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków, 16-19 listopada 1998. Warszawa 1998 s. 29-31.

<sup>5</sup> Podobne oznaczenia statusu obowiązują w procedurze opracowania i kontroli rekordów bibliograficznych.

dy te skopiowane do katalogu lokalnego spotykają się z odpowiednim skopiowanym z katalogu centralnego rekordem bibliograficznym, zapewniając do niego dostęp poprzez indeksy. Natomiast wprowadzone do obszaru roboczego rekordy zawierające usterki i błędy są zatrzymywane przez administratorów Centrum NUKAT z odpowiednią uwagą dotyczącą zakresu oczekiwanych zmian. W ciągu jednego miesiąca bibliotekarz ma obowiązek poprawić rekord, po tym okresie rekord niepoprawiony jest usuwany. Do obowiązków administratorów kartoteki wzorcowych haseł opisu bibliograficznego należy okresowa (raz w tygodniu) kontrola rekordów, które nie zostały zatwierdzone do bazy w dniu, w którym wynikało to ze zwykłej procedury. Rekordy znajdujące się w obszarze roboczym katalogu centralnego nie mogą być wykorzystane w przygotowywanych rekordach bibliograficznych ani też kopiowane do katalogów lokalnych.

Modyfikowanie rekordów haseł wzorcowych należy również przeprowadzać w bazie centralnej. Rekord modyfikowany jest stale widoczny w katalogu w swojej pierwotnej postaci. W obszarze roboczym widoczna jest jego kopia i w niej uwidocznione są proponowane przez bibliotekarza zmiany. Informację o tych zmianach umieszcza się w ustalonym polu. Rekord ten podlega zwykłej kontroli w Centrum NUKAT, a modyfikacje – zależnie od ich oceny – są zatwierdzane lub odrzucane. Modyfikacja rekordu zatwierdzona w katalogu NUKAT zostaje automatycznie przeniesiona – dzięki odpowiednim zastosowanym procedurom dystrybucji danych – do tych wszystkich katalogów lokalnych, do których dany rekord został prawidłowo, zgodnie z procedurą, skopiowany. Poprawne automatyczne wgrywanie poprawek do katalogów lokalnych możliwe jest tylko wtedy, gdy procedury wprowadzania i kopiowania rekordów są ściśle przestrzegane.

Systematycznie prowadzona korespondencja między Centrum NUKAT i bibliotekami współpracującymi informuje o rekordach błędnych (zatrzymanych do poprawienia) i usuniętych z bazy centralnej przez administratorów Centrum NUKAT. W poszczególnych bibliotekach uczestniczących we współkatalogowaniu jest wyznaczony bibliotekarz, który odpowiada za zgodność rekordów przejętych do katalogu lokalnego z ich pierwowzorami w katalogu centralnym. Powiadomianie tych bibliotekarzy o wprowadzanych zmianach należy do obowiązków administratorów Centrum NUKAT odpowiedzialnych za poszczególne typy rekordów w bazie NUKAT. Administratorzy Centrum NUKAT nie mają jednak prawa wymagać wprowadzania zmian w katalogu lokalnym ani kontrolować tego procesu. Jednakże jest to element ustalonej procedury tworzenia spójnego systemu danych w polskich bibliotekach, a podpisane *Porozumienie o współpracy w zakresie katalogowania w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym NUKAT*<sup>6</sup> nakłada na biblioteki obowiązek stosowania się do przyjętych w katalogu centralnym procedur.

<sup>6</sup> Por. przyp. 2.

W budowaniu katalogu centralnego NUKAT uczestniczy wiele grup bibliotekarzy wprowadzających i kontrolujących dane. Poszczególne grupy mają ściśle określone uprawnienia i tylko w ich ramach mogą działać. Bibliotekarze opracowujący rekordy haseł wzorcowych i rekordy bibliograficzne mogą wprowadzać i modyfikować dane w katalogu NUKAT. Nie mogą natomiast usuwać rekordów z bazy centralnej – jest to zadanie wyłącznie administratorów Centrum NUKAT. Kontrolują oni bieżący wpływ rekordów, czuwają nad spójnością danych oraz przeprowadzają systemowe modyfikacje, związane np. ze zmianą zasad tworzenia haseł. To ostatnie jest zwykle zadaniem wspólnym dla administratorów i bibliotekarzy. Zazwyczaj przyjmuje się zasadę, że istniejący rekord hasła wzorcowego musi zostać zmodyfikowany przez bibliotekarza katalogującego przed jego wykorzystaniem w rekordzie bibliograficznym, jeżeli w międzyczasie uległy zmianie zasady jego sporządzania. Także w Centrum NUKAT uprawnienia osób zajmujących się administrowaniem rekordami poszczególnych typów są dokładnie określone i rozgraniczone. Administratorzy kartoteki wzorcowych haseł opisu bibliograficznego nie mają uprawnień do kontroli innych typów rekordów (np. rekordów bibliograficznych ani rekordów haseł przedmiotowych). Na każdym szkoleniu bibliotekarzy z przyłączających się do współpracy bibliotek podkreślamy, że w bazie NUKAT znajdują się rekordy bibliograficzne i rekordy haseł wzorcowych, ale w każdej z tych grup wydziela się poszczególne typy rekordów, np. rekordy: haseł osobowych, tytułów ujednoczonych i serii, bibliograficzne dla książek, dla wydawnictw ciągłych itd. Za poszczególne typy rekordów odpowiada administrator lub zespół administratorów, dysponując uprawnieniami ustalonymi dla danej grupy rekordów.

Dane gromadzone w CKHW NUKAT są istotnymi elementami rekordów bibliograficznych i mogą być w tych rekordach wykorzystane w różnych funkcjach. Niezależnie jednak od celu zastosowania muszą w jednoznaczny sposób identyfikować określoną osobę, ciało zbiorowe, zdarzenie itp. Część rekordów kartoteki haseł opisu bibliograficznego i przedmiotowych znajdujących się w CKHW NUKAT, chociaż dotyczy tych samych zjawisk, utworzona została według zróżnicowanych zasad. Także w przepisach opracowania rekordów haseł wzorcowych w każdej z tych grup na przestrzeni lat następowały większe lub mniejsze zmiany. W początkowym okresie budowania CKHW podstawą tworzenia rekordów były *Zasady tworzenia kartotek wzorcowych haseł opisu bibliograficznego*<sup>7</sup>. Od 1999 r. podstawę sporządzania rekordów kartoteki takich haseł stanowią reguły ujęte w książce *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe*<sup>8</sup>. Zasady w niej ustalone

<sup>7</sup> E. Bagieńska, W. Kostrzewa, A. Paluszkiewicz: *Zasady tworzenia kartotek wzorcowych haseł opisu bibliograficznego*. Warszawa 1995.

<sup>8</sup> *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe*. Zasady sporządzania rekordów kartoteki haseł wzorcowych. Oprac. M. Gajowniczek-Woźniak [i in.]. Pod red. A. Paluszkiewicz i M. Lenartowicz. Warszawa 1999.

nie były jednak przez długi czas respektowane przy tworzeniu rekordów dla haseł korporatywnych i tytułowych w kartotece haseł przedmiotowych. Ujednolicanie zasad sporządzania tych rekordów było przedmiotem podjętego w 1998 r. i po przerwie wznowionego w 2003 r. procesu integracji kartotek. Ujednolicenie zasad tworzenia haseł wzorcowych wspólnych dla kartoteki haseł opisu bibliograficznego i kartoteki haseł przedmiotowych pociąga za sobą konieczność modyfikowania rekordów w obu zbiorach na ogromną skalę.

W przypadku rekordów haseł osobowych prace są bardzo zaawansowane, bo trwają od 1998 r. Rekordy haseł korporatywnych potrzebne do opracowania przedmiotowego są przygotowywane według zasad przyjętych dla rekordów haseł opisu bibliograficznego dopiero od połowy 2003 r. Zaś nad regułami scalania rekordów tytułów ujednoczonych prace ciągle trwają. Modyfikacje wynikające ze wspomnianej już zmiany zasad tworzenia rekordów haseł opisu bibliograficznego są prowadzone permanentnie.

Należy pamiętać, że założona w 1993 r. kartoteka haseł wzorcowych była pierwszą tego rodzaju bazą komputerową w Polsce. Nikt nie miał doświadczenia w przygotowywaniu tego rodzaju zbiorów. Pierwsze wspomniane tu *Zasady*, tzw. „białą książeczkę”<sup>9</sup>, opracowano na podstawie ogólnych przepisów międzynarodowych. Podane w niej przykłady zaczerpnięto z zagranicznych kartotek i katalogów. Często dopiero teraz w trakcie analizy rekordów szuka się szczegółowych rozwiązań, zwłaszcza w przypadkach związanych ze ściśle polską specyfiką (np. występują u nas bardzo częste zmiany nazw ciał zbiorowych terytorialnych).

Integracja kartotek w bazie NUKAT wymaga nie tylko modyfikowania istniejących już rekordów, ale przede wszystkim zmiany w myśleniu o kartotece, jako o narzędziu kontroli poprawności pozycji w katalogu.

W przypadku wzorcowej kartoteki haseł opisu bibliograficznego A. Paluszkiwicz, spiritus movens jej powstania i działania, narzuciła sztywne ramy pracy. Wybrany format USMARC (obecnie MARC 21), był dobrze rozpoznany i narzucał formę rekordu, nie było od niej odstępstw. Dane musiały zmieścić się w rekordzie formatu. Podobnie było z zasadami sposobu podawania danych w rekordach khw. Jeśli potrzebnej informacji nie można było podać według przyjętych zasad, należało je zmieniać zgodnie w międzynarodowymi wytycznymi. Obowiązywała jednak nadrzędna reguła. W rekordzie należy podać tylko te informacje o osobie, instytucji, imprezie, tytule, które – oprócz ich nazwania – konieczne są do ich identyfikacji i umożliwiają podjęcie trafnej decyzji powiązania rekordu hasła wzorcowego z rekordem bibliograficznym. Kartoteka wzorcowych haseł opisu bibliograficznego nigdy w swoim zamierzeniu nie miała być encyklopedią, leksykonem czy innym informatorem.

<sup>9</sup> Por. przyp. 7.

Ścisłe przestrzeganie formatu oraz zasad tworzenia rekordów zgodnych z zasadami międzynarodowymi powoduje, że – biorąc pod uwagę wyłącznie modyfikacje wynikające ze zmiany zasad – w kartotece haseł opisu bibliograficznego jest ich stosunkowo mniej niż w kartotece haseł przedmiotowych (nie uwzględniając modyfikacji związanych z integracją kartotek).

Ze względu na właściwości systemu Virtua, który nie daje możliwości wykorzystania hasła tego samego rekordu w funkcji hasła opisu bibliograficznego i w funkcji hasła opisu przedmiotowego, konieczne jest utrzymywanie w CKHW dwóch rekordów dotyczących tej samej nazwy. Efektem integracji kartotek jest przestrzeganie zasady, że rekord hasła przedmiotowego dla nazwy osoby, nazwy ciała zbiorowego i tytułu jest wierną kopią rekordu utworzonego dla odpowiedniego hasła opisu bibliograficznego. W polach danych kontrolnych takich rekordów w kartotece haseł opisu bibliograficznego podaje się informacje wskazujące na możliwość zastosowania danej nazwy w roli hasła przedmiotowego. Także jeśli zastosowanie danego hasła w charakterystyce przedmiotowej wymaga w nim zmiany, wprowadza się ją do rekordu tego hasła w kartotece haseł opisu bibliograficznego i przenosi do kopii rekordu w kartotece haseł przedmiotowych. Do 1998 r. w rekordach haseł opisu bibliograficznego sporządzanych dla nazw osobowych oraz do połowy 2003 r. sporządzanych dla haseł korporatywnych nie było wskazania, że dane hasło może wystąpić także w funkcji hasła przedmiotowego, nie było też obowiązku utrzymywania pełnej zgodności pomiędzy równoległymi rekordami dotyczącymi tej samej nazwy. Proces integracji powoduje ogromne zmiany w rekordach kartoteki haseł wzorcowych. W dużej mierze trud scalania kartotek wzięli na siebie administratorzy w Centrum NUKAT. Część tej pracy spadła jednak na bibliotekarzy wszystkich bibliotek współpracujących. Dzięki odpowiedniej organizacji pracy i możliwości automatycznego przenoszenia zmian z rekordu pierwotnego w bazie NUKAT do wszystkich kopii rekordu w katalogach lokalnych ogrom tych działań prowadzony jest bez czynnego udziału bibliotekarzy. Jedna osoba nanosi zmianę w rekordzie w bazie NUKAT, zmiana jest zatwierdzana przez administratora, a bibliotekarze z pozostałych 48 bibliotek korzystają z poprawionego już rekordu.

Decyzja o zapoczątkowaniu prac związanych z integracją kartotek w CKHW wpływała z obserwacji zmian wprowadzanych w największych światowych kartotekach. Zarówno w kartotece Biblioteki Kongresu, jak i Biblioteki Narodowej Francji, porządkowanie haseł wzorcowych jest już bardzo zaawansowane<sup>10</sup>.

Kartoteka haseł wzorcowych to zbiór dynamicznie zmieniających się danych. Zmiany wynikają z charakteru kartoteki i są konieczne. Dane są z definicji wzorcowe, ale nie znaczy to, że są niezmiennie. Istotne jest, żeby zmiany były przemyślane i celowe a dane poddawały się

<sup>10</sup> Por. też M. Nasilowska: *Integracja kartotek haseł wzorcowych NUKAT*, s. 215-221.

automatycznej modyfikacji. Wszyscy bibliotekarze z bibliotek uczestniczących w budowaniu bazy NUKAT, którzy pracują nad kartoteką haseł wzorcowych, mogą mieć wątpliwości i mogą popełniać pomyłki. Już teraz, po zaledwie dziesięciu latach istnienia bazy, widoczne są błędy wynikające z braku doświadczenia. Należy jednak pamiętać, że każdy ma prawo do grzechów neofity. A tylko ten przecież nie błądzi, kto nic nie robi.

MARIA GAJOWNICZEK

#### THE UNION AUTHORITY FILE IN NUKAT

The Union Authority File has been built on the server of Warsaw University Library since 1993 and is available on the web since 1994. At present it contains over one million of authority records for uniform titles, series titles, personal, corporate and KABA subject headings. Authority records are built online by librarians in NUKAT buffer space, validated by NUKAT catalog administrators and forwarded to NUKAT database. Next day they are available for application in the bibliographic records. All record modifications are also performed in the union database. Currently NUKAT administrators work on modifications to the authority records for personal, corporate and title headings that may be employed in double function: as bibliographic description headings or subject description headings.

*Artykuł wpłynął do redakcji 26 sierpnia 2004 r.*





BARBARA NAŁĘCZ

## OD ISBD(S) DO ISBD(CR)

Historia ISBD(S). Prace nad nowelizacją tego zalecenia i wprowadzone najważniejsze zmiany. Zmiany zasad opisu wydawnictw ciągłych w sieci ISSN i w AACR.

### HISTORIA ISBD(S)

Szybki rozwój komputeryzacji i objęcie nią także działań bibliotecznych spowodowały konieczność ujednoczenia zasad opisu bibliograficznego. Koncepcja międzynarodowego znormalizowanego opisu bibliograficznego (International Standard Bibliographic Description – ISBD) została przedstawiona po raz pierwszy podczas Międzynarodowego Spotkania Ekspertów ds. Katalogowania w Kopenhadze w 1969 r. Opracowano kolejno zasady opisu bibliograficznego poszczególnych rodzajów dokumentów. Najwcześniej, w 1971 r., opublikowano je dla książek. Pierwsze wydanie zalecenia dotyczącego opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych opracowane przez Wspólną Grupę Roboczą powołaną przez Komitety IFLA: Katalogowania oraz Wydawnictw Ciągłych opublikowano w 1977 r.<sup>1</sup> Przyjęto przede wszystkim zasadę, że jeżeli wydawnictwo ciągłe zmienia tytuł, należy sporządzać odrębne opisy pod każdorazowym tytułem. Podobnie jak w innych ISBD, ustalono strefy opisu, a w ich obrębie dobór poszczególnych elementów opisu, ich kolejność oraz identyfikujące je znaki umowne. Nowością w stosunku do dotychczasowej praktyki katalogowania wydawnictw ciągłych było wprowadzenie strefy wydania zawierającej oznaczenie kolejnych wydań, przedruków, wersji językowych, wydań lokalnych itp. Format wydawniczy zastąpiono informacją o wysokości grzbietu czasopisma w centymetrach.

Wszystkie zalecenia ISBD mają podlegać nowelizacji co 5-10 lat. Pierwszą nowelizację ISBD(S) opublikowano w 1988 r.<sup>2</sup>

Zasady ISBD(S) stały się podstawą krajowych norm i przepisów katalogowania i były stopniowo wprowadzane w bibliografiach narodowych. W Polsce zaczęto je stosować w *Bibliografii Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych*, wkładce do *Przewodnika Bibliograficznego*, już w 1978 r. W 1979 r. ukazał się w *Przeglądzie Bibliotecznym* przekład

---

<sup>1</sup> *ISBD(S)*. International Standard Bibliographic Description for Serials. Prepared by the Joint Working Group on the International Standard Bibliographic Description for Serials set up by the IFLA Committee on Cataloguing and the IFLA Committee on Serial Publications. 1 standard ed. London 1977.

<sup>2</sup> *ISBD(S)*. International Standard Bibliographic Description for Serials. Rev. ed. London 1988.

ISBD(S)<sup>3</sup>. Kiedy w zespole bibliotek naukowych stosujących oprogramowanie VTLIS na początku lat 90. przygotowywano instrukcję do pracy w Centralnym Katalogu Tytułów Czasopism (CKTCz)<sup>4</sup>, zasady opisu bibliograficznego oparto na nowelizacji ISBD(S) z 1988 r. Prace nad odpowiednią Polską Normą opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych były wówczas zaledwie rozpoczęte. Została ona ustanowiona dopiero w 1997 r.<sup>5</sup>, w dziewięć lat od ukazania się drugiego wydania ISBD(S).

W tym czasie już planowano pracę nad następnym wydaniem zasad opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych, przewidując dużo zmian. Zmiany te należało jak najszybciej uwzględnić w polskich zasadach opisu bibliograficznego. Wprowadzono je w nowej instrukcji ustalającej format rekordu<sup>6</sup> na podstawie ostatniej wersji projektu zalecenia IFLA przedstawionej przez Grupę Roboczą ds. ISBD(S) w IFLANET w kwietniu 2001 r. We wstępie do tego dokumentu podano informację, że jest to ostateczna wersja, a jej publikacja drukiem będzie tylko uzupełniona przykładami.

#### PRACE NAD NOWELIZACJĄ ISBD(S)

Grupa Robocza ds. ISBD(S) rozpoczęła prace nad przygotowaniem trzeciego wydania zalecenia dotyczącego opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych w 1998 r. W skład Grupy weszli przedstawiciele 14 państw. Od początku w naradach uczestniczyli reprezentanci sieci ISSN i zespołu pracującego nad nowelizacją anglo-amerykańskich przepisów katalogowania (Anglo-American Cataloguing Rules – AACR). Przewodniczącą Grupy została Ingrid Parent, przedstawicielka Biblioteki Narodowej w Ottawie. Tak dobrana Grupa miała – poza nowelizacją ISBD(S) – przedyskutować i zniwelować różnice w zasadach katalogowania wydawnictw ciągłych w ISBD(S), w sieci ISSN i w AACR, wybierając najlepsze rozwiązania. Prace nad nowelizacją ISBD(S) trwały ok. czterech lat. Drogą ankiety wśród uczestników Grupy ustalono wykaz spraw, którymi należy się zająć. Należały do nich:

- zakres ISBD(S),
- definicja dokumentów ciągłych,
- źródła danych,
- zmiany w tytule wymagające sporządzenia nowego rekordu,
- wydania na różnych nośnikach,
- praktyka ustalania tytułu dokumentu ciągłego w ISBD(S) i w bazie ISSN,
- transkrypcja a identyfikacja,

<sup>3</sup> Międzynarodowy znormalizowany opis bibliograficzny wydawnictw ciągłych ISBD(S). Tł. K. Pieńkowska. „Prz. Bibl.” 1979 z. 1 s. 19-77.

<sup>4</sup> B. Nałęcz : *Format USMARC rekordu bibliograficznego wydawnictwa ciągłego*. Przy współpr. A. Paluszkiewicz, M. Lenartowicz. Warszawa 1994.

<sup>5</sup> PN-N-01152-2 : 1997 *Opis bibliograficzny. Wydawnictwa ciągłe*.

<sup>6</sup> B. Nałęcz : *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla wydawnictwa ciągłego*. Warszawa 2001.

– tytuł kluczowy jako tytuł ujednolicony.

Dyskusje nad tymi sprawami prowadzono na kolejnych spotkaniach Grupy Roboczej. Niektóre decyzje podjęto bardzo szybko, dla innych spraw nie znaleziono wspólnego rozwiązania. Jak już wspomniano wyżej, w kwietniu 2001 r. przedstawiono w IFLANET projekt zalecenia, a w 2002 r. opublikowano je pod zmienionym tytułem: *ISBD(CR) International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources*<sup>7</sup> – jego polski odpowiednik to *Międzynarodowy znormalizowany opis bibliograficzny dokumentów ciągłych*.

Zmiany wprowadzone w ISBD(CR) w stosunku do poprzedniego wydania są duże. Podstawowa decyzja Grupy dotyczy uwzględnienia w zaleceniu nie tylko wydawnictw ciągłych publikowanych w formie tradycyjnej, ale także dokumentów elektronicznych o dostępie zdalnym, jak i lokalnym. Do dokumentów ciągłych zaliczono także różnego rodzaju dokumenty aktualizowane na bieżąco, w tym skoroszytowe, co spowodowało wspomnianą wyżej zmianę tytułu zalecenia.

Poszerzenie zakresu zalecenia wywołało konieczność podania nowych terminów i sformułowania ich definicji. Były one przedmiotem licznych dyskusji. Zastanawiano się m. in. nad tym, jakich zmian będzie wymagało w normie terminologicznej ISO<sup>8</sup> zaliczenie do wydawnictw ciągłych nowych rodzajów dokumentów.

W ISBD(CR) zmieniono przede wszystkim definicję wydawnictwa ciągłego. Obecnie wydawnictwo ciągłe (serial) to dokument ukazujący się na bieżąco w całości lub w częściach, zazwyczaj opatrzony numeracją, bez przewidywanego zakończenia. Wydawnictwa ciągłe obejmują czasopisma, magazyny, czasopisma elektroniczne, okresowe informatory, sprawozdania roczne, gazety i serie wydawnicze. Natomiast dokument ciągły (continuing resource) to dokument bibliograficzny ukazujący się co jakiś czas, bez przewidywanego zakończenia. Definicja obejmuje wydawnictwa ciągłe i dokumenty aktualizowane. Do dokumentów ciągłych zaliczono także wydawnictwa okolicznościowe ukazujące się co jakiś czas, bez przewidywanego zakończenia, np. wydawnictwo *Polder : monitor odbudowy terenów zalanych*.

Wyróżniono następujące nowe rodzaje dokumentów:

– dokument aktualizowany (integrating resource) to taki, który poszerza lub zmienia swą zawartość w kolejnej iteracji. Może być dokumentem ukazującym się na bieżąco lub już zakończonym. Może występować w formie papierowej lub elektronicznej. Dokumentami aktualizowanymi są np.: uzupełniane wydawnictwa skoroszytowe, dokument elektroniczny aktualizowany o dostępie zdalnym lub aktualizowana co jakiś czas elektroniczna baza danych (np. na CD-ROM);

– skoroszytowe wydawnictwo aktualizowane (updating loose-leaf) to dokument składający się z jednego lub więcej woluminów podsta-

<sup>7</sup> *ISBD(CR)*. International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources. Revised from the *ISBD(S)* International Standard Bibliographic Description for Serials. München 2002.

<sup>8</sup> ISO 5127: 2001 *Information and documentation – Vocabulary*.

wowych opublikowanych w postaci skoroszytów, do których wydawane są oddzielnie luźne stronice do dodania lub zastąpienia poprzednich. Uzupełnienia ukazują się z częstotliwością uzależnioną od aktualnych potrzeb.

Postanowienia dotyczące dokumentów aktualizowanych zostały włączone do ISBD (CR) w ten sposób, że omówienie każdego elementu opisu ma dodany na końcu akapit poświęcony zasadom ich katalogowania. Dotychczas dokumenty takie nie były uwzględnione w polskich zasadach opisu. Katalogowano je zwyczajowo jak książki, a przy kolejnych iteracjach meliorowano opis, zmieniając elementy opisu na aktualne lub katalogowano każdą iterację oddzielnie.

Podstawą opisu bibliograficznego dokumentu aktualizowanego jest najnowsza iteracja opisywanego dokumentu z pominięciem początkowych danych. Nie stosuje się w tym opisie strefy numeracji. Daty wydania (w strefie adresu wydawniczego) przejmuje się z pierwszej i/lub ostatniej iteracji, do strefy uwag i ISSN można przejmować dane ze wszystkich iteracji i innych źródeł. Podstawowe źródła danych dla poszczególnych stref obowiązują analogicznie jak w opisach wydawnictw ciągłych.

Sporządza się odrębny opis bibliograficzny dokumentu aktualizowanego w przypadku istotnej zmiany oznaczenia wydania, zmiany postaci fizycznej dokumentu oraz jeżeli dwa dokumenty aktualizowane połączą się lub jeden dokument podzieli na dwa lub więcej. Zmiany tytułu w dokumentach aktualizowanych nie powodują konieczności sporządzenia nowego opisu, lecz jego modyfikację. Nowy tytuł występujący w kolejnej iteracji wprowadza się do opisu na miejsce poprzedniego, a usunięty podaje w strefie uwag. Analogicznie postępuje się z innymi elementami opisu bibliograficznego. Uwagi sporządza się, jeżeli informacje o wcześniejszych iteracjach katalogujący uzna za ważne do identyfikacji lub ze względu na potrzeby czytelnika. Określenia wskazujące na regularną lub częstą nowelizację traktowane są raczej jako oznaczenie częstotliwości – a nie oznaczenie wydania – i podaje się je w odpowiednich miejscach przeznaczonych na takie oznaczenie. Inne daty – poza podanymi w adresie wydawniczym – przejmuje się do strefy uwag. Za datę publikacji elektronicznego dokumentu aktualizowanego uważa się pierwszą znaną datę jego udostępniania. Dla wydawnictw luźnokartkowych przejmuje się rok wydania opisywanej edycji, rewizji itp. W opisach dokumentów skoroszytowych podaje się rok pierwszej i/lub ostatniej iteracji. Opis fizyczny skoroszytowych dokumentów aktualizowanych podaje się jako 1 wolumin. Liczbę woluminów podaje się dopiero po skompletowaniu całego dokumentu. Strefa uwag wykorzystywana jest najczęściej do informacji: o podstawie opisu, o poprzednich tytułach, wariantach tytułu, tytułach równoległych, dodatkach do tytułu, niewielkich zmianach w oznaczeniu wydania, wydawcach i miejscach wydania. W uwagach podaje się także daty nominalne opisywanego dokumentu.

Dużo nowych postanowień w ISBD(CR) dotyczy jednostki opisu. Częste zmiany tytułu w wydawnictwach ciągłych powodują konieczność sporządzania nowych opisów bibliograficznych. Troska o pełny dostęp czytelnika do informacji, a zarazem oszczędzanie pracy bibliotekarza spowodowała, że w ISBD(CR) bardzo szczegółowo określono zmiany tytułu wymagające sporządzenia odrębnego opisu. Widoczna jest tendencja do zredukowania liczby zmian tytułu uznanych za istotne. Następujące zmiany tytułu wymagają sporządzenia odrębnego opisu bibliograficznego:

- dodanie, usunięcie, zmiana wyrazu lub zmiana kolejności wyrazu w pięciu pierwszych wyrazach tytułu (w sześciu wyrazach, jeżeli tytuł zaczyna się od rodzajnika),
- dodanie, usunięcie lub zmiana wyrazu w dalszej części tytułu (po pięciu pierwszych wyrazach lub po sześciu, jeżeli tytuł zaczyna się od rodzajnika), jeżeli powoduje to zmianę jego znaczenia lub wskazuje na zmianę zakresu tematycznego wydawnictwa,
- zmiana występującej w tytule nazwy instytucji sprawczej (z wyjątkiem zmian nieistotnych),

Inne zmiany powodujące konieczność sporządzenia odrębnego opisu bibliograficznego to:

- przy tytule stanowiącym nazwę rodzajową zmiana nazwy instytucji sprawczej lub zmiana instytucji sprawczej,
- zmiana oznaczenia wydania wskazująca na istotną zmianę zawartości wydawnictwa,
- zmiana rodzaju nośnika,
- zmiana tytułu zależnego na tytuł wyróżniający,
- zmiana zawartości komasacji tego samego dokumentu,
- utworzenie wydawnictwa ciągłego w wyniku połączenia dwu lub więcej wydawnictw,
- utworzenie dwu lub więcej wydawnictw ciągłych w wyniku podziału wydawnictwa.

Znacznie zwiększono listę przypadków, w których zmianę tytułu uznaje się za niewielką, niewymagającą sporządzenia odrębnego opisu bibliograficznego (dotychczas wymienionych było pięć przypadków). Do niewielkich zmian tytułu właściwego należą obecnie:

- zmiany pisowni,
- skrócenie wyrazu, zastąpienie wyrazu znakiem lub symbolem (lub odwrotnie),
- zmiana występujących w tytule cyfr arabskich na rzymskie (lub odwrotnie),
- zmiana cyfr lub dat na formę słowną (lub odwrotnie),
- połączenie wyrazów łącznikiem lub rozdzielenie,
- podział wyrazu w tytule lub scalenie,
- zastąpienie akronimu lub inicjału występującego w tytule pełną formą słowną (lub odwrotnie),
- zmiana końcówek fleksyjnych poszczególnych wyrazów tytułu,

- dodanie lub usunięcie rodzajników, przyimków i spójników,
  - dodanie lub usunięcie nazwy instytucji sprawczej z tytułu właściwego,
  - dodanie lub usunięcie znaków interpunkcyjnych,
  - zmiana kolejności na stronie tytułowej różnych wersji językowych tytułu lub wyrażonych w różnych pismach,
  - dodanie, usunięcie lub zmiana wyrazów łączących tytuł z numeracją,
    - dwa tytuły właściwe lub więcej nadawanych zeszytom czasopiśma ukazujących się w regularnych odstępach czasu (np. wydania sobotnio-niedzielne dziennika mają inny tytuł niż w pozostałe dni tygodnia),
    - dodanie, usunięcie lub zmiana kolejności wyrazów w tytule, jeżeli nie oznacza to zmiany zakresu tematycznego wydawnictwa,
    - dodanie do tytułu lub usunięcie z niego wyrazów wskazujących na rodzaj wydawnictwa (np. magazyn, czasopismo, biuletyn, gazeta, newsletter), ale nie zmiana wyrazów (np. z czasopiśma na magazyn).
- W przypadku wątpliwości w interpretacji zaleca się uznać zmianę tytułu za niewielką.

W ISBD(CR) uwzględniono dokument IFLA *Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych*<sup>9</sup>. Pewne elementy opisu uznane są w nim za obowiązkowe, pozwalają one na jednoznaczną identyfikację opisywanego dokumentu. Pozostałe elementy fakultatywne podaje się w opisie, jeżeli uważa się je za istotne dla użytkownika bibliografii lub katalogu. Elementy opisu uznane za obowiązkowe w FRBR są także obowiązkowe w ISBD(CR).

Należy jeszcze zwrócić uwagę na zmianę zasady wyboru tytułu właściwego wydawnictwa ciągłego, jeżeli podstawowe źródło danych zawiera zarówno pełny tytuł, jak i jego akronim. Pierwsze wydanie ISBD(S) z 1977 r. zawierało postanowienie, że w takiej sytuacji należy jako tytuł właściwy przejmować akronim, a jego rozwinięcie podawać jako dodatek do tytułu. W drugim wydaniu ISBD(S) z 1988 r. zmieniono to postanowienie, pozostawiając wybór jako tytułu właściwego akronimu lub pełnego tytułu. Według ISBD(CR) tytułem właściwym ma być zawsze tytuł pełny, a akronim dodatkiem do tytułu.

Polska Norma opisu bibliograficznego wydawnictwa ciągłego została opracowana na podstawie drugiego wydania ISBD(S), ale przyjęto w niej inne rozwiązanie – postanowiono jako tytuł właściwy traktować łącznie: akronim – podawany zawsze na pierwszym miejscu – i jego rozwinięcie. Chodziło o ujednoczenie zasad formułowania tytułu właściwego z zasadami przyjętymi wówczas dla tytułu kluczowego w sieci ISSN. Rozwiązanie przyjęte w Polskiej Normie wywołało ożywioną dyskusję i spowodowało rozbieżności przy wyborze tytułu właściwego i ustalaniu jednostki opisu. Akronim tytułu występuje niekie-

<sup>9</sup> *Functional Requirements for Bibliographic Records*. München 1998. – Por. A. Padziński: *Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych – FRBR*, s. 173-194.

dy na stronie tytułowej w oddaleniu od jego pełnej formy, raczej w pobliżu numeracji, często drukowany jest mniejszą czcionką. Jest rzeczą wątpliwą, by w takiej sytuacji czytelnik uznał go za część tytułu, a tym bardziej za jego początek. Dodanie lub usunięcie akronimu tytułu z podstawowego źródła danych w kolejnych zeszytach wydawnictwa ciągłego interpretowano na podstawie Polskiej Normy jako zmianę tytułu powodującą konieczność sporządzenia nowego opisu bibliograficznego<sup>10</sup>. Dobrze więc, że w ISBD(CR) rozstrzygnięto jednoznacznie sprawę wyboru tytułu właściwego w takich przypadkach. W bazie NUKAT przewiduje się wprowadzenie tej zasady w 2005 r.

#### ZMIANY ZASAD OPISU WYDAWNICTW CIĄGLYCH W SIECI ISSN I W AACR

W kompletowaniu Grupy Roboczej ds. ISBD(S) ważne było włączenie do niej przedstawicieli sieci ISSN i zespołu reprezentującego AACR. Wszystkie zmiany wprowadzone w ISBD(CR) zostały przez nich zaakceptowane i przyjęte w podręczniku ISSN i w AACR. Nie oznacza to jednak, że zasady opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych te trzy zespoły ujęły tak samo. Nie udało się usunąć wszystkich różnic.

W czerwcu 2003 r. opublikowano nowe wydanie części podręcznika dotyczącej zasad opisu wydawnictw ciągłych w sieci ISSN<sup>11</sup>. Celem tej nowelizacji było uwzględnienie nowych postanowień zawartych w ISBD(CR) oraz włączenie przepisów dotyczących rejestracji dokumentów elektronicznych. Przejęto z ISBD(CR) nowe określenie dokumentów ciągłych i aktualizowanych oraz postanowienia odnoszące się do zmian tytułu właściwego wymagających sporządzenia odrębnego opisu bibliograficznego. Oznacza to, że ISSN i tytuł kluczowy będą nadawane jednostkom opisu określonym w ISBD(CR). Tytuł kluczowy to tytuł właściwy według ISBD(CR) z odpowiednim dopowiedzeniem, jeżeli w chwili rejestracji nie wystarcza do jednoznacznej identyfikacji wydawnictwa. Nazwa instytucji sprawczej jest przejmowana jako dopowiedzenie do tytułu kluczowego w formie występującej w dokumencie. Przyjęto te same co w ISBD(CR) elementy obowiązkowe. W opisach w sieci ISSN nie stosuje się strefy numeracji. Nastąpiła zasadnicza zmiana w wyborze podstawy opisu: jest nim pierwszy zeszyt, jaki ukazał się pod danym tytułem i następne. W dalszym ciągu w rekordach bibliograficznych wydawnictw ciągłych w sieci ISSN nie określa się częstotliwości słownie (kod częstotliwości jest podany w polach stałej długości) ani nie podaje opisu fizycznego.

Instrukcja sieci ISSN precyzyjniej określa jednostkę opisu niż ISBD(CR). W razie podziału czasopisma na dwa lub więcej nadaje się nowe ISSN i tytuły kluczowe nowym czasopismom z wyjątkiem przypadku, gdy po podziale jedno z czasopism zachowuje tytuł poprzed-

<sup>10</sup> Por. przyp. 6.

<sup>11</sup> *ISSN manual*. Cataloguing part. Paris 2003.

niego. W takiej sytuacji nowy ISSN i tytuł kluczowy uzyskają czasopi-  
sma o nowych tytułach. Analogicznie postępuje się, jeżeli z dwu lub  
więcej czasopism powstaje jedno, zachowując tytuł jednego ze swych  
poprzedników. Nie nadaje się ISSN czasopismom wznowionym. Jako  
odrębną jednostkę opisu traktuje się czasopismo wznowione, które w  
międzyczasie było publikowane pod innym tytułem. Niekonsekwencją  
w stosunku do przyjętych zasad wydaje się konieczność modyfikacji  
opisu, jeżeli zmienia się miejsce wydania lub wydawca.

Opis bibliograficzny sporządzony według obecnych zasad ISSN –  
na podstawie pierwszego zeszytu ukazującego się pod danym tytułem  
– nadaje się w razie konieczności do wykorzystania jako źródło danych  
do opisu bibliograficznego. Narodowe ośrodki ISSN mogą w obecnej  
sytuacji sporządzać taki sam opis, jak do narodowej bibliografii bieżą-  
cej, co już było praktykowane w niektórych krajach przed opubliko-  
waniem nowej wersji podręcznika. Mniej różnic między zasadami opi-  
su wydawnictwa ciągłego w sieci ISSN, w narodowych bibliografiach  
oraz katalogach bibliotecznych to oszczędność pracy bibliotekarzy  
i ułatwienie dla czytelników.

Instrukcja opisu wydawnictw ciągłych w sieci ISSN jest pierwszym  
krokiem do reorganizacji tej instytucji. Wstępne ustalenia wyznaczają-  
ce kierunek zmian zapadły na konferencji w Ottawie w 2000 r. Pod-  
stawowym, bardzo trudnym zadaniem było ujednoczenie formy tytu-  
łu kluczowego i tytułu ujednoliczonego przewidzianego w przepisach  
angloamerykańskich. Różnice w zasadach formułowania dopowiedzeń  
są bardzo duże, np. w dopowiedzeniu nazwę instytucji sprawczej we-  
dług AACR podaje się w formie ujednoliczonej.

Ostatecznie na konferencji zdecydowano, że Centrum ISSN ma  
stopniowo przeobrazić się w ośrodek decydujący o jednostce opisu.  
Przedstawiono propozycję zasad ustalania międzynarodowego tytułu  
ujednoliczonego, jednoznacznie identyfikującego dokument. Ten tytuł  
miałby cechy obecnego tytułu kluczowego a jednocześnie tytułu ujed-  
noliczonego ustalonego według AACR. Do takiego rozwiązania Cen-  
trum ISSN będzie stopniowo zmierzać. Ustalono już nazwę tego tytu-  
łu: ISST – International Standard Serial Title. Jednak z wypowiedzi  
Ingrit Parent w 2003 r. można wywnioskować, że w najbliższym cza-  
sie nie należy spodziewać się dalszych zmian<sup>12</sup>.

Przedstawiciele Wspólnego Komitetu ds. Nowelizacji Anglo-Ame-  
rykańskich Przepisów Katalogowania (Joining Steering Committee for  
Revision of the Anglo-American Cataloguing Rules), jak już wspomnia-  
no, brali aktywny udział w pracach nad ISBD(CR). Dzięki temu róż-  
nice między tym zaleceniem IFLA i regułami AACR bardzo się zmniej-  
szyły. Nowe wydanie AACR2 (opis wydawnictw ciągłych mieści się w  
rozdziale 12) opublikowano w tym samym roku co zalecenie IFLA  
i zawiera ono wszystkie nowe postanowienia ISBD(CR)<sup>13</sup>. Najwięk-

<sup>12</sup> I. Parent: *From ISBD(S) to ISBD(CR). A voyage of discovery and alignment.* „Serials Librarian”  
2003 vol. 43 nr. 4.

<sup>13</sup> *Anglo-American cataloguing rules. 2 ed. 2002 revision.* Ottawa 2002–.



sza różnica w zasadach katalogowania wydawnictw ciągłych dotyczy formy tytułu ujednoczonego i tytułu kluczowego, a jej usunięcie zależy od ISSN.

Polskich bibliotekarzy nie trzeba już przekonywać do stosowania ujednoczonych zasad katalogowania i wymieniać korzyści, jakie przynoszą zalecenia opracowane pod auspicjami IFLA. Sporządzenie opisu wydawnictwa ciągłego w stosunku do innych rodzajów dokumentów wymaga dużo większego nakładu pracy, zatem ujednoczenie zasad opisu ma tym większe znaczenie. Wiedzą to doskonale czasopiśmiennicy z bibliotek naukowych współpracujący od niemal dziesięciu lat przy wprowadzaniu rekordów bibliograficznych najpierw do Centralnego Katalogu Tytułów Czasopism, a obecnie do NUKAT-u. Dotychczasowa praktyka pozwala zrozumieć lepiej konieczność śledzenia zmian zachodzących w zasadach katalogowania na terenie międzynarodowym i szybkiego na nie reagowania.

BARBARA NAŁĘCZ

#### FROM ISBD(S) TO ISBD(CR)

International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources (2002) in comparison to ISBD(S) (1988) has recently become subject to numerous significant changes. The introduction of new types of continuing resources (electronic documents of remote and local access and updating loose-leaves) has resulted in the redefinition of the serial document. Changes to the journal title that require a new bibliographic description have been defined in detail. In the case of full title and its acronym the former must be used as the title and the latter as its remainder. Work is continued on harmonisation of cataloging rules for journals among ISBD(CR), ISSN network and AACR.

*Artykuł wpłynął do redakcji 26 października 2004 r.*



ANDRZEJ PADZIŃSKI

## WYMAGANIA FUNKCJONALNE DOTYCZĄCE REKORDÓW BIBLIOGRAFICZNYCH – FRBR MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA W KATALOGACH BIBLIOTECZNYCH

Ogólna charakterystyka dokumentu FRBR. Opis modelu FRBR. Korzyści z zastosowania FRBR. Możliwości zastosowania FRBR. Dalsze prace nad FRBR. FRBR w Polsce.

### WPROWADZENIE

Uruchomienie w połowie 2002 r. Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT umożliwiło wielu bibliotekom naukowym w kraju współpracę w zakresie współkatalogowania i wymiany danych bibliograficznych, a użytkownikom ułatwiło dostęp do informacji o zasobach bibliotek. Dzięki temu w niedalekiej przyszłości biblioteki polskie będą mogły włączyć się do współpracy o zasięgu międzynarodowym. Wiąże się z tym konieczność nadążania za zmianami, które zachodzą w bibliotekarstwie światowym. Do najważniejszych w tym zakresie można zaliczyć próby ujednoczenia przepisów katalogowania i dostosowania danych zawartych w katalogach do nowych potrzeb użytkowników. Pomocne w realizacji tych celów powinno być opracowanie *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR)<sup>1</sup> poświęcone wymogom funkcjonalnym stawianym rekordom bibliograficznym, określające, jakie dane powinny zawierać rekordy i jak te dane należy zorganizować, by spełniały oczekiwania użytkowników.

FRBR jest dokumentem przygotowanym na zlecenie Międzynarodowej Federacji Bibliotekarskich Stowarzyszeń i Instytucji (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) i zaakceptowanym przez Sekcję Katalogowania IFLA (IFLA Cataloguing Section). Propozycja opracowania takiego dokumentu została zgłoszona w 1990 r. w Sztokholmie na seminarium poświęconym rekordom bibliograficznym. Po tym spotkaniu powołano Grupę ds. Opracowania FRBR (IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records), która w l. 1992-1996 opracowała odpowiedni projekt. Następnie tekst ten poddano dyskusji, a w 1998 r. po ostatecznej redakcji i zaakceptowaniu przez Stały Komitet Sekcji Ka-

---

<sup>1</sup> *Functional Requirements for Bibliographic Records*. Final report. München 1998. Także online, [dostęp 7.06.2004]. Dostęp: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>

talogowania IFLA (IFLA Cataloguing Section Standing Committee) opublikowano jako oficjalny dokument IFLA. Problematyka FRBR jest już dobrze znana na świecie<sup>2</sup>. W Polsce jednak jest ona słabo rozpoznana, dotychczas ukazał się zaledwie jeden artykuł Marka Nahotki omawiający model FRBR<sup>3</sup>. Tymczasem zagadnienia te są bardzo ważne i wymagają szerszego upowszechnienia.

Propozycję wykorzystania modelu FRBR na potrzeby NUKAT-u i bibliotek współpracujących przedstawiła Anna Paluszkiewicz 6.03.2003 r. na spotkaniu bibliotekarzy systemowych w Centrum NUKAT w Warszawie. W swojej prezentacji *FRBR – warunki zastosowania w katalogach bibliotek polskich*<sup>4</sup> – autorka przybliżyła model FRBR, zaproponowała polskie odpowiedniki podstawowych terminów w nim występujących i wskazała najistotniejsze warunki jego zastosowania. W trakcie spotkania A. Paluszkiewicz zaproponowała także powołanie grupy roboczej, która zajęłaby się rozpoznaniem problematyki FRBR i przygotowaniem do wprowadzenia w Polsce. Niniejszy artykuł jest próbą rozwinięcia tych propozycji. Przedstawiono w nim model oraz uwagi dotyczące możliwości i warunków jego stosowania. Model FRBR może mieć wiele zastosowań, np. w bibliotekarstwie, księgarstwie, muzealnictwie. W tym artykule jednak ograniczono się do omówienia zagadnień związanych z wykorzystaniem go w katalogach bibliotecznych. Zastosowana terminologia dotycząca FRBR tylko w niewielkim stopniu odbiega od zaproponowanej we wspomnianej prezentacji A. Paluszkiewicz.

#### OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA DOKUMENTU FRBR

FRBR określa model powiązań występujących pomiędzy danymi w rekordach bibliograficznych z uwzględnieniem potrzeb użytkowników oraz ustala pożądany stopień szczegółowości rekordów bibliograficznych różnych typów dokumentów – nazywany tu podstawowym poziomem zawartości – na potrzeby narodowych centrali bibliograficznych. Jego istotną część stanowi *Dodatek A*, w którym zestawiono elementy przewidziane w zaleceniach *International Standard Bibliographic Description (ISBD)*, *Guidelines for authority and reference entries*<sup>5</sup> (GARE), *Guidelines for subject authority and reference entries*<sup>6</sup> (GSARE) oraz pola formatu UNIMARC<sup>7</sup> z elementami modelu FRBR.

<sup>2</sup> Zob.: *FRBR bibliography* [online], [dostęp 7.06.2004]. Dostęp: <http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/bibliography.pdf>

<sup>3</sup> M. Nahotko: *Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) – model opracowania zbiorów bibliotecznych IFLA*. „*Bibliotekarz*” 2001 nr 1 s. 13-16.

<sup>4</sup> Konspekt prezentacji jest dostępny w materiałach szkoleniowych przeznaczonych tylko dla bibliotekarzy z bibliotek współpracujących z NUKAT-em na stronach: <http://www.nukat.edu.pl> [07.06.2004].

<sup>5</sup> *Guidelines for authority and reference entries*. Recommended by the Working Group on an International Authority System. London 1984.

<sup>6</sup> *Guidelines for subject authority and reference entries*. London 1992.

<sup>7</sup> *UNIMARC manual*. Bibliographic format [online]. 1994. Dostęp: <http://www.ifla.org/VI/3/p1996-1/sec-uni.htm>

Dokument ten jest traktowany jako kolejny krok ku ujednocnionym międzynarodowym przepisom katalogowania. Jest reakcją na sytuację, w jakiej znalazły się biblioteki w ostatnich dziesięcioleciach. Jego twórcy odwołują się do paryskich *Zasad katalogowania* z 1961 r., zaleceń zawartych w ISBD, dążeń do ujednocnienia krajowych przepisów katalogowania oraz do prac zmierzających do przygotowania zasad międzynarodowych<sup>8</sup>. Zalecenia ISBD i *Zasady katalogowania* zgodnie z przeznaczeniem stały się podstawą do opracowania wielu krajowych przepisów katalogowania, które, choć wywodzą się ze wspólnych korzeni, różnią się od siebie, czasami istotnie. Jednocześnie rozwój nowoczesnych technologii oraz związany z nim rozwój sieci komputerowych i zautomatyzowanych systemów bibliotecznych przyczyniają się do powstawania dużych baz danych i gwałtownego wzrostu ilości informacji dostępnej online. Dzięki sieciom komputerowym rozwija się współpraca o zasięgu krajowym i międzynarodowym w zakresie współkatalogowania i wymiany danych bibliograficznych na wielką skalę. Wszystko to musi wpływać na zmiany w przepisach katalogowania.

Autorzy opracowania podkreślają, że w wielu krajach obserwuje się próby znacznego uproszczenia zasad katalogowania, dotyczy to zwłaszcza ograniczania liczby uwzględnianych elementów opisu i ustalania minimalnych poziomów zawartości rekordu bibliograficznego. Wynika to z chęci przyspieszenia katalogowania i konieczności obniżenia jego kosztów. Zmiany w przepisach katalogowania zostały wywołane także pojawieniem się nowych typów dokumentów, zwłaszcza dokumentów elektronicznych, oraz potrzebą organizowania dostępu do zasobów informacji w sieci<sup>9</sup>. Konieczne jest dostosowanie się do zmieniających się potrzeb użytkowników. Dane bibliograficzne są wykorzystywane w różnych celach przez różnych użytkowników.

Jednym ze sposobów rozwiązania tych problemów jest rozwój wymiany danych bibliograficznych na szeroką skalę. To jednak wymaga ujednocnienia przepisów katalogowania na terenie międzynarodowym i przyjęcia akceptowanego przez wszystkich poziomu zawartości rekordu bibliograficznego. Do tych prac potrzebne są skuteczne metody analizy i oceny danych zawartych w rekordach bibliograficznych oraz jednolita, jednoznaczna i powszechnie rozumiana terminologia ułatwiająca takie analizy i pozwalająca na wzajemne porozumienie się różnych środowisk. Taką właśnie rolę miałby spełniać model zaproponowany w omawianym dokumencie FRBR.

Należy pamiętać, że FRBR dotyczy tylko zawartości rekordów bibliograficznych. Choć w raporcie mówi się o danych występujących w funkcji haseł, to jednak pominięto w nim wszystko, co zazwyczaj jest zapisywane w rekordach kartoteki haseł wzorcowych (khw). Dane te będą przedmiotem odrębnego studium *Functional Requirements for*

<sup>8</sup> Por. przyp. 1, s. 1.

<sup>9</sup> Tamże.

*Authority Numbers and Records* (FRANAR). Dopiero te dwa opracowania łącznie powinny objąć większość zagadnień związanych z organizacją danych bibliograficznych<sup>10</sup>.

W pracach nad FRBR poddano analizie głównie zalecenia: ISBD, GARE, GSARE oraz podręcznik UNIMARC. Przeanalizowano dane zawarte w rekordach bibliograficznych pochodzących z dużych katalogów i bibliografii narodowych, zwracając uwagę na: elementy opisu bibliograficznego, hasła opisu, hasła przedmiotowe, symbole klasyfikacyjne oraz inne dane pozwalające na identyfikację jednostek bibliograficznych opisanych w rekordach.

Autorzy FRBR wzięli pod uwagę różne przeznaczenie danych bibliograficznych (na potrzeby bibliotek, np. katalogi biblioteczne, bibliografie; księgarstwa, muzeów, archiwów i innych zastosowań), różne typy dokumentów oraz różnych użytkowników (np. bibliotekarz, księgarz, klient, czytelnik). Uwzględniono cztery zasadnicze zadania (tasks)<sup>11</sup> realizowane przez użytkowników dotyczące danych bibliograficznych. Zadania te powinny być brane pod uwagę przy ustalaniu zawartości rekordu, sposobu jej indeksowania i prezentacji. Są to:

- znaleźć (find) jednostki bibliograficzne spełniające kryteria wyszukiwawcze określone przez użytkowników, np. dzieła wybranego autora, na dany temat czy o danym tytule,
- zidentyfikować (identify) jednostkę, czyli upewnić się, że opisana w rekordzie jednostka odpowiada szukanej lub odróżnić jednostki o podobnych cechach, np. dwa dzieła o takim samym tytule,
- wybrać (select) jednostkę odpowiadającą potrzebom użytkownika lub wskazać jako niespełniającą oczekiwań, np. wybrać w języku znanym użytkownikowi, w wersji oprogramowania dostępnej użytkownikowi,
- uzyskać (obtain) dostęp do opisanej jednostki, np. kupić egzemplarz, zamówić, wypożyczyć, skopiować, dotrzeć online.

#### OPIS MODELU FRBR

Zgodnie z założeniem starano się, by model FRBR był uniwersalny i w związku z tym niezależny od jakichkolwiek przepisów katalogowania, formatów czy zastosowań. W wyniku tego powstał schemat bardzo uogólniony, nazywany często modelem koncepcji, z założenia pozwalający na porównanie danych, które mogą być wpisane w różne struktury, umożliwiając podział danych i ukazanie relacji pomiędzy nimi. Zaletą takiego rozwiązania jest jego uniwersalność, ale wysoki stopień uogólnienia niesie ze sobą niebezpieczeństwo różnych interpretacji i trudności z zastosowaniem w praktyce.

<sup>10</sup> Jest planowane połączenie FRBR i FRANAR w jeden model.

<sup>11</sup> Dla łatwego porównania z tekstem oryginalnym przy polskich odpowiednikach podano ich wersje angielskojęzyczne.

Przedstawiony model ma stanowić podstawę dalszych studiów. Można go wykorzystać do opracowania szczegółowego modelu danych bibliograficznych, analizy i prac nad przepisami katalogowania, formatami i w projektowaniu zautomatyzowanych systemów bibliotecznych, szczególnie w zakresie prezentacji i dostępu do danych. Nie jest więc FRBR – wbrew temu, co się często powtarza – gotowym modelem danych bibliograficznych ani tym bardziej wzorem opracowania zbiorów, schematem metadanych czy gotowym projektem sposobu prezentacji danych w komputerowym katalogu bibliotecznym.

W pracy nad FRBR zastosowano metodę „encja – relacja” (Entity – Relationship) wykorzystywaną w badaniach nad relacyjnymi bazami danych. W wyniku analizy danych, które są (lub mogą być) zawarte w rekordach bibliograficznych, wyodrębniono najważniejsze elementy i podzielono je na trzy kategorie: jednostki (entities – encje)<sup>12</sup>, atrybuty (attributes) przynależne poszczególnym jednostkom i identyfikujące je oraz relacje (relationships) zachodzące pomiędzy jednostkami.

Jednostki z kolei podzielono na trzy grupy: jednostki opisywane w rekordach bibliograficznych, jednostki wchodzące z nimi w relację „odpowiedzialności” i przedmioty dzieł. Grupę pierwszą stanowią wytwory działalności intelektualnej lub artystycznej: dzieło (work), realizacja (expression), materializacja (manifestation), egzemplarz (item)<sup>13</sup>.

Dzieło jest to odrębny wytwór działalności intelektualnej lub artystycznej. Jest jednostką abstrakcyjną, bez materialnego odpowiednika. Dzieło jest rozpoznawane tylko poprzez poszczególne realizacje, istnieje jedynie jako wspólna część ich zawartości. Ze względu na abstrakcyjny charakter pojęcia trudno jest dokładnie określić granice dla tej jednostki. Zrozumienie, co jest dziełem oraz gdzie przebiega granica pomiędzy jednym dziełem i drugim może zależeć od uwarunkowań kulturowych<sup>14</sup>. Na potrzeby FRBR przyjęto jednak, że odrębnymi dziełami nie są wytwory będące wariantami dzieła, np. różne odmiany tego samego tekstu, dubbingowane wersje filmów. Jeśli jednak modyfikacja dzieła „pociąga za sobą znaczny niezależny wysiłek intelektualny lub artystyczny”<sup>15</sup>, to taki wytwór powinien być traktowany jako nowe dzieło. Zgodnie z tym nowymi dziełami są: parafrazy, swobodne przekłady, przeróbki, adaptacje, streszczenia, omówienia itd. Przykłady dzieł to: *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza, *Hamlet* Williama Szekspira, *Requiem* Wolfganga Amadeusza Mozarta. Wyróżnienie w FRBR dzieła jako odrębnego typu jednostki pozwala powiązać wszystkie realizacje danego dzieła oraz uwzględnić relacje występujące pomiędzy

<sup>12</sup> W artykule, dla uproszczenia, jako odpowiednik *encji* (*entity*), zastosowano termin *jednostka*.

<sup>13</sup> M. Nahotko (por. przyp. 3) zastosował inne polskie odpowiedniki nazw jednostek grupy pierwszej: utwór, uzewnętrznienie, materializacja, pozycje, a dla jednostek pozostałych grup odpowiednio w liczbie mnogiej: osoby, ciała zbiorowe, pojęcia, obiekty, wydarzenia, miejsca.

<sup>14</sup> Por. przyp. 1, s. 16.

<sup>15</sup> *Tamże*, s. 17.

różnymi dziełami i pomiędzy realizacjami jednego dzieła, w przypadku gdy nie jest możliwe połączenie ich bezpośrednią relacją, np. gdy nie wiadomo, co było podstawą przekładu. Pozwala również na powiązanie dzieła z innym, którego jest przedmiotem.

**R e a l i z a c j a** jest to „intelektualne lub artystyczne wyrażenie dzieła w postaci zapisu alfanumerycznego, notacji muzycznej, układu choreograficznego, dźwięku, obrazu, przedmiotu, ruchu itp. lub dowolnej kombinacji tych form”<sup>16</sup>. Podobnie jak dzieło, realizacja jest jednostką abstrakcyjną. Forma jest rozumiana jako sposób, w jaki dzieło zostało wyrażone. Jest ona traktowana w omawianym dokumencie jako nieodłączna cecha charakterystyczna realizacji, każda zatem zmiana formy powoduje powstanie nowej realizacji dzieła, np. nagranie tekstu książki przeczytanej przez lektora. Podobnie jest w przypadku zawartości intelektualnej lub artystycznej dzieła, wtedy również w wyniku każdej – nawet drobnej – zmiany powstaje nowa realizacja dzieła<sup>17</sup>, np. tekst przejrzany i uzupełniony. Nowe realizacje to np. tłumaczenia, wydania krytyczne, wydania poprawione i uzupełnione. Przykłady realizacji to: tekst *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza w języku oryginalnym w opracowaniu Konrada Górskiego, *Hamlet* W. Szekspira w języku polskim w przekładzie Józefa Paszkowskiego, *Requiem* W. A. Mozarta w wykonaniu Chóru Opery Wiedeńskiej i Orkiestry Filharmonii w Wiedniu. Wprowadzenie tego typu jednostki do modelu pozwala na ukazanie różnic pomiędzy wyrażeniami tego samego dzieła, pozwala powiązać realizację z dziełem, którego ta realizacja jest przedmiotem, służy też do łączenia różnych materializacji tej samej realizacji dzieła.

**M a t e r i a l i z a c j a** została określona w raporcie jako fizyczne ucieleśnienie (embodiment) realizacji dzieła<sup>18</sup>. Ma więc charakter materialny. Termin obejmuje wszystkie obiekty fizyczne o tych samych cechach pod względem zawartości intelektualnej lub artystycznej oraz formy fizycznej. Jest to w przybliżeniu odpowiednik stosowanego dotychczas w przepisach katalogowania terminu wydanie. Granice pomiędzy materializacjami wyznaczają zawartość i forma fizyczna. Jeśli więc w trakcie procesu wydawniczego zmieni się krój lub stopień pisma, układ typograficzny stronicy lub pojawią się informacje o zmianie wydawcy lub dystrybutora, zmieni się oprawa itp., to powstaje nowa materializacja. Jeśli jednak te modyfikacje spowodują zmianę intelektualnej lub artystycznej zawartości, wówczas powstanie materializacja nowej realizacji dzieła. Zmiany poszczególnych egzemplarzy danej materializacji wprowadzane przez użytkowników mają charakter indywidualny i nie tworzą nowej materializacji. Materializacja najczęściej ma wiele egzemplarzy, ale może mieć też tylko jeden, jak np. w przypadku rękopisów, wielu dzieł sztuki. Przykłady materializacji to: wydanie

<sup>16</sup> *Tamże*, s. 18.

<sup>17</sup> *Tamże*, s. 19.

<sup>18</sup> *Tamże*, s. 20.



*Pana Tadeusza* w opracowaniu K. Górskiego z 1989 r., wydanie *Hamleta* w przekładzie J. Paszkowskiego z 2001 r. płyta analogowa z *Requiem* Mozarta w wykonaniu muzyków z Wiednia, nagrana w 1986 r. Wprowadzenie tego typu jednostki do modelu pozwala opisać wszystkie egzemplarze danej publikacji.

Egzemplarz jest pojedynczym przykładem materializacji. Najczęściej jest to jednostkowy obiekt fizyczny, np. egzemplarz książki jednotomowej, ale może składać się z większej liczby części, np. książka wydana w dwóch osobno oprawionych tomach. Zawartość i forma egzemplarza są zazwyczaj takie jak materializacji. Pomiedzy egzemplarzami tej samej materializacji mogą jednak zachodzić różnice niezamierzone przez producenta, np. uszkodzenia, dopiski, zmiana oprawy. Przykłady egzemplarzy to: egzemplarz wydania *Pana Tadeusza* z 1989 r. o sygnaturze 412765 przechowywany w bibliotece uniwersyteckiej, egzemplarz wydania *Hamleta* z 2001 r. o sygnaturze 582808 przechowywany w innej bibliotece, płyta z nagraniem *Requiem* z 1986 r. dostępna w dziale zbiorów muzycznych dużej biblioteki. Wprowadzenie tego typu jednostki do modelu pozwala na identyfikację poszczególnych egzemplarzy materializacji i opis ich cech indywidualnych.

Do grupy drugiej włączono jednostki odpowiedzialne za intelektualną lub artystyczną zawartość, postać fizyczną, rozpowszechnianie lub przechowywanie jednostek grupy pierwszej. Są to: osoba (person) i ciało zbiorowe (corporate body). Osobą może być postać żyjąca lub nie; ciało zbiorowe określono jako „organizację lub grupę osób i/lub organizacji działających jako jedność”<sup>19</sup>. Są to: organizacje, stowarzyszenia, instytucje, w tym również organy władzy terytorialnej, imprezy itp. Przykłady osób: Juliusz Słowacki, Italo Calvino, Maria Skłodowska-Curie; ciał zbiorowych: Akademia Rolnicza w Lublinie, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Wprowadzenie tych dwóch jednostek pozwala nazwać w ujednolicony sposób i jednoznacznie zidentyfikować osobę lub ciało zbiorowe bez względu na formę nazwy pojawiającą się w opisywanej jednostce grupy pierwszej. Umożliwia też ustalenie relacji pomiędzy jednostkami grup drugiej i pierwszej. To rozwiązanie pozwala w praktyce na kontrolę stosowanych nazw za pomocą khw.

Grupę trzecią stanowią przedmioty dzieł: pojęcie (concept) – określane w raporcie jako „abstrakcyjne wyrażenie lub idea”<sup>20</sup>, dziedzina wiedzy, teoria, pogląd itp., np. chemia, ontologia, idealizm; rzecz (object) – o charakterze materialnym, ruchoma lub nie, występująca w naturze lub będąca wytworem człowieka, także już nieistniejąca, np. drzewo, samochód, budowla; wydarzenie (event) – działanie lub zdarzenie takie jak wydarzenie historyczne, epoka, np. powstanie styczniowe, średniowiecze, wiek dziewiętnasty, wreszcie miejsce (place) –

<sup>19</sup> Tamże, s. 24.

<sup>20</sup> Tamże, s. 25.

lokalizacja, na ziemi lub poza nią, współczesna lub historyczna, np. Kraków, Polska, Troja, Góra Kopernika. Przedmiotami dzieł mogą być również jednostki grup pierwszej i drugiej.

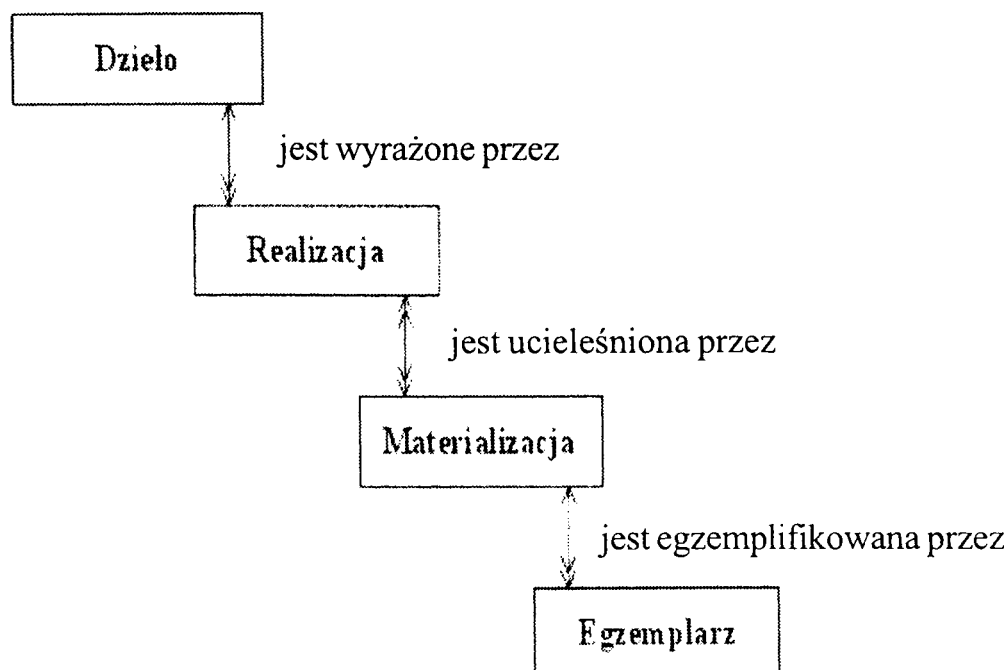
Każdy typ jednostki ma przypisany zbiór atrybutów, który go charakteryzuje. Atrybuty są wykorzystywane przez użytkowników do formułowania zapytań i interpretacji uzyskanych odpowiedzi; reprezentują jednostki w rekordzie bibliograficznym. Wartości atrybutów mogą być określane bezpośrednio na podstawie jednostki, której dotyczą, np. cechy fizyczne, dane ze strony tytułowej, lub mogą być ustalone z wykorzystaniem źródeł zewnętrznych, np. numer katalogowy dzieła muzycznego. Zgodnie z przyjętą zasadą określenia atrybutów nie nawiązują bezpośrednio do żadnych przepisów katalogowania. Brak więc jednoznacznych wskazań, co jest np. tytułem dzieła<sup>21</sup>, tytułem realizacji czy materializacji. To wszystko zależy od stosowanych w konkretnym przypadku przepisów katalogowania.

Warto dla przykładu wymienić przynajmniej po kilka atrybutów poszczególnych typów jednostek. Dla dzieła są to m.in.: tytuł dzieła, data powstania dzieła, numer opusu i tonacja w przypadku dzieła muzycznego. Spośród atrybutów realizacji można wymienić: tytuł realizacji, formę, datę, język. Atrybutami materializacji są m.in.: tytuł materializacji, oznaczenie odpowiedzialności, oznaczenie wydania, miejsce wydania, data wydania. Atrybuty egzemplarza to: identyfikator egzemplarza, proveniencja, lokalizacja. Atrybutami osoby są: nazwa, daty, tytuły i inne określenia; a ciała zbiorowego: nazwa, numer, data, miejsce itd. Dla pojęcia, rzeczy, wydarzenia i miejsca atrybutem może być wyraz, wyrażenie lub ciąg znaków używany do nazwania tych jednostek lub ich określenia.

Do ukazania powiązań pomiędzy jednostkami służą relacje. Mogą one wskazywać zarówno sam fakt istnienia powiązania, jak i jego charakter. Ułatwiają użytkownikowi poruszanie się po katalogu, bibliografii itp. Umożliwiają przejście od wyszukanej jednostki do innych jednostek z nią związanych. Relacje mogą być ujmowane w rekordach na wiele sposobów, np. poprzez łączenie atrybutów jednostek opisanych w tym samym rekordzie, dodanie do rekordu hasła identyfikującego powiązaną jednostkę, użycie uwagi wskazującej jednoznacznie na powiązanie. W modelu uwzględniono relacje zachodzące pomiędzy jednostkami grupy pierwszej oraz pomiędzy jednostkami z tej grupy i jednostkami z pozostałych grup. Pominięto relacje zachodzące w obrębie grup drugiej i trzeciej, gdyż one powinny być ujęte w rekordach khw i mają się stać przedmiotem odrębnego studium.

Pomiędzy jednostkami grupy pierwszej zachodzą następujące relacje: dzieło jest wyrażone przez realizację, realizacja jest ucieleśniona przez materializację, materializacja jest egzemplifikowana przez egzemplarz. Relacje te są dwukierunkowe, czyli: egzemplarz egzemplifikuje

<sup>21</sup> Autorzy sugerują, że może to być tytuł ujednolicony, brak jednak zaleceń dotyczących np. formy tytułu, por. przyp. 1, s. 33.

Rys. 1. Relacje hierarchiczne pomiędzy jednostkami grupy pierwszej<sup>22</sup>

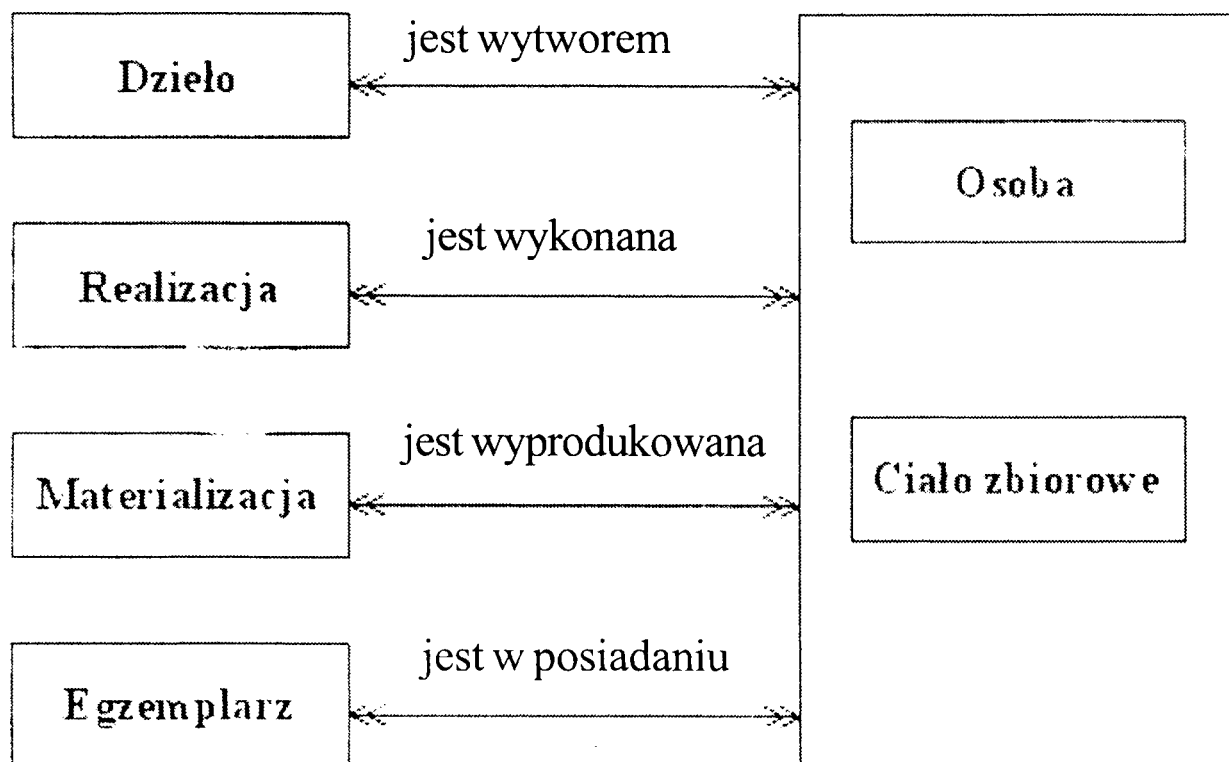
materializację, materializacja ucieleśnia realizację, realizacja wyraża dzieło. Przy czym zakłada się, że jedno dzieło może mieć wiele realizacji, ale realizacja może być wyrażeniem tylko jednego dzieła; realizacja może mieć wiele materializacji, a jedna materializacja może być ucieleśnieniem wielu realizacji (różnych dzieł lub tego samego dzieła); materializacja może mieć wiele egzemplarzy, ale egzemplarz może być przykładem jednej materializacji. Na przykład: dzieło *Rewizor* Mikołaja Gogola ma wiele realizacji, jedną z nich jest przekład na język polski Juliana Tuwima; realizacja ta ma wiele materializacji, wśród nich jest warszawskie wydanie z 1987 r.; egzemplarze tej materializacji są dostępne w wielu bibliotekach, jeden – w osiedlowej bibliotece publicznej. Jest to jedyny hierarchiczny schemat relacji w modelu i dotyczy on tylko jednostek grupy pierwszej. W tej grupie mogą występować także inne relacje: pomiędzy dziełami, realizacjami tego samego dzieła, materializacjami w obrębie tej samej realizacji dzieła, pomiędzy realizacją i dziełem, materializacją i egzemplarzem oraz pomiędzy egzemplarzami. Przykładowe typy tych relacji to: część – całość, przeróbka, parafraza, aranżacja, adaptacja, kontynuacja, tłumaczenie, reprodukcja, streszczenie.

Jednostki grupy drugiej są powiązane z jednostkami grupy pierwszej za pomocą czterech typów relacji: dzieło jest wytworem osoby lub ciała zbiorowego, realizacja jest wykonana przez osobę lub ciało zbiorowe, materializacja jest wyprodukowana przez osobę lub ciało zbiorowe, egzemplarz jest własnością osoby lub ciała zbiorowego. Relacje te mają charakter dwukierunkowy, a zatem: osoba lub ciało zbiorowe jest twórcą dzieła, osoba lub ciało zbiorowe jest wykonawcą realizacji, oso-

<sup>22</sup> Na podstawie: *FRBR*, F. 3.1 s. 13.

ba lub ciało zbiorowe jest producentem materializacji, osoba lub ciało zbiorowe posiada egzemplarz. Dzięki temu jest możliwe grupowanie jednostek, np. dzieł według nazw ich twórców.

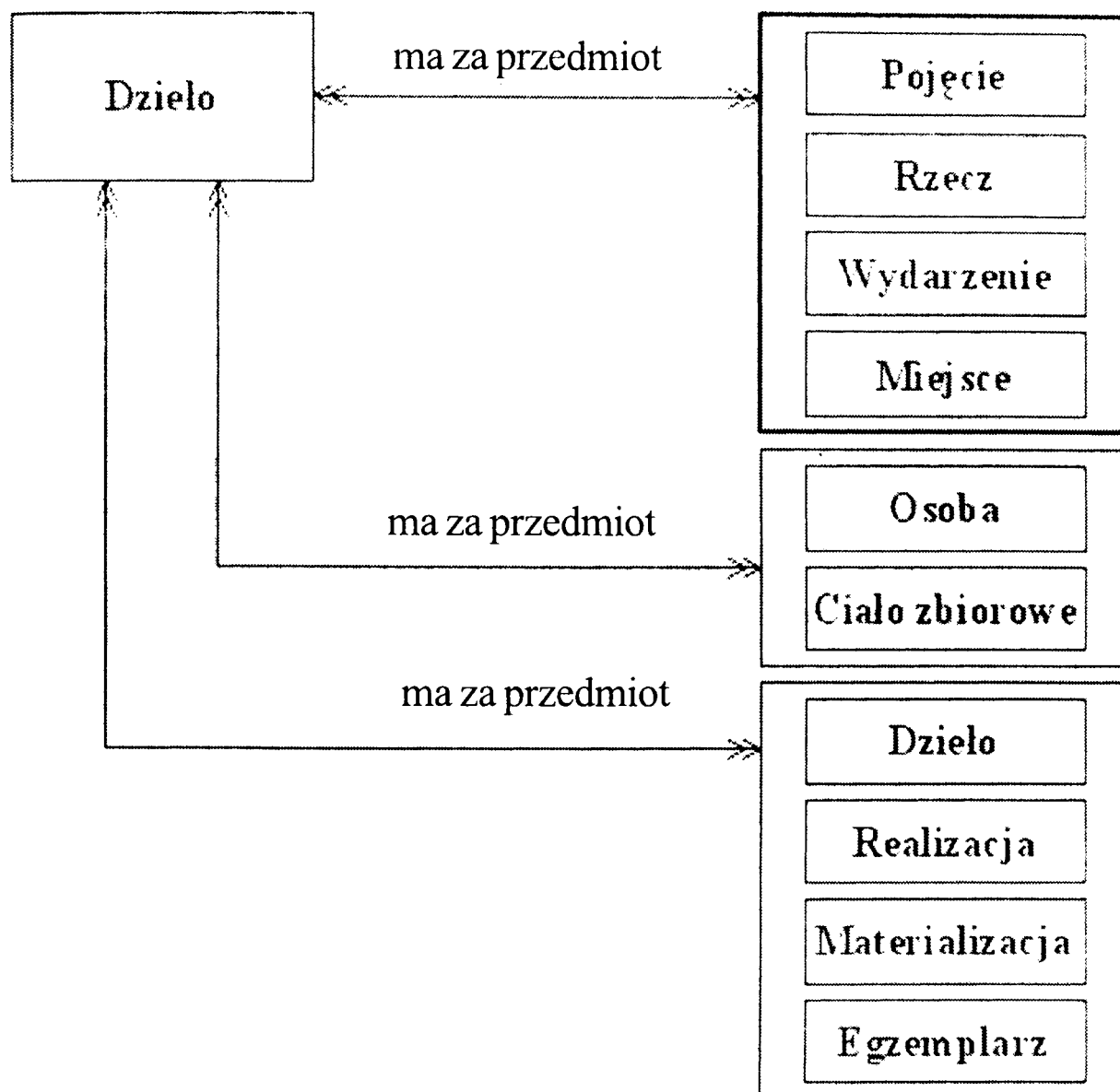
Rys. 2. Grupa druga i relacje z jednostkami grupy pierwszej<sup>23</sup>



Dzieło jest powiązane z jednostkami wszystkich trzech grup relacją ma za przedmiot, czyli jego przedmiotem może być: inne dzieło, realizacja, materializacja, egzemplarz, osoba, ciało zbiorowe, pojęcie, rzecz, wydarzenie lub miejsce. Dzieło może mieć więcej niż jeden przedmiot, a każda jednostka z trzech grup może być przedmiotem więcej niż jednego dzieła. Relacja ta pozwala zidentyfikować przedmiot dzieła i zgrupować wszystkie dzieła o tym samym przedmiocie.

Zgodnie z omawianym modelem w rekordzie bibliograficznym muszą się znaleźć wszystkie dane niezbędne do identyfikacji jednostek oraz do ukazania relacji występujących pomiędzy jednostkami w jednym rekordzie i jednostkami w różnych rekordach. Rekord powinien zatem zawierać: informacje o dziele, realizacji i materializacji (dane o egzemplarzu są zazwyczaj zapisywane oddzielnie – w rekordach zasobu lub egzemplarza), atrybuty reprezentujące jednostki, informacje o relacjach. Relacje są najczęściej identyfikowane za pomocą oznaczników zawartości (etykiety pól, wskaźniki i kody podpól). Mogą być jednak zapisywane jako: kody, sformalizowane określenia lub tekstem niesformalizowanym w postaci uwag. O doborze i formie elementów opisu i haseł decydują przepisy katalogowania.

<sup>23</sup> Na podstawie: *FRBR*, F. 3.2 s. 14.

Rys. 3. Grupa trzecia i relacje ma za przedmiot/jest przedmiotem <sup>24</sup>

#### KORZYŚCI Z ZASTOSOWANIA FRBR

W codziennej pracy bibliotek ma znaczenie możliwość praktycznego uwzględnienia zaleceń FRBR. Zakłada się, że zastosowanie modelu zgodnego z FRBR w katalogach bibliotecznych usprawni użytkownikom realizację wymienionych wcześniej czterech podstawowych zadań (znaleźć, zidentyfikować, wybrać, uzyskać), samym bibliotekom zaś ułatwi wymianę danych, skróci czas opracowania i przyniesie oszczędności. Zastosowanie modelu FRBR pozwala wskazać elementy rekordów najbardziej użyteczne dla użytkowników, daje duże możliwości przyjaznego sposobu prezentacji danych i zwiększa efektywność wyszukiwania w katalogu. Pozwala grupować dzieła jednego autora, różne realizacje jednego dzieła, materializacje wybranej realizacji dzieła i egzemplarze danej materializacji; daje też możliwość grupowa-

<sup>24</sup> Na podstawie: *FRBR*, F. 3.3 s. 15.

nia dzieł o takim samym tytule lub przedmiocie. Umożliwia grupowanie różnych wersji dzieł i pozwala ukazać pozostałe relacje. Daje użytkownikowi możliwość sprawnego przeglądania wyników wyszukiwania i łatwego przechodzenia do interesującego poziomu: dzieła, realizacji, materializacji lub egzemplarza. Powiązanie danych licznymi relacjami umożliwia także poszerzanie wyników wyszukiwania. Poprawne zastosowanie modelu zgodnego z FRBR jest niemożliwe bez stosowania khw. Hasła ujednoczone kontrolowane za pomocą khw pozwalają na prawidłową identyfikację dzieł, usprawniają realizowanie powiązań oraz ułatwiają wyszukiwanie i poruszanie się wśród wyników wyszukiwania poprzez grupowanie jednostek i ukazywanie różnic pomiędzy nimi. Jest to istotne zwłaszcza w przypadku dużych katalogów i wyszukiwania w sieci, gdy użytkownik w odpowiedzi na swoje zapytanie może otrzymać duży zbiór danych, z których interesuje go tylko niewielka część.

#### Przykład. Grupowanie zgodne z modelem FRBR

- Prus, Bolesław (1847-1912). [Osoba]
  - Emancypantki [Dzieło 1]
  - Faraon [Dzieło 2]
    - tekst - język angielski [Realizacja 2.1]
    - tekst - język niemiecki [Realizacja 2.2]
    - tekst - język polski [Realizacja 2.3]
      - 1982 - Warszawa [Materializacja 2.3.1]
      - 1992 - Bielsko-Biała [Materializacja 2.3.2]
      - 1992 - Warszawa [Materializacja 2.3.3]
        - sygn. 12789, biblioteka uniwersytecka [Egzemplarz 2.3.3.1]
    - nagranie - język polski [Realizacja 2.4]
    - Lalka [Dzieło 3]

Podany przykład ilustruje zastosowanie relacji: dzieło jest wytworem osoby – osoba jest twórcą dzieła oraz hierarchicznego schematu relacji jednostek grupy pierwszej do prezentacji danych w katalogu. Pozwala to użytkownikowi dotrzeć do egzemplarza wybranej materializacji bez konieczności przeglądania dużej liczby rekordów dla poszczególnych materializacji, jak to ma miejsce w stosowanych dziś rozwiązaniach. Jednakże w przypadku dzieł z pojedynczą materializacją lub niewielką ich liczbą system powinien umożliwiać szybkie dotarcie do poszukiwanej informacji bez konieczności wyświetlania wszystkich stopni hierarchii. Podobnie powinno być, gdy użytkownik poszukuje znanej sobie materializacji.

Zastosowanie rozwiązań zaproponowanych w FRBR spowoduje istotne zmiany w katalogowaniu. Obecnie katalogujący na podstawie egzemplarza sporządza rekord bibliograficzny z opisem konkretnego wydania, czyli – posługując się terminologią FRBR – materializacji,

następnie rekord uzupełnia o punkty dostępu do dzieła (i ewentualnie do realizacji), np. hasło główne, hasła dodatkowe, tytuł ujednolicony, hasła przedmiotowe. Wszystkie te czynności są powtarzane dla egzemplarzy kolejnych wydań. Po zastosowaniu FRBR pracę należałoby prowadzić w odwrotnej kolejności, czyli rozpocząć od wprowadzenia danych dotyczących dzieła, następnie realizacji i na końcu materializacji. Dla kolejnych materializacji dodawałoby się już tylko dane ich dotyczące. Informacje o dziele byłyby wprowadzane tylko raz dla wszystkich realizacji i materializacji tego dzieła. Zgodnie z założeniami zdecydowana większość elementów kontrolowanych za pomocą khw – w tym także hasła przedmiotowe – dotyczy dzieła. W przypadku realizacji również wystarczyłoby wprowadzić dane o tej jednostce tylko raz dla wszystkich jej materializacji. Słabą stroną tego rozwiązania jest to, że katalogujący na podstawie egzemplarza jednej materializacji powinien wprowadzić dane dotyczące dzieła i realizacji. Tymczasem cechy charakterystyczne tych jednostek należałoby ustalać na podstawie wielu materializacji – w przypadku realizacji, i wielu realizacji – w przypadku dzieła. Nie jest to jednak możliwe. Trzeba się więc liczyć z koniecznością nanoszenia poprawek w trakcie dodawania informacji o kolejnych materializacjach.

Planując zastosowanie FRBR, trzeba ocenić, jakie korzyści z tego wynikną. Ciekawym przykładem są wyniki badań przeprowadzonych w ostatnich latach w OCLC<sup>25</sup>. Badania te wykazały, że w liczącym w 2001 r. około 47 mln rekordów katalogu WorldCat zostały opisane 32 mln dzieł, ale 78% wszystkich dzieł ma tylko jedną materializację. Więcej niż jedną materializację ma 22% dzieł. Przy założeniu, że zalecenia FRBR są najbardziej użyteczne dla dzieł z większą liczbą materializacji, liczbę dzieł branych pod uwagę można jeszcze bardziej ograniczyć, bo – jak wynika ze wspomnianych badań – tylko 1% dzieł w WorldCat ma więcej niż siedem materializacji. Jest to z pozoru niewiele, ale w liczbach bezwzględnych oznacza 320 000 dzieł. Analiza informacji o zasobach wykazała, że ta stosunkowo niewielka część danych jest najczęściej wykorzystywana. Dane te trafiają do katalogów wielu bibliotek. Autorzy badań sugerują, że zastosowanie FRBR nawet dla stosunkowo niewielkiej liczby danych może przynieść znaczne korzyści wielu wykorzystującym te dane bibliotekom<sup>26</sup>. Na podstawie wyników badań przeprowadzonych w OCLC nie da się oczywiście wyciągnąć ostatecznych wniosków na temat danych zawartych w katalogu NUKAT i w katalogach polskich bibliotek. Wyniki te jednak wskazują pewne tendencje, które mogą wystąpić także w polskich katalogach.

Z badań przeprowadzonych w OCLC wynika również, że wprowadzenie modelu FRBR przyniesie największe korzyści w przypadku dużych baz danych, w których występują rekordy dla wielu materializacji.

<sup>25</sup> R. Bennett, B. F. Lavoie, E. T. O'Neill: *The concept of a work in WorldCat. An application of FRBR. „Library Collections, Acquisitions and Technical Services”* 2003 s. 45-59.

<sup>26</sup> *Tamże*, s. 49-50.

zacji różnych realizacji tego samego dzieła, dotyczy to zwłaszcza literatury pięknej, muzyki (druki muzyczne i dokumenty dźwiękowe) i ksiąg świętych wielkich religii, np. Biblii i Koranu. Można przypuszczać, że model okaże się szczególnie przydatny także w przypadku klasyki filozofii i innych dzieł tłumaczonych na wiele języków i często wydawanych.

#### MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA FRBR

Przygotowanie i zastosowanie rozwiązań zgodnych z propozycjami zawartymi w omawianym opracowaniu wymaga wielu żmudnych przygotowań. FRBR, jak już wspomniano, nie jest gotowym modelem danych bibliograficznych, jest konstrukcją abstrakcyjną, zarysem koncepcji, który powinien być punktem wyjścia do przygotowań. Najlepszym rozwiązaniem według Patryka Le Boeuf, przewodniczącego Grupy ds. Aktualizacji FRBR (FRBR Revision Group) jest zaprojektowanie pośredniego modelu danych na podstawie modelu FRBR, a najgorszym – utożsamienie FRBR z gotowym modelem danych<sup>27</sup>. Wprowadzanie musi być poprzedzone porównaniem stosowanych przepisów katalogowania i/lub struktury rekordu bibliograficznego w wykorzystywanym formacie z elementami FRBR oraz zestawieniem atrybutów i relacji modelu FRBR z projektowanym modelem pośrednim.

Możliwości zastosowania założeń FRBR w praktyce dotyczą:

- zawartości rekordów, np. przepisów katalogowania lub innych zasad określających dobór elementów i ich formę,
- struktury, w jaką wpisuje się dane, np. formatu lub schematu metadanych,
- sposobu prezentacji danych i realizacji powiązań pomiędzy danymi w systemie zautomatyzowanym.

W przepisach katalogowania zmiany powinny doprowadzić do ujednoczenia i uproszczenia zasad sporządzania opisu. Zaproponowany w FRBR podstawowy poziom zawartości rekordów bibliograficznych dla bibliografii narodowych zawiera mniej elementów obowiązkowych niż dotychczas stosowano w wielu krajowych przepisach katalogowania. Większy nacisk natomiast położono na hasła stanowiące w katalogach punkty dostępu.

Obecnie trwają prace nad dostosowaniem przepisów katalogowania i międzynarodowych zaleceń do wymagań zawartych w FRBR. Po powołaniu w 1992 r. Grupy ds. Opracowania FRBR zawieszono większość prac nad uaktualnianiem zaleceń ISBD poświęconych opisowi poszczególnych typów dokumentów do czasu, gdy wymagania zostaną opracowane. Po ogłoszeniu końcowego sprawozdania w 1998 r. i zaakceptowaniu go przez Stały Komitet Sekcji Katalogowania Grupa ds. Aktualizacji ISBD (ISBD Revision Group) podjęła pracę na

<sup>27</sup> P. Le Boeuf: *Brave new FRBR world* [online], [dostęp 7.06.2004]. Dostęp: [http://www.ddb.de/news/pdf/papers\\_leboeuf.pdf](http://www.ddb.de/news/pdf/papers_leboeuf.pdf)



nowo. Na wniosek Komitetu rozpoczęto przegląd wszystkich zaleceń ISBD. Wprowadzono jednak tylko niewielkie zmiany. Celem przeglądu było zapewnienie zgodności postanowień poszczególnych ISBD z zaleceniami FRBR dotyczącymi podstawowego poziomu zawartości rekordów sporządzanych przez narodowe centrale bibliograficzne. Przyjrzano się elementom obowiązkowym i dowolnym. W wyniku tego w ISBD elementami fakultatywnymi stały się wszystkie te, które miały taki status w FRBR. Nie było przypadku, w którym elementy obowiązkowe w FRBR byłyby elementami dowolnymi w ISBD<sup>28</sup>.

Po opublikowaniu raportu pojawiły się propozycje dostosowania terminologii ISBD do przyjętej w FRBR. Zdania na ten temat były jednak podzielone, model FRBR jest bardzo uogólniony i abstrakcyjny, przewidziany do różnych zastosowań, zabieg taki mógłby się więc okazać nieprzydatny<sup>29</sup>. ISBD i przepisy katalogowania mają swoją terminologię, nie zawsze odpowiadającą zastosowanej w FRBR. W 2003 r. Grupa ds. Aktualizacji FRBR oceniła możliwość połączenia terminologii FRBR i ISBD i potwierdziła przypuszczenia, że zwykła zamiana terminologii jest niemożliwa i niecelowa<sup>30</sup>. W wyniku wspólnych ustaleń grup ds. aktualizacji FRBR i ISBD przyjęto, że zostanie opracowane zestawienie ukazujące powiązania elementów występujących w ISBD z odpowiadającymi im atrybutami jednostek lub relacjami w modelu FRBR. Takie zestawienie stanowiłoby uzupełnienie *Dodatku A* w dokumencie, zawierającego powiązania elementów ISBD, GARE, GSARE i pól formatu UNIMARC z FRBR. Pozwoliłoby ono także upewnić się, czy wszystkie elementy występujące w ISBD są reprezentowane w FRBR oraz czy mogłyby posłużyć do zapoczątkowania zmian, które powinny doprowadzić do większej spójności ISBD i FRBR. Zestawienie obejmie wszystkie elementy występujące w ISBD(G) oraz elementy trzeciej strefy opisu ujęte w aktualnych wydaniach ISBD(CM) – dla dokumentów kartograficznych, ISBD(CR) – dla dokumentów ciągłych, ISBD(PM) – dla druków muzycznych. Dodatkowo zostaną uwzględnione elementy siódmej strefy opisu (uwag), by objąć specyficzne typy uwag ujęte w poszczególnych zaleceniach ISBD. Prace te miały zakończyć się w czerwcu 2004 r.<sup>31</sup>

Wprowadzone dotychczas zmiany wynikające z potrzeby dostosowania ISBD do FRBR nie są zbyt głębokie. Podstawowa struktura i zestaw elementów ISBD nie zmieniły się. Uważa się, że zalecenia ISBD są dobrze przystosowane do opisu materializacji. Problemy dotyczące odpowiedniej identyfikacji realizacji i dzieła w dalszym ciągu czekają na rozstrzygnięcie. Utworzona kilka miesięcy temu Grupa

<sup>28</sup> *ISBD(M)*. International Standard Bibliographic Description for Monographic Publication. 2002 revision [online], [dostęp 8.06.2004]. Dostęp: [http://www.ifa.org/VII/s13/pubs/isbd\\_m0602.htm](http://www.ifa.org/VII/s13/pubs/isbd_m0602.htm)

<sup>29</sup> Por. przyp. 27.

<sup>30</sup> J. D. Byrum: *ISBD/FRBR terminology mapping project*. List wysłany na listę dyskusyjną AUTOCAT 29.03.2004.

<sup>31</sup> *Tamże*.

Robocza ds. Realizacji (Working Group on the Expression Entity), której głównym celem jest wyjaśnienie wątpliwości dotyczących tej właśnie jednostki modelu i dobranie odpowiednich przykładów, wciąż jeszcze nie rozpoczęła działalności.

Zmiany w formacie powinny ułatwić właściwą obsługę relacji zachodzących pomiędzy jednostkami w obrębie jednego rekordu i pomiędzy rekordami. Muszą też uwzględniać cechy charakterystyczne poszczególnych jednostek i umożliwiać ich jednoznaczny automatyczną identyfikację. Stosowany format powinien pozwalać na zapisywanie danych zgodnie z nowymi, dostosowanymi do FRBR zasadami katalogowania. Wprowadzanie zmian musi być poprzedzone dokładną analizą dokumentacji formatu i danych zapisanych w tym formacie. W przypadku formatu MARC 21 odpowiednie prace są już prowadzone w Bibliotece Kongresu. W ich wyniku przygotowano zestawienie elementów struktury rekordów bibliograficznego i zasobu w formacie MARC 21 z elementami modelu FRBR<sup>32</sup>. Z tego zestawienia wynika jednak, mimo optymistycznych wypowiedzi wielu autorów piszących o FRBR, że część powiązań pomiędzy MARC 21 i FRBR może budzić wątpliwości. Całkowicie automatyczna konwersja danych zapisanych w formacie MARC 21 w pewnych przypadkach może okazać się niemożliwa. Część danych, zwłaszcza zawartość pól uwag czy np. podpola \$b pola 245, może wymagać decyzji człowieka, gdyż te pola lub podpola często zawierają dane identyfikujące różne jednostki. Zmiany w formacie są konieczne, mimo to uważa się, że MARC 21 jest przystosowany do obsługi danych zgodnych z modelem proponowanym przez IFLA. Odnosi się to do możliwości stosowania formatu dla nowych danych zgodnych z zasadami FRBR.

Znacznie więcej problemów pojawia się, gdy próby zastosowania modelu dotyczą danych już istniejących, wprowadzanych od lat według zmieniających się zasad i pochodzących z różnych źródeł, a więc niejednorodnych. Przykładem próby uporania się z takimi problemami są badania prowadzone w Norwegii i Finlandii<sup>33</sup> oraz prace przeprowadzone w OCLC nad algorytmem umożliwiającym automatyczną konwersję danych bibliograficznych do postaci zgodnej z modelem FRBR i grupowanie rekordów dotyczących tych samych dzieł<sup>34</sup>. Nad narzędziem do automatycznej konwersji danych zapisanych w rekordach w formacie MARC 21 i grupowania ich według schematu relacji FRBR pracuje też Biblioteka Kongresu. Kolejne wersje tego programu są dostępne na stronach WWW Biblioteki<sup>35</sup>. Planowane są zmiany w dokumentacji formatu, które pozwolą na lepsze dostosowanie

<sup>32</sup> *Functional analysis of the MARC 21 bibliographic and holdings formats* [online], [dostęp 14.06.2004]. Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/functional-analysis.html>

<sup>33</sup> K. Hegna, E. Murto: *Data mining MARC to find: FRBR?* [online], [dostęp 15.06.2004]. Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/tool.html>

<sup>34</sup> *FRBR work-set algorithm* [online], [dostęp 15.06.2004]. Dostęp: <http://www.oclc.org/research/projects/frbr/algorithm.htm>

<sup>35</sup> *FRBR display tool*. Version 2.0 [online], [dostęp 15.06.2004]. Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/tool.html>

MARC 21 do zaleceń FRBR. Chociaż przeprowadzone badania i eksperymenty wskazują, że FRBR może być zastosowane do danych w formacie MARC 21, trwają poszukiwania lepszych rozwiązań. Duże nadzieje wiąże się z wykorzystaniem XML (eXtensible Markup Language).

Zastosowanie zaleceń zawartych w FRBR w zautomatyzowanym systemie bibliotecznym powinno dotyczyć możliwości prawidłowej obsługi danych zapisanych w rekordach bibliograficznych zgodnie z zaproponowanym modelem. System powinien umożliwiać identyfikację wszystkich jednostek modelu oraz prezentację danych zgodną z hierarchicznym schematem relacji zachodzących pomiędzy jednostkami grupy pierwszej (dzieło – realizacja – materializacja – egzemplarz). Na przykład: grupowanie dzieł jednego autora, realizacji jednego dzieła, materializacji jednej realizacji, ukazywanie relacji pomiędzy realizacjami tego samego dzieła, pomiędzy materializacjami tej samej realizacji. Wdrożenie oznacza również możliwość wyszukiwania oraz wyświetlania danych użytkownikowi z uwzględnieniem pozostałych relacji zawartych w modelu.

Realizacja założeń modelu FRBR w systemie zautomatyzowanym dotyczy przede wszystkim dwóch modułów: OPAC i katalogowania. W pierwszym przypadku chodzi o prawidłową prezentację danych, możliwość wyszukiwania jednostek i powiązanie ich odpowiednimi relacjami. W drugim zaś są istotne możliwości poprawnego wprowadzania danych, kopiowania rekordów i wymiany danych pomiędzy systemami oraz prawidłowej obsługi khw. Wprowadzenie modelu FRBR w systemie powinno mieć także wpływ na inne podsystemy lub moduły, np. obsługę wypożyczeń, zamówień i rezerwacji z dowolnego poziomu: dzieła, realizacji, materializacji lub egzemplarza<sup>36</sup>.

Obecnie brane są pod uwagę dwa sposoby obsługi rekordów bibliograficznych. Pierwszy polega na tym, że – podobnie jak dotychczas – sporządza się jeden rekord bibliograficzny dla materializacji zawierający także informacje o dziele i realizacji. System odpowiednio wyświetla dane zawarte w rekordzie, dzieli je na odrębne jednostki i wiąże z innymi danymi zgodnie z przyjętym w modelu schematem relacji. W tym celu są automatycznie analizowane oznaczniki zawartości oraz zawartość wybranych pól i podpól. W drugim rozwiązaniu dla każdej jednostki (dzieło, realizacja, materializacja) sporządza się odrębny rekord zawierający tylko dane właściwe dla tej jednostki i niezbędne informacje zapewniające prawidłową obsługę relacji. W razie potrzeby system może sam dzielić wprowadzony rekord z danymi dotyczącymi wszystkich trzech jednostek na trzy odrębne rekordy, a w przypadku powtórzenia informacji o dziele lub realizacji – scalać te dane. Podczas katalogowania kolejnej materializacji realizacji, dla której rekord już

<sup>36</sup> Na przykład możliwość składania zamówienia z poziomu dzieła na dowolny egzemplarz dowolnej materializacji dowolnej realizacji tego dzieła, z poziomu realizacji na dowolny egzemplarz dowolnej materializacji tej realizacji, z poziomu materializacji na dowolny egzemplarz tej materializacji lub z poziomu egzemplarza na wskazany egzemplarz.

wcześniej został sporządzony, wystarczy wprowadzić tylko rekord dla materializacji i powiązać go z istniejącym już rekordem dla realizacji. Dane dla realizacji wprowadza się tylko raz dla wszystkich materializacji tej realizacji, a dane dla dzieła tylko raz dla wszystkich realizacji tego dzieła.

Z obsługą modelu FRBR przez systemy zautomatyzowane wiąże się również możliwość zastosowania go tylko do części danych bez konieczności budowania odrębnej bazy. Ma to istotne znaczenie w przypadku rekordów dla dzieł z jedną materializacją lub niewielką ich liczbą oraz w przypadku danych starszych, trudnych do poprawnej automatycznej konwersji.

Na świecie przeprowadzono już wiele prób zastosowania modelu FRBR. Warto wymienić choćby kilka ciekawszych przykładów. Zainteresowanie budzi rozwiązanie zaproponowane przez amerykańską firmę VTLIS Inc. w zautomatyzowanym systemie bibliotecznym Virtua, polegające na dzieleniu rekordu na trzy odrębne: dla dzieła, realizacji i materializacji i wyświetlaniu danych użytkownikowi z uwzględnieniem relacji hierarchicznej<sup>37</sup>. Duński VisualCat jest oprogramowaniem do katalogowania typu klient. Obsługuje różne standardy i formaty danych, może być stosowany jako część systemu zautomatyzowanego lub samodzielnie<sup>38</sup>. AustLit Gateway z kolei jest serwisem WWW o australijskich pisarzach i literaturze, zawiera dane biograficzne i bibliograficzne<sup>39</sup>. Kolejnym przykładem to FictionFinder – prototyp opracowany przez OCLC. Służy do wyszukiwania informacji o beletrystyce. Zawiera ok. 2,5 mln rekordów bibliograficznych dla dokumentów piśmienniczych. Rekordy są indeksowane na poziomie dzieła i grupowane według dzieł i realizacji (pierwsze kryterium: język)<sup>40</sup>. Innym przykładem jest RedLightGreen wykorzystujący założenia FRBR do usprawnienia wyszukiwania w katalogu centralnym dużej grupy bibliotek amerykańskich<sup>41</sup>.

Zastosowanie FRBR w praktyce wiąże się z koniecznością pokonania wielu trudności. Jednoznaczna interpretacja jego zaleceń utrudnia wysoki poziom uogólnienia, jego skutkiem są m.in. próby dosłownego traktowania modelu. Dodatkowe przeszkody stwarza terminologia, która – wbrew założeniom – jest niejednoznaczna, niełatwo też dobrać właściwe odpowiedniki najważniejszych terminów w innych językach. Wszystko to sprawia, że dokument FRBR jest bardzo trudny do tłumaczenia<sup>42</sup>. Wiele trudności wynika z nieprecyzyjnych definicji i nie-

<sup>37</sup> V. Chachra, J. Espley: *Navigating FRBR with Virtua* [online], [dostęp 23.06.2004]. Dostęp: <http://www.vtlis.com/documents/FRBR.PPT>

<sup>38</sup> P. H. Jorgensen: *VisualCat. Cataloguing with XML, RDF, FRBR and Z39.50* [online], [dostęp 23.06.2004]. Dostęp: [http://www.bokis.is/iod2001/slides/Jorgensen\\_slides.ppt](http://www.bokis.is/iod2001/slides/Jorgensen_slides.ppt)

<sup>39</sup> M.-L. Ayres: *FRBR and AustLit. The Australian Literature Gateway* [online], [dostęp 23.06.2004]. Dostęp: <http://www.nla.gov.au/nla/staffpaper/2002/ayres1.html>

<sup>40</sup> *FictionFinder. A FRBR-based prototype for fiction in WorldCat* [online], [dostęp 23.06.2004]. Dostęp: <http://www.oclc.org/research/projects/frbr/fictionfinder.htm>

<sup>41</sup> *RedLightGreen* [online], [dostęp 23.06.2004]. Dostęp: [http://www.rlg.org/en/page.php?Page\\_ID=435](http://www.rlg.org/en/page.php?Page_ID=435)

<sup>42</sup> T. A. Bahturina: *International terminology in cataloguing. Problems and prospects* [online], [dostęp 22.06.2004]. Dostęp: [http://www.rsl.ru/eng/e\\_new1\\_71.htm](http://www.rsl.ru/eng/e_new1_71.htm)

konsekwencji, dobrym przykładem jest tu realizacja – choć ma charakter abstrakcyjny, zależy od formy, w której wyrażono dzieło. Słabą stroną modelu jest pominięcie zagadnień związanych z khw. Do wad należy również zaliczyć statyczność modelu, jej wynikiem są trudności dotyczące objęcia modelem wydawnictw ciągłych i aktualizowanych.

#### CO DALEJ?

Dziś, po sześciu latach, które upłynęły od opublikowania raportu, coraz bardziej widoczna staje się potrzeba zmian. Wyniki dokładnych analiz modelu przeprowadzonych na świecie oraz próby zastosowań wskazują konieczność uaktualnienia nie tylko stosowanych dotychczas przepisów katalogowania, formatów czy systemów zautomatyzowanych, ale także modyfikacji samego modelu. Pojawiają się różne propozycje, w tym także i takie, które nakłaniają do radykalnej przebudowy modelu lub nawet do odrzucenia przyjętych metod i założeń. Najczęściej mówi się o potrzebie uzupełnienia schematu o dodatkowe typy jednostek, o uwzględnieniu dodatkowych zadań realizowanych przez użytkowników w związku z danymi bibliograficznymi, zmianie liczby atrybutów lub o przypisaniu wybranych atrybutów innym niż dotychczas typom jednostek. Wyjaśnień wymagają niektóre definicje trudne do zastosowania w praktyce, np. realizacji. Wskazuje się na konieczność połączenia FRBR z właśnie przygotowywanym schematem dla rekordów khw – FRANAR, by w ten sposób objąć większość zagadnień związanych ze strukturą danych bibliograficznych w jednym, spójnym modelu. Zmiany w FRBR powinny również doprowadzić do lepszego ujęcia problemów dotyczących wydawnictw ciągłych i aktualizowanych. Trudno w tej chwili jednoznacznie stwierdzić, które z tych propozycji zostaną przyjęte, a które odrzucone. Specjaliści z Grupy ds. Aktualizacji FRBR prowadzą rozmowy z muzealnikami, archiwistami i przedstawicielami innych grup zawodowych zainteresowanych współpracą. Chodzi o przyjęcie wspólnych ustaleń umożliwiających zapisywanie danych bibliograficznych według tego samego schematu bez względu na ich pochodzenie i przeznaczenie.

Od roku trwają prace zmierzające do przedstawienia modelu FRBR z zastosowaniem metody modelowania obiektowego wykorzystywanej do projektowania baz danych. Celem tych prac jest wyrażenie modelu przygotowanego według metody „encja – relacja” jako modelu obiektowego, a nie zastąpienie go czymś zupełnie nowym. Przy okazji zostaną naniesione wszystkie niezbędne poprawki i uzupełnienia. Zmiany te powinny służyć lepszemu dostosowaniu FRBR do zastosowań innych niż w katalogach bibliotecznych oraz do usprawnienia udostępniania danych w sieci. Oczekuje się, że nowy, obiektowy model FRBR zostanie zaakceptowany przez IFLA i uznany za oficjalny. Dotychczasowy, ze względu na przydatność do celów szkoleniowych i lepszego zrozumienia istoty FRBR, powinien być nadal utrzymywa-

ny. Model obiektowy byłby wykorzystywany głównie na potrzeby wdrożeń<sup>43</sup>.

#### FRBR W POLSCE

Trudno w tej chwili określić, jakie będą efekty zapowiadanych prac. Mimo tej niepewności, biblioteki współpracujące z NUKAT-em powinny rozpocząć działania, które umożliwią im włączenie się w nurt zachodzących na świecie zmian. Zanim jednak podejmą ostateczną decyzję o zastosowaniu zaleceń FRBR w katalogu centralnym i w katalogach współpracujących bibliotek, powinny dobrze się do tego przygotować. Należy ocenić, czy i w jakim stopniu zastosowanie FRBR przyniesie korzyści, jakie prace przygotowawcze trzeba wykonać oraz jakie będą koszty przedsięwzięcia. W tym celu, jak proponowała już ponad rok temu A. Paluszkiewicz, należy powołać grupę roboczą, która zajmie się tymi zagadnieniami. Wiedza w Polsce na temat FRBR jest niewielka, w związku z tym grupa ta musiałaby rozpocząć pracę od szczegółowego zapoznania się z tym dokumentem, bogatą literaturą przedmiotu i wynikami badań prowadzonych na świecie. Należałoby także przeanalizować zastosowania realizowane już w innych krajach. Konieczne jest śledzenie dalszych prac nad FRBR i FRANAR, nad międzynarodowymi zaleceniami dotyczącymi przepisów katalogowania i formatami. Potrzebna jest także analiza zawartości NUKAT-u i katalogów komputerowych dużych bibliotek w kraju. Na jej podstawie należy określić, jakie dane trzeba brać pod uwagę i jakie problemy mogą wystąpić podczas wdrażania. Przedmiotem szczegółowych analiz powinny stać się stosowane zasady katalogowania i instrukcje sporządzania rekordów w formacie MARC 21. Trzeba też dobrze zapoznać się z rozwiązaniem zastosowanym przez dostawcę zautomatyzowanego systemu bibliotecznego dla katalogu centralnego, a także ewentualnie z propozycjami rozwiązań w innych systemach stosowanych w Polsce, o ile ich producenci przewidują dostosowanie się do FRBR. Te analizy powinny doprowadzić do przygotowania propozycji modelu danych na potrzeby współpracujących bibliotek. Jeśli przeprowadzone badania wykażą, że zastosowanie modelu zgodnego z FRBR przyniesie oczekiwane korzyści, to ostatecznym efektem prac grupy roboczej powinien być plan wprowadzania modelu FRBR w bazie NUKAT i w katalogach bibliotek współpracujących.

Wszystko to będzie wymagało dużego wysiłku. Potrzebne będą zmiany umożliwiające dostosowanie do przyjętego modelu zasad katalogowania, instrukcji do formatu i ewentualnie systemu zautomatyzowanego. Stosowany dla NUKAT-u system powinien pozwalać na współpracę z bibliotekami wykorzystującymi oprogramowanie nie

<sup>43</sup> *Second Meeting on FRBR/CRM Harmonization. Heraklion (Crete) 22-25 March 2004.* Załącznik do listu: P. Le Boeuf: *Report on the activities of the FRBR/CIDOC CRM Harmonization Group.* List wysłany na listę dyskusyjną FRBR 09.06.2004.

obsługujące FRBR lub realizujące założenia modelu w inny sposób. Jest to istotny warunek umożliwiający pracę w katalogu centralnym, a w szczególności kopiowanie danych online, przejmowanie rekordów w formacie wymiennym w plikach oraz automatyczne wgrzywanie poprawek.

Wiele istotnych zmian trzeba będzie wprowadzić w stosowanych dotychczas zasadach katalogowania. Należy określić jednoznaczne zasady identyfikacji poszczególnych jednostek modelu, a zwłaszcza dzieła i realizacji. Ze względu na przyszłą współpracę o zasięgu międzynarodowym i dostępność katalogów polskich bibliotek w sieci konieczne jest dostosowanie się do zasad i zaleceń międzynarodowych. Rozwiązania lokalne nie są wskazane. Polskie zasady katalogowania powinny być dostosowane do aktualnych zaleceń ISBD. W związku ze zmianami wprowadzanymi ostatnio do zaleceń międzynarodowych należałoby przeanalizować stosowanie elementów obowiązkowych i fakultatywnych przez biblioteki współpracujące z NUKAT-em. Szczegółowych ustaleń wymagają zasady katalogowania dzieł współwydanych i dokumentów wieloczęściowych. Warto zastanowić się nad regułami wypełniania i rozszerzeniem zakresu stosowania pól związków bibliograficznych, wykorzystywanych dotychczas tylko w rekordach bibliograficznych dla wydawnictw ciągłych. Pola te umożliwiają ukazanie wielu relacji pomiędzy danymi.

Kolejne ważne zagadnienie wiąże się ze stosowaniem pól kontrolowanych za pomocą khw, a w szczególności tytułu ujednoliconego. Należy przeanalizować zarówno formę, jak i dotychczasowy zakres jego stosowania. Tytuł ujednolicony identyfikuje dzieło, a towarzyszące mu elementy, np. oznaczenie języka, mogą być wykorzystane do identyfikacji realizacji. Tytuł ujednolicony powinien więc być używany częściej niż dotychczas. Brak tego elementu może utrudnić identyfikację dzieł i realizacji oraz poprawne grupowanie tych jednostek. Trzeba także określić zasady stosowania i formę tytułu ujednoliconego dla druków muzycznych i dokumentów dźwiękowych. Szczegółowych ustaleń wymaga używanie haseł złożonych z hasła osobowego lub korporatywnego i tytułu. Następna grupa problemów wiąże się z hasłami dodatkowymi. Należałoby ustalić szczegółowo zakres ich stosowania oraz zastanowić się nad jednoznaczną identyfikacją rodzaju odpowiedzialności. Odrębnym zagadnieniem jest opracowanie rzeczowe, które powinno się odbywać na poziomie dzieła.

W Polsce w pracach nad ujednoliconymi zasadami katalogowania na potrzeby współpracy obserwuje się tendencję do nadmiernego rozbudowywania opisu o elementy mało istotne, a więc odwrotnie niż to się dzieje na świecie. Należałoby zwiększyć rolę haseł kontrolowanych za pomocą khw i innych punktów dostępu oraz zrezygnować z tych elementów opisu, które nie niosą informacji przydatnej użytkownikom.

Grupa robocza musi też odpowiedzieć na pytanie, jak postąpić z danymi wprowadzonymi wcześniej do NUKAT-u i do katalogów lokalnych. Innym ważnym zadaniem, którego nie należy zaniedbywać,

jest popularyzacja wiedzy na temat FRBR, prowadzonych prac i zmian zachodzących w tym zakresie.

#### PODSUMOWANIE

Trudno w tej chwili określić, w jakim stopniu założenia zawarte w dokumencie FRBR dadzą się zrealizować w praktyce. To dopiero początek prac i wiele jeszcze może się zmienić. Dokument ten jednak ma duże znaczenie, wywołał wiele dyskusji na temat roli danych bibliograficznych, umożliwił nowe spojrzenie na dotychczasową praktykę, wskazał drogę prowadzącą do ujednoczenia informacji zawartej w rekordach bibliograficznych bez względu na jej pochodzenie i przeznaczenie. Dla bibliotek oznacza to odejście od dotychczasowego patrzenia na rekord bibliograficzny z perspektywy jednego katalogu, nastawionego na zaspokajanie potrzeb niewielkiej grupy użytkowników, czy nawet katalogu dużej grupy bibliotek współpracujących ze sobą. Ważna staje się informacja bibliograficzna dostępna różnorodnym użytkownikom, uwzględniająca ich potrzeby, przeznaczona do różnych zastosowań, przystosowana do udostępniania w sieciach komputerowych i łatwa do wykorzystania w połączonych serwisach.

ANDRZEJ PADZIŃSKI

#### FUNCTIONAL REQUIREMENTS FOR BIBLIOGRAPHIC RECORDS (FRBR) THEIR POTENTIAL APPLICATION IN LIBRARY CATALOGS

*Functional Requirements for Bibliographic Records* report was prepared under the auspices of International Federation of Library Associations and Institutions and approved by IFLA Cataloguing Section. The report includes the description of the model for relationships linking data in bibliographic records as regards user needs and the definition of the basic record content for national bibliographic agencies. FRBR defines four elementary tasks performed by the users of bibliographic data: find, identify, select, obtain. The analysis of data in the bibliographic records has resulted in the identification of three groups of elements: entities, attributes, relationships. Entities comprise: products of artistic or intellectual creation – work, expression, manifestation, item; units responsible for intellectual or artistic content of above-mentioned products – persons or corporate bodies; subjects of artistic or intellectual endeavour – concept, object, event, place. Each entity type is characterized by the number of respective attributes. Relationships link entities to other entities and attributes. It is expected that the application of data model based on FRBR should help both users to find searched documents and librarians to simplify the exchange of data and process of cataloging. It has to be stressed that further work on the development and implementation of FRBR is indispensable. It has not been defined yet what part of FRBR theory may be applied in practice.

*Artykuł wpłynął do redakcji 23 sierpnia 2004 r.*



# JĘZYK HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH KABA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2004 z. 3/4  
PL ISSN 0033-202X

MARIA BURCHARD  
ANNA KUCEWICZ

## JĘZYK HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH XXI WIEKU

Założenia i zasady budowy kartoteki haseł wzorcowych KABA. Przeobrażenia khw KABA po włączeniu do katalogu centralnego NUKAT. Reorganizacja pracy w Ośrodku KABA po powstaniu NUKAT-u. Dalszy rozwój jhp KABA.

### ZAŁOŻENIA I ZASADY BUDOWY KARTOTEK HASEŁ WZORCOWYCH KABA

Język haseł przedmiotowych (jhp) KABA<sup>1</sup> jest jak dotąd jedynym językiem opracowania przedmiotowego w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym NUKAT<sup>2</sup>. Budowane od 1991 r. słownictwo języka KABA, od 1993 r. w postaci rekordów kartoteki haseł wzorcowych (khw), od 1994 r. jest dostępne w Internecie<sup>3</sup>.

Prace nad językiem zapoczątkowane przez Teresę Głowacką w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie już od 1992 r. prowadzone były przy współudziale Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Głównej Uniwersytetu Gdańskiego i Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej. W latach następnych dołączyły do tego grona Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu oraz 4 biblioteki uczelniane z Lublina. W 1994 r. z przedstawicieli tych bibliotek ukształtował się Międzyuczelniany Zespół Walidacyjny, który odegrał ważną rolę w opracowaniu założeń metodycznych, reguł gramatycznych oraz przygotowaniu podstawowego słownictwa języka KABA. Język ten z założenia był tworzony na potrzeby bibliotek akademickich i grono bibliotek zainteresowanych stale rosło. Nawet jeśli jawił się użytkownikom jako język trudny, był jedynym w owym czasie (ciągle jeszcze tę pozycję utrzymuje) językiem wspólnie tworzonym i udostępnianym w Inter-

<sup>1</sup> Akronim nazwy: Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich.

<sup>2</sup> W katalogu centralnym NUKAT będzie stosowany ponadto język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej, gdy przyłączy się ona do współkatalogowania, oraz polska wersja specjalistycznego języka opracowania przedmiotowego stosowanego w bibliotekach medycznych – MeSH (Medical Subject Headings) po dopracowaniu i przetestowaniu procedur przekazywania do NUKAT-u rekordów słownictwa tego języka z bazy Biblioteki Akademii Medycznej w Poznaniu.

<sup>3</sup> A. Stanis: *Język haseł przedmiotowych KABA prezentowany w formie kartoteki haseł wzorcowych*. W: *Materiały z Konferencji nt.: Język haseł przedmiotowych KABA*. Stan obecny i perspektywy rozwoju. Sopot, 9-11.09.1997. Red.: M. Burchard, M. Lenartowicz. Warszawa 1998 s. 17.

necie w postaci rekordów słownictwa gotowych do wykorzystania w opracowaniu przedmiotowym, także w bibliotekach nie uczestniczących w jego budowie. Rekordy słownictwa jhp KABA od początku stanowiły podzbiór Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW) i razem z nią w 2002 r. zostały włączone do katalogu centralnego NUKAT.

Zapoczątkowana w 1992 r. i konsekwentnie prowadzona przez lata współpraca bibliotek w zakresie tworzenia jhp KABA była dla jego rozwoju jedyną szansą. Budowanie słownictwa, jak wiadomo, jest zadaniem trudnym, czasochłonnym, a przez to kosztownym i praktycznie niemożliwym do realizowania przez jedną bibliotekę. Prowadzona na sesjach Międzyuczelnianego Zespołu Walidacyjnego zespołowa analiza i ocena zaproponowanych do słownictwa jhp KABA terminów, wypracowywanie szczegółowych ustaleń metodycznych, formy rekordu dla hasła w khw itp. były dobrą okazją do stałego doskonalenia umiejętności autorskiego zespołu języka KABA. Jednakże ostateczna redakcja merytoryczna hasła dokonywana była w Ośrodku Języka i Kartoteki Wzorcowej KABA. Postrzegane to było jako gwarancja wartości merytorycznej i poprawności formalnej nowych haseł wzorcowych wprowadzanych do khw KABA<sup>4</sup>.

Przyjęty tryb działania powodował, że droga od zaproponowania terminu do jego zatwierdzenia była bardzo mozolna i pochłaniała wiele czasu. Także uzyskanie uprawnień do sporządzania rekordów słownictwa KABA było procesem długotrwałym i kosztownym, wymagającym wielokrotnego, zajmującego kilka lat udziału w szkoleniach, stażach i warsztatach. Wiele bibliotek, szczególnie specjalnych, wyłączonych z udziału w tworzeniu słownictwa, uprawnionych wyłącznie do jego wykorzystywania, odczuwało stale niedosyt odpowiednich terminów potrzebnych do wyrażenia charakterystyki przedmiotowej opracowywanego dokumentu. W celu złagodzenia tej sytuacji, a ponadto aby ułatwić dostęp do informacji o terminach w opracowaniu, w 1999 r. zorganizowano na serwerze Biblioteki AGH bazę propozycji ProKABA. Można w niej było zgłosić zapotrzebowanie na określony termin (dotyczyło to bibliotek bez uprawnień w tworzeniu słownictwa), uzyskać informacje o terminach w toku opracowania oraz obserwować proces budowania rekordów. Rekordy haseł jhp KABA po uznaniu za gotowe (przez autora) i poprawne (przez osobę z danej biblioteki uprawnioną do kontroli) poddawane były kolejnej analizie i kontroli w Ośrodku Języka i Kartoteki Wzorcowej KABA, gdzie podlegały jeszcze ostatecznej redakcji merytorycznej, a następnie przekazywane były do khw KABA. Od tej chwili Ośrodek KABA został zwolniony z ręcznego wprowadzania zgłaszanych na kartach propozycji. W bazie ProKABA dla terminu od początku opracowywano rekord w systemie VTLIS

<sup>4</sup>T. Głowacka: *Język haseł przedmiotowych KABA. Cechy charakterystyczne języka. Organizacja pracy nad leksyką. W: Materiały konferencyjne pt. Możliwości zastosowania języka haseł przedmiotowych w systemie informacji naukowo-technicznej resortu Obrony Narodowej.* Warszawa 2000 s. 71-72.

i w odpowiednim momencie przejmowano automatycznie do bufora CKHW. Wartość bazy ProKABA polegała głównie na ułatwieniu dostępu do informacji o rekordach w opracowaniu i umożliwieniu zgłaszania zapotrzebowania na terminy przez biblioteki nieuprawnione do tworzenia słownictwa oraz na ułatwieniu technicznej obsługi całej drogi rekordu. Rezygnacja z walidacji rekordów na spotkaniach Międzyuczelnianego Zespołu Walidacyjnego miała pewien wpływ na przyspieszenie drogi od propozycji do gotowego terminu.

Wzorcem dla przyjętych w jhp KABA rozwiązań metodycznych, zasad gramatycznych oraz źródłem słownictwa był język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej Francji (Répertoire d' Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié – RAMEAU), a pośrednio również Biblioteki Lavalu w Québecu (Répertoire de Vedettes-Matière – RVM) oraz Biblioteki Kongresu (Library of Congress Subject Headings – LCSH), z którego faktycznie dwa pierwsze języki powstały. Od początku w języku KABA przyjęto zasadę kompatybilności, czyli zgodności jego gramatyki i słownictwa, z gramatyką i słownictwem języków RAMEAU i LCSH<sup>5</sup>. W rekordach słownictwa jhp KABA ustalono obowiązek podawania francuskich z RAMEAU i angielskich z LCSH terminów – ekwiwalentów terminu polskiego, jednak ekwiwalent amerykański, czerpany zwykle z rekordu języka RVM, a później z RAMEAU, nie zawsze odpowiadał aktualnie występującemu terminowi w kartotece LCSH.

Chociaż jhp KABA zaprojektowano jako uniwersalny język informacyjno-wyszukiwawczy o zakresie semantycznym wyznaczonym przez tematykę zbiorów gromadzonych w bibliotekach współtworzących język<sup>6</sup>, w praktyce bezpośrednim wzorcem słownictwa i często głównym źródłem jego czerpania stał się język RAMEAU. Praktyka ta, mająca swoje uzasadnienie w początkowej fazie rozwoju języka, jednak stosowana także w latach następnych, spowodowała uwzględnienie licznych terminów nie znajdujących zastosowania w charakterystyce przedmiotowej katalogowanych dokumentów oraz nierównomierne i nie zawsze przystające do potrzeb rozwój słownictwa. Odsunięto bowiem na dalszy plan opracowanie haseł z zakresu dziedzin inaczej rozwijających się w Polsce niż we Francji. W szczególności należy tu wymienić nauki, takie jak: literatura, prawo, administracja, językoznawstwo – wymagające przygotowania wielu specyficznym polskim haseł, aby móc się nimi posłużyć w rzetelnym opisie przedmiotowym dokumentu i dać czytelnikowi łatwy dostęp do poszukiwanej pozycji. Dążenie do wzbogacenia jhp KABA spowodowało też czerpanie z RAMEAU terminów związanych z terminem potrzebnym do charakterystyki przedmiotowej i tworzenie dla nich rekordów. W ten sposób powstała w jhp KABA grupa terminów przygotowanych na zapas. Przetłumaczone

<sup>5</sup> T. Głowacka: *Kompatybilność języka KABA z językami RAMEAU-RVM-LCSH*. W: *Materiały z Konferencji nt. Język haseł przedmiotowych KABA*, s. 37.

<sup>6</sup> *Tamże*, s. 38.

z terminów RAMEAU na zasadzie kalki językowej, wprowadzone do słownictwa KABA bez potrzeby wykorzystania ich w opisie przedmiotowym dokumentów, pozostają do dziś niewykorzystane lub z dużą trudnością są przystosowywane do potrzeb opracowania wpływającego dokumentu, czasami budząc zdziwienie wśród specjalistów – naukowców z tych dziedzin.

Wydaje się, że słuszna w swoim założeniu zasada kompatybilności z językiem RAMEAU z czasem uległa pewnemu wypaczeniu. Przyjęto jako normę, że jeżeli potrzebnego w języku KABA terminu nie było w słownictwie RAMEAU, wysyłano propozycję tego terminu do bazy propozycji RAMEAU, a termin nam potrzebny czekał na zatwierdzenie swojego odpowiednika w tamtej kartotece. Ponieważ nie wszystkie proponowane przez polskich bibliotekarzy terminy uwzględniono w słownictwie RAMEAU, z czasem złagodowano nieco tę regułę i dany termin włączono do słownictwa KABA z adnotacją: „baza propozycji RAMEAU” lub odłożony czekał na zaistnienie w języku RAMEAU. Był to jeszcze jeden czynnik wydłużający i utrudniający opracowanie słownictwa jhp KABA. W 2004 r. zrezygnowano z przysyłania polskich haseł do francuskiej bazy propozycji RAMEAU. Samo choćby przysyłanie i korespondencja związane z ustaleniem właściwego ekwiwalentu francuskiego były bardzo czasochłonne. Czyniąc zażość założeniom jhp KABA, postanowiono w takiej sytuacji dodawać jedynie ekwiwalent LCSH lub RVM, a w przypadku ich braku pozostawiać hasło bez jego odpowiednika z obcej kartoteki. W ten sposób odeszliśmy od zbyt restrykcyjnego odwoływania się do terminów francuskich, a jednocześnie wzrósł wpływ ekwiwalentów amerykańskich i zwiększyło się otwarcie na kartotekę LCSH, która była do tej pory traktowana drugorzędnie.

#### PRZEOBRAŻENIA KHW KABA PO WŁĄCZENIU DO KATALOGU CENTRALNEGO NUKAT

Utworzenie w 2002 r. NUKAT-u nie pozostało bez wpływu na rozwój jhp KABA. Celem współpracy w budowie CKHW od początku była likwidacja dublowania pracy. Ważnym elementem realizacji tego zamysłu było utworzenie w CKHW podzbioru rekordów haseł przedmiotowych rozwiniętych (hpr) i objęcie ich centralną kontrolą podobnie jak innych rekordów khw. Wynikało to z przyjęcia jhp KABA jako jednego z języków haseł przedmiotowych w katalogu centralnym NUKAT. Rozwinięte hasło przedmiotowe zastosowane do charakterystyki przedmiotowej w rekordzie bibliograficznym musiało wcześniej znaleźć się w CKHW NUKAT i tam być pozostawione do wielokrotnego wykorzystania. Rekord bibliograficzny kopiowany z katalogu centralnego zwykle ma już charakterystykę przedmiotową. Jeśli jednak brak jej, to tryb centralnego opracowania przedmiotowego gwarantuje uzupełnienie rekordów bibliograficznych w katalogach lokalnych hasłami przedmiotowymi dodanymi w pierwowzorach tych re-

kordów w katalogu centralnym. Dawniej rekordy dla hpr powstawały wyłącznie w katalogach lokalnych. Niejednokrotnie dla nazwania tego samego zjawiska w poszczególnych bibliotekach formułowano różne hpr. Opracowywanie tego rodzaju haseł centralnie miało przyczynić się do większej ich poprawności oraz likwidacji dublowania pracy przy ich tworzeniu oraz wykorzystaniu. Jeszcze przed uruchomieniem NUKAT-u scalono w CKHW rekordy haseł przedmiotowych rozwiniętych przechowywanych dotąd w katalogach lokalnych bibliotek wykorzystujących oprogramowanie VTLIS. Rekordy przejęte w plikach kolejno z poszczególnych bibliotek, po kontroli i nadaniu im numeru kontrolnego zatwierdzono do CKHW, a następnie przekazywano sukcesywnie do katalogów lokalnych, w których zastąpiły odpowiadające im rekordy bez numerów kontrolnych<sup>7</sup>. W Centrum NUKAT powołano Ośrodek Kontroli Haseł Przedmiotowych Rozwiniętych, którego zadaniem jest bieżąca kontrola i zatwierdzanie wpływających do NUKAT-u haseł. Włączenie do CKHW i kontrola rekordów hpr przyczyniły się także do przyspieszenia tempa pracy w Ośrodku KABA. Analiza błędów w rekordach hpr zgłaszanych do kontroli i zatwierdzenia wpłynęła na zwracanie większej uwagi na takie istotne elementy rekordów wzorcowych haseł przedmiotowych jak klarowność zapisów w notach stosowania, tropy wyszukiwawcze, relacje między hasłami. Napływ rekordów hpr zmusił Ośrodek KABA do głębszych zmian w rekordach słownictwa KABA (np. modyfikacji haseł z zakresu sztuki). Ich szybkie przeprowadzenie było konieczne, aby nie utrwałać w rekordach hpr zasad już nieaktualnych. Uruchomienie katalogu centralnego spowodowało również wzrost liczby zgłaszanych do zatwierdzenia nowych rekordów haseł przedmiotowych. Wiązało się to z podejmowaniem współkatalogowania przez coraz to nowe – często specjalne – biblioteki, które, nie uczestnicząc w tworzeniu słownictwa, zainteresowane były i są wyłącznie jego wykorzystywaniem. Ciągłe istniejące braki w słownictwie sygnalizowane przez te biblioteki muszą być możliwie szybko likwidowane.

Wzrost liczby propozycji rekordów słownictwa KABA wymusił przyspieszenie zatwierdzania rekordów nowych haseł przedmiotowych. Liczba rekordów zatwierdzanych miesięcznie w Ośrodku KABA wzrosła średnio z ok. 900 do ok. 1500. Centralne opracowanie hpr oraz konieczność uporania się ze zwiększoną liczbą napływających rekordów spowodowały zmianę w dotychczasowym trybie postępowania. Niemożliwa do utrzymania była praktyka podążania za modyfikacjami wprowadzanymi w języku RAMEAU<sup>8</sup>. Konieczne stały się zmiany już na podstawie zapowiedzi w materiałach metodycznych RAMEAU, co spowodowało większą samodzielność. Modyfikacje rekordów haseł przedmiotowych poszły zatem własnym torem, a tempo pracy wymu-

<sup>7</sup> Zob. M. Nasilowska, M. Zarudzka: *Hasła przedmiotowe rozwinięte ...*, s. 207-214.

<sup>8</sup> *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa*. Red. T. Głowacka. Warszawa 2000 s. 16-17.

siło rozwiązania, z którymi nie zawsze można było czekać na podpowiedź z Biblioteki Narodowej Francji.

Zwiększona liczba użytkowników języka KABA, a szczególnie bibliotekarzy tworzących rekordy hpr i wykorzystujących je do opracowania przedmiotowego dokumentów, skłoniła zespół Ośrodka KABA do udostępnienia listy określników swobodnych w postaci elektronicznej. Pierwsza i jedyna publikacja list określników ukazała się w 1995 r.<sup>9</sup> Prace nad drugim zaktualizowanym wydaniem ciągnęły się ponad pięć lat, a było to spowodowane dążeniem do zapewnienia jego zgodności ze stanem kartoteki haseł wzorcowych KABA i porównywaniem ich ze stanem określników w RAMEAU. Mozolnie sprawdzano określniki z kolejnych list tematycznych, a w efekcie listy uznane już za przygotowane do publikacji – w oczekiwaniu na zweryfikowanie pozostałych – każdego dnia traciły na aktualności z powodu pojawiania się nowych terminów w języku RAMEAU. Podjęto zatem decyzję o zaprzestaniu prowadzonych przez lata prac i w styczniu 2004 r. rozpoczęto przygotowania do publikacji elektronicznej listy określników. W odpowiednim polu rekordów określników w khw KABA dodano kody list tematycznych, na których dany określnik powinien wystąpić. Kody te są podstawą generowania wszystkich określników z bazy oraz umożliwiają grupowanie ich według tematów (na tzw. listach tematycznych), z którymi mogą się one łączyć w hpr. Dodatkowo dano użytkownikowi możliwość wyboru określników z danej listy według kryterium formalnego: określników chronologicznych, rzeczowych i formy. Na listach znajdują się wyłącznie terminy. Informację o stosowaniu i powiązaniach z innymi terminami języka KABA należy czerpać z rekordów dla odpowiednich określników w CKHW. Lista licząca 4300 terminów ukazała się na stronie [www.nukat.edu.pl](http://www.nukat.edu.pl) 1.07.2004 r. i jest aktualizowana co dwa tygodnie. Przygotowania do udostępnienia listy określników w postaci elektronicznej dały impuls do uporządkowania tego zbioru w ramach khw KABA. Dokonano podziału rekordów dla terminów pełniących w języku funkcję zarówno tematu, jak i określnika. Dla tych rekordów sporządzono duplikaty, a następnie zmodyfikowano ich zawartość, pozostawiając w jednym rekordzie elementy właściwe dla tego terminu jako tematu, a w drugim jako określnika. W nowym rekordzie dla określnika zmieniono etykietę pola hasła rekordu z 15X (właściwą dla tematów) na 18X (właściwą dla określników)<sup>10</sup>. Informacja o określniku – wyodrębnionym z rekordu tematu – pełniącego dawniej podwójną funkcję podana jest w polu 360 rekordu tematu. Tak więc ślad po wspólnym dawniej terminie pozostał w rekordzie tematu.

<sup>9</sup> T. Głowacka, G. Jaśkowiak: *Listy określników swobodnych języka KABA*. Gdańsk 1995.

<sup>10</sup> Ponadto termin pełniący funkcję tematu i określnika otrzymywał niegdyś w polu stałej długości przeznaczonym na informację o stosowaniu po nim określnika geograficznego wartość „a” w przypadku przyjmowania określnika geograficznego zarówno przez temat, jak i określnik, lub „b” – jeżeli określnik geograficzny mógł być stosowany tylko po temacie i „c” – jeżeli dopuszczone było stosowanie określnika geograficznego wyłącznie po określniku. Obecnie, po wyodrębnieniu informacji o określniku w polu stałej długości, pozostaje tylko wartość „a” lub spacja, jeżeli mamy do czynienia z terminem nie przyjmującym określnika geograficznego. Wartości „b” i „c” niezgodne z formatem MARC 21 już nie występują.

Kartoteka haseł wzorcowych języka KABA od początku powstawała jako element CKHW i nadal stanowi integralną jej część. Istnieje w niej pewna pula rekordów haseł opisu bibliograficznego (nazw osób fizycznych, nazw ciał zbiorowych), które występują również jako rekordy jhp KABA. Umożliwia to zastosowanie tych haseł w opisie przedmiotowym dokumentów. Faktycznie więc dla nazwy jednej osoby lub ciała zbiorowego w CKHW niejednokrotnie istnieją dwa rekordy: jeden w zbiorze rekordów haseł opisu bibliograficznego, drugi w grupie rekordów słownictwa jhp KABA. Zgodnie z deklaracją twórców języka, hasła wzorcowe zawierające nazwy osób oraz nazwy ciał zbiorowych powinny mieć taką samą formę w khw KABA i w kartotece haseł opisu bibliograficznego NUKAT<sup>11</sup>. W praktyce jednak rekordy haseł przedmiotowych zbudowane były często według innych zasad przyjętych w języku RAMEAU i różniły się od odpowiadających im rekordów khw opisu bibliograficznego, nawet formą hasła ujednoliconego (taka sytuacja miała miejsce w rekordach haseł korporatywnych). Realizowana od 2003 r. integracja kartotek ma na celu likwidację tych rozbieżności<sup>12</sup>. Charakterystyczną grupę haseł objętych integracją stanowią nazwy zakonów, kościołów i wyznań religijnych. Przysporzyły one wielu trudności i ukazały mankamenty silnego przywiązania do wzorców kartoteki RAMEAU. W konsekwencji wypracowano dla tej grupy haseł własne rozwiązanie, penetrując bazy wielu bibliotek mających bogaty księgozbiór religijny. Wzięto pod uwagę nie tylko rozwiązanie Biblioteki Narodowej Francji i Biblioteki Kongresu, ale także Biblioteki Watykańskiej, Biblioteki Narodowej w Rzymie i Biblioteki Narodowej i Uniwersyteckiej w Jerozolimie.

#### REORGANIZACJA PRACY W OŚRODKU KABA PO POWSTANIU KATALOGU NUKAT

Ośrodek KABA<sup>13</sup> od początku tworzenia słownictwa jhp KABA odpowiada za jego stan i prowadzi khw tego języka. Zawsze w tym Ośrodku zapadały ostateczne decyzje dotyczące rozstrzygnięć merytorycznych, tu bibliotekarze zdobywali i doskonalili wiedzę na temat opracowywania i wykorzystywania języka KABA. W Ośrodku powstała większość publikacji dotyczących języka, a przede wszystkim podręczniki. Zespół redaktorów Ośrodka zajmował się też zawsze redakcją merytoryczną, kontrolą poprawności i zatwierdzaniem rekordów słownictwa jhp KABA. Przez lata kontrola rekordów prowadzona była wielostopniowo. Prawo do ostatecznego zatwierdzenia rekordu przez długi czas miał wyłącznie redaktor naczelny. Były próby delegowania odpowiedzialności za pewne grupy rekordów słownictwa na najbar-

<sup>11</sup> T. Głowacka: *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy*. Warszawa 2003 s. 56, 59.

<sup>12</sup> Zob. M. Nasilowska: *Integracja kartotek haseł wzorcowych NUKAT*, s. 215-221.

<sup>13</sup> W początkowym okresie Sekcja Środków Lingwistycznych w Oddziale Automatyzacji Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, od 1996 r. Ośrodek Języka i Kartoteki Wzorcowej KABA.

dziej doświadczonych i znających daną problematykę bibliotekarzy<sup>14</sup>, ale nigdy ten tryb pracy nie przybrał postaci sformalizowanej, a oczekiwanie na utworzenie zamówionego rekordu utrudniało przygotowanie haseł przedmiotowych rozwiniętych i wykorzystanie ich do charakterystyki przedmiotowej. Od czasu powstania NUKAT-u ten tryb pracy był już nie do utrzymania. Mając na uwadze, zgodnie z oczekiwaniami bibliotek współkatalogujących, jak największe uproszczenie drogi rekordu od zgłoszenia jego propozycji do zatwierdzenia i udostępnienia w CKHW NUKAT, zmieniono w Ośrodku organizację pracy, a przygotowywane są następne zmiany dotyczące zarówno obiegu rekordów, jak i ich kontroli i zatwierdzania.

Poszczególni redaktorzy w Ośrodku odpowiadają za słownictwo z zakresu przydzielonych im dziedzin, kontrolują, zatwierdzają i miodorują odpowiednie rekordy, prowadzą korespondencję i szkolą nowych użytkowników. Praca redaktorów obejmuje: kontrolę poprawności merytorycznej proponowanego terminu; kontrolę tych elementów rekordu, które decydują następnie o prawidłowym ich stosowaniu w hasłach przedmiotowych rozwiniętych; kontrolę formalnej poprawności rekordu; jego zgodności z formatem decydującej o odpowiednim obsłużeniu danego terminu przez oprogramowanie. Zadaniem redaktorów jest też dbałość o spójność proponowanego terminu z resztą słownictwa jhp KABA. Rozważa się obciążenie odpowiedzialnością za ustalenie ujednocionej formy i znaczenia hasła oraz terminy skojarzone i odrzucone autora rekordu, często będącego specjalistą z danej dziedziny lub też mogącego skorzystać z pomocy specjalistów w danym ośrodku naukowym, a przede wszystkim dysponującego książką na dany temat. Nie zwolni to jednak nigdy redaktorów Ośrodka KABA z kontroli tych elementów rekordu. Przewiduje się też wprowadzenie zasady, że warunkiem utworzenia nowego terminu w języku KABA jest dysponowanie przez bibliotekę dokumentem na dany temat<sup>15</sup>. Zapowiedziano już odstępianie od wymogu opracowywania rozbudowanych gniazd rekordów. Przygotowywano je, opracowując rekordy dla dużej liczby terminów związanych: nadrzędnych i skojarzonych. Powodowało to wystąpienie terminów nie znajdujących zastosowania w opracowaniu przedmiotowym z powodu braku dokumentów z odpowiedniego zakresu. Dla takiego terminu będzie można opracować rekord, ale tylko w razie potrzeby jego zastosowania. Wymogiem przy tworzeniu haseł złożonych pozostało uprzednie zaistnienie w kartotece rekordu dla hasła prostego (np. wprowadzenie rekordu dla hasła złożonego: Rzeki – natężenie przepływu wymaga wystąpienia w kartotece rekordu dla hasła: Rzeki). To uproszczenie postępowania może zachęcić biblioteki obecnie jedynie wykorzystujące słownictwo jhp KABA do włączenia się w jego budowanie.

<sup>14</sup> Opiekę nad rekordami dla nazw geograficznych sprawowała Grażyna Jaśkowiak z Biblioteki Głównej Uniwersytetu Gdańskiego.

<sup>15</sup> Por. przyp. 5, s. 38.



Obecnie w Ośrodku KABA przygotowuje się modernizację procesu opracowywania rekordu słownictwa od propozycji do zatwierdzenia. Do tej pory proces ten przebiega w bazie propozycji ProKABA przeniesionej w 2002 r. do NUKAT-u, natomiast ma odbywać się w obszarze roboczym języka KABA w buforze katalogu NUKAT. Rekord wchodzący do bazy będzie podpisany przez osobę zatwierdzającą hasło w Ośrodku KABA. W przypadku zmian zaproponowanych przez redaktora autor będzie mógł łatwo z nim się skontaktować. Zachowana zostanie właściwa dla bazy propozycji możliwość uzyskiwania informacji o rekordach na różnych etapach ich opracowania i skrócony zostanie termin przekazywania gotowych rekordów do CKHW NUKAT. Nowością będzie na każdym stanowisku pracy równoległa kontrola rekordów, ewentualna ich korekta na podstawie wydruków z bufora oraz zatwierdzanie. Dotychczas kontroli dokonywano na wydrukach z bazy propozycji, a zmiany w rekordach wprowadzała jedna osoba na podstawie ręcznych adnotacji redaktorów na wydrukach.

Od stycznia 2005 r. Ośrodek Kontroli Haseł Przedmiotowych Rozwiniętych połączy się z Ośrodkiem Języka i Kartoteki Wzorcowej KABA. Kontroli rekordów słownictwa i rekordów haseł przedmiotowych rozwiniętych będzie dokonywał jeden zespół, w którym każdy pracownik będzie uprawniony do kontrolowania, modyfikowania i zatwierdzania obu typów rekordów. Zmiana ta przybliży pracowników Ośrodka KABA do praktyki wykorzystywania słownictwa. Będą oni na bieżąco weryfikować trafność zaakceptowanych przez siebie zapisów w rekordach słownictwa poprzez obserwację zastosowania tych terminów w hasłach przedmiotowych rozwiniętych. Wszystkie niejasności w rekordach słownictwa powodujące błędne konstrukcje w hasłach przedmiotowych rozwiniętych zyskają szansę wyjaśnienia w jednej komórce, co przełoży się na szybsze tempo zatwierdzania haseł do CKHW NUKAT i sprawniejszą ich meliorację. Ponadto zespół Ośrodka zyska nowe doświadczenia przy zatwierdzaniu na bieżąco codziennego wpływu rekordów. Administratorzy hpr, dzięki prowadzonej od trzech lat obserwacji stosowania słownictwa, potrafią wskazać widoczne w hasłach przedmiotowych rozwiniętych niekonsekwencje wynikające z niespójności w gramatyce języka. Potrafią także wskazać i zaproponować meliorację rekordów, w których przyjęto zapisy nie dość precyzyjne, powodujące błędne stosowanie terminów. Planowana reorganizacja powinna przynieść korzystne efekty dla rozwoju i stosowania słownictwa.

#### DALSZY ROZWÓJ JHP KABA

Biorąc pod uwagę założenie, że jhp KABA ma być językiem wyszczególniającym, trzeba na pewno uwzględnić miejsce i czas jego funkcjonowania. Należy więc położyć nacisk na szczególność języka w zakresie zagadnień specyficznych dla Polski, a także na odzwierciedlenie w terminologii przemian zachodzących w historii oraz w aktual-

nym rozwoju poszczególnych dziedzin nauki i życia społecznego. Szczegółowość powinna wyrażać się w przygotowaniu słownictwa dla nazwania zjawisk w polskiej historii, literaturze, sztuce, prawie czy administracji zachodzących inaczej niż we Francji czy Stanach Zjednoczonych. Wzbogacenie słownictwa uwzględniającego specyfikę zawartości zbioru dokumentów przechowywanych w polskich bibliotekach naukowych oraz dbałość o poprawną polską terminologię powinny wyznaczać kierunek rozwoju jhp KABA. Możliwa dzięki temu trafna charakterystyka przedmiotowa dokumentu skróci drogę poszukiwania czytelnikowi.

Jhp KABA powstał na podstawie języka RAMEAU. Jakkolwiek dało to solidny fundament, to obecnie wydaje się rozsądne sięgnięcie także do innych doświadczeń i poddanie krytycznej analizie słownictwa i metody stosowanej w innych jhp. Wiele rozwiązań właściwych dla języka Biblioteki Kongresu z czasem przejmuje RAMEAU. Konfrontacja języków RAMEAU i LCSH stwarza czasem wiele problemów, ale usilne naśladownictwo jednego z nich nie gwarantuje wyboru poprawnej metody tworzenia i stosowania słownictwa. Przy wyborze ujednoczonego terminu jako hasła przedmiotowego języka KABA należy brać pod uwagę funkcjonowanie tego terminu w języku polskim a jednocześnie uwzględniać warunki, jakie musi spełniać język informacyjno-wyszukiwawczy. W kartotece RAMEAU obowiązuje zasada, że hasło przygotowuje się do opisu konkretnego wydawnictwa. Jeżeli jedynym źródłem informacji jest katalogowany dokument ze zbiorów Biblioteki Narodowej Francji, to zapisane w rekordzie stosowanie terminu może być zawężone i nie musi być odpowiednie do charakterystyki dokumentów w polskich zbiorach. W dobie szerokiego dostępu do wielu khw na świecie posiłkowanie się jedynie kartoteką francuską wydaje się zgoła niewystarczające.

Tworząc język, należy przyjąć takie reguły, aby liczba wyjątków i odstępstw od ustalonej zasady była jak najmniejsza. Wiąże się to zapewne z obiektywnym spojrzeniem na całość języka i wzięciem pod uwagę potrzeb jego użytkowników, zarówno bibliotekarzy, jak i czytelników. W 2002 r. rozpoczęto przygotowanie od dawna projektowanego podręcznika<sup>16</sup> jhp KABA publikowanego jako książka wielotomowa. Bardziej praktyczna byłaby jednak jego publikacja w postaci dokumentu elektronicznego, co dawałoby możliwość szybkiej aktualizacji oraz zapewniło większe grono odbiorców<sup>17</sup>.

Ośrodek KABA obserwuje nowe tendencje w bibliotekarstwie. Biorąc pod uwagę tempo automatyzacji bibliotek na świecie i ogromną różnorodność dokumentów wchodzących na rynek księgarski, trzeba przewidywać również zmiany w jhp. Widoczne są w bibliotekarstwie tendencje zapewnienia informacji o dziele (a nie tylko wydawnictwie).

<sup>16</sup> *Katalogowanie w języku haseł przedmiotowych KABA*. Podręcznik pod red. J. Woźniak. Cz. 1. Warszawa 2003.

<sup>17</sup> Przykładem może być elektroniczna postać AACR2 (*Anglo-American Cataloging Rules*) czy *Manual Subject Headings* (<http://desktop.loc.gov>).

Przykładem są zakrojone na szeroką skalę prace nad FRBR<sup>18</sup>. Perspektywa uwzględnienia ich wyników w przyszłości w katalogu centralnym w pewnym sensie przyspieszyła prowadzone w CKHW NUKAT prace, które wpłynęły także na porządkowanie słownictwa jhp KABA. Aby móc zrealizować postulowane w FRBR możliwości dotarcia do wszystkich realizacji oraz materializacji dzieła, podjęto działania, głównie w bibliotekach Stanów Zjednoczonych, ułatwienia wyszukiwania przez hasło przedmiotowe.

Miejmy nadzieję, że poruszone zagadnienia będą rozpatrywane na spotkaniach, zarówno bibliotek długo współpracujących z Ośrodkiem KABA, jak i chcących przystąpić do opracowania przedmiotowego w tym języku. Poszerzenie grona twórców jhp KABA powinno zapewnić obopólne korzyści. Jhp KABA ulega stałym przeobrażeniom. Ma szansę wykorzystania w wielu bibliotekach. Ośrodek KABA zajmuje się organizowaniem szkoleń i czeka na współtwórców języka.

#### BIBLIOGRAFIA

1. Burchard M.: *Od CKHW do NUKAT*. 10 lat CKHW, 10 lat języka KABA, Katalog centralny NUKAT po roku pracy. „*Biul. BUW*” lipiec-sierpień 2003.
2. Ghili C., Guerrini M.: *Introduzione a FRBR*. Functional Requirements for Bibliographic Records – Requisiti funzionali per record bibliografici [online]. Dostęp: <http://www.storia.unina.it/perfez/Guerrini.htm>
3. Łabuzek M.: *Wykorzystanie metamodelowania do specyfikacji ontologii znaczenia opisów rzeczywistości* [online]. Dostęp: <http://www.e-informatyka.pl/article/show-bw/90>
4. Nahotko M.: *Functional Requirements for Bibliographic Record (FRBR) – model opracowania zbiorów bibliotecznych IFLA* [online]. Dostęp: <http://nahotko.webpark.pl/frbr.html>
5. – : *Identyfikacja obiektów w sieciach rozległych* [online]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/iwb2/nahotko.php>
6. Noy N.F., McGuinness D.L.: *Ontology development 101*. A guide to creating your first ontology [online]. Dostęp: [http://protege.stanford.edu/publications/ontology\\_development/ontology101-noy-mcguinness.html](http://protege.stanford.edu/publications/ontology_development/ontology101-noy-mcguinness.html)
7. Rice S.: *Conceptual information filtering, including uses for traditional categories* [online]. Dostęp: <http://members.cruzio.com/~autospec/darwin.htm>
8. Rossi F.: *C’è un catalogo nel nostro futuro? Nuovi scenari per i Functional Requirements for Bibliographic Records* [online]. Dostęp: <http://www.bibliotecheoggi.it/2002/20020204801.pdf>

<sup>18</sup> *Functional Requirements for Bibliographic Records*. München 1998. – Zob. A. Padziński: *Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych – FRBR*, s. 173-194.

9. Sabini L.: *The catalogue as language, quality as service*. An experience at the University of Florence [online]. Dostęp: [http://www.unifi.it/universita/biblioteche/ac/relazioni/sabini\\_eng.pdf](http://www.unifi.it/universita/biblioteche/ac/relazioni/sabini_eng.pdf)

10. Tillett B. B.: *Authority control*. State of the art. And new perspectives [online]. Dostęp: [http://www.unifi.it/universita/biblioteche/ac/relazioni/tillett\\_eng.pdf](http://www.unifi.it/universita/biblioteche/ac/relazioni/tillett_eng.pdf)

11. Weston P. G.: *Catalogazione bibliografica*. Dal formato MARC a FRBR [online]. Dostęp: <http://dois.mimas.ac.uk/DoIS/data/Articles/aibbolaibv:41:y:2001:i:3:p:267.html>

MARIA BURCHARD  
ANNA KUCEWICZ

### SUBJECT HEADINGS OF 21<sup>ST</sup> CENTURY

The process of developing KABA subjects authority file initiated by Warsaw University Library in 1991 was gradually joined by other libraries. Authority records for KABA subject headings have been available on the web since 1994 and incorporated into NUKAT database in 2002. Rules for KABA subject headings are heavily based on the methodology of RAMEAU subject headings maintained by National Library of France. KABA upholds a substantial degree of compatibility with RAMEAU and LCSH and KABA records contain RAMEAU and LCSH equivalents of KABA headings. Authority records for KABA subject headings are built online in NUKAT buffer space, validated by KABA authority file administrators and forwarded to NUKAT database. At present KABA extended subject headings, formerly stored in the local databases, are entered into NUKAT. Workflow for KABA subject headings authority file maintenance is currently being subject to organizational changes. Emphasis will be put on the accuracy of KABA headings with regard to Poland-specific topics. The website [www.nukat.edu.pl](http://www.nukat.edu.pl) offers free access to the biweekly updated list of free-floating KABA subdivisions. In the previous year the first volume of multi-volume manual was published under the title *Cataloging with KABA subject headings system (Katalogowanie w języku haseł przedmiotowych KABA*. Warszawa 2003).

*Artykuł wpłynął do redakcji 14 września 2004 r.*

MARIA NASIŁOWSKA  
MAŁGORZATA ZARUDZKA

## HASŁA PRZEDMIOTOWE ROZWINIĘTE W KATALOGU CENTRALNYM NUKAT KROK KU POSTKOORDYNACJI

Dążenie do uproszczenia i ujednoczenia konstrukcji haseł przedmiotowych rozwiniętych. Decyzja o włączeniu rekordów takich haseł do Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych i korzyści stąd płynące. Przejęcie rekordów haseł przedmiotowych rozwiniętych z baz lokalnych poszczególnych bibliotek. Podsumowanie trzyletniej pracy Ośrodka Kontroli Haseł Przedmiotowych Rozwiniętych i plany jego połączenia z Ośrodkiem KABA.

Włączenie zbioru haseł przedmiotowych rozwiniętych (hpr) do Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW) NUKAT i objęcie ich taką samą kontrolą jak jej podlegające inne hasła wzorcowe (hasła opisu bibliograficznego i hasła języka haseł przedmiotowych KABA) stanowi rozwiązanie nowatorskie w polskim bibliotekarstwie, idące z duchem ostatnich przemian w bibliotekarstwie światowym.

Powszechny dostęp przez Internet do katalogów bibliotecznych zmusza do brania pod uwagę sposoby funkcjonowania narzędzi typowo internetowych (np. wyszukiwarek internetowych) oraz ich wykorzystywania przez użytkowników. W tym kontekście jednym z najbardziej anachronicznych narzędzi w bibliotekarstwie okazuje się prekoordynowany<sup>1</sup> język haseł przedmiotowych (jhp). Wykorzystywanie go do wyszukiwania przez temat dokumentu w katalogu bibliotecznym wymaga bowiem znajomości skomplikowanych zasad tworzenia hpr, zarówno tych podstawowych, jak i licznych wyjątków oraz zasad szczegółowych. Jak skomplikowane są to zasady dobrze wiedzą bibliotekarze opracowujący przedmiotowo za pomocą jhp KABA. Znajomości tych zasad nie można wymagać od czytelnika, zwłaszcza w dzisiejszych czasach.

Języki prekoordynowane budowane były na użytek katalogów kartkowych, gdzie na jednej karcie katalogowej starano się umieścić jak najwięcej informacji, a liczba kart nie mogła być zbyt duża. Stąd długie i skomplikowane w konstrukcji hasła przedmiotowe rozwinięte.

---

<sup>1</sup> Prekoordynacja – tworzenie wyrażeń złożonych z wyrażeń elementarnych danego języka informacyjnego na etapie budowania tego języka. Postkoordynacja – tworzenie wyrażeń złożonych danego języka informacyjnego z jego wyrażeń elementarnych podczas indeksowania lub wyszukiwania informacji, a nie podczas budowy tego języka. *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Red. M. Dembowska. Wrocław 1979.

Wyszukiwanie w katalogu komputerowym narzuca zupełnie inne reguły tworzenia jhp. Przede wszystkim należy ułatwić czytelnikowi szybkie i łatwe formułowanie terminu wyszukiwawczego – tematu dokumentu. Tak więc formułowanie hpr przez czytelnika, jak i opracowanie ich przez bibliotekarza powinno być proste. Obecnie coraz częściej stosuje się w katalogach bibliotecznych jhp postkoordynowane, w przypadku których czytelnik formułuje hpr w momencie wyszukiwania. Oczywiście konstrukcja takiego hasła musi być prosta i budowanie go przez czytelnika polegać powinno na odpowiedzi na proste pytania: co jest tematem dokumentu, gdzie w przestrzeni i w czasie przedmiot jest zlokalizowany oraz w jakiej formie jego nazwa może być wyrażona. Odpowiedź stanowić może hpr o konstrukcji: [temat] – [określnik rzeczowy] – [określnik geograficzny] – [określnik chronologiczny] – [określnik formy]. Do zbudowania takiego hasła można czytelnika skierować poprzez podpowiedzi na ekranie komputera, pod warunkiem jednak, że jest to stała konstrukcja słowna, właściwa wszystkim hasłom przedmiotowym rozwiniętym. Uproszczenie i ujednoczenie konstrukcji hpr niezwykle ułatwiłoby pracę bibliotekarzom katalogującym. Nie wymagałoby poznania i opanowania skomplikowanych zasad i wyjątków od nich. Utworzenie zbioru hpr jhp KABA jako części CKHW jest pierwszym małym krokiem w tym kierunku, etapem przejścia od prekoordynacji do postkoordynacji, ponieważ zbiór gotowych konstrukcji do zastosowania w opracowaniu przedmiotowym oraz wykorzystania ich jako wzorca nowych analogicznych haseł ujawnia, pokazuje zasady konstrukcji jhp prekoordynowanego. Pozwala na pełny ogląd i daje możliwość analizy zasad, ujawnia niekonsekwencje i rozwiązania błędne, pomaga wypracować proste i lepsze zasady. Są one bowiem nadal w jhp KABA zbyt skomplikowane, a bez ich znajomości nie można skutecznie wyszukiwać w katalogu komputerowym, jak i tworzyć nowe hpr per analogiam. Następnym więc etapem rozwoju jhp KABA powinno być uproszczenie i ujednoczenie zasad oraz likwidowanie wyjątków od nich. Tendencję taką zauważa się już obecnie w językach Biblioteki Kongresu (Library of Congress Subject Headings – LCSH) i Biblioteki Narodowej Francji (Répertoire d’Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié – RAMEAU)<sup>2</sup>. W raporcie z 1999 r. opracowanym przez Association for Library Collections and Technical Services, oddział Stowarzyszenia Bibliotekarzy Amerykańskich (American Library Association – ALA), zaleca się wyrzucenie poza ciąg typowych tematów takich elementów jak określnik geograficzny, chronologiczny czy określenie formy dokumentu<sup>3</sup>. Zalecenia te zostały zrealizowane w programie Faceted Application of

<sup>2</sup> RAMEAU. Journal de créations et des modifications. No 13 [online]. Paris 2003. Dostęp: <http://rameau.bnf.fr/plan.php?dossier=utilisation&texte=journal.htm>

<sup>3</sup> Subject data in the metadata record. Recommendations and rationale. A report from the Subcommittee on Metadata and Subject Analysis, July 1999 [online]. Dostęp: <http://www.ala.org/ala/alctscontent/catalogingsection/catcommittees/subjectanalysis/metadataandsubje/subjectdata.htm>

Subject Terminology (FAST)<sup>4</sup> zaprojektowanym na potrzeby WorldCat OCLC i w nim zastosowane. FAST jest językiem haseł przedmiotowych o znacznie uproszczonej składni utworzonym na bazie słownictwa LCSH. Do kartoteki haseł wzorcowych (khw) przygotowano i wprowadzono jako wzorcowe osiem kategorii haseł: przedmiotowe, geograficzne, osobowe, korporatywne, formy, chronologiczne, tytułowe, nazwy imprez. Są to zarówno hasła proste, jak i rozwinięte. Hasła rozwinięte składają się zawsze z elementów tej samej kategorii: temat rzeczowy łączy się z określnikiem rzeczowym (np. Koty - - psychologia) lub temat formalny z określnikiem formy (np. Poezja - - czasopiśma). Zatem w przypadku FAST mamy już do czynienia z jhp postkoordynowanym będącym efektem ewolucji prekoordynowanego LCSH.

Z punktu widzenia CKHW NUKAT operacja włączenia do niej hpr ma jeszcze jedno znaczenie: zgodnie z tendencjami światowymi następuje objęcie kontrolą większej liczby elementów rekordu bibliograficznego. Zbiór hpr stanowi integralną część CKHW, są to więc również hasła wzorcowe. Mają wszystkie cechy tego typu haseł, są sprawdzane pod względem formalnym (kolejność elementów w haśle) i w ograniczonym zakresie pod względem treściowym<sup>5</sup> (jedynie na podstawie opisu bibliograficznego dokumentu, dla którego hasło jest potrzebne); stanowią zbiór haseł gotowych do wykorzystania w katalogowaniu, stanowią także wzór dla następnych podobnych haseł.

Tendencja rozszerzenia kontroli elementów wprowadzanych do rekordu bibliograficznego widoczna jest na przykład w Bibliotece Narodowej Francji, gdzie utworzono dodatkowy podzbiór kartoteki wzorcowej – rekordy dla nazw znaków handlowych. W Bibliotece Kongresu hasła rekordów dla nazw geograficznych wykorzystywanych w opisie przedmiotowym zostały ujednolicone z nazwami geograficznymi wykorzystywanymi do budowania haseł korporatywnych (pierwszy element haseł zawierających nazwy organów władzy terytorialnej) i zakwalifikowane do podzbioru haseł opisu bibliograficznego (Names). W najnowszych publikacjach dotyczących zastosowania *Wymagań funkcjonalnych dotyczących rekordów bibliograficznych* (FRBR)<sup>6</sup> mówi się o objęciu kontrolą także nazw wydawców, miejsc wydania, właścicieli dokumentu, formy nośnika informacji (niezależnie lub zamiast umieszczania tej informacji w haśle przedmiotowym)<sup>7</sup>.

<sup>4</sup> E. T. O'Neill, L. Mai Chan: *FAST (Faceted Application of Subject Terminology)*. A simplified LCSH-based vocabulary [online]. Berlin 2003. Dostęp: [http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/010e-ONeill\\_Mai-Chan.pdf](http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/010e-ONeill_Mai-Chan.pdf)

<sup>5</sup> Zarówno hasła opisu bibliograficznego, hasła jhp KABA, jak i hpr zatwierdzone są w Centrum NUKAT bez możliwości weryfikacji ich trafności z dokumentem. NUKAT jest dziełem wspólnym bibliotek współkatalogujących i zespołu Centrum NUKAT, część odpowiedzialności za wartość haseł, a mianowicie zgodność hasła z katalogowanym dokumentem, spada automatycznie na bibliotekarzy przedstawiających propozycje haseł do CKHW NUKAT.

<sup>6</sup> *Functional Requirements for Bibliographic Records*. München 1998.

<sup>7</sup> J. Attig C.: *New ways of thinking about authority control* [online]. Pennsylvania State University 2004. Dostęp: <http://www.libraries.psu.edu/tas/jca/frbr-acig.pdf>

W trakcie przygotowań do włączenia hpr do CKHW NUKAT w celu zapewnienia sobie możliwości ponownego wybrania haseł słownictwa jhp KABA zastosowano odpowiednie oznaczenie zawierających je rekordów w jednym z nie wykorzystywanych w bazie NUKAT pól stałej długości rekordu khw. Było to rozwiązanie doraźne, na wszelki wypadek, o niekonkretnym wówczas przeznaczeniu. Jeżeli spojrzeć się bowiem na hpr jako na hasła wzorcowe, takie wyróżnienie traci wartość, a CKHW NUKAT dzięki ich obecności uzyskuje kompletność. Możliwa staje się pełna typologia haseł wzorcowych kartoteki, zgodna z kierunkiem wyznaczonym przez FRBR i dokument *Wymagania funkcjonalne i numerowanie rekordów haseł wzorcowych*<sup>8</sup>. Za pomocą gotowych haseł wzorcowych kartoteki można określić podstawowy atrybut każdej jednostki wyróżnionej w FRBR pełniącej funkcję przedmiotu – nazwę, przykładowo jednostka pojęcie (concept) może być wyrażona zarówno przez hasło słownictwa jhp KABA - - Etyka, jak i przez hpr Kochanowski, Jan \d (1530-1584) - - etyka.

Decyzję o włączeniu rekordów hpr do CKHW podjęto już na etapie projektowania katalogu centralnego w 1998 r. Rozwiązanie to stanowiło nowość, ponieważ wcześniej w CKHW znajdowały się obok rekordów haseł opisu bibliograficznego jedynie rekordy słownictwa KABA. Rekordy hpr sporządzono wtedy wyłącznie w bazach lokalnych i wykorzystywano je do opracowania przedmiotowego w ramach jednego – własnego – katalogu lokalnego. Intencją projektantów NUKAT-u było objęcie współkatalogowaniem także opracowania przedmiotowego. Oznaczało to w praktyce już od początku 2001 r. obowiązek wprowadzania rekordów hpr do bazy CKHW i objęcie ich kontrolą przez administratorów Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych (obecnie Centrum NUKAT). W ten sposób zapoczątkowano w CKHW podzbiór rekordów hpr gotowych do wykorzystania w opracowaniu przedmiotowym dokumentów. Równolegle rozpoczęto przejmowanie do CKHW rekordów hpr utworzonych wcześniej w 21 bibliotekach, które wykorzystywały system VTLS i stosowały w swoich katalogach jhp KABA. Sukcesywnie przejmowano pliki z rekordami hpr z katalogów poszczególnych bibliotek. W Centrum NUKAT skontrolowano ich poprawność, a następnie – po zatwierdzeniu i dodaniu numeru kontrolnego – kopie tych rekordów przekazywano do baz lokalnych, gdzie zastąpiły ich odpowiedniki bez numeru kontrolnego. Od 1.10.2001 r. utworzono w Centrum NUKAT nowy zespół – Ośrodek Kontroli Rozwiniętych Haseł Przedmiotowych, który zajął się prowadzeniem podzbioru rhp w CKHW. Zadania zespołu polegają na bieżącej kontroli poprawności i zatwierdzaniu wpływających każdego dnia do CKHW rekordów hpr.

Współpraca bibliotek także w zakresie opracowania przedmiotowego daje wiele korzyści, a do ważniejszych należy obniżenie kosztów

<sup>8</sup> *Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR)* [online]. Dostęp: <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/096-152ae.pdf>



opracowania przedmiotowego i wpływ na rozwój jhp KABA, mianowicie:

- rekord hpr raz opracowany może być wielokrotnie wykorzystany przez bibliotekarzy z różnych bibliotek do charakterystyki przedmiotowej wielu dokumentów o podobnej tematyce, co przyczynia się do ujednoczenia opracowania przedmiotowego: te same lub podobne zjawiska zyskują takie same lub utworzone według tego samego schematu tematy w hasłach przedmiotowych rozwiniętych;

- każda biblioteka, nawet dopiero rozpoczynająca stosowanie jhp KABA w swoim katalogu, ma od razu do dyspozycji kilkuset tysięcy gotowych do wykorzystania rekordów hpr;

- rekordy bibliograficzne mogą być pobierane do katalogu lokalnego już z gotową charakterystyką przedmiotową przygotowaną przez jedną z bibliotek współkatalogujących;

- wszelkie niezbędne w rekordach hpr modyfikacje, wynikające ze zmian w słownictwie lub gramatyce języka KABA, są wprowadzane przez administratorów Centrum NUKAT lub bibliotekarzy uczestniczących we współkatalogowaniu do rekordów w bazie centralnej, a następnie na podstawie porównania numeru kontrolnego automatycznie wchodzi do właściwych rekordów hpr występujących w katalogach lokalnych;

- stała obserwacja i kontrola zbioru hpr przez zespół administratorów Centrum NUKAT, skupiający specjalistów z różnych dziedzin, przyczynia się do wyłapywania luk lub niezbyt precyzyjnych zapisów w rekordach słownictwa. Uwidaczniają się one w błędnie budowanych hasłach rozwiniętych i są podstawą do melioracji w rekordach słownictwa jhp KABA lub też prowokują do rewizji reguł gramatycznych.

Proces przejścia rekordów hpr z baz lokalnych angażował bibliotekarzy i informatyków w Centrum, jak też specjalistów z poszczególnych bibliotek. Wiele bibliotek przed przystąpieniem do scalania dokonało przeglądu swoich hpr, wprowadzając w nich zmiany i uzupełnienia. Hasła przedmiotowe w rekordach katalogów lokalnych oddawały subiektywną ocenę treści dokumentu osoby zajmującej się opracowaniem przedmiotowym, prowadzonym w bibliotekach zwykle przez specjalistyczne zespoły, często zajmujące się także tworzeniem rekordów słownictwa. Wiele hpr pochodziło z początkowego okresu stosowania jhp KABA, gdy jego zasób był ubogi. W celu złagodzenia braków w słownictwie w niektórych bibliotekach stosowano czasowe rozwiązanie polegające na wprowadzaniu do hpr terminów jeszcze nie zatwierdzonych do słownictwa lub proponowano skomplikowane konstrukcje zastępcze z wykorzystaniem dostępnych terminów. Zdarzało się np., że użyte w hpr terminy po ich walidacji stawały się tropami. W katalogu lokalnym w hpr zwykle ich nie uaktualniano. Wszystkie tego rodzaju hasła, zawierające terminy nie pochodzące ze słownictwa KABA oraz wykazujące inne braki, były kasowane podczas przejścia do CKHW rekordów hpr. Kasowano również rekordy hpr będące dubletami rekordów już istniejących w CKHW. Pracownicy

Centrum sprawdzali formalną poprawność rekordów. Były to trudne i ciekawe doświadczenia: praktyczna weryfikacja zapisanych w rekordach słownictwa jhp KABA zasad stosowania, spojrzenie na tworzony język haseł przedmiotowych oczami użytkowników – bibliotekarzy opracowujących przedmiotowo w jhp KABA oraz czytelników. Do bazy CKHW mogły być przejmowane tylko hasła z poprawnymi etykietami pól i kodami podpól, nawet brak kropki był podstawą eliminowania rekordu hpr. Przede wszystkim jednak sprawdzano wszystkie elementy składowe hpr: tematy i określniki. Wymogiem bezwzględny było istnienie dla nich rekordów w jhp KABA. W wielu bibliotekach po wymianie lokalnych rekordów hpr na ich kopie z numerami kontrolnymi pochodzące z CKHW pozostała pewna pula rekordów, dla których z różnych względów nie było odpowiedników w CKHW. W większości bibliotek przeprowadzono ich analizę i po odpowiednich poprawkach przekazano do zatwierdzenia w Centrum. Było to konieczne ze względu na uprzednie zastosowanie tych haseł w rekordach bibliograficznych. Rekordy hpr w bazach lokalnych podlegają automatycznemu modyfikowaniu, jeżeli zmodyfikowany zostanie ich odpowiednik w CKHW. Dlatego uzgodnienie lokalnych rekordów hpr z CKHW leżało w interesie bibliotek. Ostatecznie do bazy CKHW przyjęto prawie 140 000 rekordów hpr.

Włączenie rekordów hpr do CKHW i objęcie ich kontrolą wymagało zaprojektowania nowych zasad współpracy, właściwych dla drogi tego typu rekordów od opracowania do zastosowania hasła w rekordzie bibliograficznym. Pięciosobowy zespół wspomnianego już Ośrodka Kontroli Rozwiniętych Haseł Przedmiotowych, składający się w 80% z pracowników nie mających wcześniej do czynienia z językiem KABA, a w 3 przypadkach w ogóle z bibliotekarstwem, musiał w przyspieszonym tempie opanować reguły stosowania języka KABA, pracę w systemie VTLS, później Virtui, i po krótkim szkoleniu przystąpić do kontroli i zatwierdzania bieżąco wpływających rekordów hpr. Zespół musiał także wypracować własną organizację i tryb kontaktów z bibliotekarzami oraz z Ośrodkiem Języka i Kartoteki Wzorcowej KABA. Jego zadania były niemałe: miesięcznie kontrolował średnio prawie 4 500 rekordów<sup>9</sup>, ponad 4000 zatwierdzał, ok. 300 zatrzymywał na skutek błędów w składni i ok. 120 usuwał z bufora dubletów i z powodu błędów. Równolegle prowadzi się stałą meliorację rekordów hpr, a w jej wyniku usuwa ok. 3500 rekordów hpr z zaleceniami stosowania innych haseł. Melioracja powoduje też zgłaszanie do Ośrodka KABA postulatów uzupełnienia lub sprecyzowania uwag o stosowaniu terminów w rekordach słownictwa KABA. Do wszystkich bibliotek opracowujących przedmiotowo w języku KABA rozsyła się listy z informacją o hasłach usuniętych, co stanowi podstawę zmian w lokalnych kartotekach haseł wzorcowych (tej czynności nie można zautomatyzować). Ponadto w wyniku melioracji zbioru hpr zmodyfi-

<sup>9</sup> Dane liczbowe według statystyki na 1.08.2004 r.

kowano ponad 5 000 rekordów, a w jej następstwie poprawiono hpr w ponad 1000 rekordów bibliograficznych. Jeśli konieczna jest wymiana tematu w opisie bibliograficznym na inny, dokonuje się jej ręcznie. Natomiast automatycznie zmiana taka zachodzi w odpowiednich rekordach w katalogach lokalnych. Zespół Ośrodka Kontroli HPR wspomaga także biblioteki, które tylko wykorzystują słownictwo jhp KABA do budowania hpr i stosowania ich w rekordach bibliograficznych, opracowując potrzebne im do utworzenia hpr terminy słownictwa jhp KABA. Tylko w 2004 r. opracowano ich już ponad 300.

Ze względu na ulokowanie rekordów hpr i rekordów słownictwa w jednej bazie indeks przedmiotowy katalogu NUKAT powstaje z terminów zapisanych w odpowiednich polach tych rekordów. Tematy złożone (hpr) mieszają się z terminami słownictwa jhp KABA. Bibliotekarze, przyzwyczajeni do dawniej stosowanego rozwiązania, gdy CKHW była samodzielnym zbiorem rekordów nie powiązanych nawet z rekordami bibliograficznymi, a w indeksie przedmiotowym znajdowały się tylko terminy słownictwa KABA, odbierają wspólny indeks jako utrudnienie w wyszukiwaniu. Jednakże oferowane obecnie przez oprogramowanie Virtua wygodne narzędzie wyszukiwawcze – słowa kluczowe w hasłach – pozwalające na wybranie z indeksu wyłącznie precyzyjnie zdefiniowanych terminów lub ich dowolnych kombinacji w znaczny sposób niweluje niedogodności spowodowane włączeniem hpr do CKHW. Pozwala ponadto bibliotekarzowi szybko sprawdzić, czy przypadkiem hpr, do którego utworzenia właśnie się zabiera, nie znajduje się już w CKHW.

W ostatnim okresie rozważa się wprowadzenie odsyłaczy typu „zob.” oraz „zob. też” (pól 4XX i 5XX) w rekordach hpr jako narzędzia wspomagającego wyszukiwanie w katalogu <sup>10</sup>. Zdania na temat jego użyteczności są podzielone i nie ma jak dotąd w tej sprawie postanowień zmieniających dotychczasowy tryb tworzenia rekordów hpr.

Trzy lata pracy Ośrodka Kontroli Haseł Przedmiotowych Rozwiniętych to trzy lata weryfikacji zasad stosowania zapisanych w podręcznikach i rekordach słownictwa jhp KABA. Planowane na początek 2005 r. połączenie tego Ośrodka z Ośrodkiem KABA będzie zapewne korzystne dla rozwoju języka. Wszystkie czynności związane z jhp KABA skupione w jednym zespole będą okazją do usprawnienia organizacji pracy nad językiem, także dadzą sposobność pracownikom obu ośrodków do zetknięcia się z nowym obszarem odpowiedzialności i nowym doświadczeniem.

---

<sup>10</sup> Problem ten opisała jako pierwsza G. Wilczyńska z Biblioteki Głównej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w artykule: *Formy odrzucone w rozwiniętych hasłach przedmiotowych?*, „*Biul. Bibl. Jag.*” 2002 nr 1/2 s. 89–92, a opracowanie D. Szumilas z BUW pt.: *Odsyłacze do haseł przedmiotowych rozwiniętych a interakcja użytkownik – katalog*. „*Por. Bibl.*” 2004 nr 11 s. 12-15.

MARIA NASIŁOWSKA  
MAŁGORZATA ZARUDZKA

### EXTENDED SUBJECT HEADINGS IN NUKAT STEP TOWARDS POSTCOORDINATION

Authority records for KABA extended subject headings have been entered into the Union Authority File and validated by administrators of NUKAT Center since 2001. The upload of files with records for KABA extended subject headings from the local catalogs was performed. All uploaded records were validated by KABA authority file administrators. The upload resulted in numerous benefits, for instance, authority records for KABA extended subject headings may be reused, all modifications to records in the Union Authority File are automatically transferred to their copies in the local catalogs, etc.

Next step will be the simplification and integration of rules for the construction of KABA extended subject headings. The underlying intention is to facilitate tasks of cataloging librarians and help readers to formulate search queries.

*Artykuł wpłynął do redakcji 14 września 2004 r.*

MARIA NASIŁOWSKA

## INTEGRACJA KARTOTEK HASEŁ WZORCOWYCH NUKAT

Znaczenie kartotek haseł wzorcowych. Pożądane cechy tych kartotek. Cele integracji rekordów kartotek tworzących CKHW NUKAT. Zmiany w rekordach wzorcowych haseł przedmiotowych spowodowane łączeniem tych kartotek.

Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego (CKHW NUKAT) jest budowana od 1993 r.<sup>1</sup> Od 2002 r. włączona do katalogu centralnego NUKAT stanowi jego serce. Jest źródłem wysokiej jakości danych, narzędziem dostępu do informacji o dokumentach skatalogowanych w bazie NUKAT, bezcenną pomocą w codziennej pracy bibliotekarzy z całej Polski. Zapoczątkowana przez cztery biblioteki, obecnie jest dziełem wspólnym bibliotekarzy z 49<sup>2</sup> współpracujących z NUKAT-em bibliotek. Początki prac nad kartoteką były trudne. Była to pierwsza w Polsce tego rodzaju baza wspólnie budowana i wspólnie wykorzystywana. W środowisku bibliotekarskim idea kartotek haseł wzorcowych (khw) nie zawsze miała tylko zwolenników. Narzekano na zbyt kosztowny i czasochłonny proces tworzenia i zatwierdzania rekordów haseł wzorcowych. Dzisiaj – po ponad dziesięciu latach – przekonanie, że był to wysiłek potrzebny i w ostatecznym efekcie opłacalny, jest coraz bardziej powszechne. Katalogujący bibliotekarze ze współpracujących bibliotek nie wyobrażają sobie już pracy bez khw. Zanim omówione zostanie zagadnienie integracji CKHW NUKAT, warto zastanowić się nieco szerzej nad samym fenomenem khw.

Khw jest narzędziem kontroli jakości danych w katalogu oraz zbiorem gotowych do wykorzystania punktów dostępu do rekordów bibliograficznych. Najistotniejsze punkty dostępu do tych rekordów, stanowiące klucze wyszukiwawcze w katalogu, pochodzą z rekordów khw i jako gotowe są włączane do rekordu bibliograficznego. Bibliotekarz katalogujący dokumenty zwolniony jest z podejmowania trudnych decyzji wyboru najwłaściwszej formy hasła – stosuje to, na które wskazuje rekord khw. Jest to postępowanie przyjęte dla wszystkich rodzajów haseł wzorcowych, zarówno haseł opisu bibliograficznego zawierających hasła osobowe, korporatywne i tytułowe, jak i przedmiotowych zawierających słownictwo języka KABA<sup>3</sup> oraz hasła przedmiotowe

<sup>1</sup> M. Burchard: *Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych*. „*Bibliotekarz*” 1996 nr 11 s. 6–8.

<sup>2</sup> Stan na 1. 08. 2004; zob. strona internetowa NUKAT-u: [www.nukat.edu.pl](http://www.nukat.edu.pl)

<sup>3</sup> Akronim nazwy: Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich.

rozwinęte tego języka. Aby jednak komfortowo korzystać z zasobów khw, musi ona zostać wystarczająco rozbudowana, osiągnąć pewien poziom nasycenia. Wtedy łatwiej napotyka się na gotowe do wykorzystania rekordy i jest się zwolnionym z obowiązku ich utworzenia, podejmowania wysiłku związanego z ustaleniem ujednoliconej nazwy danej osoby, instytucji, obiektu, obudowaniem tej nazwy właściwym dla danego typu rekordu zbiorem informacji, w tym np. w rekordach słownictwa języka KABA wariantami nazwy, zasadami jej stosowania w zależności od kontekstu, informacją o źródłach, z których korzystano w trakcie ustalania nazwy itp. Na tle chaosu wirtualnego świata Internetu wysiłek ten nabiera coraz większej wartości. Khw może stanowić zbiór danych wysokiej jakości nie tylko dla bibliotekarzy i czytelników, ale także dla muzeów, właścicieli wszelkich kolekcji prywatnych, wydawców, firm komercyjnych, przemysłu. Może być w końcu wykorzystana jako narzędzie uporządkowania zasobów internetowych. Może również w przyszłości umożliwiać bezpośrednie dojście do zbiorów danych online, takich informatorów jak: słowniki, encyklopedie, książki adresowe itd. Prace nad wykorzystaniem khw do tych celów trwają w bardziej zaawansowanych zagranicznych ośrodkach bibliotekarskich. Prace nad rozwojem khw w Polsce są również prowadzone, jednak na o wiele wcześniejszym etapie, a mianowicie na etapie wewnętrznego porządkowania khw, poprawnej realizacji zarysowanych na początku celów.

Na podstawie obserwacji rozwoju i funkcjonowania kartotek haseł wzorcowych oraz doświadczeń wynikających z prowadzenia CKHW można wyróżnić cechy, jakimi kartoteka powinna się charakteryzować. Oto kilka najważniejszych:

– spójność wewnętrzna – khw stanowi jedną całość, zbiór danych harmonijnie współistniejących, nie wchodzących ze sobą w konflikt. Dane te powinny być zbudowane na jednolitych podstawach, według spójnych reguł, zapisane zgodnie z zasadami wybranego formatu. Wtedy biblioteczny system komputerowy obsługuje je prawidłowo. Wprowadzanie odstępstw od formatu, np. dodawanie pól, które nie są przewidziane dla danego typu rekordu albo stosowanie niewłaściwego typu rekordu dla danego hasła<sup>4</sup> grozi utratą spójności danych, uniemożliwia lub istotnie utrudnia dokonywanie jakichkolwiek automatycznych operacji na danych, a w konsekwencji prowadzi do niekończących się modyfikacji.

Najbardziej prawidłowa sytuacja to kiedy jedno zjawisko rzeczywistości zapisane jest tylko raz w jednym rekordzie. W przeciwnym razie powielanie tej samej informacji, zapisywanie jej w różny sposób, powoduje dezinformację, utrudnia pracę bibliotekarzom, wprowadza w błąd czytelnika. Obecnie jeszcze nie wszystkie komputerowe syste-

<sup>4</sup>W przypadkach wątpliwych format MAR 21 podpowiada, jaki powinien to być typ rekordu; zob. *Alphabetical list of ambiguous headings* [online]. Network Development and MARC Standards Office, Library of Congress. Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/ambiguous-headings.html>

my użytkowane w katalogach bibliotecznych radzą sobie z wykorzystaniem hasła jednego rekordu khw w różnych funkcjach, np. jako hasła opisu bibliograficznego i jako hasła przedmiotowego. Z takim przypadkiem mamy do czynienia w systemie Virtua stosowanym do obsługi katalogu centralnego NUKAT i jego khw. Nie zwalnia to jednak twórców tej kartoteki oraz zespołu Centrum NUKAT zajmującego się jej prowadzeniem z dbałości o poprawność i spójność wewnętrzną khw;

– przejrzystość – korzystanie z khw nie powinno stanowić przeszkody przy opracowywaniu dokumentów ani przy ich wyszukiwaniu. Dane powinny być zapisane w sposób jak najbardziej przyjazny użytkownikom. Chodzi tu o możliwość niemal spontanicznego docierania do szukanej informacji. Hasłem wzorcowym powinien być termin znany, często używany w literaturze stanowiącej główny trzon katalogu. Nie stanowi to większego problemu w przypadku haseł opisu bibliograficznego. Wybór i formułowanie ujednocionej formy nazwy osobowej, nazwy ciała zbiorowego i tytułu są dokładnie opisane w odpowiednich podręcznikach<sup>5</sup>. W przypadku haseł typowo przedmiotowych te reguły nie są tak precyzyjne. Wybór nazwy przyjętej jako ujednociony termin słownictwa dla nazwania określonego zjawiska często jest subiektywny, nie zawsze najbardziej trafny. Z uwagi na czytelnika poszukującego w katalogu literatury na określony temat niezwykle istotne jest przy formułowaniu terminów nazywających różne zjawiska przestrzeganie prawideł języka naturalnego. Hasła powinny być zredagowane zgodnie z jego gramatyką i ortografią. Powinny także, mimo sztucznego charakteru każdego języka haseł przedmiotowych (jhp), jak najbardziej zbliżyć się do zakresu semantycznego odpowiadających im terminów języka naturalnego. Obserwowana często skłonność do obudowywania ujednoczonego terminu zbyt licznymi terminami związanymi, odrzuconymi, zaciemnia obraz wbrew intencjom twórcy jhp. Nadmiar informacji przechodzi w dezinformację, khw traci przejrzystość i staje się przeszkodą w korzystaniu z katalogu;

– komunikatywność – od kilku lat obserwujemy powszechną dostępność khw poprzez Internet. Niektóre katalogi umożliwiają oglądanie rekordów haseł wzorcowych obok rekordów bibliograficznych. Inne kartoteki dostępne są niezależnie od wykorzystujących je katalogów. Międzynarodowe organizacje bibliotekarskie zalecają powszechne udostępnianie kartotek haseł wzorcowych. Aby możliwe było korzystanie z tych kartotek, muszą one być komunikatywne. Możliwe jest to dzięki przestrzeganiu zaleceń międzynarodowych wskazujących, które elementy są obligatoryjne, a które fakultatywne<sup>6</sup>. Znowu nie-

<sup>5</sup> *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe. Zasady sporządzania rekordów kartoteki haseł wzorcowych*. Pod red. A. Paluszkiewicz i M. Lenartowicz. Warszawa 1999. – A. Paluszkiewicz: *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych. Zastosowanie w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych*. Warszawa 1999.

<sup>6</sup> Między innymi: *Guidelines for Authority Record and References (GARR)*. München 2001. – *Mandatory data elements for internationally shared resource authority records*. Report of the IFLA UBCIM Working Group on Minimal Level Authority Records and ISADN [online]. Dostęp: <http://www.ifla.org/VI/3/p1996-2/mlar.htm>

zwykle istotne jest ściśle przestrzeganie zasad formatu. Kartoteki budowane restrykcyjnie stają się czytelne dla każdego zainteresowanego. Stają się również dzięki temu niezależne od lokalnych narzędzi pracy i lokalnych metod wykorzystywania khw. I tak na przykład khw języka haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu może być wykorzystywana w sposób „klasyczny”, zgodnie z tradycyjną metodyką LCSH<sup>7</sup>. Może być również wykorzystywana w innym jhp, jak np. w języku służącym do opracowania dzieł literackich<sup>8</sup>.

Proces wewnętrznej integracji największych i najbardziej znaczących kartotek wzorcowych rozpoczęty został już kilka lat temu<sup>9</sup>. Był on wymuszony przez stały wzrost zbioru informacji, wynikał z samego zjawiska budowania kartotek. Jest to zwykle proces rozciągnięty w czasie. Podstawa tworzenia kartotek – zasady oraz format rozwijają się, podlegają zmianom, rozwijają się też komputerowe systemy biblioteczne, pojawiają się nowe możliwości obsługi nowych czy niemożliwych wcześniej do obsłużenia zadań.

Aby można było znaleźć informację w katalogu, powinna być ona zapisana we właściwym miejscu i we właściwy sposób – poprawnie, jednoznacznie i jednorazowo. W khw informacją taką jest nazwa zjawiska – hasło wzorcowe. Jedno zjawisko może mieć tylko jedną nazwę, jedno hasło wzorcowe. Dopiero w taki sposób zapisane hasło i umieszczone w khw może być wykorzystywane w różnych kontekstach i pełnić różne funkcje zależnie od potrzeb. Tylko w ten sposób można zapanować nad stale powiększającym się zbiorem informacji.

Zapoczątkowane w 1998 r. prace określane jako integracja kartotek stanowiących CKHW, wznowione w 2003 r. już po włączeniu jej do NUKAT-u, miały i mają na celu zbudowanie bazy rekordów khw spójnej wewnętrznie, przejrzystej i komunikatywnej. Proces integracji dotyczył przede wszystkim rekordów haseł osobowych, korporatywnych i tytułowych, które w opisie dokumentów mogą wystąpić w podwójnej funkcji – jako hasła opisu bibliograficznego lub jako tematy dokumentów w opisie przedmiotowym. W CKHW NUKAT znajdują się dwa zbiory rekordów. Pierwszy zbiór stanowią rekordy haseł opisu bibliograficznego – należą tu rekordy dla haseł osobowych, korporatywnych, rekordy dla tytułów ujednoliconych, tytułów serii oraz rekordy dla haseł typu „nazwa. tytuł”. Do drugiego zbioru należą rekordy słownictwa jhp KABA oraz rekordy haseł osobowych, korporatywnych, tytułowych i rekordy haseł typu „nazwa. tytuł” stosowanych w opisie przedmiotowym. W tych zbiorach zatem pewna liczba rekordów powtarza się. Jak już wcześniej wspomniano, w obu systemach stosowanych do obsługi CKHW (VTLS i Virtua) niemożliwe jest wykorzystanie hasła jednego rekordu w funkcji hasła opisu bibliograficznego i hasła przedmiotowego. Konieczne więc jest kopiowanie pewnej

<sup>7</sup> Library of Congress Subject Headings.

<sup>8</sup> Guidelines on Subject Access to Individual Works of Fiction, Drama (GSAFD).

<sup>9</sup> Na przykład kartotek Biblioteki Narodowej Francji i Biblioteki Kongresu.



liczby rekordów na użytek opracowania przedmiotowego. Jednakże od początku tworzenia CKHW zasady sporządzania poszczególnych typów rekordów były rozbieżne w kartotece haseł opisu bibliograficznego i w kartotece haseł przedmiotowych. Szczególnie jaskrawo zjawisko to występowało w grupie rekordów haseł korporatywnych, do których przyjmowano nawet inną formę nazwy ciała zbiorowego jako hasło ujednolicone.

Podjmując przed laty proces likwidowania tego rodzaju różnic, w pierwszej kolejności opracowano zasady integracji rekordów haseł osobowych oraz częściowo opisano zasady integracji wstępnej rekordów haseł tytułowych. W 2003 r. zapoczątkowano w CKHW NUKAT proces integracji rekordów haseł korporatywnych. Realizując cel podstawowy integracji – identyczność rekordów dotyczących nazwy tej samej osoby, nazwy ciała zbiorowego, tytułu dzieła – przyjęto zasadę generalną: rekord hasła przedmiotowego stanowiącego nazwę własną lub tytuł musi być kopią odpowiedniego rekordu ze zbioru kartoteki haseł opisu bibliograficznego. Potrzebny do opisu przedmiotowego rekord jest wprowadzany do zbioru rekordów haseł opisu bibliograficznego a następnie kopiowany do zbioru rekordów haseł przedmiotowych. Wszelkie modyfikacje w rekordzie wynikające z konieczności zastosowania danego hasła jako hasła przedmiotowego są w pierwszej kolejności wprowadzane do rekordu w kartotece haseł opisu bibliograficznego a następnie przenoszone do kopii tego rekordu w kartotece haseł przedmiotowych. Integracja kartotek spowodowała zatem zmianę w trybie wprowadzania rekordów do CKHW i konieczność systematycznej melioracji rekordów dawniej utworzonych według starych zasad. Hasła, które nie wystąpią jako hasła opisu bibliograficznego, wprowadzane są tylko jako hasła przedmiotowe (np. zawierające nazwy bóstw). Z drugiej strony opracowuje się również wiele rekordów dla haseł, które będą wykorzystywane wyłącznie jako hasła opisu bibliograficznego. We wszystkich rekordach haseł poddanych integracji (haseł osobowych, korporatywnych i tytułowych) zrezygnowano z przejmowania odpowiednika hasła z jhp RAMEAU<sup>10</sup>. W wyniku scalenia khw Biblioteki Narodowej Francji hasła takie nie występują już w kartotece jhp RAMEAU. Jhp RAMEAU wykorzystuje jako hasła przedmiotowe hasła z kartoteki haseł opisu bibliograficznego. Na marginesie warto zauważyć, że rekordy haseł dla nazw własnych w jhp RAMEAU nigdy nie zawierały ich odpowiedników z jhp LCSH, co ma miejsce w rekordach dla nazw pospolitych. W przypadku nazw własnych dopisywanie odpowiedników z innych khw jest zbędne, ponieważ hasła te są zazwyczaj identyczne i nie ma potrzeby zaznaczenia w rekordzie tej identyczności. W przypadkach skomplikowanych stosowanie hasła jest opisane w odpowiednich polach rekordu.

W przypadku niektórych haseł jhp KABA istnieje potrzeba wprowadzenia w polu 55X rekordu terminu dla hasła związanego. Hasła te

<sup>10</sup> Répertoire d'Autorité Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié.

wchodzą w relacje semantyczne z innymi hasłami jhp KABA. Relacje te budowane są na wzór relacji w jhp RAMEAU. Zdecydowano, że relacje semantyczne nie będą uwzględniane w rekordzie dla nazwy własnej (rekord identyczny w rekordem hasła opisu bibliograficznego), a jedynie w rekordzie hasła przedmiotowego, z którym hasło to wchodzi w relację. Relacje semantyczne są bowiem właściwe dla haseł typowo przedmiotowych, których zakres semantyczny wymaga specyficznego sprecyzowania poprzez obudowanie go systemem haseł szerszych, węższych bądź bliskich semantycznie. Hasło będące nazwą własną zawsze ma zakres semantyczny jednoznaczny.

Integracja rekordów haseł korporatywnych spowodowała również konieczność zmiany zasady stosowania tych haseł w opracowaniu przedmiotowym. Według dawnej zasady w charakterystyce przedmiotowej podawało się zawsze ostatnią nazwę danej instytucji. Zasadę tę przejęto z metodyki jhp RAMEAU. Obecnie obowiązuje, stosowana od zawsze w LCSH, reguła wyboru do opracowania przedmiotowego ostatniej nazwy danego ciała zbiorowego w okresie objętym treścią opracowywanego dokumentu. Dzięki tej zmianie możliwe stało się prawidłowe, zgodne z zasadami formatu MARC21 budowanie rekordu khw dla nazwy ciała zbiorowego. Poprzednio konieczne było umieszczanie wcześniejszych nazw w polach przeznaczonych na warianty hasła rekordu.

Specyficzną grupą rekordów haseł korporatywnych były rekordy dla nazw zakonów i zgromadzeń zakonnych. W samym bowiem zbiorze rekordów haseł przedmiotowych jhp KABA istniały podwójne rekordy: dla nazw zakonów i zgromadzeń zakonnych (jako nazw ciał zbiorowych) i dla członków zakonu (jako kategorii osób). Należało zatem najpierw uporządkować ten zbiór w obrębie kartoteki jhp KABA. Przyczyną głębokiej niespójności w tej grupie haseł była błędna interpretacja zasad formatu USMARC (obecnie MARC 21). Długo ignorowano fakt, że format pozwala na dodawanie w rekordzie hasła przedmiotowego rozwiniętego określnika geograficznego po nazwie ciała zbiorowego. Dla opracowania przedmiotowego jest to bardzo istotna kwestia, szczególnie w przypadku nazw zakonów i zgromadzeń zakonnych. Drugą przyczyną była błędna interpretacja metodyki jhp RAMEAU – uważano, że zakony i zgromadzenia zakonne mogą być traktowane jako kategoria osób. W konsekwencji zaczęto stosować po tych hasłach określniki właściwe dla kategorii osób, co nie było prawidłowe. W RAMEAU i w LCSH zakony i zgromadzenia zakonne nie są traktowane jak kategoria osób. Był to przypadek odejścia od deklarowanej przez twórców jhp KABA zasady kompatybilności tego języka z językami RAMEAU i LCSH.

Integracja CKHW NUKAT nie jest zakończona. Pozostało jeszcze wiele trudnych do rozwiązania kwestii. Do większych zadań należy uporządkowanie olbrzymiej grupy rekordów haseł tytułowych, z których jedynie rekordy dla tytułów anonimów klasycznych tworzone są według nowych zasad. Dokument IFLA *Wymagania funkcjonalne*

*dotyczące rekordów bibliograficznych*<sup>11</sup> i projekt jego odpowiednika dotyczącego khw *Wymagania funkcjonalne i numerowanie rekordów wzorcowych*<sup>12</sup> w najbliższym czasie mogą dosyć znacznie wpłynąć na kierunek zmian w tej grupie haseł. Integracja zatem w tym przypadku nie powinna tych zmian wyprzedzić. Pozostaje również nie rozwiązana i sporna kwestia haseł zawierających nazwy imprez: rozstrzygnięcia, kiedy mamy do czynienia z imprezą, jaki jest jej związek z opracowanym dokumentem, jaka powinna być forma hasła. Te i inne zadania pozostają jeszcze do rozpatrzenia przez zespół Centrum NUKAT i uwzględnienia ich w pracy nad doskonaleniem CKHW NUKAT. Idea integracji rekordów jest jednak jasna i nie ma od niej odwrotu. W sytuacji, gdy stanie się możliwe wykorzystanie przez system komputerowy hasła jednego rekordu w różnych funkcjach, „przedmiotowe kopie” rekordów haseł opisu bibliograficznego zostaną usunięte z kartoteki haseł wzorcowych. Integracja, poza wszelkimi względami merytorycznymi, jest także przygotowaniem się do takiej zmiany.

MARIA NASIŁOWSKA

#### INTEGRATION OF NUKAT AUTHORITY FILES

The Union Authority File (at present part of NUKAT database) has been built since 1993. It provides access points to the bibliographic records for documents recorded in NUKAT catalog and facilitates cataloging run by numerous Polish libraries. At present 49 libraries participate in development and maintenance of the Union Authority File. Authority records for titles, personal and corporate headings that may be used both in descriptive and subject cataloging are being subject to the ongoing process of integration.

*Artykuł wpłynął do redakcji 23 sierpnia 2004 r.*

---

<sup>11</sup> *Functional Requirements for Bibliographic Records*. München 1998. Także online. Dostęp: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>

<sup>12</sup> *Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR)* [online]. Dostęp: <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/096-152ae.pdf>



PAWEŁ RYGIEL

## OKREŚLENIE FORMY DOKUMENTU W JĘZYKACH HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH I REKORDACH BIBLIOGRAFICZNYCH FORMATU MARC 21

Określniki formy i tematy formalne. Oznaczenie formy dokumentu w polach 655 i 008 rekordu bibliograficznego w formacie MARC 21.

Głównym celem opracowania rzeczowego jest poinformowanie o treści dokumentu: o jego temacie i aspekcie przedstawienia tego tematu. Czynnością drugorzędną jest określenie formy dokumentu. Trzeba pamiętać, żeby określać ją tylko i wyłącznie wtedy, gdy jest to niezbędne. Istnieją różne możliwości oznaczania formy piśmienniczej i formy wydawniczej dokumentu. W językach haseł przedmiotowych (jhp) służą temu określniki formy i tematy formalne. Natomiast w rekordach bibliograficznych formatu MARC 21 przeznaczone są do tego celu określone pola stałej i zmiennej długości.

Określniki formy są elementami leksyki jhp. Jak wszystkie określniki służą do zawężania informacji zawartej w temacie. Odnoszą się zarówno do formy piśmienniczej dokumentu (np. biografia, korespondencja, słownik), jego postaci wydawniczej (np. czasopismo), przeznaczenia czytelniczego (np. dla młodzieży, akademickie), jak również do nośnika materialnego (np. CD-ROM) [7, 9, 13, 18, 19].

Bardzo często określniki formy odnoszą się do tej części zawartości dokumentu, która uwzględniana jest również w opisie bibliograficznym – w strefie opisu fizycznego dokumentu, w strefie uwag lub w polu danych kontrolnych (008). Określniki formy dotyczą części składowych dokumentu, takich jak: zamieszczona bibliografia, dołączone mapy, indeksy, portrety. Na przykład określnik formy w haśle przedmiotowym rozwiniętym (hpr): *Szymański, Wojciech (1932-) - - bibliografia* może określać zarówno formę dzieła, jak i sygnalizować zamieszczoną w nim bibliografię na dany temat, a często bibliografię danego autora. Podobnie może być w przypadku hpr: *Lincoln, Abraham (1809-1865) - - portrety*<sup>1</sup>.

W formacie MARC do 1999 r. określniki formy w rekordach hpr znajdowały się w podpolu \$x pól 150, tym samym co określniki rzeczowe. Wyróżnienie określników formy w hpr stało się wyraźniejsze

<sup>1</sup> Nie wszystkie cytowane przykłady pochodzą z zasobów NUKAT-u, jednak są utworzone według zasad obowiązujących w jhp KABA używanym w bazie NUKAT.

po wprowadzeniu dla nich podpole \$v. Dzięki temu łatwiejsze stało się zaznaczanie formy dokumentu w opisie przedmiotowym [2, 4, 6, 21]. W Polsce jako pierwsza podpole to zastosowała Biblioteka Narodowa w swoim jhp, od 2002 r. wprowadzono to podpole do jhp KABA w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych (CKHW), a w lipcu 2002 r. także w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym NUKAT. W jhp KABA rozróżnienie to przydatne jest zwłaszcza przy stosowaniu określników mogących pełnić rolę zarówno określnika treściowego, jak i określnika formy. Można wtedy wskazać, czy informuje on, o czym jest dokument, czy określa formę piśmienniczą lub wydawniczą dokumentu, np. *Mickiewicz, Adam (1798-1855) \$v biografia* - - do biografii Mickiewicza i *Mickiewicz, Adam (1798-1855) \$x biografia \$v konferencje* - - do materiałów z konferencji poświęconej biografii Mickiewicza.

Stosowanie podpole \$v może nastęrczać trudności, a brak wskazówek jego używania. Liczne przykłady pokazują głównie, że niektóre określniki formy mogą pełnić również funkcję określnika treściowego [7, 9]. Opisane są przypadki, kiedy to może się stać, natomiast nic nie wspomina się, w którym podpolu powinien się znaleźć określnik formy użyty w funkcji określnika treściowego, np. *Sienkiewicz, Henryk (1846-1916) \$v biografie \$v czasopisma* czy też *Miłosz, Czesław (1911-2004) \$v tłumaczenia \$v antologie*. Czy w jednym i drugim przypadku powinno być \$x \$v?

W takich przypadkach w indeksie mogą pojawiać się hpr wyglądające tak samo, różniące się jedynie niewidocznym dla czytelnika kodem podpole, a oznaczające co innego, np. *Słowacki, Juliusz (1809-1849) \$x korespondencja* i *Słowacki, Juliusz (1809-1849) \$v korespondencja*. Tylko sięgając do rekordu zapisanego w formacie MARC 21, można odróżnić, czy w danym przypadku mamy do czynienia z określnikiem formy czy treściowym. Czytelnik nie rozpozna więc zawartości hpr bez znajomości zasad rządzących danym językiem haseł przedmiotowych.

Istnieje inna możliwość – a i konieczność – określenia formy dokumentu. Służą temu tematy formalne, które – w odróżnieniu od tematów treściowych odnoszących się do treści dokumentu – określają jego cechy pozatrześciowe [18]. Używane są, jeżeli zawartość dokumentu jest na tyle różnorodna lub uniwersalna, że jej opisanie za pomocą rozsądnej liczby jednostek języka haseł przedmiotowych nie jest możliwe. Najczęściej tematami formalnymi są nazwy rodzajów piśmienniczych lub wydawniczych (nazwy rodzajów i gatunków literackich, rodzajów wydawnictw) [7, 19, 20], np.: *Encyklopedie i słowniki angielskie; Czasopisma polskie; Powieść angielska - - 19 w. - - tłumaczenia polskie; Książki ilustrowane dla dzieci; Księgi pamiątkowe*.

Ze stosowania tematu formalnego zamiast treściowego mogą wynikać pewne trudności dla czytelnika szukającego dokumentów na dany temat. Wyszukując w indeksie „temat”, „przedmiot”, „hasło przedmiotowe”, znajduje tematy określające przedmiot dokumentu, jak

i tematy wskazujące jego formę wydawniczą lub piśmienniczą. Widoczne jest to zwłaszcza w przypadku tekstów utworów literackich, które często są przyporządkowane w ten sposób. Używanie tematów tego typu ma długą tradycję i – szczególnie w przypadku beletrystyki – bliższe jest zasadom stosowanym w klasyfikacjach, np. Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej (UKD) lub Klasyfikacji Dziesiątej Deweya (KDD).

W przeszłości nie było innych możliwości oznaczania formy dokumentu. Obecnie – wobec rozwoju systemów komputerowych – warto zainteresować się nowymi rozwiązaniami w tym zakresie. Jednym z nich jest stosowanie określenia formy wydawniczej lub piśmienniczej dokumentów (Genre/Form Term) w polu rekordu bibliograficznego o etykiecie 655 [26]. Możliwość taka pojawiła się już w 1979 r., jednak wtedy jej zalety nie mogły być w pełni wykorzystane. Wynikało to z mniejszych możliwości wyszukiwawczych ówczesnych systemów komputerowych, przez co pole to było mało przydatne. Dopiero od połowy lat 90. ponowiono próby pełnego jego wykorzystania w rekordach bibliograficznych dla książek [5, 23]. W 1995 r. umożliwiono tworzenie rekordów haseł wzorcowych (z hasłem w polu o etykiecie 155) dla terminów wykorzystywanych w rekordzie bibliograficznym w polu o etykiecie 655 [2, 5, 23, 25]. Zaproponowane terminy pochodziły głównie z leksyki języka haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu (Library of Congress Subject Headings – LCSH), ale także z różnych tezaurusów tematycznych, słowników, kartotek. Nowe pole 655 w rekordzie bibliograficznym, w które można było zacząć wpisywać dane o formie dokumentu, było badane pod kątem jego użyteczności, sprawdzano różne możliwości jego wykorzystania [3, 16, 22, 24]. Zastosowanie podobnego rozwiązania w katalogu NUKAT jest obecnie poważnie rozważane. Trudności może spowodować różnorodność systemów komputerowych stosowanych w polskich bibliotekach uczestniczących we współkatalogowaniu. Jeżeli któryś z systemów nie będzie mógł obsłużyć tego pola rekordu bibliograficznego, jego zastosowanie w katalogu centralnym NUKAT nie będzie możliwe. Należy się także zastanowić, czy powinna być tworzona odrębna kartoteka wzorcowa dla terminów określających formę dokumentu, czy wystarczy oznaczać w rekordzie wzorcowym danego terminu, że może być on używany także jako określenie formy w polu 655 rekordu bibliograficznego.

Pole 655 byłoby najbardziej przydatne w opisach literatury pięknej, której opracowanie przedmiotowe wzbudza już teraz wiele kontrowersji. Często jest ona traktowana po macoszemu przez biblioteki naukowe. Jednak coraz więcej bibliotek należących do NUKAT-u jest zainteresowanych możliwościami jej opracowania przedmiotowego. W przypadku dzieł o określonej tematyce nie ma kłopotu. Dla większości utworów jednak nie udaje się łatwo określić tematu bez przeczytania książki. Można oczywiście nie opracowywać jej przedmiotowo, ale bibliotekarze – zgodnie z tym, co powiedziano wyżej – stosują wte-

dy temat formalny. W polu 650 rekordu bibliograficznego, przeznaczonym na hasło przedmiotowe, podawane są nazwy formy literackiej dzieła: gatunku lub rodzaju. Jest to najczęstsza praktyka. Dużo rzadziej przy opisach tekstów literackich pojawiają się hasła przedmiotowe sensu stricto, np. książka Marcela Druon: *Kiedy król gubi świat* ma dwa hpr: *Powieść historyczna francuska - - 1945 - - tłumaczenia polskie* oraz *Francja - - 1350-1364 (Jan II Dobry) - - powieści*. Tylko w tym drugim przypadku mamy do czynienia z określeniem tematyki utworu i wskazaniem formy, w jakiej została ona wyrażona.

Zakaz stosowania opisu przedmiotowego w przypadku beletrystyki oznaczałby brak dostępu przez temat dzieła do przeważającej części księgozbioru znajdującego się w bibliotekach publicznych, pedagogicznych czy bibliotekach dla dzieci. Nie można zabronić opisu przedmiotowego tekstów literackich, ale można pokazać inne sposoby oznaczania formy dla beletrystyki w miejsce stosowanych tematów formalnych. Określenia formy powinny się znajdować w polu o etykiecie 655, które byłoby objęte wyszukiwaniem przez słowa kluczowe lub przez osobny indeks.

Zagadnień opracowania przedmiotowego literatury pięknej dotyczy dokument GSAFD (*Guidelines on Subject Access to Individual Works of Fiction, Drama, Etc.*) opracowany w latach 90. Miał on służyć opracowywaniu zbiorów, których głównym trzonem jest literatura piękna. Jest to pewnego rodzaju przewodnik po terminach, słownik terminów czerpiący głównie ze słownictwa LCSH. Gromadzi on i określa rodzaje i gatunki literackie, opisuje różnice między nimi oraz uwzględnia powiązania [8]. Pierwotnie znalazły się tu też określenia dokumentów filmowych, telewizyjnych i radiowych, obecnie są dla nich tworzone osobne, specjalistyczne tezaury, np. *Moving Image Genre-Form Guide (MIGFG)* [17]. W rekordach haseł wzorcowych GSAFD znajdują się wskazówki i wytyczne dotyczące stosowania hasła danego typu [14]. Słownictwo to można wykorzystywać jako źródło terminów w polu 655 rekordu bibliograficznego.

Powstało zatem odrębne umiejscowienie określania formy dzieła w polu 655 rekordu bibliograficznego, określenia do tej pory podawanego w polu 650, najczęściej jako temat formalny. Różne biblioteki amerykańskie wykorzystują już możliwość używania pola 655. Hasła określające formę mogą znajdować się w katalogu obok haseł przedmiotowych (np. w Bibliotece Kongresu) [12], możliwe jest też zastosowanie dla nich osobnego indeksu, jak np. w katalogu biblioteki Curry College [11]<sup>2</sup>. Ten drugi sposób wymaga jednak stworzenia kartoteki wzorcowej dla terminów określających formę dokumentu.

Reasumując, należy stwierdzić, że wykorzystanie pola 655 i GSAFD byłoby bardzo wygodnym rozwiązaniem przy oznaczaniu formy dokumentów. Przykładowo, hasło wzorcowe *Poezja epicka polska 19 w.*,

<sup>2</sup> Podobne rozwiązanie zastosowano w katalogu książek Wypożyczalni dla Dorosłych i Młodzieży nr 43 Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, Dzielnicy Śródmieście. Dostęp: <http://195.187.14.36/cgi-bin/wyp43/makwww.exe?BM=01>



umieszczone w polu 650 opisu bibliograficznego wskazywałoby pracę na ten temat (opis sensu stricto), natomiast to samo hasło w polu 655 oznaczałoby gatunek literacki (zawężony językowo i chronologicznie).

Istnieją jeszcze możliwości oznaczania formy piśmienniczej i wydawniczej dokumentu w polach stałej długości rekordu bibliograficznego [18]. W rekordzie bibliograficznym dla książki jest to pole 008, w którym umieszcza się kody oznaczające:

- formę zawartości dokumentu (Nature of contents – np. bibliografię, indeksy),

- typy ilustracji znajdujące się w dokumencie (Illustrations – np. mapy, portrety, tabele),

- rodzaj literacki (Literary form – np. poezja, dramat, powieść),

- typ nośnika lub formy zapisu (Form of item – np. CD-ROM),

- biografię, materiały z konferencji, księgę pamiątkową itp.

Większość tych określeń występuje w jhp jako określniki formy lub tematy formalne. Gdyby ich kody były stosowane w polu 008 konsekwentnie, odpowiednie określenia w polach 650 i 655 rekordu bibliograficznego nie byłyby potrzebne lub można byłoby je stosować w ograniczonym zakresie. Jednakże polska instrukcja formatu MARC 21 dla opisu bibliograficznego książki przewiduje niewiele oznaczeń w polu 008 [10,15]. Podawanie w polu 008 rekordów kodów dotyczących formy piśmienniczej i wydawniczej – przy równoczesnym stworzeniu i stosowaniu odpowiednich filtrów – mogłoby skrócić hasła przedmiotowe, uczynić indeks bardziej przejrzystym, uprościć wyszukiwanie. Otrzymalibyśmy tym samym w opisie przedmiotowym informacje o temacie dokumentu, a w innych polach opisu i polach stałej długości dane o jego formie. Wypełnione pola stałej długości w opisie bibliograficznym umożliwiają precyzyjne wyszukanie odpowiednich informacji o dokumencie.

Jak widać, istnieją różne możliwości oznaczania formy dokumentu, zarówno w metodyce jhp, jak i w odpowiednich polach rekordu bibliograficznego formatu MARC 21. Ideałem byłoby ustalenie takiego sposobu oznaczania formy dokumentu, który najbardziej odpowiadałby oczekiwaniom czytelników, jednocześnie nie kolidując z opisem przedmiotowym, ale stanowiąc jego uzupełnienie. Należałoby dążyć do tego, by nie powtarzały się dane o tych samych zjawiskach, zapisane na różne sposoby w kilku miejscach rekordu. Z drugiej strony można umieszczać je tak, by czytelnik miał różne możliwości wyszukiwania interesujących go informacji o dokumencie. Trzeba tylko udostępnić mu przejrzyste, jasno sformułowane sposoby wyszukiwania: odpowiednio dobrane filtry wyszukiwawcze (wypełniane pola stałej długości), wyszukiwanie przez słowa kluczowe (również w polu 655), czy też przez różne indeksy (także obejmujące formę dokumentu). Należy się zastanowić, gdzie łatwiej oznaczać formę i co później będzie prostsze do wyszukiwania: hasła przedmiotowe (z powodu skomplikowanych zasad tworzenia i stosowania wydają się być na straconej pozycji), słowa kluczowe (im więcej słów w różnych polach tym lepiej – włączając pole

655), czy też filtry (trzeba pamiętać, że tylko konsekwentne i w miarę możliwości pełne wypełnianie pól stałej długości skutkuje powstaniem właściwego i skutecznego filtrowania).

#### BIBLIOGRAFIA

1. *The application of form data to works of fiction*. Discussion paper [online]. [Aut.] MacEwan A. [i in.] ca1997 [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.pitt.edu/~agtaylor/ala/papers/blfictio.html>
2. *Authority data elements implementation (1999)* [online], [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.loc.gov/catdir/cpsa/au-thimp.html>
3. Crawford J.: *Sample online catalog display screens containing form/genre terminology* [online], [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.pitt.edu/~agtaylor/ala/screen.htm>
4. *Definition of subfield \$v for form subdivision in the USMARC format* [online] 1994 [dostęp grudzień 2003]. Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/marbi/1995/95-02.html>
5. *Definition of X55 fields for genre/form terms in the UMACR authority format* [online] 1995 [dostęp grudzień 2003]. Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/marbi/1995/95-11.html>
6. *Form subdivision*. Their identification and use in LCSH [online]. [Aut.] O'Neill E. [i in.], [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.oclc.org/research/projects/fast/formspaper.doc>
7. Głowacka T.: *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy*. Warszawa 2003.
8. *GSAFD genre terms* [online], [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: [http://alcme.oclc.org/gsafd/OAIHandler?verb=ListIdentifiers&metadataPrefix=z39\\_%2019](http://alcme.oclc.org/gsafd/OAIHandler?verb=ListIdentifiers&metadataPrefix=z39_%2019)
9. *Guide d'indexation RAMEAU*. 5ème éd. tirage. Vol. 1. Paris 1999.
10. Lenartowicz M., Paluszkiewicz A.: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. Wyd. 2. Warszawa 2000.
11. *Levin Memorial Library Catalog, Curry College* [online]. Dostęp: <http://artemis.curry.edu/search/>
12. *Library of Congress Online Catalog*. Dostęp: <http://catalog.loc.gov/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?DB=local&PAGE=First>
13. *Library of Congress subject headings*. 26<sup>th</sup> ed. Vol. 1. Washington 2003.
14. *MARC 21 authority records for GSAFD genre terms* [online], [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.ala.org/ala/alctscontent/alctspubsubucket/webpublications/cataloging/marc21authorityr/marc21authority.htm>
15. *MARC 21 concise bibliographic*. Control field 008 [online], [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/ecbd008s.html>

16. Miller D.: *Where angels fear to tread?* Form/genre authority control [online] 1999 [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.neli-net.net/edserv/conf/cataloging/cts/1999/miller.htm>
17. *Moving image genre-form guide (MIGFG)* [online], [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.loc.gov/rr/mopic/migintro.html>
18. Sadowska J.: *Hasła przedmiotowe w teorii Adama Łysakowskiego i praktyce „Przewodnika Bibliograficznego”*. Warszawa 2000.
19. – : *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej*. Poradnik. Warszawa 2001.
20. Stopa A.: *O treści książek*. Opracowanie rzeczowe piśmiennictwa. Warszawa 2002.
21. *Subject cataloging manual*. Subject headings. Washington 1996-.
22. Taylor A. G.: *How many subdivisions represents the form of an item?* [online] 1995 [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.pitt.edu/~agtaylor/ala/subfldv.htm>
23. *USMARC authority records for genre/form terms* [online] 1994 [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.loc.gov/marc/marbi/dp/dp83.html>
- 24 Yee T.: *Subject authority data elements and form/genre implementation* [online] 1998 [dostęp styczeń 2004]. Dostęp: <http://www.loc.gov/catdir/cpso/formgenr.html>
25. *155 – Heading – genre/form term (NR)* [online], [dostęp luty 2004]. Dostęp: [http://www.itsmarc.com/crsauth1330.htm#155\\_Field\\_Definition](http://www.itsmarc.com/crsauth1330.htm#155_Field_Definition)
26. *655 – Index term – genre/form (R)* [online], [dostęp luty 2004]. Dostęp: <http://www.itsmarc.com/crs/Bib1191.htm>

PAWEŁ RYGIEL

#### DEFINING FORM AND GENRE OF DOCUMENTS IN SUBJECT HEADINGS AND MARC 21 FOR BIBLIOGRAPHIC RECORDS

Form and genre of cataloged document may be defined in several ways. It can be marked with form subdivisions and genre/form subject headings in subject heading systems. Codes for form/genre of the document are placed in 008 fixed field of MARC 21 format for bibliographic record. It is also possible to describe the form of the cataloged document with terms placed in the field 655 (Genre/Form Term) of the bibliographic record. The last solution may be particularly useful in cataloging literary documents.

*Artykuł wpłynął do redakcji 26 sierpnia 2004 r.*



# UCZESTNICTWO BIBLIOTEK W BUDOWIE I WYKORZYSTANIU KATALOGU NUKAT

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2004 z. 3/4  
PL ISSN 0033-202X

DOROTA TKACZYK

## UCZESTNICTWO BIBLIOTEK LUBELSKICH W BUDOWANIU I WYKORZYSTYWANIU KATALOGU CENTRALNEGO NUKAT

Charakterystyka zbiorów lubelskich bibliotek naukowych. Początki ich komputeryzacji. Uczestnictwo w budowie i wykorzystywaniu CKHW. Katalogowanie książek i wydawnictw ciągłych. Udział bibliotekarzy lubelskich w pracach nad podstawami teoretycznymi i organizacją NUKAT-u.

### LUBELSKIE BIBLIOTEKI NAUKOWE I ICH ZBIORY

Podstawą zmian, które zaszły w ostatnich dziesięciu latach w bibliotekarstwie akademickim, był rozwój technologii teleinformatycznych. Zostały stworzone możliwości zorganizowania dostępu do informacji o zasobach bibliotek, jak i wszelkich źródeł informacji niezależnie od jej umiejscowienia<sup>1</sup>. Organizowanie informacji w sposób najbardziej efektywny dla użytkownika stało się najważniejszym wyzwaniem dla bibliotekarzy. Wzorem bibliotek światowych i pierwszych działań polskiego środowiska bibliotekarskiego, w lubelskich bibliotekach naukowych dojście do tego celu upatrywano we współpracy na szczeblu lokalnym i ogólnokrajowym.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest budowanie katalogów komputerowych bibliotek lubelskich we współpracy z Centralną Kartoteką Haseł Wzorcowych (CKHW), Centralnym Katalogiem Czasopism, wreszcie z Narodowym Uniwersalnym Katalogiem Centralnym NUKAT. Omówiono wkład pracy bibliotekarzy lubelskich w tworzenie baz centralnych oraz osiągnięte korzyści. Podstawą analizy stały się informacje uzyskane z ankiety przeprowadzonej w tych bibliotekach. Pytania w formularzu ankiety dotyczyły księgozbiorów, gromadzenia i udostępniania zbiorów, zawartości katalogów komputerowych oraz organizacji pracy i przebiegu współpracy od początku jej nawiązania

---

<sup>1</sup> G. Piotrowicz: *Bibliotekarz a „użytkownik-klient” we współczesnej bibliotece uczelnianej* [online], [dostęp 22.06.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/torun/piotrowicz.php>

po dzień dzisiejszy. Ponadto posłużono się informacjami otrzymanymi z Centrum NUKAT na temat stopnia wykorzystania danych wprowadzonych przez pracowników tej grupy bibliotek do NUKAT-u w l. 2002-2004.

Ośrodek akademicki w Lublinie reprezentowany jest przez dziewięć wyższych uczelni i liczy ponad 77 000 studentów, kadra naukowa to ok. 5000 osób<sup>2</sup>. Działają dwa uniwersytety: Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej i Katolicki Uniwersytet Lubelski, ponadto Akademia Rolnicza, Akademia Medyczna, Politechnika Lubelska i cztery niepaństwowe uczelnie o charakterze ekonomiczno-społecznym. Najstarszą uczelnią jest Katolicki Uniwersytet Lubelski, który powstał w 1918 r. i tak długą tradycją szczyli się Biblioteka Uniwersytecka KUL (BU KUL). Najdłuższą jednak historią w Lublinie cieszy się założona w 1907 r. Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego (WBP). Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej został powołany w 1944 r., wtedy też założono jego Bibliotekę Główną (BG UMCS). Pozostałe biblioteki Wyższej Szkoły Rolniczej (obecnie Akademii Rolniczej) i Wyższej Szkoły Inżynierskiej (obecnie Politechniki Lubelskiej) powstały w latach 50. wraz z utworzeniem tych uczelni.

Skrętne budowanie zaplecza pracy naukowej i dydaktycznej zaowocowało w bibliotekach łącznie blisko 3,8 milionowym zasobem wydawnictw zwartych i 13 000 bieżących czasopism. Zbiory poszczególnych bibliotek mają swoją specyfikę, polityka gromadzenia jest tematycznie dostosowana do dyscyplin naukowych uprawianych na uczelniach. Wobec szerokiego spektrum specjalności lubelskie biblioteki naukowe tworzą zbiór wszechstronnej informacji.

Najliczniejsze zbiory i najwięcej użytkowników ma BG UMCS. System informacyjno-biblioteczny Uczelni składa się z Biblioteki Głównej i 27 bibliotek zakładowych. Profil gromadzenia zbiorów, z założenia zgodny z kierunkami reprezentowanymi na Uczelni, ma charakter uniwersalny. Biblioteka od 1954 r. otrzymuje egzemplarz obowiązkowy, który jest głównym źródłem nabytków. W związku z tym księgozbiór to przede wszystkim wydawnictwa polskie. Wpływ publikacji obcych był marginalny. Obecnie ten deficyt jest rekompensowany poprzez pozyskiwanie czasopism naukowych, zarówno polskich, jak i zagranicznych, oraz zakup dostępu do elektronicznych źródeł informacji. Sześćdziesiąt lat istnienia biblioteki zaowocowało blisko 2,5 mln zasobem jednostek bibliotecznych. Biblioteki zakładowe opracowują zbiory we własnym zakresie, chociaż na Bibliotece Głównej spoczywa obowiązek opieki merytorycznej.

Budynek, w którym mieści się BG UMCS, współużytkowany jest przez Bibliotekę Główną Akademii Rolniczej (BG AR) i Bibliotekę Główną Politechniki Lubelskiej (BG PL). Należy zaznaczyć, że ta druga mieści się w dwóch budynkach w różnych częściach miasta.

<sup>2</sup> *Informator statystyczny miasta Lublina za rok 2002* [online], [dostęp 20.06.2004]. Dostęp: <http://www.um.lublin.pl/start/urząd/strona/index.php>

BG AR powstała w 1955 r. Jej zbiory to literatura z zakresu: nauk rolniczych, medycyny weterynaryjnej, technologii żywności, agrobiznesu, techniki rolniczej i ochrony środowiska<sup>3</sup>. Poza prenumeratą czasopism krajowych i zagranicznych biblioteka oferuje dostęp do tematycznych baz danych i czasopism elektronicznych. Zakup i opracowanie zbiorów prowadzi się centralnie dla Biblioteki Głównej i jej czterech filii. Ważną działalnością jest organizowanie i udostępnianie księgozbioru dydaktycznego, na który składa się wieloegzemplarzowy zasób 45 000 podręczników, stanowiący ok. 20% całości zbiorów.

W BG PL zakres tematyczny zbiorów to przede wszystkim: budownictwo, mechanika, elektronika, energetyka; w ostatnich latach został poszerzony o informatykę, organizację i zarządzanie. Gromadzenie i opracowanie odbywa się centralnie dla pięciu bibliotek wydziałowych. Księgozbiór studencki to najbardziej wykorzystywana część zbiorów, liczy 31 000 woluminów. Specyfika uczelni rolniczej i technicznej wymaga, aby księgozbiór był stale aktualizowany, stąd w bibliotekach Akademii Rolniczej<sup>4</sup> i Politechniki Lubelskiej prowadzi się permanentną selekcję nieaktualnych zasobów. Obserwuje się spadek liczby prenumerowanych czasopism z tendencją do zapewnienia dostępu do wydawnictw elektronicznych.

Księgozbiór BU KUL przez lata gromadzono ze zwróceniem szczególnej uwagi na publikacje z zakresu nauk teologicznych i filozoficznych. Była ona nieoficjalnie uznawana za centralną bibliotekę teologiczną. Ponadto gromadzono wydawnictwa z zakresu szeroko rozumianej humanistyki. Dzięki bardzo rozwiniętej wymianie zagranicznej i darom, zarówno polskim, jak i zagranicznym, w Bibliotece znajduje się wiele naukowych wydawnictw obcojęzycznych. Od 1997 r. BU KUL korzysta z prawa do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego, co stanowi 80% nabytków<sup>5</sup>. Obecnie, ze względu na powstanie nowych kierunków studiów, zakres tematyczny wpływów poszerzono o nauki ścisłe. Działa dziewiętnaście bibliotek zakładowych, które – z uwagi na oddalenie budynku Biblioteki od Uniwersytetu – pełnią rolę najbliższego zaplecza dydaktycznego.

WBP zaliczana jest do bibliotek naukowych. Zbiory mają charakter humanistyczny, a część ich stanowi kolekcję historyczną. Poza tym WBP gromadzi literaturę dotyczącą regionu lubelskiego i otrzymuje regionalny egzemplarz obowiązkowy. Dostęp do zbiorów jest nieograniczony, wysoki procent użytkowników Biblioteki to studenci i pracownicy naukowcy uczelni lubelskich.

<sup>3</sup> I. Padzińska: *Biblioteka Główna Akademii Rolniczej w Lublinie*. „*Bibl. Lub.*” 2002 s. 59.

<sup>4</sup> *Tamże*, s. 60.

<sup>5</sup> T. Szpakowska: *Gromadzenie księgozbioru bibliotecznego po wejściu ustawy o egzemplarzu obowiązkowym dla Biblioteki KUL*. „*Arch. Bibl. Muz.*” 2002 s. 22.

POCZĄTKI KOMPUTERYZACJI W NAUKOWYCH BIBLIOTEKACH  
LUBLINA

Na początku lat 90. w Lublinie powstała komputerowa sieć akademicka. W poszczególnych bibliotekach poczyniono próby wsparcia procesów bibliotecznych tzw. małą komputeryzacją. Władze uczelni lubelskich zdecydowały o przyłączeniu się do realizowanego dzięki amerykańskiej Fundacji A. W. Mellona projektu automatyzacji bibliotek, który miał na celu zastosowanie zintegrowanych systemów komputerowych w polskich bibliotekach uczelnianych, m.in. w Warszawie, Krakowie, Gdańsku i Wrocławiu. W 1993 r. w Lublinie podpisano porozumienie o współpracy pomiędzy czterema bibliotekami akademickimi: BG UMCS, BG AR, BG PL i BU KUL, a trzy lata później dołączyła do nich WBP. Tylko Biblioteka Akademii Medycznej, działając w krajowej sieci bibliotek medycznych, nie była zainteresowana takim kierunkiem komputeryzacji<sup>6</sup>.

Tabela 1. Stan zbiorów i katalogów komputerowych bibliotek lubelskich

Biblioteki	Stan zbiorów * (grudzień 2003)			
	wydawnictwa zwarte (wol.)	Wydawnictwa ciągłe		razem z bibliotekami zakładowymi (wol.)
		wydawnictwa bieżące	woluminy	
BG UMCS	795 022	3 544	338 205	1 949 964
Bibl. zakład. UMCS	666 918	1 537	149 819	
BU KUL	953 045	5 550**	367 028	1 686 845
Bibl. zakład. KUL	366 772			
BG AR	215 973	746	133 535	349 508
BG PL	135 729	475	10 418	146 147
WBP	218 551	314	36 732	255 283
Razem	3 352 010	12 166	1 035 737	4 387 747

\* Bez zbiorów specjalnych.

\*\* 99% wydawnictw ciągłych znajduje się w BU KUL.

<sup>6</sup> Biblioteka Akademii Medycznej użytkuje oprogramowanie Prolib.



Decyzja o zakupie oprogramowania Virginia Tech Library System (VTLS) i przystąpienie do Porozumienia o Współpracy Bibliotek Wdrażających i Użytkujących VTLS w 1994 r. określiły kierunek rozwoju. Zainstalowany został VTLS-Unix w wersji umożliwiającej uproszczone kopiowanie rekordów. W 1996 r. lubelskie biblioteki, przystępując do komputeryzacji, podporządkowały metody wprowadzania danych przyjętym w grupie bibliotek współpracujących w skali ogólnopolskiej. Rozpoczęcie pracy było poprzedzone licznymi szkoleniami organizowanymi w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) oraz w Lublinie z udziałem specjalistów z Warszawy. Już od 1994 r. przedstawiciele czterech bibliotek lubelskich brali udział w pracach nad zasadami tworzenia haseł wzorcowych, ujednocnieniem reguł opisu bibliograficznego, a od 1995 r. – nad tworzeniem języka haseł przedmiotowych KABA (jhp KABA)<sup>7</sup>. Od połowy 1996 r. włączono się do prac grupy do spraw opracowania wydawnictw ciągłych, a następnie zespołu Centralnego Katalogu Czasopism.

Stan baz katalogowych (kwiecień 2004)						
rekordy haseł opisu bibliograficznego	rekordy haseł przedmiotowych KABA	rekordy haseł przedmiotowych rozwiniętych	rekordy bibliograficzne książek	rekordy egzemplarzy	rekordy bibliograficzne wydawnictw ciągłych	rekordy zasobu
135 408	27 576	67 837	195 458	233 361	7 152	7 195
129 135	16 448	40 308	161 827	302 237	6 041	5 792
39 026	5 771	11 777	40 543	96 550	2 312	2 398
31 143	6 883	10 119	36 697	125 835	838	1 003
34 580	9 103	13 640	37 218	36 577	1 554	1 638
369 292	65 781	143 681	471 743	794 560	17 897	18 026

<sup>7</sup> Akronim nazwy: Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich.

W ciągu ośmiu lat intensywnej pracy w Lublinie powstało pięć katalogów komputerowych dostarczających informacji o najczęściej użytkowanych zbiorach bibliotek. Wszystkie hasła w rekordach bibliograficznych w tych katalogach są przejmowane z rekordów Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW).

#### UCZESTNICTWO W BUDOWIE I WYKORZYSTYWANIU CKHW

Po powołaniu w 1996 r. Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych (CFiKHW – obecnie Centrum NUKAT) w BUW wybrani pracownicy z bibliotek: UMCS, KUL, AR i PL przeszli szkolenie zakończone egzaminem kwalifikacyjnym w Warszawie. W poszczególnych bibliotekach zostali powołani bibliotekarze systemowi, których zadaniem było czuwanie nad wprowadzaniem danych zgodnie z przyjętymi zasadami współpracy. Praca z CKHW polegała na wprowadzaniu rekordów haseł opisu bibliograficznego w trybie online na serwerze CFiKHW i kopiowaniu rekordów do baz lokalnych oraz udziale w tworzeniu jhp KABA.

Biblioteki lubelskie znacząco wpływają na przyrost danych, a tabela 2 pokazuje ich udział w opracowaniu wszystkich typów rekordów haseł wzorcowych w CKHW w l. 1996-2003.

Tabela 2. Rekordy haseł wzorcowych wprowadzone przez biblioteki lubelskie do CKHW

Rok	Liczba wprowadzonych rekordów	Udział w ogólnej liczbie wprowadzonych rekordów (%)
1996	6 780	12
1997	27 461	25
1998	13 553 *	17
1999	13 292	17
2000	13 276	15
2001	42 086 **	16
2002	18 881	9
2003	15 765	10

\* Do współpracy przystąpiła WBP.

\*\* Duża liczba rekordów jest skutkiem przejęcia w 2001 r. rekordów rozwiniętych haseł przedmiotowych z katalogów lokalnych.

Należy podkreślić, że wkład pracy w sporządzanie rekordów był bardzo wczesnie rekompensowany możliwością kopiowania danych wprowadzonych przez inne biblioteki. W bazie WBP znajduje się 87% rekordów haseł wzorcowych innego autorstwa, w BG UMCS – 81 %, w BU KUL – 73%, w BG PL – 68% i w BG AR – 46%.

Stosunek liczby rekordów własnych do kopiowanych w poszczególnych katalogach zależy od zakresu tematycznego nabytków, liczby gromadzonych wydawnictw zagranicznych, intensywności rekatalogowania starszych zasobów oraz od daty przystąpienia do komputeryzacji. W bibliotekach Akademii Rolniczej i Politechniki Lubelskiej wkład własnej pracy jest większy niż w bibliotekach o uniwersalnym charakterze zbiorów. Decyduje o tym stopień powtarzalności tytułów wydawnictw we współpracujących bibliotekach.

Rekordy kartoteki haseł wzorcowych (khw) opisu bibliograficznego sporządzone są dla opisów książek, wydawnictw ciągłych i sporadycznie dla dokumentów muzycznych, dźwiękowych i elektronicznych. Zdecydowanie we wszystkich bazach najwięcej kopiuje się rekordów tego typu opracowanych w Bibliotece Jagiellońskiej (BJ) i BUW.

Do połowy 2002 r. w BU KUL i w BG AR dla wprowadzanego rekordu bibliograficznego średnio opracowano 0,5 rekordu hasła wzorcowego, w BG UMCS – 0,4, w BG PL – 0,3, a w WBP – 0,25. Po rozpoczęciu pracy w bazie NUKAT w BG UMCS nastąpiła zmiana: w l. 2002-2003 sporządzano średnio jeden rekord wzorcowy na cztery rekordy bibliograficzne. W pozostałych bibliotekach wskaźniki pozostały na tym samym poziomie.

Tabela 3. Pochodzenie rekordów haseł wzorcowych opisu bibliograficznego w bazach bibliotek lubelskich (kwiecień 2004)

	Baza BG UMCS	Baza BU KUL	Baza WBP	Baza BG AR	Baza BG PL
Rekordy własnego autorstwa (%)	16	31	14	51	33
BJ (%)	31	31	25	15	16
BUW (%)	24	20	28	11	13
BU UW r (%)	6	6	8	4	5
BG AGH (%)	4	2	2	7	19
BG UG (%)	3	3	4	3	3
Inne* (%)	16	7	19	9	11

\* Każda biblioteka poniżej 2%.

Tworzenie słownictwa jhp KABA jest skomplikowane i wymaga odpowiedniego przygotowania. W CFiKHW przyjęto metodę „permanentnego współtworzenia języka w toku katalogowania przedmiotowego”<sup>8</sup>. W pierwszych latach w oddziałach opracowania rzeczowego praca polegała na dołączaniu do rekordów bibliograficznych cha-

<sup>8</sup> T. Głowacka: *Język haseł przedmiotowych KABA po sześciu latach istnienia*. „Zag. Inf. Nauk.” 1999 nr 2 s. 45.

rakterystyk rzeczowych. Opracowywane dla tego celu rekordy haseł przedmiotowych rozwiniętych (hpr) były wprowadzane tylko do baz lokalnych. Jeśli brakowało odpowiedniego terminu w CKHW, tworzone charakterystyki tymczasowe i zgłaszano propozycje rekordu dla tego terminu do zatwierdzenia przez zespół walidacyjny. W 2000 r. powstała baza propozycji ProKABA i zmienił się tryb zatwierdzania rekordów słownictwa jhp KABA. Od tego czasu nastąpił zauważalny postęp w tworzeniu leksyki KABA, a w konsekwencji przyspieszenie tematuwania książek. Kartoteka haseł przedmiotowych (khp) zawierała wystarczającą liczbę słownictwa potrzebną do przedmiotowego opracowania większości nabytków<sup>9</sup>.

Udział w budowie CKHW w poszczególnych latach był związany z liczbą rekordów bibliograficznych wprowadzanych do baz lokalnych oraz z przygotowaniem bibliotekarzy do tworzenia haseł w jhp KABA. Przedstawiciele wszystkich bibliotek lubelskich odbyli staż w CFiKHW i otrzymali uprawnienia do tworzenia i walidacji haseł przedmiotowych. Z ogólnej liczby 89 000 rekordów jhp KABA w bazie NUKAT 8% pochodzi z bibliotek lubelskich.

Tabela 4. Pochodzenie rekordów jhp KABA w bazach bibliotek lubelskich (kwiecień 2004)

	Baza BG UMCS	Baza BU KUL	Baza WBP	Baza BG AR	Baza BG PL
Rekordy jhp KABA własnego autorstwa (%)	6	10	1	29	6
BJ (%)	18	20	19	10	10
BUW (%)	22	24	22	8	9
BU UW <sub>r</sub> (%)	14	15	16	6	4
BG AGH (%)	12	6	5	24	50
GD U (%)	14	14	14	15	17
BG UMCS (%)		3	3	4	2
BU KUL (%)	4		7		
BG AR (%)	3	1	1		2
BG PL (%)	1			1	
Inne (%)	6	7	12	3	

W wyniku podjętej w CFiKHW w 2001 r. decyzji o włączeniu do CKHW i objęciu centralną kontrolą rekordów haseł przedmiotowych rozwiniętych jhp KABA rozpoczęto przenoszenie takich haseł z lokalnych kartotek poszczególnych bibliotek do CKHW. Z Lublina do sca-

<sup>9</sup>W. Gmiterek: *Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie a język haseł przedmiotowych KABA*. „Bibliotekarz” 2002 nr 1 s. 20.

lenia pobrano najpierw dane BG AR i przejęto ok. 80% rekordów. Rekordy BG UMCS były porównywane dopiero po wprowadzeniu danych z innych bibliotek, m.in. z bazy BUW, dlatego przejęto tylko 35% rekordów, następnie z bazy BG PL – 50%. Z biblioteki KUL przejęto tylko 20% rekordów. Liczba rekordów hpr przejętych do CKHW nie jest adekwatna do liczby rekordów rzeczywiście istniejących w katalogach lokalnych. Pokazuje to, że wiele czasochłonnych prac w katalogach lokalnych wcześniej dublowano. Ponadto porządkowanie rekordów przed ich przejęciem wykazało wiele błędów wynikających z niedostatecznej kontroli haseł w bazach lokalnych.

Od marca 2001 r. rekordy hpr były tworzone online w CKHW. W ten sposób na rok przed rozpoczęciem współkatalogowania ujednotwiono opracowanie rzeczowe dokumentów. Korekta formalna i centralnie przeprowadzane modyfikacje wpływają na podwyższenie jakości haseł i w konsekwencji wspomagają opracowanie rzeczowe.

#### KATALOGOWANIE KSIĄŻEK

Historię budowy katalogów komputerowych w lubelskich bibliotekach wykorzystujących system VTLS należy podzielić na dwa etapy. Pierwszy etap to budowa w trybie online CKHW, która stała się źródłem rekordów lokalnych khw. Rekordy bibliograficzne sporządzano we własnych bazach lub kopiowano je z katalogów współpracujących bibliotek wykorzystujących VTLS. Drugi etap rozpoczął się w lipcu 2002 r. z chwilą rozpoczęcia wprowadzania rekordów bibliograficznych do bazy NUKAT.

W pierwszej fazie osoby katalogujące po szkoleniach dostosowały się do nowych metod pracy. W trzech bibliotekach utrzymano organizacyjny podział na katalogowanie wydawnictw zwartych i na opracowanie rzeczowe. W BG AR zlikwidowano Oddział Gromadzenia i utworzono oddziały: Gromadzenia i Opracowania Książek oraz Gromadzenia i Opracowania Wydawnictw Ciągłych. W BU KUL zaszły zmiany w kierownictwie zespołu opracowania książek oraz zmieniono drogę książki (poprzednio wydawnictwa otrzymywały przydział w katalogu systematycznym, a potem trafiały do Biura Katalogowego). Jedynie w WBP tradycją było katalogowanie i opracowanie rzeczowe przez ten sam zespół.

W oddziałach opracowania książek tryb katalogowania podporządkowano współpracy z CKHW. Zasadą było utrzymanie powiązań rekordów bibliograficznych z rekordami khw. Bibliotekarze od początku zdawali sobie sprawę z niekorzystnych skutków braku wspólnej bazy bibliograficznej wydawnictw zwartych, zwłaszcza że w 1996 r. rozpoczął działalność Centralny Katalog Czasopism. W tym okresie stosowano rozwiązanie, które pozwoliło ograniczyć dublowanie czynności. W BG UMCS i BU KUL szukano potrzebnego rekordu bibliograficznego w bazach BUW i BJ, a dla dokumentów wydanych w latach wcześniejszych w *Przewodniku Bibliograficznym* w bazie VTLS na

serwerze BJ. W bibliotekach AR i PL możliwości przejmowania rekordów bibliograficznych były o wiele mniejsze. W BG PL ze względów ekonomicznych rezygnowano z czasochłonnych poszukiwań.

Tabela 5. Pochodzenie rekordów bibliograficznych książek w bazach bibliotek lubelskich przed powstaniem NUKAT-u

	Baza BG UMCS	Baza BU KUL	Baza WBP	Baza BG AR	Baza BG PL
Rekordy bibliograficzne własnego autorstwa (%)	30	58	49	89	93
BJ (%)	25	20	13	6	4
BUW (%)	27	12	22	2	
PB BN (%)	17	5	4	2	
BG AGH (%)					2
Inne (%)	1	5	12	1	1

Z doświadczeń pracowników BG UMCS wynika, że samodzielne sporządzenie jednego rekordu bibliograficznego zajmuje tyle czasu, ile potrzeba na skopiowanie trzech gotowych rekordów z innej bazy. Łatwo obliczyć, ile czasu zaoszczędzono dzięki współpracy z innymi bibliotekami.

Wysoki wskaźnik rekordów kopiowanych przez BG UMCS osiągnięto dzięki powtarzalności tytułów w innych bibliotekach, ale przede wszystkim w wyniku przekonania bibliotekarzy do takich metod pracy.

Duże zmiany zaszły w opracowaniu rzeczowym. W poszczególnych bibliotekach zdecydowano się na wprowadzenie jhp KABA, ale nie od razu rezygnowano z opracowania rzeczowego w dotychczasowy sposób. W BG UMCS przez dwa lata kontynuowano opracowanie w jhp BN, w BU KUL wprowadzano karty katalogowe do katalogu systematycznego, a WBP i w BG PL klasyfikowano według UKD. Tylko w BG AR skupiono się na opracowaniu w jhp KABA. Zespoły opracowania rzeczowego były niewystarczające, aby sprostać obciążeniu. W początkowym okresie niedostateczne nasycenie jhp KABA słownictwem oraz konieczność kilkakrotnego powrotu do tych samych rekordów w celu ich modyfikowania były dodatkowym powodem zakłóceń w płynności opracowania. W bibliotekach UMCS i KUL powstawały znaczne zaległości sięgające nawet kilkunastu miesięcy. W pewnym momencie konieczne było przekazanie do magazynów książek bez charakterystyk rzeczowych w jhp KABA<sup>10</sup>. Trudny okres trwał do 2000 r., dopiero wtedy osiągnięto płynność w tematowaniu książek.

<sup>10</sup> Więcej na ten temat: W. Gmiterek: *Język haseł przedmiotowych KABA w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*. „Bibliotekarz” 2000 nr 5 s. 8.

żek. Rokrocznie zwiększała się liczba charakterystyk rzeczowych dołączanych do rekordów bibliograficznych, ale o właściwym postępie można dopiero powiedzieć w drugim etapie, tj. po przystąpieniu do pracy w bazie NUKAT.

Należy podkreślić, że uzyskanie danych wysokiej jakości było opłacone kłopotami z awariami sieci komputerowej, przeciążonymi serwerami oraz przestarzałym oprogramowaniem i sprzętem. Przyjęty cykl wydłużył opracowanie do kilku dni, co początkowo spotykało się z krytyką i negowaniem obranego kierunku. To przy dużych nakładach pracy budziło frustracje katalogujących bibliotekarzy.

W lipcu 2002 r. rozpoczęcie wprowadzania rekordów bibliograficznych do wspólnej bazy NUKAT stanowiło dla bibliotekarzy lubelskich naturalną kontynuację procesu rozpoczętego sześć lat wcześniej. Baza centralna była obsługiwana już przez system Virtua, a w bibliotekach lubelskich jeszcze przez rok używano oprogramowania VTLS. Po krótkim przygotowaniu pracownicy byli gotowi do pracy z nowym interfejsem. W połowie 2003 r. szczęśliwie zakończona migracja do Virtui znacznie ułatwiła współpracę; bibliotekarze pracują z jednym klientem Virtui.

Tabela 6. Charakterystyki przedmiotowe dodane do rekordów bibliograficznych w bazach bibliotek lubelskich (2003 r.)

Biblioteka	Liczba rekordów bibliograficznych własnego autorstwa	Liczba kopiowanych rekordów bibliograficznych autorstwa innych bibliotek	Liczba charakterystyk przedmiotowych dodanych do rekordów bibliograficznych	Stosunek charakterystyk przedmiotowych dodanych do rekordów bibliograficznych wprowadzonych do bazy lokalnej (w %)
BG UMCS	6 710	17 161	3 649	13
BU KUL	6 521	12 731	2 971	13
WBP	2 804	2 724	1 825	25
BG ARL	2 975	816	1 825	32
BG PL	1 596	1 006	849	25

Przyzwyczajenie się do nowej funkcji bazy NUKAT zawierającej kartotekę haseł wzorcowych i rekordy bibliograficzne dokumentów różnych typów wymagało czasu. Dla zachowania spójności powiązań w bazie lokalnej ważne jest, aby przy kopiowaniu rekordów bibliograficznych przejmowano od razu potrzebne rekordy haseł opisu bibliograficznego i przedmiotowych. Całościowe kopiowanie rekordu bibliograficznego było pierwszym krokiem do kompleksowego opracowania

dokumentu. Chociaż tryb współpracy nie wymaga jednoczesnego tematowania, w bibliotekach lubelskich rozpoczęto zmianę organizacji opracowania. W BG UMCS powstał jeden oddział, pracownicy dotychczasowych dwóch zespołów wzajemnie się szkolą. Celem jest przygotowanie opisu bibliograficznego i charakterystyki rzeczowej przez jedną osobę katalogującą. W BU KUL planowane jest wprowadzenie podobnego toku pracy. Potrzeba tej zmiany pojawiła się wkrótce po rozpoczęciu pracy w bazie NUKAT. Kopiowane do katalogu BG UMCS rekordy bibliograficzne w dużym procencie miały charakterystyki przedmiotowe, a książki, które skatalogowano w Bibliotece, zanim dotarły do opracowujących przedmiotowo, zyskały już charakterystyki rzeczowe w katalogu centralnym NUKAT sporządzone przez bibliotekarzy z innych ośrodków. Wielokrotne sięganie do tego samego egzemplarza stało się stratą czasu. Na podstawie wyników z 2003 r. można pozytywnie oceniać rezultaty współpracy w zakresie opracowania rzeczowego, które wcześniej było punktem newralgicznym.

Dopiero drugi rok trwa budowanie katalogów lokalnych poprzez kopiowanie gotowych rekordów z NUKAT-u, więc jeszcze za wcześnie na jednoznaczne wnioski, ale dane w tabeli 6. świadczą o korzyściach wynikających ze współpracy.

W bazie BG UMCS po dwóch latach uczestnictwa w bazie NUKAT procentowy udział rekordów bibliograficznych pochodzących z innych bibliotek jest podobny i wynosi 71%, natomiast w BU KUL wzrósł o 22% i wynosi 64%. W WBP nastąpił wzrost o 2%, co daje 53%. W bazie BG AR także daje się zauważyć wzrost liczby kopiowanych rekordów w porównaniu z okresem przed powstaniem NUKAT-u z 11% do 25%. W BG PL poprzednio jedynie 7% rekordów pochodziło z innych bibliotek, w omawianym okresie odsetek ten wzrósł do 28%.

O udziale bibliotek lubelskich w budowie NUKAT-u wspomniano już przy omawianiu kartoteki haseł wzorcowych. Zestawienia w tabeli 7. zawierają liczbę rekordów bibliograficznych książek wprowadzonych przez bibliotekarzy z bibliotek lubelskich oraz dane charakteryzujące wykorzystanie tych rekordów.

Stopień wykorzystania sporządzanych przez poszczególne biblioteki rekordów bibliograficznych książek zależy przede wszystkim od ich tematyki i roku wydania. Z danych wynika, że najczęściej kopiowane są rekordy autorstwa WBP (średnio 4,6 raza), a najrzadziej BG PL (2,2 raza). Jednak mniej niż 1/3 wprowadzonych rekordów pochodzących z bibliotek lubelskich wykorzystano w innych bazach. Przyczyna może leżeć w tym, że wszystkie biblioteki lubelskie wprowadzają więcej rekordów dla książek wydanych przed 2000 r., czyli ze starszych zasobów bibliotecznych. W takim przypadku prawdopodobieństwo katalogowania tego samego dokumentu w różnych bibliotekach jest mniejsze niż przy nowościach. Natomiast biblioteki lubelskie kopiuje aż 84% rekordów bibliograficznych pochodzących z innych bibliotek dla książek wydanych po 2000 r. Odwrotnie jest w przy-



Tabela 7. Opracowanie i wykorzystanie rekordów bibliograficznych książek w bazie NUKAT przygotowanych przez biblioteki lubelskie (lipiec 2002 – maj 2004)

Biblioteka	Liczba rekordów wprowadzonych	Liczba rekordów wykorzystanych przez bibliotekę – autora	Rekordy kopiowane przez inne biblioteki					
			liczba rekordów	liczba bibliotek	liczba kopii	skopiowano jeden rekord		
						1-2 razy	3-10 razy	powyżej 10 razy
BG UMCS	11 571	8 219	3 352	39	9 021	2 449	797	106
BU KUL	13 495	10 131	3 364	40	13 742	1 676	1 456	232
WBP	4 961	3 527	1 434	38	6 518	750	489	195
BG ARL	4 285	3 267	1 018	39	2 721	710	273	35
BG PL	3 966	3 049	917	36	2 012	713	186	18
<b>Razem</b>	<b>38 278</b>	<b>28 193</b>	<b>10 085</b>		<b>34 014</b>			

padku książek wydanych do 1999 r. – 84% rekordów sporządzono samodzielnie.

Przyspieszenie rekatalogowania dawnych zbiorów bibliotek naukowych to jeden z głównych celów katalogu centralnego. I wydaje się, że jest realizowany, skoro do NUKAT-u wprowadzono więcej rekordów bibliograficznych książek z wcześniejszą datą wydania.

W bibliotekach lubelskich opracowywanie starszych zasobów jest działaniem stałym, ale o różnym nasileniu i zależy od możliwości czasowych i finansowych. Najwięcej opracowano w l. 1997-1998, wykorzystując przyznane na ten cel dotacje Open Society Institute i Komitetu Badań Naukowych. Kryteria doboru książek do opracowania określano indywidualnie w poszczególnych bibliotekach.

W BG UMCS przez pięć lat wprowadzano do bazy opisy książek według daty wpływu, ograniczając datę wydania do 1980 r. W ten sposób w katalogu komputerowym znalazły się informacje o nabytkach od 1987 r., czyli o najbardziej poszukiwanej przez czytelników części księgozbioru. Było to blisko 50 000 rekordów bibliograficznych książek. Niestety, tylko część tych książek opracowano rzeczowo. Od dwóch lat przy retrokonwersji rekordy otrzymują charakterystyki przedmiotowe, a decyzja o tym wiązała się z rozpoczęciem współpracy z NUKAT-em. W 2000 r. zmieniła się zasada doboru egzemplarzy: rekataloguje się książki ze zwrotów w wypożyczalni, a część tych prac wykonywana jest w godzinach służbowych. Obecnie 34% rekordów bibliograficznych w katalogu komputerowym BG UMCS to wynik retrokonwersji. Baza pod względem daty wydania obejmuje: 51% opisów książek z l. 1996-2004, 38% z l. 1981-1995, a pozostałe opisy z lat wcześniejszych.

W Bibliotece KUL wybrane egzemplarze książek trafiały do opracowania ze zwrotów w wypożyczalni, ponieważ komputeryzację rozpoczęto od udostępniania. Do bazy wprowadzano rekordy egzemplarza bez opisów bibliograficznych. Opracowano nabytki z dwóch lat poprzedzających komputeryzację oraz publikacje samodzielnych pracowników naukowych KUL. Udział opisów książek z dawnego zasobu w katalogu komputerowym wynosi 16%, 64% stanowią opisy nabytków z l. 1996-2004, a 22% z l. 1981-1995. W obu bibliotekach uniwersyteckich nie ma księgozbiorów wieloegzemplarzowych, ale 8 z 19 bibliotek zakładowych BU KUL wprowadza opisy do wspólnej bazy, co zwiększa liczbę rekordów egzemplarzy w katalogu.

W katalogu WBP 30% rekordów bibliograficznych sporządzono dla księgozbioru gromadzonego przed rozpoczęciem pracy w VTLS. Opracowano wyodrębnione księgozbiory, zbiór udostępniany poza bibliotekę, księgozbiór Czytelni Naukowej, XIX-wieczny tzw. „Księgozbiór Łopacińskiego”, którego część nigdy nie była skatalogowana. Retrokonwersją objęto także książki wcześniej opracowane z wykorzystaniem oprogramowania MAK. W rezultacie opisy XIX-wiecznych wydań stanowią 9%, 17% – wydawnictwa opublikowane w l. 1901-1980 i 23% – w l. 1981-1995.

BG AR ma duży zbiór podręczników, dlatego w pierwszym etapie retrokonwersji podlegał księgozbiór studencki. Następnie opracowano książki zagraniczne i wydawnictwa sprzed 1945 r., także z księgozbiórów filii na czterech wydziałach<sup>11</sup>. Opracowano także polskie książki wydane po 1980 r. W katalogu komputerowym 69% pozycji dotyczy wpływów dawnych: 25% wydawnictw wydanych w l. 1996-2004, 39% – w l. 1981-1995, 29% – w l. 1946-1980. Katalogowano także zbiory XIX-wieczne i z okresu międzywojennego.

W Bibliotece Politechniki opracowano księgozbiór Biblioteki Głównej oraz zbiory pięciu bibliotek wydziałowych. Prowadzona jest selekcja nieaktualnych zbiorów. Rekatalogowanie zbliża się do końca; 53% rekordów bibliograficznych dotyczy książek dawniej nabytych. Zawartość katalogu według lat wydania książek kształtuje się następująco: 24% to wydawnictwa z l. 1996-2004, 35% – 1981-1995 i 41% – 1946-1980.

Należy żałować, że NUKAT nie powstał w 1996 r., kiedy był tak duży przyrost rekordów w bazach lokalnych. Obecnie mniejsze biblioteki w dużym stopniu uporały się z rekatalogowaniem. W bibliotekach uniwersyteckich zwraca uwagę znikoma liczba pozycji katalogowych dotyczących wcześniejszych wydań. Doświadczenia wskazują, że czytelnicy przestają szukać w katalogach kartkowych i część wartościowego księgozbioru staje się martwa. W BG UMCS w 2003 r. na 162 349 książek wypożyczonych do domu tylko 5% stanowiły zamówienia ze starych katalogów. Poważnym mankamentem było zaniechanie opracowania rzeczowego przy retrokonwersji. Skutki tej decyzji trudne są do odrobienia. Dlatego pokłada się duże nadzieje, że rozwój NUKAT-u umożliwi szybsze tempo wprowadzania danych zawierających wszystkie elementy wyszukiwawcze. W planowaniu liczby osób opracowujących należy uwzględnić zarówno katalogowanie wpływów bieżących, jak i starszych zasobów. Wskazane jest, aby retrokonwersja była prowadzona stale, a nie sporadycznie. Jeśli dzięki współpracy zostanie skrócony czas opracowania wpływów bieżących o połowę, to będzie można realizować zamysł NUKAT-u wykorzystania zaoszczędzonego czasu na retrokonwersję.

#### KATALOGOWANIE WYDAWNICTW CIĄGLYCH

BG UMCS i BG AR bardzo aktywnie uczestniczyły w pracach nad Centralnym Katalogiem Tytułów Czasopism (CKTCz, obecnie Centralny Katalog Czasopism) już od kwietnia 1996 r.; BU KUL i BG PL przyłączyły się w 1997 r. Dostosowanie się do wymogów współpracy wiązało się ze zmianami organizacyjnymi i nie obyło się bez trudności. W BG UMCS powstał oddział, którego zadaniem było kompleksowe zajmowanie się wydawnictwami ciągłymi, poczynając od ich nabywania poprzez opracowanie do udostępniania. W BG AR, jak już wspo-

<sup>11</sup> Por. przyp. 3 s. 65.

mniano, zorganizowano Oddział Gromadzenia i Opracowania Wydawnictw Ciągłych. W BU KUL, która ma wiele unikatowych czasopism zagranicznych, problemy z rozpoczęciem współpracy przewyciężono dzięki zmianom kadrowym. W BG PL długotrwała reorganizacja i budowanie oddziału od podstaw niekorzystnie wpłynęły na liczbę opracowanych czasopism.

W czasie funkcjonowania CKTCz w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Gdańskiego biblioteki lubelskie opracowały ok. 28% rekordów.

Tabela 8. Wkład bibliotek lubelskich w budowę CKTCz (maj 2002) \*

Biblioteka	Liczba rekordów bibliograficznych	Wkład do bazy (%)	Liczba rekordów opracowanych rzeczowo
BG UMCS	1997	9,6	963
BU KUL	2013	9,7	1180
WBP	276	1,3	
BG AR	1349	6,5	648
BG PL	119	0,6	
Razem	5754	27,7	2791

\* Dane na podstawie notatki z narady Zespołu ds. CKTCz w dn. 21-22.05.2002 r.

Wspólną decyzją współpracujących bibliotek grupy VTLS od czerwca 1999 r. zaczęto do rekordów w bazie CKTCz dodawać charakterystyki przedmiotowe w jhp KABA. Opracowanie rzeczowe wydawnictw ciągłych było nowością dla bibliotekarzy lubelskich. Biblioteki lubelskie dodały hasła przedmiotowe do połowy rekordów własnego autorstwa.

Dobrze koordynowana współpraca pozwoliła na stosunkowo szybkie zapewnienie w katalogach podstawowych informacji o bieżących czasopismach. Biblioteki lubelskie przez pierwsze trzy lata wprowadzały dane do katalogu komputerowego oraz uzupełniały w katalogach kartkowych opisy czasopism jeszcze w nim nie uwzględnionych. Czynności te zanikały stopniowo do czasu opracowania całego wpływu bieżącego.

Niewątpliwie największy wkład w budowę własnej bazy ma BG AR, która ma czasopisma nie występujące w zbiorach innych bibliotek pracujących w katalogu centralnym.

Zakończenie pracy nad katalogiem centralnym czasopism na serwerze BG UG i przeniesienie danych do NUKAT-u ułatwiły pracę bibliotekarzom przede wszystkim ze względów technicznych. Najwięcej kłopotów sprawiała bowiem zła łączność w sieci rozległej i za niski limit dostępów do bazy (bibliotekarze musieli dostosowywać godziny pracy do możliwości połączeń). Wprowadzanie i pobieranie rekordów

haseł wzorcowych i rekordów bibliograficznych z jednej bazy NUKAT znacznie przyspieszyło opracowanie. W ciągu dwóch lat wzrosła liczba rekordów bibliograficznych przygotowanych przez lubelskich bibliotekarzy, a informacje o ich wykorzystaniu dają obraz włożonej pracy.

Tabela 9. Pochodzenie rekordów bibliograficznych wydawnictw ciągłych w bazach bibliotek lubelskich przed powstaniem NUKAT-u

	Baza BG UMCS	Baza BU KUL	Baza WBP	Baza BG AR	Baza BG PL
Rekordy bibliograficzne własnego autorstwa (%)	32	33	18	62	14
BJ (%)	22	21	16	12	14
BG UG(%)	11	8	10	6	14
BU Wr (%)	9	8	15	6	5
BUW (%)	9	8	12	2	2
BG AGH(%)	5		2	4	36
BU KUL (%)	4		6		
BG UMCS (%)		14	12	5	8
Inne (%)	8	8	9	3	7

Największe, bo 81%, jest wykorzystanie rekordów autorstwa BG UMCS, współczynnik kopiowań wynosi 3; dla BG AR i BG PL wynosi on 1,4; BU KUL – 1,1, WBP – 0,7. W przypadku wydawnictw ciągłych niski współczynnik kopiowań może świadczyć o niepowtarzalności tytułów w zbiorach innych bibliotek. W BG UMCS większa część czasopism gromadzona jest z egzemplarza obowiązkowego, dlatego 77% zasobu obejmują wydawnictwa w języku polskim. Wśród języków obcych przeważa angielski i stanowi 17% liczby wszystkich wydawnictw. W BU KUL wydawnictwa polskie to 62%, od 1997 r. otrzymywane jako egzemplarz obowiązkowy. Pozostałe wydawnictwa to: 18% w języku angielskim, 9% – niemieckim, 6% – francuskim. W zasobie WBP znajduje się 99% czasopism wydanych w języku polskim, a niska liczba kopiowań związana jest ze specyfiką egzemplarza regionalnego. W Bibliotece AR na 44% wydawnictw ciągłych w językach obcych, ponad połowa to czasopisma w języku angielskim. Podobnie w BG PL: wśród pozyskanych periodyków 34% stanowią wydawnictwa w językach obcych, przede wszystkim w języku angielskim.

Ostatnie dwa lata opracowywania wydawnictw ciągłych świadczą o tym, że biblioteki lubelskie weszły w nowy etap. Od chwili uruchomienia NUKAT-u zmienił się stosunek liczby wydawnictw ciągłych opracowywanych samodzielnie do kopiowanych. W BG UMCS, BU

Tabela 10. Opracowanie i wykorzystanie rekordów bibliograficznych wydawnictw ciągłych utworzonych przez biblioteki lubelskie (kwiecień 1996 – maj 2004)

Biblioteka	Liczba rekordów wprowadzonych	Liczba rekordów wykorzystanych tylko przez bibliotekę – autora	Rekordy kopiowane przez inne biblioteki					
			liczba rekordów	liczba bibliotek	liczba kopiowań	skopiowano jeden rekord		
					1-2 razy	3-10 razy	powyżej 10 razy	
BG UMCS	2 468	480	1 988	33	7 599	781	1 169	38
BU KUL	2 645	1 505	1 140	34	3 012	719	414	7
WBP	318	201	117	21	206	101	16	
BG ARL	1 513	753	760	29	2 185	433	319	8
BG PL	192	97	95	25	272	60	33	2
Razem	7 136	3 036	4 100		13 274			

KUL i WBP w tym okresie ok. 60% rekordów sporządzono samodzielnie, a w BG AR i w BG PL ok. 80%. Należy przypuszczać, że efekty pracy bibliotekarzy tworzących centralny katalog czasopism w tej chwili są powszechnie wykorzystywane przez biblioteki, które przyłączyły się do uczestnictwa w bazie NUKAT.

#### UDZIAŁ BIBLIOTEKARZY LUBELSKICH W PRACACH NAD PODSTAWAMI TEORETYCZNYMI I ORGANIZACJĄ KATALOGU NUKAT

Wprowadzanie danych do katalogów komputerowych wymagało przygotowania podstaw teoretycznych. Jak już wspomniano, prace nad tworzeniem zasad były koordynowane przez CFiKHW, Samodzielną Sekcję ds. CKTCz i od 2002 r. Centrum NUKAT. Do grup roboczych zajmujących się metodami tworzenia rekordów haseł wzorcowych opisu bibliograficznego i ujednocnieniem zasad katalogowania weszli bibliotekarze systemowi z Lublina. W grupie roboczej ds. opracowania przedmiotowego i w pracach zespołu walidacyjnego znaleźli się bibliotekarze zajmujący się tematowaniem wydawnictw zwartych w jhp KABA. W prace zespołu ds. opracowania wydawnictw ciągłych przy CKTCz zaangażowane były osoby odpowiedzialne za poprawność wprowadzania danych do bazy centralnej.

Inny typ działań dotyczył szkoleń organizowanych przez CFiKHW a następnie Centrum NUKAT. Bibliotekarze z poszczególnych bibliotek uczestniczyli w warsztatach na temat stosowania zasad katalogowania i sposobu wprowadzania danych a następnie mieli za zadanie przygotować bibliotekarzy w macierzystych bibliotekach. Jak wynika z przeprowadzonej ankiety, taki rodzaj kontaktów jest szczególnie cenny przez bibliotekarzy. Pozwala on na rozwijanie umiejętności oraz wymianę doświadczeń, a brak systematycznych, bezpośrednich spotkań jest uważany za poważny mankament współpracy z Centrum NUKAT.

W Lublinie konsultacje i wymiana doświadczeń na szczeblu lokalnym miały miejsce od początku komputeryzacji. Najbardziej aktywna była grupa bibliotekarzy zajmująca się opracowaniem jhp KABA. Organizowane były spotkania robocze, na których interpretowano zasady tematowania książek lub konsultowano poprawność haseł przygotowanych do walidacji. Wynikiem zaangażowania zespołu było zorganizowanie trzech spotkań ogólnopolskich. Dwa spotkania dotyczyły opracowania dokumentów w jhp KABA. W 2001 r. gospodarzem seminarium była BG UMCS, a w 2003 r. BG AR. W 2002 r. w BU KUL odbyła się konferencja na temat języków wyszukiwawczych. Chociaż tematyka obejmowała wiele typów charakterystyk rzeczowych, to jhp KABA i katalogowanie centralne omówiono w kilku referatach. We wszystkich spotkaniach czynnie brali udział bibliotekarze lubelscy, wygłaszając referaty i prowadząc warsztaty.

Pracownicy bibliotek lubelskich wygłosili referaty na wielu konferencjach, m.in. relacjonując przebieg prac nad budową katalogów swo-

ich bibliotek<sup>12</sup>. Na szczególną uwagę zasługują prezentacje dotyczące nowych rozwiązań w zakresie wprowadzania danych czy dostępu do katalogów komputerowych.

Poważny wkład w powstanie katalogu centralnego miał przedstawiciel środowiska lubelskiego Andrzej Padziński, pracownik BG AR, który od 1998 r. jest członkiem Zespołu Koordynacyjnego Bibliotek Stosujących VTLS oraz Zespołu Koordynacyjnego NUKAT. Brał udział we wszystkich pracach związanych z przygotowaniem projektu i wyboru systemu dla NUKAT-u. Jest on współtwórcą koncepcji katalogu centralnego WuKa, potem NUKAT-u<sup>13</sup>.

#### PODSUMOWANIE

Istotą współdziałania jest wzajemna pomoc w osiąganiu obranego celu, dlatego wspólne budowanie katalogu centralnego, dostarczającego informacji o dokumentach znajdujących się w bibliotekach, zaowocowało przyspieszeniem budowy katalogów lokalnych, obniżając koszty opracowania zbiorów w poszczególnych bibliotekach. Potwierdzają to liczby rekordów przejętych do katalogów bibliotek lubelskich oraz wykorzystywanych przez biblioteki innych ośrodków w kraju. Korzyści ze współpracy są różne w zależności od typu bibliotek, ale żadna z nich pojedynczo nie osiągnęłaby dotychczasowych wyników.

Na potrzeby opracowania wpływów bieżących katalog centralny już w pierwszym roku funkcjonowania spełnił swoje zadanie, natomiast wiele pozostaje do uzupełnienia w zakresie starszych wydawnictw. Współpracujące biblioteki lubelskie opracowują swoje stare zasoby, ale postępy bibliotek uniwersyteckich nie są satysfakcjonujące. Z danych wynika, że katalogi są zbyt ubogie, a nadzieją na uzupełnienie tych braków może być szybki rozwój NUKAT-u.

Analiza danych z pięciu baz omawianych bibliotek wykazała, że w rekordach bibliograficznych utworzonych w katalogu NUKAT jest znikoma liczba błędów formalnych (braki lub błędne wartości w polach danych) w porównaniu z rekordami wprowadzanymi lokalnie do czerwca 2002 r. Ponadto możliwość automatycznej modyfikacji wszystkich typów rekordów z zastosowaniem numerów kontrolnych gwarantuje spójność danych z katalogiem centralnym.

Zawarty w projekcie NUKAT-u postulat usprawnienia wypożyczeń międzybibliotecznych z wykorzystaniem katalogu centralnego jak dotychczas nie wzbudził zainteresowania. W dalszym ciągu ten zakres działalności bibliotek pozostawia wiele do życzenia. Najważniejszy krok w kierunku dostarczenia informacji o bieżących zasobach bibliotek jednak zrobiono. Potrzebne są dalsze działania, zwłaszcza przyjęcie regulacji usprawniających tak potrzebną działalność oraz przewyższanie

<sup>12</sup> Referaty o bazach BG UMCS, BG AR i BG PL opublikowane w: *Infobazy'99. Bazy danych dla nauki*. Gdańsk 1999. – Zob. też: D. Tkaczyk: *Biblioteka Główna UMCS – komputeryzacja we współpracy*. "Bibliotekarz" 2000 nr 6 s. 17-20.

<sup>13</sup> Por. A. Padziński: *Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych – FRBR*, s. 173-194.



niechęci bibliotekarzy do szerszego udostępniania zbiorów własnych bibliotek.

Dane wysokiej jakości dają gwarancję dużych możliwości wyszukiwawczych w katalogach lokalnych. Dodatkowo, jeżeli pochodzą ze wspólnej bazy i obsługiwane są tą samą kartoteką haseł wzorcowych, ukazują perspektywę dalszego rozwoju współpracy regionalnej. Może ona polegać na spójnej polityce gromadzenia, np. na ograniczaniu prenumeraty tych samych czasopism zagranicznych.

Istotną zaletą jest, że te same dane mogą być wykorzystywane w różnych typach katalogów: centralnym, katalogu pojedynczej biblioteki lub rozproszonym. Spójne dane pochodzące z jednego źródła, obsługiwane przez taki sam system komputerowy stwarzają lubelskim bibliotekom możliwość utworzenia wspólnego katalogu rozproszonego. Projekt takiego przedsięwzięcia jest właśnie przygotowywany. Ta inicjatywa jest konsekwencją ośmioletniej współpracy na szczeblu ogólnopolskim i powinna spełnić oczekiwania wielotysięcznej rzeszy użytkowników.

DOROTA TKACZYK

#### THE PARTICIPATION OF LUBLIN LIBRARIES IN THE CREATION AND APPLICATION OF NUKAT RESOURCES

First academic computer network in Lublin was built in the early 1990s. In 1993 the agreement on cooperation was signed by four academic libraries: two university libraries, the Library of Lublin University of Technology and the Library of Lublin University of Agriculture. Three years later they were joined by Lublin Provincial Public Library. Libraries in question purchased VTLIS software and their employees attended all necessary training. In 1996 they began building and using the resources of the Union Authority File and the Union Serials Catalog. In 2002 they joined the collaborative effort on building NUKAT Union Catalog. Cooperation with NUKAT resulted in various changes to the workflow in each of those libraries. Librarians of Lublin libraries fully appreciate the advantages of the cooperation with the union catalog. Tables included in the paper show the contribution of Lublin libraries to the content of the Union Authority File and NUKAT catalog and benefits obtained from this cooperation.

*Artykuł wpłynął do redakcji 26 sierpnia 2004 r.*



BŁAŻEJ FERET  
MIROŚLAWA LONT

## UCZESTNICTWO BIBLIOTEK ŁÓDZKIEJ AKADEMICKIEJ SIECI BIBLIOTECZNEJ W KATALOGU CENTRALNYM NUKAT

Początki współpracy bibliotek ŁASB z katalogiem centralnym. Wniosek do Fundacji A.W. Mellona. Przygotowanie bibliotek łódzkiego konsorcjum bibliotecznego do uczestnictwa w bazie NUKAT.

### POCZĄTKI WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK ŁASB Z KATALOGIEM CENTRALNYM

Początki Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej (ŁASB), nazywanej do 2003 r. Łódzkim Konsorcjum Bibliotek Naukowych, sięgają 1994 r., kiedy to osiem bibliotek uczelnianych Łodzi wraz z biblioteką Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN rozpoczęło wspólnie starania o dofinansowanie automatyzacji procesów bibliotecznych<sup>1</sup>. Już wtedy, we wniosku złożonym do Fundacji A.W. Mellona w 1995 r., jako jeden z rezultatów ewentualnego dofinansowania i zakupu systemu bibliotecznego, obiecano utworzenie centralnego katalogu bibliotek należących do konsorcjum łódzkiego, aby poszukujący literatury w bibliotekach naukowych Łodzi jednym zapytaniem mogli przeszukać katalogi biblioteczne wszystkich członków konsorcjum. Zadanie to okazało się jednak trudne do wykonania w owym czasie, ze względu na brak odpowiednich mechanizmów w interfejsie WWW do wprowadzanego w konsorcjum łódzkim systemu bibliotecznego Horizon<sup>2</sup>. Dlatego też bibliotekarze łódzcy z entuzjazmem przyjęli informację o rysującej się już pod koniec 1997 r. szansie budowy centralnego katalogu ogólnopolskiego. Wspólnie z przedstawicielami Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych jako przedstawiciele Porozumienia „Biblioteka z Horyzontem” uczestniczyliśmy

---

<sup>1</sup> Od początku konsorcjum stanowiły biblioteki: Uniwersytecka, Politechniki Łódzkiej, Akademii Medycznej i Wojskowej Akademii Medycznej (obecnie obie uczelnie tworzą Uniwersytet Medyczny w Łodzi), Akademii Muzycznej, Akademii Sztuk Pięknych, Wyższego Seminarium Duchownego, Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN oraz Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej. Dwa lata później do konsorcjum dołączyła Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka J. Piłsudskiego.

<sup>2</sup> Ostatecznie problem rozwiązało utworzenie katalogu rozproszonego KaRo (<http://karo.umk.pl/>) oraz opracowanie przez ŁASB odpowiedniego rozwiązania lokalnego (<http://webpac.biblioteki.lodz.pl/a/search.php>).

w pracach nad katalogiem centralnym od samego początku, prezentując pogląd, że katalog centralny polskich bibliotek naukowych powinien być przede wszystkim pożytecznym narzędziem dla użytkowników poszukujących informacji na potrzeby badań naukowych lub dydaktyki. I choć ostatecznie NUKAT powstał głównie jako system współkatalogowania (narzędzie dla bibliotekarzy), a funkcja informacyjna nie jest jeszcze dostatecznie dobrze realizowana, to z biegiem czasu bibliotekarze, zawiedzeni początkowo takim kształtem NUKAT-u, zaczęli dostrzegać korzyści płynące ze współkatalogowania.

W procesie kształtowania i wdrażania modelu współkatalogowania w bazie NUKAT brały zasadniczo udział dwie największe biblioteki konsorcjum łódzkiego, choć każda z nich w inny sposób:

– Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej (BGPŁ), której przedstawicielki Mirosława Lont i Ewa Woźniakowska już w 1998 r. znalazły się w składzie grup roboczych i podzespołów ds. opracowania szczegółowej koncepcji NUCK (jak wtedy jeszcze nazywano dzisiejszy NUKAT) i aktywnie uczestniczyły w opracowaniu zasad budowy tego katalogu aż do 2000 r. Jednak podpisanie umowy z NUKAT-em i rozpoczęcie rzeczywistej współpracy BGPŁ z NUKAT-em nastąpiło dopiero w marcu 2004 r.;

– Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi (BUŁ), choć nie tak aktywnie brała udział w opracowaniu zasad NUKAT-u w ramach zespołów roboczych, to jednak jako pierwsza w Łodzi i jedna z pierwszych w kraju bibliotek wykorzystujących system Horizon już w 2001 r. rozpoczęła faktyczne współtworzenie Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW), a w 2002 r. centralnego katalogu NUKAT<sup>3</sup>.

Zasadniczym powodem (oprócz przewidywanych zmian w organizacji pracy), dla którego do 2004 r. do uczestnictwa w bazie NUKAT nie przystąpiły inne biblioteki, choćby jako pobierające rekordy, był niedostatek sprzętu komputerowego pozwalającego na uruchomienie i sprawne działanie klienta katalogowania systemu Virtua, jako dodatkowego obok działającego już na tych komputerach oprogramowania systemu Horizon. W wielu bibliotekach konsorcjum łódzkiego sprzęt komputerowy kupowany z grantu Fundacji A. W. Mellona w l. 1996-2000 był jedynym do tej pory sprzętem funkcjonującym. O ile duże biblioteki, takie jak BUŁ, BGPŁ, Biblioteka Uniwersytetu Medycznego czy Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna (WiMBP) zostały w pewnym momencie wyposażone ze środków własnych lub dotacji, o tyle biblioteki uczelni mniejszych (Akademii Muzycznej, Akademii Sztuk Pięknych >ASP< czy Szkoły Filmowej) nadal pracują na sprzęcie sprzed 5-7 lat. W tej sytuacji Bibliotekarz Systemu ŁASB podjął starania o uzyskanie dodatkowego grantu z Fundacji A. W.

<sup>3</sup> M. Junknikiel: *Współpraca z NUKAT z punktu widzenia biblioteki pracującej w systemie Horizon. W: Internet w bibliotekach II. Łączność, współpraca, digitalizacja. Wrocław, 23-26 września 2003 roku. „EBIB Materiały Konferencyjne”* [online] 2003 nr 6 [dostęp 12.07.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/iwb2/junknikiel.php> – Zob. też. M. Augustyniak: *Doświadczenia Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi z uczestnictwa w katalogu centralnym NUKAT*, s. 263-269.

Mellona na wzmocnienie wyposażenia konsorcjum i na przyłączenie bibliotek do – również wspieranej przez tę Fundację – inicjatywy budowy NUKAT-u. Pierwsze, wstępne rozmowy z Richardem Quandtem przeprowadzono w listopadzie 2002 r. (przy okazji konferencji nt. katalogów centralnych w Tallinie). Za zgodą profesora Quandta Politechnika Łódzka jako koordynator ŁASB przygotowała i złożyła wniosek do Fundacji na wiosnę 2003 r. Wniosek opiewał na kwotę 53 000 USD i przewidywał zakup nowego sprzętu komputerowego (ogółem 30 komputerów dla konsorcjum), a także zakup licencji klienta systemu Virtua, przeprowadzenie odpowiednich szkoleń oraz, jeśli byłaby taka potrzeba, opracowanie lub zakup oprogramowania specjalistycznego do współpracy z NUKAT-em. Wniosek został rozpatrzony pozytywnie (chyba już po raz ostatni) i w listopadzie 2003 r. konsorcjum otrzymało kwotę, o którą występowało.

#### PRZYGOTOWANIA DO UCZESTNICTWA W BAZIE NUKAT

Od początku 2004 r. rozpoczęto przygotowania do przeprowadzenia w konsorcjum szerokiej akcji informacyjnej i szkoleniowej dotyczącej współpracy bibliotek z NUKAT-em. Pierwszym elementem tej akcji było zorganizowane w BGpŁ 27.02.2004 r. spotkanie z Marią Burchard i Anną Hallay z Centrum NUKAT, w którym uczestniczyło ponad 40 osób. Podczas spotkania M. Burchard przedstawiła aktualny stan rozwoju NUKAT-u, wyjaśniła, jakie korzyści przynosi współkatalogowanie (ale i jakie pociąga za sobą obowiązki) oraz przedstawiła dwie możliwości uczestnictwa w bazie NUKAT: udział bierny (jedynie pobieranie rekordów) oraz współpracę czynną (także dodawanie rekordów do NUKAT-u). Anna Hallay przedstawiła uwarunkowania techniczne oprogramowania klienta Virtua oraz omówiła pokrótce sposób pracy z klientem i przedstawiła planowany mechanizm „sklepiku rekordów”, za pomocą którego można byłoby pobierać rekordy bez konieczności dysponowania oprogramowaniem Virtua. Najważniejszą częścią spotkania były jednak pytania i odpowiedzi. Jest bowiem oczywiste, że pomimo sporej literatury na temat NUKAT-u oraz doświadczenia bibliotek już współpracujących (w tym także łódzkiej BUŁ) to właśnie możliwość bezpośredniego zadawania pytań kierownikowi Centrum NUKAT oraz uzyskane od niego odpowiedzi przełamały niepewność wielu bibliotek co do racjonalności wkładania sporego wysiłku organizacyjnego i finansowego w przyłączenie się do NUKAT-u. Trzeba przyznać, że o ile przed spotkaniem nastawienie części bibliotekarzy było bardzo sceptyczne, o tyle przedstawione zasady współpracy (bardzo złagodzone w porównaniu z przygotowywanym przez wiele miesięcy modelem wstępnym NUKAT-u) i planowane korzyści zachęciły większość z nich do podjęcia wysiłku.

Kolejnym krokiem było zebranie od bibliotek deklaracji uczestnictwa wraz z określeniem jego rodzaju (czynne, bierne) oraz policzenie stanowisk komputerowych, które należy wyposażyć w klienta Virtui.

Ważnym argumentem dla podjęcia współpracy aktywnej był też fakt, że bibliotekom wprowadzającym rekordy do katalogu centralnego Centrum NUKAT oferuje bezpłatne przekazanie odpowiedniej liczby licencji klienta katalogowania Virtua. W rezultacie akcji informacyjnej i spotkania z kierownictwem Centrum NUKAT wolę aktywnej współpracy z NUKAT-em wyraziły następujące biblioteki: Biblioteka Uniwersytecka (współpraca rozpoczęta wcześniej), Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego, Biblioteka Akademii Sztuk Pięknych, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna. Pozostałe cztery biblioteki zainteresowane są (być może tymczasowo) jedynie kopiowaniem danych z bazy NUKAT. Łącznie zadeklarowano potrzebę 38 nowych<sup>4</sup> licencji klienta katalogowania Virtui, z czego na nowe biblioteki współkatalogujące przypadało 27 licencji, a na biblioteki planujące tylko pobieranie rekordów – 11 licencji.

Następnym etapem przygotowań do współpracy były szkolenia w Centrum NUKAT. Zanim jednak to nastąpiło, biblioteki deklarujące współpracę czynną podpisały odpowiednie umowy z Centrum NUKAT. Biblioteki: Politechniki Łódzkiej, Uniwersytetu Medycznego oraz Akademii Sztuk Pięknych zawarły umowę *O współpracy w zakresie katalogowania w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym NUKAT* w dn. 8.03.2004 r. WiMBP podpisała umowę już wcześniej, bo 22.07.2003 r. Także wcześniej przeszkolono trzy osoby. W ramach wspólnej akcji na początku 2004 r. zaplanowano przeszkolenie kolejnych dwóch osób z tej biblioteki i w praktyce, dopiero po przeprowadzonej w tym samym czasie reorganizacji, WiMBP rozpoczęła faktyczne współkatalogowanie.

Wraz z podpisaniem umowy biblioteki deklarujące gotowość współkatalogowania otrzymały dostęp do bazy testowej NUKAT-u, by móc się przygotować do szkolenia w Centrum NUKAT w Warszawie. Dostęp ten otrzymały jedynie wyznaczone osoby, które miały wyjechać następnie na pięciodniowe szkolenie do Centrum NUKAT w Warszawie. Łącznie było to jedenaście osób z czterech rozpoczynających aktywną współpracę bibliotek. Zanim jednak osoby te zostały przeszkolone, 11 marca do Centrum NUKAT pojechała grupa czterech informatyków, aby zapoznać się z procesem instalacji i konfiguracji klienta katalogowania Virtui.

W ciągu tygodnia przygotowań, na podstawie materiałów informacyjnych dostarczonych przez Centrum za pośrednictwem informatyków, w następujący sposób przygotowano się do właściwego szkolenia:

- zapoznano się z paskiem narzędzi dla modułów wyszukiwania i katalogowania w kliencie Virtui;
- uczono się różnych ustawień systemowych przed przystąpieniem do pracy, w zależności od rodzaju czynności do wykonania (inne usta-

---

<sup>4</sup> BUŁ na potrzeby swojej współpracy zakupił wcześniej licencje EasyCat/EasyPac.

wienia przy wprowadzaniu danych online, inne przy kopiowaniu rekordu do własnej bazy, jeszcze inne przy powielaniu rekordów); niektóre ustawienia, np. opcje wyświetlania indeksów, ustawia się jednorazowo przy instalacji systemu;

- ćwiczą różne możliwości przeszukiwania online zarówno katalogu NUKAT, jak i bufora, do którego trafiają wszystkie nowe i zmodyfikowane rekordy bibliograficzne i wzorcowe;

- uczono się tworzenia formularzy wprowadzania danych dla rekordów bibliograficznych i wzorcowych;

- ćwiczą wprowadzanie danych do tych formularzy;

- uczono się katalogowania poprzez wykorzystywanie już istniejących w katalogu rekordów bibliograficznych do tworzenia nowych rekordów;

- uczono się zapamiętywania rekordów na dysku lokalnym;

- zapoznano się z różnymi statusami rekordów przy zapisywaniu ich do bazy; niewłaściwie nadany status powoduje w konsekwencji np. nieodpowiednie przetworzenie danego rekordu w buforze i wydłużenie czasu oczekiwania na jego zatwierdzenie;

- poznano procedury wprowadzania danych, przetwarzania bufora itp.

Tak przygotowany wstępnie zespół osób pojechał do Centrum NUKAT. Szkolenie odbywało się w dn. 22-26.03.2004 r., a jego treść można pokrótce opisać następująco:

- pierwszego dnia poznano zasady współpracy, wyszukiwania rekordów poprzez numery kontrolne i systemowe, ustawienia systemowe itp.;

- drugiego dnia ćwiczą wprowadzanie danych (opcje katalogowania i ładowania danych), sporządzanie formularzy, wprowadzanie do nich danych bibliograficznych i kopiowanie haseł do tych rekordów, tworzenie rekordów bibliograficznych poprzez kopiowanie i adaptację już istniejących w bazie (np. dla kolejnego wydania czy kolejnego tomu dzieła wielotomowego), nadawanie rekordom odpowiednich statusów, zapamiętywanie na dysku lokalnym i dodawanie symbolu biblioteki do rekordu w katalogu NUKAT. Omówiono także zasady tworzenia rekordów dla haseł osobowych;

- trzeciego dnia zapoznano bibliotekarzy z zasadami tworzenia rekordów dla haseł korporatywnych i przeprowadzono odpowiednie ćwiczenia;

- czwartego dnia zapoznano z zasadami tworzenia rekordów haseł dla tytułów ujednoliconych i przeprowadzono odpowiednie ćwiczenia.

Części osób uczestniczących w szkoleniu znacznie łatwiej przyszło przyswojenie podawanych informacji dzięki ogólnej znajomości zasad zarówno z dostępnej literatury, jak i praktyki katalogowania. Najmniejszą wiedzę zespół posiadał w zakresie zasad tworzenia rekordów dla tytułów ujednoliconych, ponieważ do tej pory rzadko z takimi rekordami miał do czynienia ze względu na rodzaj gromadzonych zbiorów;

– piątego dnia – oprócz zasad tworzenia tytułów ujednoczonych serii – zespół miał możliwość odbycia praktyki w BUW i obejrzenia, w jaki sposób bibliotekarze na co dzień pracują z NUKAT-em. Ponieważ do obejrzenia było wiele interesujących działań, zespół podzielił się zadaniami: część osób obejrzała pracę w oddziale katalogowania wydawnictw zwartych, inni – w oddziale wydawnictw ciągłych, jeszcze inni – w Ośrodku Kontroli Haseł Przedmiotowych Rozwiniętych. Na zakończenie szkolenia wyznaczona z każdej biblioteki osoba odpowiedzialna za współpracę z NUKAT-em odbyła rozmowę indywidualną dla bibliotekarzy systemowych i na tej podstawie, po sprawdzeniu nabytych w czasie szkolenia umiejętności, uzyskała uprawnienia do: wprowadzania rekordów do NUKAT-u, szkolenia pracowników swojej biblioteki w zakresie sporządzania rekordów oraz przydzielania im odpowiednich uprawnień. Bibliotekarz systemowy<sup>5</sup> otrzymał także nazwy kont i hasła wejścia do bazy testowej, bazy głównej, kopiowania rekordów z NUKAT-u do własnej bazy (dla osób, które będą miały uprawnienia wyłącznie do takiej czynności) oraz do materiałów szkoleniowych dostępnych online tylko dla osób czynnie pracujących w bazie NUKAT.

Szkolenie w Centrum NUKAT odbywało się w bardzo miłej atmosferze. Osoby szkolące chętnie odpowiadały na pytania i jeśli trzeba było, powtarzały trudniejsze zagadnienia. Po powrocie ze szkolenia, od 29.03.2004 r. bibliotekarze uczestniczący w szkoleniach od razu przystąpili do katalogowania online w systemie Virtua. W Politechnice Łódzkiej już pierwszego dnia wprowadzono do bufora pierwszy rekord hasła dla nazwy osobowej, a w dwa dni później 3 kwietnia – pierwszy rekord bibliograficzny. Podobnie działo się w innych nowo współpracujących bibliotekach. Ze statystyk NUKAT-u widać, że jeszcze przed końcem marca wszystkie cztery nowo szkolone biblioteki dokonały pierwszych kopiowań z NUKAT-u i/lub wprowadziły pierwsze rekordy.

Równocześnie przystąpiono do szkolenia pozostałych przewidzianych do pracy z NUKAT-em osób. W BGPŁ przeszkolono pięciu pracowników Oddziału Opracowania Zbiorów i jednego pracownika Oddziału Wydawnictw Ciągłych. Szkolenie trwało ok. dwóch tygodni. W trakcie szkolenia powstało szereg instrukcji cząstkowych (dla każdego rodzaju działania), aby łatwiej można było przyswoić zdobywaną wiedzę. Poszczególne osoby katalogujące dysponują tymi instrukcjami na własny użytek. Po tym okresie i mini-egzaminie sprawdzającym nabyte umiejętności w praktyce bibliotekarz systemowy zgłosił do Centrum NUKAT te osoby jako uprawnione do wprowadzania danych. Podobne szkolenie odbyło się także w bibliotece ASP, gdzie po wewnętrznych szkoleniach i egzaminach uprawnienia do współpra-

---

<sup>5</sup> W poszczególnych bibliotekach konsorcjum łódzkiego istniała od dawna osoba odpowiedzialna za wdrażanie systemu Horizon zwana bibliotekarzem systemowym. Tu jest to nazwa osoby odpowiedzialnej za współpracę z NUKAT-em.



cy z NUKAT-em (zatwierdzone przez Centrum NUKAT) ma dziś pięć osób. W Bibliotece Uniwersytetu Medycznego uprawnione są łącznie cztery osoby, a w WiMBP – pięć osób.

#### OBECNY STAN I PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

W bibliotekach konsorcjum współpracujących z NUKAT-em nie koordynowano w żaden sposób ani nie narzucano trybu katalogowania i innych związanych ze współpracą procedur. Tym niemniej, przedstawiony poniżej schemat katalogowania z bardzo niewielkimi modyfikacjami stosowany jest we wszystkich współpracujących aktywnie bibliotekach z wyjątkiem BUŁ<sup>6</sup>. Tryb katalogowania od momentu rozpoczęcia współpracy z NUKAT-em przebiega zgodnie z procedurami ustalonymi dla pracy online w systemie Virtua i wygląda następująco:

- po otrzymaniu książki do skatalogowania bibliotekarz:
  - sprawdza, czy opis znajduje się w katalogu NUKAT, jeżeli go brak,
  - sprawdza w obszarze roboczym katalogu NUKAT, czy ktoś inny nad tą książką nie pracuje, jeżeli nie,
  - sprawdza, czy w CKHW znajdują się wszystkie potrzebne do sporządzenia opisu hasła opisu bibliograficznego i przedmiotowe, jeżeli są,
  - przystępuje do sporządzenia opisu bibliograficznego, wypełniając poprawnie poszczególne pola, dołączając hasła opisu bibliograficznego i przedmiotowe i przesyła do bazy w statusie „nowy1”,
  - drukuje opis w formacie MARC 21 i wraz z książką przekazuje do korekty,
  - osoba zalogowana jako korektor sprawdza poprawność opisu pod względem formalnym oraz merytorycznym i ustawia w statusie „nowy3” w obszarze roboczym bufora,
  - po odpowiednim przetworzeniu bufora i sprawdzeniu poprawności rekordu, jeżeli wszystko jest w porządku, rekord zostaje zatwierdzony i można go wyszukać w odpowiednich indeksach NUKAT-u. Cała procedura trwa w takim przypadku trzy dni;
- po zatwierdzeniu rekordu bibliotekarz dokonuje odpowiednich ustawień systemowych (w opcjach katalogowania zmienia repertuar znaków z UTF8 na ALA w przypadku systemu Horizon) i za pomocą funkcji Export to VTLS format kopiuje rekord z NUKAT-u (na dyskietkę lub na dysk własnego komputera);
- kopiuje numer kontrolny rekordu z pola 035 i „wkleja” go do pola 001 niepełnego opisu we własnej bazie, który powstał na poziomie modułu gromadzenia zbiorów;

<sup>6</sup> BUŁ ze względu na otrzymywanie egzemplarza obowiązkowego znacznie bardziej zautomatyzowała pobieranie i przetwarzanie poprawek rekordów.

– dokonuje importu skopiowanego rekordu i w ten sposób rekord niepełny zostaje przykryty rekordem z NUKAT-u. Dołącza siglum BGPŁ do rekordu w bazie NUKAT. Odpowiednio ustawione źródło importu pozwala na zachowanie pól lokalnych, symbolu UKD, niektórych uwag lokalnych, pól związków bibliograficznych itp.

Jeżeli w CKHW brak haseł, bibliotekarz przystępuje do ich utworzenia i w statusie „nowy1” ustawia w buforze (hasła opisu bibliograficznego) lub „nowyrhp1” (rozwinęte hasła przedmiotowe). Po ich zatwierdzeniu przystępuje do tworzenia rekordu bibliograficznego (lub kopiuje hasła do rekordu, który czekał w buforze w statusie „nowy1”). Przekazuje rekord do korekty, korektor wysyła rekord w statusie „nowy3” i czeka na zatwierdzenie.

Codziennie wgrywane są poprawki haseł wzorcowych<sup>7</sup>, natomiast w opracowaniu jest program do selekcji i wgrywania poprawek rekordów bibliograficznych.

Z powyższego opisu trybu pracy widać, że osoba, która dostała książkę do skatalogowania, zajmuje się nią od początku do końca, czyli sporządza pełny opis bibliograficzny, tworzy/kopiuje hasła opisu bibliograficznego i rozwinięte hasła przedmiotowe, wreszcie kopiuje zatwierdzony rekord do bazy Horizon i w katalogu NUKAT dołącza symbol biblioteki do skopiowanego rekordu.

Zasadniczy problem zgłaszany przez niektóre biblioteki współpracujące to brak możliwości korzystania w bazie NUKAT z języków haseł przedmiotowych innych niż KABA. W Bibliotece Uniwersytetu Medycznego i w WiMBP katalogujący mogą liczyć na współpracę z NUKAT-em jedynie w zakresie opracowania formalnego. W bibliotece Uniwersytetu Medycznego, tak jak w innych bibliotekach medycznych, wykorzystuje się język haseł przedmiotowych MeSH (Medical Subject Headings), natomiast w WiMBP – język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej. Niestety, opóźnia się określenie wszystkich warunków technicznych i opracowanie przez Centrum NUKAT procedur kopiowania haseł MeSH do rekordów bibliograficznych. Nie wiadomo też, jak szybko uda się rozwiązać wszystkie problemy techniczne (pracują nad tym zespoły AM w Poznaniu i Collegium Medicum UJ) związane z obsługą kartoteki MeSH<sup>8</sup>. Podobnie, nie do końca wiadomo, kiedy w bazie NUKAT pojawią się hasła jhp BN<sup>9</sup>.

Od czasu rozpoczęcia współpracy, tj. od początku kwietnia, do końca czerwca 2004 r. cztery biblioteki łódzkie wprowadziły łącznie 675 rekordów bibliograficznych wydawnictw zwartych, 8 rekordów wydaw-

<sup>7</sup> Opracowano specjalny program, który z pliku udostępnianego przez Centrum NUKAT wybiera i wskazuje bibliotekarzowi za pomocą numerów kontrolnych tylko te rekordy haseł, które są w danej bazie (np. w bazie BGPŁ). Na tej podstawie dalsze czynności, czyli pobieranie aktualnego rekordu i zastąpienie nim starego w bazie Horizonta odbywają się już „ręcznie”.

<sup>8</sup> Warunki techniczne i procedury zostały określone przez Centrum NUKAT w styczniu 2003 r. Trwają prace prowadzone przez przedstawicieli bibliotek medycznych dotyczące określenia zawartości rekordu khw MeSH i przygotowania do testowania uzgodnionych procedur. (Przyp. red.).

<sup>9</sup> Hasła jhp BN pojawią się w bazie NUKAT, gdy Biblioteka Narodowa zgłosi gotowość tej bazy do przejęcia. (Przyp. red.).

nictw ciągłych, 669 rekordów haseł wzorcowych, w tym: 574 hasła osobowe i korporatywne, 47 rozwiniętych haseł przedmiotowych, 47 tytułów serii i jedno hasło typu: nazwa. tytuł. Do własnych baz skopowano 1288 rekordów bibliograficznych wydawnictw zwartych autorstwa innych bibliotek i 488 wydawnictw ciągłych. Należy podkreślić, że we wszystkich czterech bibliotekach współpraca z NUKAT-em od początku zyskała akceptację zespołów katalogujących. Dlatego też zarówno rozpoczęcie współkatalogowania, przyjęcie nowych obowiązków i procedur, jak i większe obciążenie dodatkową pracą przebiegło sprawnie i bez większych konfliktów czy niechęci.

Plany konsorcjum do końca 2004 r. przewidują zakończenie rozpoczętej w maju procedury przetargowej na komputery oraz dostawę ich do poszczególnych bibliotek, a także zakup licencji klienta katalogowania Virtua dla bibliotek, które mają zamiar jedynie pobierać rekordy z NUKAT-u. W ten sposób do końca roku przewiduje się, że wszystkie biblioteki ŁASB nie tylko określą swój udział w tworzeniu NUKAT-u<sup>10</sup>, ale także dokończą zawieranie odpowiednich umów i otrzymają nowy, tak bardzo brakujący sprzęt komputerowy wraz z oprogramowaniem Virtui.

BŁAŻEJ FERET  
MIROŚŁAWA LONT

#### LIBRARIES OF ŁÓDŹ ACADEMIC LIBRARY NETWORK IN NUKAT

Łódź Academic Library Network built in 1994 has involved eight university libraries and one library of Polish Academy of Sciences. The A. W. Mellon Foundation awarded a grant that allowed for the purchase of Horizon library system and necessary hardware. Selected employees have attended intensive training courses supervised by NUKAT Center since the beginning of 2004. At present five Łódź libraries actively participate in NUKAT shared cataloging and the remaining four are only interested in the download of NUKAT records.

*Artykuł wpłynął do redakcji 23 sierpnia 2004 r.*

---

<sup>10</sup>Nie należy zapominać, że nawet biblioteki tylko pobierające rekordy za pomocą klienta oprogramowania Virtua mogą dopisać swoje siglum w odpowiednim rekordzie NUKAT-u, przez co zwiększają wartość informacyjną katalogu centralnego.



MARIOLA AUGUSTYNIAK

## DOŚWIADCZENIA BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ W ŁODZI Z UCZESTNICTWA W KATALOGU CENTRALNYM NUKAT

Przyjęte założenia, napotkane problemy i sposoby ich rozwiązywania oraz obecnie stosowane procedury. Dotychczasowe osiągnięcia i ocena aktualnego stanu realizacji podjętych wysiłków. Plany na najbliższą przyszłość.

### PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA WSPÓŁPRACY Z KATALOGIEM CENTRALNYM NUKAT

Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi (BUŁ), wykorzystująca system Horizon, to pierwsza łódzka biblioteka, w której rozpoczęto współpracę z NUKAT-em i, jak dotychczas, wciąż jedyna mająca uprawnienia do tworzenia słownictwa języka haseł przedmiotowych (jhp) KABA<sup>1</sup>. Mówiąc o początkach współpracy z NUKAT-em, należy cofnąć się w czasie o trzy lata, a więc do okresu przed uruchomieniem centralnego katalogu. Od 2001 r. bowiem datuje się współpraca BUŁ z Centralną Kartoteką Haseł Wzorcowych (CKHW), tworzoną już wówczas od kilku lat przez przeszło dwadzieścia bibliotek naukowych użytkujących system VTLS i włączoną do bazy NUKAT w chwili jej powstania w 2002 r. W grudniu 2001 r., po zakończeniu cyklu szkoleń, zaczęto w BUŁ sporządzać w CKHW pierwsze własne rekordy haseł wzorcowych. Zakupione oprogramowanie<sup>2</sup> umożliwiło opracowanie rekordów haseł w CKHW, ale ich przejmowanie odbywało się aż do sierpnia 2002 r. za pośrednictwem Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu<sup>3</sup>. Takie rozwiązanie okazało się niewystarczające z chwilą powstania NUKAT-u, dlatego też w ciągu następnych dwóch lat starano się wypracować efektywniejszy tryb współpracy z centralnym katalogiem.

Początki współpracy BUŁ z NUKAT-em były trudne, a kolejne jej etapy nasuwały coraz to nowe problemy wymagające rozwiązania. Przyjęte założenia obejmowały:

<sup>1</sup> Akronim nazwy: Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich.

<sup>2</sup> W sierpniu 2001 r. BUŁ zakupiła 5 licencji oprogramowania klienta systemu VTLS EasyCat/EasyPac do obsługi wprowadzania rekordów do CKHW oraz ich kopiowania.

<sup>3</sup> W 1996 r. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu otrzymała kopię bazy CKHW, która ulokowana tam w systemie Horizon ułatwia pobieranie rekordów przez biblioteki użytkujące ten system. (Przyp. red.).

- w zakresie rekordów CKHW dążenie do ujednoczenia z nią własnej bazy poprzez:
  - jednorazowe zaktualizowanie rekordów haseł wzorcowych pochodzących z CKHW,
  - systematyczne wgrywanie plików poprawek,
  - eliminację rekordów haseł lokalnych i niepełnych<sup>4</sup> z najwcześniejszego okresu wprowadzania systemu Horizon,
  - konsekwentne działania służące zachowaniu czystości bazy polegające na systematycznym wprowadzaniu zmian na podstawie komunikatów wysyłanych przez administratorów Centrum NUKAT oraz okresowych porównaniach zawartości bazy z plikiem kontrolnym<sup>5</sup>;
- w zakresie rekordów bibliograficznych:
  - zachowanie zgodności opisów bibliograficznych oraz charakterystyki przedmiotowej w bazie BUŁ z pozycjami w katalogu centralnym,
  - ograniczenie a z czasem wyeliminowanie opisów bibliograficznych tworzonych lokalnie lub przejmowanych z innych źródeł niż NUKAT.

#### TRUDNOŚCI WSPÓŁPRACY ORAZ ZASTOSOWANE ROZWIĄZANIA

Realizacja przyjętych założeń wiązała się z pokonaniem trudności dwójakiego rodzaju. Po pierwsze – konieczne było rozwiązanie problemów wynikających z rozbieżności w działaniu systemów bibliotecznych (Horizon i VTLS/Virtua) polegających przede wszystkim na:

- różnicach interpretacji formatu rekordów khw,
- odmiennym systemie kodowania znaków wpływających na tryb przejmowania przygotowanych przez NUKAT plików z rekordami nowymi i zmodyfikowanymi oraz pojedynczych haseł i opisów bibliograficznych bezpośrednio z NUKAT-u<sup>6</sup>.

Po drugie – bibliotekarze musieli nauczyć się pracy w nowym systemie bibliotecznym według zasad przyjętych przez NUKAT i dostosować się do wszystkich zmian, jakie współtworzenie, a później współkatalogowanie w centralnym katalogu spowodowało w organizacji pracy w BUŁ.

Rozwiązanie pierwszego problemu przyniósł program konwersji napisany przez informatyka BUŁ, oparty na tablicach przejścia uwzględniających różnice w obsłudze formatu przez oba systemy i konwersję kodowania znaków. Pozwoliło to na jednorazowe zaktualizowanie istniejących w bazie BUŁ rekordów kartoteki haseł wzorcowych oraz rozpoczęcie systematycznego wgrywania plików z rekorda-

<sup>4</sup> Niepełne rekordy kartoteki haseł wzorcowych są automatycznie przygotowywane przez oprogramowanie w przypadku ręcznego wpisania nazw do pól haseł w rekordzie bibliograficznym.

<sup>5</sup> Przygotowywane przez Centrum NUKAT pliki pozwalające na sprawdzenie zgodności rekordów NUKAT-u z ich odpowiednikami w bazie lokalnej.

<sup>6</sup> Virtua stosuje kodowanie UTF8, pliki rekordów poprawkowych haseł kodowane są w ISO 6937/2 i równoległe w UTF8, a pliki poprawkowe rekordów bibliograficznych wyłącznie w ISO 6937/2. ALA jest stroną kodową systemu bibliotecznego Horizon.

mi zmodyfikowanymi<sup>7</sup>. Po uruchomieniu NUKAT-u opracowano następną, szerszą wersję tego programu pozwalającą na jego zastosowanie na poszczególnych stanowiskach, jako jednego z podstawowych narzędzi pracy osób katalogujących.

Do przejmowania plików rekordów poprawkowych po konwersji wykorzystano program MARCIN<sup>8</sup>. Ograniczono się do wymiany rekordów haseł wzorcowych i rekordów bibliograficznych istniejących dotychczas w bazie BUŁ na rekordy z NUKAT-u, z wykluczeniem sporządzania rekordów nowych. Program MARCIN pozwala na uniknięcie konieczności wybierania z udostępnianego pliku przez NUKAT rekordów mających swoje odpowiedniki w bazie biblioteczej BUŁ według ich numerów kontrolnych oraz czasochłonnej ręcznej aktualizacji. Pojedyncze rekordy bibliograficzne i hasła wzorcowe przejmowane są po konwersji bezpośrednio z modułu katalogowania systemu Horizon. Mimo że do przejmowania pojedynczych rekordów bibliograficznych z NUKAT-u nie jest niezbędne zastosowanie programu konwertującego, BUŁ stosuje konwerter, ponieważ wykorzystanie do tego procesu wyłącznie możliwości klienta oprogramowania Virtua nie jest zbyt wygodne i – ze względu na różne kodowanie znaków – wymaga innych ustawień systemowych podczas katalogowania niż w czasie przejmowania rekordów. Konieczność każdorazowego wprowadzania zmian w ustawieniach opcji katalogowania w kliencie Virtui zwiększa możliwość popełnienia błędu przez bibliotekarza, jeśli na tym samym stanowisku zarówno kataloguje się, jak i kopiuje rekordy bibliograficzne. Jest to dla BUŁ istotne z uwagi na brak ścisłego podziału stanowisk według rodzaju wykonywanych czynności (z wyjątkiem wyodrębnienia stanowisk związanych z opracowaniem rekordów wzorcowych haseł przedmiotowych i przedmiotowych charakterystyk dokumentów). Dodatkowym, ale równie istotnym powodem, dla którego zrezygnowano w BUŁ z teoretycznie prostszego rozwiązania polegającego na wykorzystaniu możliwości oferowanych przez klienta systemu Virtua, są zdarzające się błędy w konwertowaniu niektórych znaków diakrytycznych<sup>9</sup>. Natomiast program konwersji pozwala dodatkowo na wprowadzanie lokalnych rozwiązań ułatwiających pracę bibliotekarzom i zawierających informacje wykorzystywane okresowo do statystyki. Przykładem może być dodanie podpola z określoną zawartością w polu 040 rekordu bibliograficznego, co umożliwia łatwe i szybkie uzyskanie informacji o liczbie wymienionych rekordów, czy też usunięcie z rekordu pola lokalnego numeru kontrolnego, jeśli jego treść nie odpowiada narzuconym kryteriom<sup>10</sup>.

<sup>7</sup> Jednorazową aktualizację bazy obejmującą wgranie pliku zawierającego 87 209 rekordów z CKHW przeprowadzono we wrześniu 2002 r. Zaraz po tej operacji rozpoczęto systematyczne wgranie plików z rekordami zmodyfikowanymi w CKHW.

<sup>8</sup> Oprogramowanie MARCIN jest narzędziem dostarczonym przez firmę DYNIX wraz z systemem bibliotecznym Horizon.

<sup>9</sup> Zdarza się to, gdy konwersji poddawany jest rekord zawierający błędnie wprowadzone znaki diakrytyczne o niewłaściwym kodzie. (Przyp. red.).

<sup>10</sup> Ponieważ pole 099 z lokalnym numerem kontrolnym stosuje również Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, usuwa się je z opisu, aby uniknąć dublowania niepowtarzalnego pola i generowania błędów importu.

Dążąc do przyspieszenia pracy i jednocześnie chcąc zmniejszyć obciążenie bibliotekarzy, podjęto również działania w kierunku usprawnienia przejmowania do bazy katalogowej BUŁ nowych rekordów bibliograficznych opracowanych przez BUŁ w bazie NUKAT. Wymagało to wprowadzenia odpowiednich ustawień w bazie polegających m. in. na określeniu dodatkowych kryteriów zgrywania danych. Po przeprowadzeniu niezbędnych testów i osiągnięciu ich pozytywnych rezultatów, udało się wyeliminować ręczne kopiowanie z NUKAT-u pojedynczych rekordów bibliograficznych własnego autorstwa. Wgrywa się udostępniane przez Centrum NUKAT pliki rekordów nowych, podobnie jak pliki poprawek. Praca bibliotekarza z nowym rekordem kończy się w zasadzie na ustawieniu go do zatwierdzenia z oznaczeniem odpowiedniego statusu w buforze katalogu NUKAT.

Drugi problem związany z podjęciem współpracy z NUKAT-em to dodatkowe obowiązki i konieczność dostosowania się przez bibliotekarzy do nowych procedur wiążących się z tą decyzją. Przede wszystkim osoby katalogujące musiały opanować pracę w nowym dla siebie systemie bibliotecznym, różniącym się od znanego im od kilku lat Horizonta. Szkolenia odbywały się najpierw w oprogramowaniu klienta systemu VTLS, później Virtui. Najwcześniejszy etap współpracy w ogólnej ocenie był bardzo trudny. Klient klasycznego systemu VTLS okazał się oprogramowaniem mało przyjaznym i nie lubianym przez bibliotekarzy BUŁ. Virtua, bardziej zbliżona do Horizonta, spotkała się ze zdecydowanie lepszym przyjęciem. Jednak mimo to brak wprawy i różnice dotyczące zarówno samej obsługi systemu, jak i sposobu opracowania dokumentów, miały początkowo pewien wpływ na liczbę rekordów zgłaszanych do zatwierdzenia w buforze katalogu NUKAT. W miarę upływu czasu zmiany spowodowane rozpoczęciem współpracy z NUKAT-em okazywały się coraz mniej uciążliwe, a nowe procedury stawały się częścią rutynowej pracy bibliotekarzy. Na ogólną pozytywną ocenę współpracy z katalogiem centralnym składają się obecnie dwa rodzaje czynników. Pierwszy z nich to dobre kontakty z Centrum NUKAT, coraz większa wprawa katalogujących w korzystaniu z klienta Virtui oraz sprawnie przebiegający proces kontroli i zatwierdzania zgłaszanych rekordów. Drugi to sprawdzające się w praktyce nasze rozwiązania organizacyjne i łatwy w obsłudze program konwersji, dzięki któremu pokonane zostały różnice w działaniu obu systemów bibliecznych.

Tryb pracy zastosowany przy współkatalogowaniu w bazie NUKAT daje bibliotekarzom poczucie bezpieczeństwa dzięki istnieniu bufora i kontroli zgłaszanych rekordów. BUŁ zresztą zastosowała ten system, jako dobry i sprawdzony, we współpracy z bibliotekami zakładowymi. Występujące czasem utrudnienia związane są z dość długim niekiedy oczekiwaniem na zatwierdzenie rekordów słownictwa języka KABA składamy na karb dużej liczby rekordów wpływających do bazy NUKAT i ich specyfiki. Charakterystyka przedmiotowa pod względem merytorycznym zawsze była przecież bardziej skomplikowana



i przysparzała bibliotekarzom więcej kłopotów niż hasła opisu bibliograficznego.

#### DOTYCHCZASOWE OSIĄGNIĘCIA

Podsumowując trzyletni okres współpracy najpierw z CKHW i potem z NUKAT-em, jesteśmy zadowoleni z tego, co udało nam się osiągnąć do tej pory. Proces ujednoczenia bazy BUŁ z centralnym katalogiem postępuje coraz szybciej. Od 2002 r. zaprzestano tworzenia lokalnych haseł przedmiotowych, a liczba dotychczasowych zmniejszyła się o kilkanaście tysięcy. Systematycznie maleje także liczba niepełnych rekordów haseł opisu bibliograficznego. Konsekwentnie realizowane jest założenie całkowitej zgodności rekordów w katalogu BUŁ z rekordami NUKAT-u, zarówno w zakresie opisów bibliograficznych, jak i haseł przedmiotowych. Czasem zdarza się, co prawda, że w rekordzie bibliograficznym katalogu BUŁ pojawiają się obok tematów przyjętych przez NUKAT dodatkowe hasła przedmiotowe, ale występują one wyłącznie w polach lokalnych i są zawsze zgodne z CKHW, a ponieważ rozszerzają tylko istniejącą już charakterystykę przedmiotową dokumentu, nie zawsze konieczne jest podjęcie decyzji o modyfikacji rekordu w bazie NUKAT.

Katalogowanie odbywa się obecnie w zasadzie wyłącznie w bazie NUKAT z wykorzystaniem klienta Virtui, a do bazy BUŁ rekordy wchodzi w drodze kopiowania pojedynczych rekordów bądź też z pliku rekordów nowych. Wyjątkiem od tej reguły jest tryb pracy bibliotek zakładowych, które katalogują w kliencie systemu Horizon, opracowując rekordy bibliograficzne do bufora przygotowanego przez BUŁ. Rekordy te trafiają do bufora NUKAT-u po korekcie w Oddziale Opracowania Zbiorów i Oddziale Bibliotek Zakładowych. W coraz większym stopniu ograniczane jest kopiowanie rekordów z innych źródeł niż NUKAT. Zdarza się to jeszcze przede wszystkim w bibliotekach zakładowych, które – nie mając klienta oprogramowania Virtua – czasami kopiuje jakiś rekord z innych katalogów prowadzonych w systemie Horizon, ale są to sytuacje przejściowe, wynikające z wieloletnich przyzwyczajeń i zdajemy sobie sprawę z konieczności wyeliminowania ich. Z pewnością niezwykle pomocna byłaby w tym możliwość pobierania rekordów z NUKAT-u poprzez „sklepik internetowy”, który – co mamy nadzieję – uda się Centrum NUKAT niebawem uruchomić.

Dotychczasowe rezultaty podjętych przez nas działań zachęcają do ich kontynuacji. W maju ubiegłego roku tylko niecałe 12% ogólnej liczby rekordów bibliograficznych w naszej bazie było zgodnych z rekordami NUKAT-u. Obecnie proporcje te korzystnie się zmieniły i według stanu na dzień 12.07.2004 r. na 100 360 wszystkich rekordów bibliograficznych 34 260, czyli ponad 34%, to rekordy zgodne z rekordami w katalogu centralnym. Na podstawie przejmowanych z NUKAT-u plików z rekordami nowymi i poprawionymi wymieniono lub zmody-

fikowano w katalogu lokalnym 14 000 rekordów bibliograficznych, z tego prawie 12 000 przybyło w ciągu ostatniego roku. W tym samym czasie liczba rekordów haseł wzorcowych skopiowanych z CKHW do bazy BUŁ wzrosła ze 114 000 do prawie 170 000. Wprowadzono do NUKAT-u 5170 rekordów bibliograficznych i 9904 rekordy haseł wzorcowych<sup>11</sup>.

Przedstawione dane świadczą o tym, że warto było podjąć decyzję o współkatalogowaniu w bazie NUKAT i konsekwentnie ją realizować, bo włożony trud przekłada się na konkretne, wymierne rezultaty. Można je było osiągnąć dzięki temu, że – wydłużając czas pracy nad wprowadzaniem nowego rekordu bibliograficznym zaopatrzonym we wszystkie potrzebne hasła wzorcowe – otrzymaliśmy jednocześnie w zamian możliwość korzystania z dorobku innych bibliotek poprzez kopiowanie opracowanych przez nie wcześniej rekordów haseł wzorcowych i rekordów bibliograficznych, zarówno wydawnictw zwartych, jak i czasopism. Mamy nadzieję, że wnikliwa i dokładna charakterystyka przedmiotowa w rekordach bibliograficznych w centralnym katalogu ułatwi nam również w niedalekiej przyszłości opracowanie wybranych do wolnego dostępu pozycji według klasyfikacji Biblioteki Kongresu, która będzie podstawą uporządkowania tej części księgozbioru w nowo powstającym gmachu BUŁ. Dzięki uruchomieniu katalogu NUKAT i naszemu uczestnictwu w tym przedsięwzięciu informacje o zasobach biblioteki docierają do szerokiego kręgu odbiorców. Coraz większa część naszych zbiorów staje się widoczna w katalogu centralnym dzięki temu, że do każdego rekordu bibliograficznego w katalogu centralnym dopisywane są nazwy bibliotek, które dany rekord skopiowały do swoich katalogów lokalnych.

#### PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

Satysfakcja z dotychczasowych osiągnięć nie oznacza, że nie zdajemy sobie sprawy ze stojących jeszcze przed nami zadań. Wciąż mamy, niestety, dużo niepełnych rekordów haseł, a proporcje liczby rekordów bibliograficznych zgodnych z rekordami NUKAT-u w stosunku do ich ogólnej liczby w bazie BUŁ w dalszym ciągu nie są zadowalające. Zdajemy sobie sprawę, że całkowite ujednoczenie naszego katalogu z katalogiem centralnym wiąże się z koniecznością dalszej intensywnej pracy w tym kierunku. Świadomość wszystkich niedostatków wytycza kierunek naszych przyszłych działań. Oprócz przyspieszenia realizacji dotychczas przyjętych założeń, niezbędne jest takie zreorganizowanie pracy w bibliotece, aby możliwe było sporządzanie od razu rekordów zaopatrzonych w potrzebne przedmiotowe hasła wzorcowe, bez konieczności ich późniejszej modyfikacji. Taką zasadę stosuje się już w tej chwili w stosunku do rekordów opracowywanych przez biblioteki zakładowe. Rozszerzenie jej na bibliotekę główną wymaga jed-

<sup>11</sup> Liczba haseł wzorcowych podana jest według statystyk Centrum NUKAT na dzień 1.07.2004 r.

nak zmiany drogi książki, co z pewnością zaowocuje również pojawieniem się możliwości szybszego katalogowania nowości wpływających do biblioteki. W przyszłości należałoby także dążyć do zwiększenia w bazie NUKAT liczby bieżąco opracowywanych rekordów bibliograficznych naszego autorstwa, nie rezygnując, oczywiście, z jak najdokładniejszej w miarę możliwości ich wewnętrznej kontroli w BUŁ pod względem formalnym i merytorycznym.

Osiągnięcie zamierzonych celów z pewnością nie będzie łatwe, ale jesteśmy zdecydowani wytrwale do nich dążyć. Od samego początku byliśmy nastawieni pozytywnie do współkatalogowania w bazie NUKAT. Decyzja o jego podjęciu była odebrana jako słuszna przez cały zespół bibliotekarzy BUŁ, chociaż w pokonywaniu, niemałych w końcu, trudności byliśmy zdani wyłącznie na własne siły. Nie ułatwiały zadania kłopoty ze sprzętem komputerowym, nie odnawianym od kilku lat, spowalniającym niekiedy pracę bibliotekarzy. Do dzisiejszego dnia Virtua zainstalowana jest na kilku komputerach klasy Pentium75/200. Współpraca z NUKAT-em była planowana jako działanie systematyczne i konsekwentne. Bogatsi w kilkuletnie doświadczenia zamierzamy w tym duchu realizować ją w przyszłości.

MARIOLA AUGUSTYNIAK

#### NUKAT EXPERIENCE AS REPORTED BY ŁÓDŹ UNIVERSITY LIBRARY

Łódź University Library has been building the content of the Union Authority File since 2001 and NUKAT catalog since 2002. Encountered problems involved the difference between Horizon system employed in the library and Virtua system employed in NUKAT and the urge for librarians to adjust to new work solutions. First problem was solved with homemade conversion software and MARCIN software delivered by Dynix company, the second one – with the reorganization of the workflow and catalogers' experience. Full integration of the library catalog with NUKAT catalog requires a considerable amount of intensive work.

*Artykuł wpłynął do redakcji 15 lipca 2004 r.*



ELŻBIETA GÓRSKA

## BIBLIOTEKA NA KOSZYKOWEJ A CENTRUM NUKAT I WSPÓŁPRACA Z SIECIĄ BIBLIOTEK PUBLICZNYCH

Początki uczestnictwa Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy w budowie NUKAT-u.  
Obsługa bibliotek sieci.

### BIBLIOTEKA NA KOSZYKOWEJ A NUKAT

Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy od początku 1998 r. z zainteresowaniem i sympatią obserwowała prace zespołu opracowującego wstępne założenia narodowego katalogu centralnego. Jako jedna z większych polskich bibliotek publicznych o statusie naukowym, z księgozbiorem gromadzonym na podstawie prawa (od 1917 r.) do egzemplarza obowiązkowego, była wymieniana w gronie tych bibliotek, które powinny brać udział we współtworzeniu katalogu centralnego. Zawsze z zyczliwością obserwowaliśmy wysiłki zespołu Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) zmierzające do ujednoczenia zasad opracowania zbiorów i dążenia do osiągnięcia spójności danych w systemach zautomatyzowanych. Na zaproszenie dyrekcji Biblioteki Maria Lenartowicz i Anna Paluszkiewicz, bezpośrednio uczestniczące w pracach przygotowawczych nad centralnym katalogiem, prowadziły wykłady dla bibliotekarzy bibliotek publicznych, wyjaśniając nowe zasady opisu bibliograficznego oraz rolę kartotek haseł wzorcowych (khw) w systemach zautomatyzowanych.

Ścisła współpraca z Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych (CFiKHW) BUW rozpoczęła się w okresie przygotowywania naszej Biblioteki do zastosowania przy automatyzacji katalogu formatu USMARC (obecnie MARC 21), jeszcze przed wdrożeniem w Bibliotece systemu Aleph. Był to w tym okresie (początek 1998 r.) jedyne zespół dysponujący dorobkiem w stosowaniu formatu USMARC, zarówno teoretycznym, jak i praktycznym, zespół prowadzący systematyczne prace metodyczne dotyczące opracowywania khw oraz śledzący zmiany w formacie USMARC<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Instrukcje dotyczące formatów i kartotek haseł wzorcowych opracowywane w CFiKHW od 1997 r. publikuje Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Por. *Bibliografia na temat katalogu NUKAT*, s. 291-298.

Uruchomienie w listopadzie 1998 r. opracowania zbiorów w Bibliotece z wykorzystaniem zintegrowanego systemu bibliotecznego Aleph 500 stało się początkiem przygotowań do podjęcia bezpośredniej współpracy z CFiKHW prowadzącym wówczas Centralną Kartotekę Haseł Wzorcowych (CKHW).

Decyzję o przystąpieniu przez nas do wykorzystywania rekordów z CKHW i uczestniczenia w jej budowaniu poprzedziła analiza zarówno korzyści, jak i niedogodności współpracy. Wśród spodziewanych korzyści oczekiwaliśmy:

- przyspieszenia bieżącego opracowania zbiorów,
- przyspieszenia porządkowania danych konwertowanych do systemu Aleph z baz prowadzonych wcześniej w MAK-u i zawierających opisy pochodzące z różnych źródeł.

Wśród niedogodności wymieniano wówczas:

- konieczność zakupu kilku licencji klienta systemu VTLS i przygotowania pracowników do pracy w drugim systemie, używanym w CKHW,

- wprowadzenie zmian w dotychczas przyjętych rozwiązaniach i dostosowanie się do ustaleń przyjętych w CKHW.

Okres przygotowań do współtworzenia CKHW był równocześnie poświęcony doskonaleniu funkcjonowania systemu Aleph 500 w zakresie powiązań między bazą bibliograficzną i khw oraz narzędzi pobierania danych z bazy zewnętrznej do systemu Aleph. Korzystaliśmy z życzliwych podpowiedzi pracowników Centrum, z Anną Paluszkiewicz na czele, oraz możliwości przeprowadzania testów. Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy była pierwszą biblioteką wykorzystującą system Aleph 500 i przystępującą do współpracy w tworzeniu khw. Obie podejmujące to zadanie strony miały świadomość przecierania szlaku i otwarcia drogi do współpracy innym użytkownikom systemu Aleph.

Podjęta w czerwcu 2000 r. współpraca z CFiKHW przyniosła Bibliotece spodziewane korzyści. Jednorazowe skopiowanie z CKHW do bazy khw Biblioteki ok. 72 000 rekordów haseł osobowych, korporacyjnych, rekordów dla tytułów ujednoliconych oraz tytułów ujednoliconych serii, a także rekordów typu: Nazwa.Tytuł, usprawniło porządkowanie kartoteki haseł wzorcowych opisu bibliograficznego w naszej Bibliotece. Systematyczne wykorzystanie rekordów skopiowanych z CKHW w bieżącej pracy pozwoliło na znaczne przyspieszenie opracowania zbiorów. Biblioteka nasza ma również swój stały wkład w tworzenie i modyfikowanie rekordów w bazie CKHW i znajduje się w grupie piętnastu najbardziej aktywnych bibliotek ją współtworzących.

Biblioteka nie dysponuje kopią bazy CKHW (z takich kopii korzystają biblioteki wykorzystujące systemy Horizon i Prolib)<sup>2</sup>. Rekordy khw wprowadzane są do bazy centralnej i kopiowane z niej na dysk

<sup>2</sup> A. Paluszkiewicz: *NUKAT – polska droga do katalogu centralnego*. W: *Archiwa w postaci cyfrowej*. Pod red. E. Rosowskiej. Warszawa 2003 s. 15-24.

komputera osobistego za pomocą oprogramowania klienta systemu Virtua (dawniej VTLS), otrzymanego na mocy porozumienia z Centrum NUKAT<sup>3</sup>. Załadowanie ich do bazy lokalnej dokonuje się za pomocą oprogramowania klienta własnego systemu.

Obecnie Biblioteka prowadzi dwie bazy katalogowe: katalog Biblioteki i katalog nabytków bibliotek publicznych Warszawy. Dla obu katalogów utrzymywana jest wspólna khw zawierająca rekordy skopiowane z CKHW. Dane statystyczne pokazują, że w liczbie rekordów khw skopiowanych z CKHW potrzebnych do wykorzystania w przygotowywanych przez Bibliotekę rekordach bibliograficznych tylko 20% opracowywanych jest przez naszą bibliotekę, pozostałe 80% sporządziły inne biblioteki. Wskaźnik ten utrzymuje się na podobnym poziomie niezależnie od liczby rekordów bibliograficznych opracowywanych do katalogu Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy.

Od momentu uruchomienia NUKAT-u uczestniczymy we współkatalogowaniu. Stosownie do zapisu § 1.4 wspomnianego Porozumienia: „Biblioteka dąży do tego, by współkatalogowanie było podstawową drogą powiększania jej bazy katalogowej” i wśród 49 bibliotek uczestniczących obecnie w budowaniu NUKAT-u znajduje się w pierwszej dziesiątce najaktywniejszych bibliotek w zasilaniu go nowymi rekordami bibliograficznymi. Są one wprowadzane do NUKAT-u, podobnie jak rekordy khw, za pomocą klienta systemu Virtua. Kopiowanie rekordów bibliograficznych z NUKAT-u do katalogu naszej Biblioteki odbywa się online za pomocą klienta Z39.50 systemu Aleph. Analiza liczby rekordów bibliograficznych (bez rekordów wydawnictw ciągłych) wprowadzonych do systemu od momentu uruchomienia NUKAT-u pozwala stwierdzić, że około 25% stanowią rekordy bibliograficzne opracowane w naszej Bibliotece. Pozostałe, czyli około 75%, to skopiowane do katalogu Biblioteki rekordy autorstwa innych placówek.

Podsumowując: 80% kopiowanych gotowych rekordów khw i 75% kopiowanych gotowych rekordów opisu bibliograficznego to liczby, które są wystarczającym dowodem słuszności decyzji o podjęciu współpracy z NUKAT-em.

Katalog główny Biblioteki prowadzony w systemie Aleph 500 obejmuje nabytki Biblioteki, począwszy od 1996 r., i rejestruje w całości wpływ: wydawnictw zwartych, wydawnictw ciągłych (od 2003 r.), dokumentów kartograficznych, druków muzycznych, dokumentów elektronicznych, a w wyborze wpływ dokumentów życia społecznego (katalogi wystaw, informatory, programy teatralne). Liczba rekordów bibliograficznych wpływających rocznie do katalogu głównego Biblioteki kształtuje się na poziomie 18 000-20 000. W ramach współpracy z NUKAT-em przygotowywane i kopiowane są rekordy bibliograficzne dla książek, wydawnictw ciągłych, dokumentów elektronicznych,

<sup>3</sup> Porozumienie o współpracy w zakresie katalogowania w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym NUKAT pomiędzy Biblioteką Uniwersytecką w Warszawie i Biblioteką Publiczną m. st. Warszawy – Biblioteką Główną Województwa Mazowieckiego wraz z siecią bibliotek publicznych zawarte w dn. 20.02.2003 r.

dokumentów życia społecznego. Od 2005 r. planujemy rozpocząć wprowadzanie do NUKAT-u rekordów bibliograficznych druków muzycznych. We wrześniu 2004 r. katalog główny Biblioteki liczył ponad 198 000 rekordów bibliograficznych i ponad 143 000 rekordów khw.

#### WSPÓŁPRACA Z SIECIĄ BIBLIOTEK PUBLICZNYCH

Centralne opracowanie nowości wydawniczych przez Bibliotekę na Koszykowej i zaopatrywanie bibliotek publicznych sieci – początkowo w tradycyjne karty katalogowe, a następnie opisy w postaci elektronicznej – ma długą tradycję i sięga początku lat 60. Naturalną kontynuacją tej współpracy było przyjęcie w projekcie automatyzacji bibliotek publicznych Warszawy założenia, że będą one tworzyły wspólną lokalną sieć, w której duże znaczenie będzie mieć stosowanie jednolitych norm opisu oraz tych samych haseł ujednoczonych. Dlatego w 1998 r., wprowadzając system Aleph, zdecydowano, że dwie niezależne bazy – katalog główny Biblioteki oraz katalog bibliotek publicznych Warszawy – będą korzystać ze wspólnej khw. Przystępując do współpracy z CKHW, musieliśmy wziąć ten fakt pod uwagę.

Biblioteki publiczne tradycyjnie wykorzystywały w swoich katalogach opisy *Przewodnika Bibliograficznego*, dostępne w postaci elektronicznej i zawierające dane o polskiej produkcji wydawniczej z ostatnich dziesięcioleci. Przedłużanie się procesu uzgodnień pomiędzy Biblioteką Narodową a CFiKHW co do formy hasła wzorcowego (np. hasła korporatywnego, nazwy serii) wpłynęło niekorzystnie na stosunek bibliotek sieci do proponowanych przez nas zmian. Wobec rozbieżności w zasadach opracowania Biblioteka na Koszykowej starała się uwzględnić nieco odmienne potrzeby średnich i małych bibliotek publicznych<sup>4</sup>.

Rekordy khw opracowywane dla potrzeb bibliotek sieci dotyczą:

– książek prezentowanych na przeglądach nowości wydawniczych organizowanych co dwa tygodnie przez Dział Obsługi Sieci i Dział Instrukcyjno-Metodyczny Biblioteki;

– nowości wydawniczych zakupionych i opracowywanych przez trzy czytelnie naukowe (dwie dzielnicy Śródmieście, jedną dzielnicę Wola); czytelnie te od 2000 r. wykorzystują licencję klienta systemu Aleph, będącego własnością Biblioteki na Koszykowej;

– nabytków Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy Dzielnicy Włochy, która kupiła klienta systemu Aleph.

Przy opracowywaniu rekordów bibliograficznych dla nowych książek prezentowanych na przeglądach nowości wydawniczych znajduje zastosowanie aż 59-70% rekordów khw już istniejących w CKHW. Przeciętna liczba 64% rekordów khw gotowych do wykorzystania to –

<sup>4</sup> Zob. M. Zonik: *Współpraca Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy – Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego z Centrum NUKAT – doświadczenia i perspektywy*. „Bibliotekarz” 2004 nr 1 s. 12-15.



biorąc pod uwagę fakt opracowywania nowych książek – dowód dużego nasycenia i przydatności CKHW. Dla zbiorów czytelni naukowych liczba dostępnych w bazie NUKAT rekordów khw wynosi 80%. Wszystkie nowe rekordy khw na potrzeby bibliotek sieci opracowywane z autopsji przez odpowiednio przeszkolony i przygotowany zespół Działu Opracowania Alfabetycznego Biblioteki na Koszykowej.

Kontrolowany wspólną khw katalog bibliotek publicznych Warszawy został utworzony na bazie gromadzonych od lat 90. rekordów bibliograficznych przygotowywanych na wspomniane już organizowane co dwa tygodnie przeglądy nowości wydawniczych. Od 1998 r. prowadzony w systemie Aleph i dostępny w Internecie jest dla użytkowników źródłem informacji o wybranych zasobach bibliotek publicznych Warszawy, a dla bibliotek źródłem gotowych rekordów bibliograficznych. Katalog ten stanowi również źródło gotowych rekordów bibliograficznych dla bibliotek publicznych rozpoczynających proces automatyzacji oraz nowo tworzonych placówek.

Od 2000 r. w tworzeniu katalogu uczestniczą trzy czytelnie naukowe bibliotek dzielnicowych Śródmieścia i Woli, a od 2003 r. również Biblioteka Publiczna Dzielnicy Włochy. Współpraca prowadzona jest na podstawie instrukcji przygotowanych przez Dział Automatyzacji i Dział Opracowania Alfabetycznego.

Katalog bibliotek publicznych Warszawy liczy obecnie (wrzesień 2004 r.) ponad 55 000 rekordów bibliograficznych. Od września 2003 r. jest przygotowany do pobierania online danych bibliograficznych z NUKAT-u. Usunięto ostatnie różnice pomiędzy zasadami opisu stosowanymi w bazie NUKAT i przyjętymi w katalogu bibliotek publicznych Warszawy, wynikającymi w dużej mierze z przywiązania do zasad przyjętych przez Bibliotekę Narodową. Opracowano stosowne instrukcje dla bibliotek publicznych oraz zorganizowano spotkanie z administratorami baz danych dla poszczególnych bibliotek dzielnicowych. Stworzono w ten sposób warunki do wykorzystania przez biblioteki publiczne sieci zapisu Porozumienia, zgodnie z którym: „Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego wraz z siecią bibliotek publicznych, podpisując niniejsze Porozumienie, uzyskuje prawo nielimitowanego pobierania danych z NUKAT”<sup>5</sup>.

Analiza rekordów bibliograficznych wprowadzonych do katalogu przez trzy czytelnie naukowe w ostatnim roku (wrzesień 2003 – wrzesień 2004) wykazała, że rekordy bibliograficzne pobrane z NUKAT-u stanowią 26% opracowanych pozycji. Mniej przydatna jest obecnie zawartość bazy bibliograficznej NUKAT-u dla Działu Obsługi Sieci opracowującego nowości wydawnicze. Tylko średnio 6-10% rekordów wprowadzonych w tym samym okresie do katalogu to rekordy skopowane z NUKAT-u. Wynika to niewątpliwie z pewnego opóźnienia w pojawianiu się w katalogu NUKAT rekordów bibliograficznych no-

<sup>5</sup> Por. przyp. 3.

wych pozycji wydawniczych, zwłaszcza tych znajdujących się w kręgu zainteresowań bibliotek publicznych. Duże biblioteki uniwersalne uczestniczące w katalogu NUKAT, to biblioteki uprawnione do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego. Oznacza to pewne opóźnienie w gromadzeniu nowości wydawniczych, zwłaszcza literatury pięknej i popularnonaukowej. Bardzo słabo w katalogu NUKAT reprezentowana jest literatura dla dzieci. Być może sytuację poprawi od dawna oczekiwane przystąpienie Biblioteki Narodowej do współpracy z NUKAT-em. Ale radykalną poprawę może przynieść przystąpienie do współpracy z NUKAT-em dużych bibliotek publicznych, których głównym źródłem gromadzenia zbiorów jest zakup.

Na wzrost wykorzystania rekordów khw i rekordów bibliograficznych NUKAT-u przez biblioteki publiczne Warszawy będzie niewątpliwie wpływało stopniowe przechodzenie tych placówek na pracę w systemach umożliwiającym pobieranie danych przez klienta Z39.50. Nie umożliwia on jednak kopiowania rekordów khw. Zakup przez Bibliotekę Publiczną Dzielnicy Włochy (w 2002 r.), a obecnie także przez Bibliotekę Publiczną Dzielnicy Śródmieście (2004 r.), klienta systemu Aleph, pozwolił tym bibliotekom na pełne wykorzystanie możliwości, jakie daje współpraca z Biblioteką Publiczną m.st. Warszawy i NUKAT-em.

Współpracujące z Biblioteką na Koszykowej biblioteki publiczne wykorzystują w katalogach głównie systemy MAK i SOWA. Biblioteki te co dwa tygodnie otrzymują w postaci elektronicznej rekordy bibliograficzne dotyczące pozycji prezentowanych na przeglądach nowości wydawniczych. Ponadto od 2001 r. Biblioteka – dla zapewnienia aktualizacji i spójności danych – przekazuje bibliotekom co kwartał pełną bazę katalogu bibliotek publicznych w dwóch wersjach:

– wersja I (tzw. stara) zawiera <sup>6</sup> bazę katalogu bibliotek publicznych zgodną z zastosowaniem formatu MARC 21, w ramach struktury przyjętej dla rekordu bibliograficznego dla sieci bibliotek, oraz bazę odsyłaczy, której rekordy uwzględniają strukturę rekordu wzorcowego z pewnymi modyfikacjami umożliwiającymi obsługę haseł przez program MAK w wersjach wcześniejszych niż 4.3. Baza dostarczana jest w dwóch formatach eksportu: PN ISO 2709 <sup>7</sup> dla bibliotek korzystających z innego oprogramowania niż MAK oraz w pliku tekstowym utworzonym funkcją „Eksport w systemie MARC” programu MAK. Dane dostarczane są w postaci całych baz (nagrywane na CD) lub w postaci wyeksportowanych i podzielonych plików (nagrywanych na odpowiednią liczbę dyskietek lub wysyłanych pocztą elektroniczną). Dodatkowo dla użytkowników programu MAK, którzy odbierają dane w plikach eksportowych, udostępnia się puste struktury baz wraz z przykładowym zbiorem konfiguracyjnym;

<sup>6</sup> Na podstawie informacji Krzysztofa Janczewskiego, kierownika Działu Automatykacji.

<sup>7</sup> PN ISO 2709: 1998 *Informacja i dokumentacja. Format do wymiany informacji.*

– wersja II (tzw. nowa) zawiera bazę katalogu bibliotek publicznych i bazę khw. Nowe bazy mają ulepszoną obsługę rekordów khw zastosowaną w wersji 4.3 programu MAK. Pozostałe zasady jak w wersji I.

Z bazy danych prowadzonej przez Bibliotekę Publiczną korzystają biblioteki publiczne Warszawy i województwa mazowieckiego. Sposób wykorzystania opracowywanych dla bibliotek publicznych danych niewątpliwie mógłby być przedmiotem interesującego badania. Pewną wiedzę w tym zakresie posiadamy obecnie jedynie w odniesieniu do bibliotek publicznych Warszawy. W maju 2004 r. przeprowadzono w tych bibliotekach ankietę dotyczącą stanu komputeryzacji. W odpowiedzi na pytanie o wykorzystywanie danych prowadzonej przez Bibliotekę na Koszykowej khw, 11 bibliotek dzielnicowych na 18 zadeklarowało przejmowanie tych danych. W tej grupie znajduje się 9 bibliotek wykorzystujących format MARC 21 oraz 2 biblioteki – format danych systemu SOWA. Pozostałych 7 bibliotek dzielnicowych nie korzysta z khw Biblioteki na Koszykowej, trzy z nich opracowują własne listy wzorcowe w systemie SOWA. Wszystkie biblioteki dzielnicowe wykorzystują dane bibliograficzne przekazywane przez Bibliotekę.

Zawsze będę pamiętać, że Ania Paluszkiewicz, informatyk z wykształcenia, hołdowała pogładowi, że narzędziami informatycznymi nie można uporządkować braku spójności wprowadzonych do systemu danych. Biblioteka na Koszykowej zrobiła wiele, by zapewnić spójność danych w bazach prowadzonych w bibliotekach publicznych, nad którymi sprawuje opiekę merytoryczną. W przyszłości przydatność NUKAT-u dla małych i średnich bibliotek publicznych w dużej mierze zależeć będzie od aktywnego udziału w tym przedsięwzięciu Biblioteki Narodowej i innych dużych bibliotek publicznych.

ELŻBIETA GÓRSKA

#### THE WARSAW PUBLIC LIBRARY, NUKAT CENTER AND THE COOPERATION WITH WARSAW PUBLIC LIBRARY NETWORK

In 1998 Warsaw Public Library purchased Aleph library system and began building the content of the Union Authority File. In 2004 it joined shared cataloging in NUKAT and has already reported numerous benefits expected of this cooperation.

At present Warsaw Public Library runs two databases: its own catalog and the catalog of acquisitions to Warsaw district libraries. The latter is operated with Aleph system and available online since 1998. It provides information on the resources of Warsaw district libraries to the library users and ready bibliographic records to the mentioned libraries.

*Artykuł wpłynął do redakcji 26 października 2004 r.*



MAŁGORZATA WAGA

## PROLIB A NUKAT

Trudności przejmowania z NUKAT-u rekordów w formacie MARC 21. Katalog wykorzystujący oprogramowanie Prolib nie może być objęty wyszukiwaniem za pomocą KaRo.

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego (BUŚ) składa się z Biblioteki Głównej i sieci 23 bibliotek specjalnych zlokalizowanych w pięciu miastach Śląska. Struktura organizacyjna Biblioteki charakteryzująca się rozbiciem pod względem lokalizacji stanowiła poważne utrudnienie w wyborze zintegrowanego systemu bibliotecznego. Po wielu konsultacjach i analizach BUŚ przed ponad dziesięcioma laty wprowadziła do obsługi zbiorów i procesów bibliotecznych pierwsze moduły systemu Prolib autorstwa firmy Max Elektronik z Zielonej Góry. Już na początku współpracy z firmą okazało się, że Biblioteka ma wiele specyficznych wymagań wobec systemu. Uwzględnienie ich spowodowało konieczność włączenia się bibliotekarzy BUŚ do prac nad systemem Prolib. W konsekwencji Biblioteka współtworzy system. Jednak mimo dużego zaangażowania wykwalifikowanej kadry bibliotekarzy w prace nad systemem, zespół bibliotek ciągle pokonuje wiele trudności natury merytorycznej i technologicznej.

BUŚ w listopadzie 2000 r., jako pierwsza z grupy bibliotek użytkujących system Prolib, przystąpiła do współtworzenia Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW). W 2002 r. rozpoczęła współkatalogowanie w katalogu centralnym NUKAT, zyskując prawo do kopiowania nieograniczonej liczby gotowych rekordów bibliograficznych do katalogu lokalnego.

Współpraca z NUKAT-em zaważyła w sposób istotny na kształtowaniu modułu katalogowania w systemie Prolib. Niestety, już na początku tej drogi ujawniły się różnice między formatem zastosowanym w Prolibie a formatem MARC 21 przyjętym w katalogu centralnym NUKAT, obsługiwanym przez oprogramowanie Virtua. Biblioteka oczekiwała wygodnej, poprawnej współpracy w zakresie współkatalogowania i przejmowania rekordów z NUKAT-u.

Wiedza na temat Proliba, jaką posiadaliśmy w momencie podejmowania decyzji o współpracy z NUKAT-em, wskazywała na możliwość uczestnictwa BUŚ w przedsięwzięciu, tym bardziej, że koncepcja katalogu centralnego zakładała dopuszczenie do współpracy bibliotek stosujących różne oprogramowania biblioteczne. Ponadto kierowaliśmy się wcześniejszymi doświadczeniami współpracy z Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych przy wprowadzaniu rekordów

do CKHW prowadzonej wówczas z wykorzystaniem oprogramowania VTLS. W latach 1999-2000 dwie osoby z Oddziału Opracowania Zbiorów zostały przeszkolone w opracowywaniu haseł wzorcowych, uzyskały certyfikat uprawniający do samodzielnego sporządzania i wprowadzania rekordów haseł wzorcowych oraz szkolenia innych pracowników w tym zakresie. W 2001 r. uzyskaliśmy z BUW-u kopię CKHW, która ulokowana na serwerze BUŚ, na bieżąco aktualizowana, miała umożliwić bibliotekom użytkującym oprogramowanie Prolib wykorzystanie gotowych rekordów CKHW<sup>1</sup>. Z czasem utworzono Lokalną Kartotekę Haseł Wzorcowych, dostępną z serwera BUŚ dla bibliotek korzystających z Proliba.

Od lipca 2002 r. w BUŚ rozpoczęto regularne wprowadzanie rekordów bibliograficznych do NUKAT-u, wykorzystując do tego celu oprogramowanie typu klient systemu Virtua<sup>2</sup>. O ile wprowadzanie rekordów bibliograficznych do NUKAT-u przebiegało i przebiega sprawnie, o tyle pobieranie z niego rekordów do katalogu lokalnego ciągle sprawia trudności. Problemy z ładowaniem rekordów bibliograficznych skopiowanych z NUKAT-u do katalogu lokalnego skłoniły nas do wnikliwej analizy procesu przejmowania danych. Zasadniczą przyczyną trudności są różne formaty rekordów w systemach Prolib i NUKAT. W katalogu centralnym stosowany jest obsługiwany przez oprogramowanie Virtua format MARC 21 (dawniej USMARC), który został przyjęty w 1993 r. przez polskie biblioteki. Kłopoty dotyczą prawidłowego przejmowania rekordów w formacie wymiennym MARC 21 przez system Prolib oraz brak narzędzi w tym systemie do prawidłowej konwersji znaków. Trudności w wymianie danych pomiędzy systemami, szczególnie pobieranie rekordów bibliograficznych z NUKAT-u dla pozycji, które BUŚ opracowała i do niego wprowadziła oraz kłopoty z repertuarem znaków diakrytycznych stały się prawdziwym utrapieniem przy współkatalogowaniu. Nadzieją na poprawę sytuacji był fakt, że w koncepcji katalogu centralnego przewidziano różnorodność systemów bibliotek zainteresowanych udziałem w pracach nad NUKAT-em i założono utworzenie, obok głównej bazy katalogowej, drugiej bazy – tymczasowej – o charakterze informacyjno-roboczym<sup>3</sup>.

W trakcie rozwoju prac nad NUKAT-em pojawił się Katalog Rozproszony (KaRo) z wykorzystaniem protokołu Z39.50, opracowany

<sup>1</sup> Firma Max Elektronik, producent oprogramowania Prolib, w celu umożliwienia zastosowania rekordów kartoteki haseł wzorcowych w systemie Prolib przygotowała specjalne oprogramowanie do obsługi kartotek haseł wzorcowych. Zastosowano je do obsługi kopii CKHW ulokowanej na serwerze BUŚ. Kopia ta jest na bieżąco aktualizowana na podstawie plików przygotowywanych przez Centrum NUKAT. Nowe rekordy wprowadzane są wyłącznie do bazy głównej CKHW za pomocą oprogramowania klienta systemu Virtua. (Przyp. red.).

<sup>2</sup> Klient systemu Virtua wykorzystywany jest do wprowadzania danych do katalogu centralnego we wszystkich bibliotekach stosujących inne oprogramowanie niż Virtua. (Przyp. red.).

<sup>3</sup> Z utworzenia drugiej bazy zrezygnowano na początku 2002 r., gdy pojawiło się KaRo umożliwiające przeszukiwanie katalogów lokalnych z wykorzystaniem protokołu Z39.50. Druga baza nigdy nie była projektowana jako obszar roboczy, miała być jedynie miejscem ulokowania rekordów sporządzanych przez biblioteki przed uruchomieniem katalogu centralnego. (Przyp. red.).

przez Tomasza Wolniewicza z Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu<sup>4</sup>. KaRo dawało szansę bibliotekom użytkującym Prolib, w tym BUŚ, uwidocznienia własnych katalogów komputerowych. Jednak kłopoty wynikające z różnic w interpretacji Z39.50 w oprogramowaniu Prolib i innych systemów obsługiwanych przez KaRo spowodowały, że katalogi wykorzystujące Proliba nie są objęte wyszukiwaniem za pomocą KaRo. Aby przeszukać w Internecie katalogi obsługiwane przez Prolib, należy wchodzić osobno do każdego katalogu. Z powodu dążenia do zaistnienia w KaRo, a także osiągnięcia technologicznej sprawności do pełnego uczestnictwa we współkatalogowaniu, na przełomie 1. 2001 i 2002 po raz pierwszy zwróciliśmy się do firmy Max Elektronik z prośbą o przygotowanie stosownego rozwiązania. Padła propozycja stworzenia bramki na bazie protokołu Z39.50. Prace nad tym zadaniem trwają do dziś z różną intensywnością, nie przyniosły jednak – jak dotąd – zadowalających rezultatów.

BUŚ, podejmując współkatalogowanie w katalogu NUKAT, miała na uwadze ekonomiczne korzyści powiększenia katalogu lokalnego drogą kopiowania gotowych rekordów bibliograficznych dla nowości. Planowano także zintensyfikowanie procesu retrokonwersji. Już dziś wiadomo, że osiągnięcie tego celu będzie bardzo trudne.

Poszukiwanie rozwiązań usprawniających przepływ danych przedłuża się. BUŚ korzysta z oprogramowania klienta systemu Virtua jako narzędzia do wprowadzania i kopiowania rekordów bibliograficznych z NUKAT-u. Rekordy te można skopiować na dysk komputera osobistego. Trudności występują przy próbie przeniesienia ich do bazy katalogu lokalnego prowadzonego w systemie Prolib. Przy pobieraniu rekordu przez oferowaną nam przez firmę Max Elektronik bramkę Z39.50 otrzymujemy etykietę rekordu z nieczytelnym zestawem znaków. Ciągłej analizie podlega proces przejmowania danych oraz różnice w repertuarze znaków pomiędzy bazami. NUKAT stosuje UTF-8 (UNICODE), Prolib własną tabelę znaków. Wobec zaistniałej sytuacji rekordy bibliograficzne skopiowane z NUKAT-u za pomocą klienta oprogramowania Virtua musimy dopracowywać ręcznie, ponieważ nie jest możliwe ich automatyczne załadowanie do naszego lokalnego katalogu. Czas ręcznego czyszczenia rekordu równa się czasowi opracowania nowej pozycji, dlatego nasz wkład w pomnażanie rekordów bibliograficznych w katalogu NUKAT jest skromny. Jednak w zakresie opracowania i wprowadzania wzorcowych haseł przedmiotowych możemy pochwalić się wysokim stopniem poprawności oraz dużą ich liczbą.

Konieczność wnoszenia coraz to innych poprawek do systemu Prolib oddala nas od dnia osiągnięcia zadowalających efektów współpracy z NUKAT-em. Dotychczasowe doświadczenia pokazują, że główne trudności mają charakter technologiczny, a ich rozwiązanie leży po stronie firmy Max Elektronik jako producenta Proliba. Biblioteka, okre-

<sup>4</sup> Por. T. Wolniewicz: *Rola katalogów KaRo i NUKAT jako źródeł informacji*, s. 149-153.

ślając wymagania względem tego oprogramowania, bierze pod uwagę obsługę wszystkich danych wprowadzanych do katalogu. Jakość elektronicznych katalogów, które są zasadniczym źródłem informacji o zbiorach, zależy od wiarygodności danych w nich zawartych. Łatwość ich przeszukiwania decyduje o poziomie ich wykorzystania przez użytkowników.

#### BIBLIOGRAFIA

1. Dziadkiewicz W., Szulc M.: *Doświadczenia w pracy z PROLIB-em w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego*. „Bibliotekarz” 2003 nr 7/8 s. 9-15.
2. *System PROLIB – moduły: Katalogowanie, Protokół Z39.50* [online]. Dostęp: <http://www.max.com.pl>
3. Woźniak E.: *Kompleksowy system zarządzania biblioteką Pro-lib. „EBIB”* [online] 2000 nr 10. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/arc/e010-04.html>

MAŁGORZATA WAGA

#### PROLIB LIBRARY SYSTEM VERSUS NUKAT

Ten years ago Silesia University Library purchased Prolib system by Max Elektronik company from Zielona Góra. In 2000 the Library began building the content of the Union Authority File. In 2002 it began shared cataloging in NUKAT. Numerous problems have been reported as regards the download of NUKAT records to the local catalog. Prolib system improperly handles records in MARC 21 format used by NUKAT and lacks tools for character conversion. Moreover, the catalog operated with Prolib cannot be searched with KaRo distributed search tool.

*Artykuł wpłynął do redakcji 23 sierpnia 2004 r.*



JADWIGA KOSEK

## UCZESTNICTWO BIBLIOTEK SIECI UCZELNIANYCH W LOKALNYCH I CENTRALNYCH KATALOGACH KOMPUTEROWYCH

(na przykładzie bibliotek stosujących oprogramowanie VTLS/Virtua)

Modele i struktura uczelnianych sieci bibliotecznych. Komputeryzacja katalogów bibliotek sieci. Zasady uczestnictwa w bazie NUKAT.

### WSTĘP

Realizacja nowych i śmiałych przedsięwzięć zależy przede wszystkim od ludzi. Dzięki ich wyobraźni, determinacji i wiedzy dokonuje się postęp – to powszechnie znana prawda. Nie dzieje się to jednak nigdy bez starcia z rzeczywistością, bez pokonywania oporu materii. Opór zaś stawiają przede wszystkim zastane struktury. Odnosi się to także do bibliotek.

W niniejszym artykule spróbowano pokazać, jak postęp ten dokonywał się w zakresie komputeryzacji katalogów bibliotecznych. Ograniczono się przy tym do bibliotek stosujących system Virtua i to nie wszystkich, lecz tych, które jako pierwsze podjęły to wyzwanie. Są nimi: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu i Biblioteka Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

### MODELE I STRUKTURA UCZELNIANYCH SIECI BIBLIOTECZNYCH

Modele uczelnianych sieci bibliotecznych odzwierciedlają relacje między biblioteką główną uczelni a pozostałymi bibliotekami tworzącymi ową sieć. W zasadzie można mówić o dwóch przeciwstawnych modelach:

- scentralizowanym, polegającym na całkowitej podległości bibliotek sieci bibliotece głównej (łącznie z obsadą etatową),
- zdecentralizowanym, w którym rola biblioteki głównej ogranicza się wyłącznie do nadzoru merytorycznego.

Każdy z nich ma swoje zalety i wady. Obecnie przeważnie spotyka się drugi i z nim też mamy do czynienia niemal we wszystkich wymienionych wyżej bibliotekach, choć pojęcie „nadzór merytoryczny” nie wszędzie oznacza to samo. Z punktu widzenia głównej biblioteki uczelni jest to model wygodniejszy; uwalnia ją od kłopotliwych problemów związanych głównie z wygospodarowaniem etatów. Może jednak utrud-

niać realizację przedsięwzięć, takich jak np. komputeryzacja procesów bibliotecznych wymagających konsolidacji wysiłków.

Drugim istotnym czynnikiem warunkującym właściwą realizację zadań jest struktura sieci bibliotecznej uczelni. Jest ona ściśle związana ze strukturą uczelni i podlega podobnym zmianom, z tym że przebiegają one (z różnych względów) znacznie wolniej. Ukształtowana przez ostatnie dziesięciolecia struktura wydziałowa szkół wyższych nie w pełni i nie od razu znajduje odbicie w strukturze sieci. Obok więc dużych bibliotek wydziałowych o wieloosobowej (nawet kilkudziesięcioosobowej) obsadzie występują biblioteki instytutowe, katedr, zakładowe – często o jednoosobowej obsadzie. Zdarza się też, że biblioteki prowadzone są przez pracowników jednostek organizacyjnych, którzy nie posiadają przygotowania fachowego i pracę w bibliotece łączą z innymi (nieraz bardzo różnymi) obowiązkami. Jest oczywiste, że utrudnia to znacznie unowocześnianie organizacji i metod pracy.

#### KOMPUTERYZACJA KATALOGÓW BIBLIOTEK SIECI UCZELNIANYCH

Spośród omawianych bibliotek największymi, najbardziej rozbudowanymi, ale i zróżnicowanymi sieciami bibliotecznymi dysponują Uniwersytety Jagielloński i Warszawski. Na trzecim miejscu plasuje się Uniwersytet Wrocławski, a za nim Akademia Górniczo-Hutnicza i Uniwersytet Gdański. Najlepszym przykładem zróżnicowania struktury sieci uczelnianej jest Uniwersytet Jagielloński. Sieć tworzą tu, obok Biblioteki Jagiellońskiej pełniącej rolę biblioteki głównej, biblioteki: wydziałowe, instytutowe, katedr, zakładowe i biblioteki innych jednostek organizacyjnych oraz Biblioteka Medyczna Collegium Medicum, która też jest biblioteką główną i ma własną sieć.

W poszczególnych uczelniach komputeryzuje się czynności biblioteczne, przyjmując w bibliotece głównej i w bibliotekach sieci wspólny system biblioteczny. W omawianych przykładach systemem tym jest Virtua, a wcześniej był VTLS. Organizacja i realizacja tego procesu odbywa się z inspiracji oraz pod kontrolą i opieką merytoryczną bibliotek głównych tych uczelni, jednak sposoby dochodzenia do celu są różne. W realizacji zadań w zakresie komputeryzacji katalogów zdecydowanie przodują: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska i Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Druga z tych bibliotek jest także najbardziej zaawansowana we wprowadzaniu modułu wypożyczeń w podległych jej bibliotekach sieci. W pozostałych dwóch uczelniach, tj. w Akademii Górniczo-Hutniczej i na Uniwersytecie Gdańskim, procesy te przebiegają wolniej. Ze względu na różną liczbę bibliotek tworzących uczelnianą sieć biblioteczną, stopień realizacji zadania (wyrażony w procentach) jest w poszczególnych uczelniach różny. Najlepiej ilustruje to poniższe zestawienie tabelaryczne.

Modele sieci bibliotecznej przyjęte w omawianych uczelniach, choć teoretycznie takie same, różnią się jednak między sobą. Na Uniwersytecie Warszawskim, Jagiellońskim, Gdańskim i Akademii Górniczo-

Tabela 1. Stopień komputeryzacji bibliotek w sieci

Uczelnia	Liczba bibliotek tworzących sieć (bez biblioteki głównej) *	Liczba bibliotek sieci objętych wspólnym katalogowaniem (bez biblioteki głównej) *	Wskaźnik procentowy udziału bibliotek sieci w katalogowaniu	Liczba bibliotek, w których działa moduł wypożyczeń (bez biblioteki głównej) *	Wskaźnik procentowy realizacji zadania
UW	47	26	55,3	2	4,2
UJ	49	28	57,1	8	16,3
UWr	39	27	69,2	2	5,1
AGH	31	10	32,2		
UG	13	2	15,3	2	15,3

\* Informacje w kolumnach 2, 3 i 5 podano na podstawie odpowiedzi udzielonych na ankietę wysłaną do bibliotek w związku z niniejszym artykułem. Dane statystyczne na maj 2004 r.

Hutniczej przyjęto model w pełni zdecentralizowany, natomiast na Uniwersytecie Wrocławskim niezupełnie. Biblioteka Uniwersytecka sprawuje tu nie tylko nadzór merytoryczny i organizacyjny w stosunku do wszystkich bibliotek sieci, ale dla 27 bibliotek prowadzi centralne opracowanie zbiorów i to nie tylko w katalogu komputerowym, ale także zbiorów opracowywanych tradycyjnie. Centralne opracowanie obejmuje zarówno katalogowanie zbiorów, ich szczegółową ewidencję oraz techniczne przysposobienie do wypożyczania. Bibliotekarze sieci nie są jednak pracownikami Biblioteki Uniwersyteckiej.

#### ZASADY UCZESTNICTWA W BAZIE NUKAT

Podstawowa zasada przyjęta przy budowaniu bazy NUKAT to wymaganie, by każdy rekord potrzebny w katalogu jakiegokolwiek biblioteki był opracowany przez jej pracowników najpierw w katalogu NUKAT i tu zatwierdzony. Dopiero potem może być ściągnięty do katalogu centralnego uczelni przez bibliotekę, która ten rekord przygotowała. W omawianych tu uczelniach organizacja prac katalogowych jest różna.

Na Uniwersytecie Warszawskim, jeszcze w fazie tworzenia Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW) i budowania katalogu centralnego UW, przyjęto zasadę, że biblioteki sieci same przygotowują rekordy haseł wzorcowych i rekordy bibliograficzne, ale ich zatwierdzanie i korekta należy do BUW, która przyjmuje za nie odpowiedzialność. Od czasu uruchomienia NUKAT-u biblioteki sieci samodzielnie opracowują rekordy bibliograficzne i haseł wzorcowych w buforze katalogu NUKAT, kontrolowane i zatwierdzane tam przez zespół NUKAT. Ten tryb pracy jest możliwy dzięki przeszkoleniu bibliotekarzy sieci, którzy musieli nabyć zupełnie nowe umiejętności.

Zespół sprawujący z ramienia BUW merytoryczną pieczę nad tymi bibliotekami musiał posiadać wysokie kwalifikacje i gruntowną wiedzę, a także być nieustannie gotowy do pomocy. Wśród bibliotek sieci uczelnianej UW współtworzących bazę NUKAT są duże jednostki – nie ma znaczenia, czy są to biblioteki wydziałowe, instytutowe, czy jeszcze inne. Jedną jest wszakże prawidłowość: obsada w tych bibliotekach jest co najmniej dwuosobowa. Tylko w takich bowiem warunkach da się przeprowadzić niezbędne szkolenia, zakładając, że sami bibliotekarze tego chcą.

Na identycznych niemal zasadach przystępowały i przystępują do uczestnictwa w bazie NUKAT biblioteki sieci uczelnianej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po gruntownym przeszkoleniu zespołów biblioteki samodzielnie tworzą wszystkie typy rekordów i odpowiadają za ich poprawność, tzn. mają uprawnienia do przeprowadzenia korekty. Początkowo często, obecnie rzadziej, prowadzona jest wyrywkowa kontrola tej poprawności przez Bibliotekę Jagiellońską. Dotychczas we wszystkich przypadkach do współpracy przystępowały biblioteki o przynajmniej dwuosobowej obsadzie. Wszystko wskazuje, że to może się zmienić.

Rozwiązaniu przyjętemu na Uniwersytecie Wrocławskim poświęcono już nieco uwagi. Co należy jeszcze podkreślić: to nie jest rozwiązanie przyjęte ze względu na komputeryzację procesów bibliotecznych sieci uczelnianej. Ono funkcjonuje tam już od lat 70. i okazuje się, że najlepiej się sprawdza. Trzeba jednak też powiedzieć, że opracowaniem zbiorów dla bibliotek sieci zajmuje się tu pięciu pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej, wspomaganych przez kolejnych pięciu zatrudnionych w dwóch bibliotekach sieci. Obecnie dwie duże biblioteki wydziałowe opracowują już swoje zbiory samodzielnie, ale pod merytorycznym nadzorem biblioteki głównej (kontrola i zatwierdzanie rekordów). Czy stosowane tu rozwiązanie jest bardziej kosztowne od przyjętych w innych bibliotekach? Trudno odpowiedzieć na to pytanie bez przeprowadzenia dokładnej analizy. Z pewnością rozwiązanie to ma jedną niezaprzeczalną zaletę: spójność danych. Czytelnik, niezależnie jaki katalog będzie przeszukiwał (tradycyjny czy komputerowy, tej czy innej biblioteki) otrzyma informację o książce zawsze w tej samej postaci.

W Akademii Górniczo-Hutniczej współkatalogowanie odbywa się na takiej zasadzie, że trzy biblioteki sieci o więcej niż jednoosobowej obsadzie sporządzają rekordy wszystkich typów (z wyjątkiem rekordów haseł przedmiotowych) samodzielnie, ale pod ścisłą kontrolą Biblioteki Głównej, natomiast dla siedmiu pozostałych zbiory opracowywane są w Bibliotece Głównej.

Na Uniwersytecie Gdańskim biblioteki sieci same przygotowują rekordy, ale pod ścisłą kontrolą Biblioteki Głównej.

Analiza zasad udziału bibliotek w prowadzeniu baz katalogowych pokazuje, że najlepsze wyniki daje opracowanie zbiorów bibliotek sieci przez bibliotekę główną. Dowodzi tego przykład Uniwersytetu Wro-

śląskiego i – po części – Akademii Górniczo-Hutniczej. Centralne opracowanie ma jednak słabą stronę: biblioteki sieci znajdują się w pozycji biernego odbiorcy usługi świadczonej przez bibliotekę główną; nie sprzyja to nabywaniu nowych umiejętności. Przykłady pozostałych bibliotek zdają się natomiast dowodzić, że wiele zależy od określenia priorytetów przez samą bibliotekę główną oraz stopnia zainteresowania i zaangażowania bibliotekarzy zatrudnionych w bibliotekach sieci. Być może potrzeba włączania bibliotek sieci nie była dostatecznie przekonująco przedstawiana władzom wydziałów, a z drugiej strony może bibliotekarze, którym przysłoby te rewolucyjne zmiany wprowadzać, mogliby im nie podołać, choćby ze względu na wiek przedemerytalny. Należałoby przekonywać władze jednostek organizacyjnych, którym biblioteki sieci podlegają, aby przynajmniej okresowo i z odpowiednim wyprzedzeniem zatrudniały przygotowanych fachowo bibliotekarzy tam, gdzie dotychczas zatrudnieni zbliżają się do emerytury. W ten sposób można ów okres przejściowy skrócić. Warunek jest wszakże jeden: w miejsce odchodzących na emeryturę muszą zostać zatrudnieni młodzi i przygotowani fachowo bibliotekarze. Ale to już zmartwienie dyrektorów bibliotek głównych uczelni, którzy powinni zdecydowanie przekonać odpowiednie władze, że to jedyna droga unowocześnienia sieci bibliotecznej. Szkoda tylko, że dla użytkownika będzie to czas stracony. Będzie on jeszcze długo musiał czekać, aby uzyskać informację, w których bibliotekach uczelni może znaleźć interesującą go książkę czy inny dokument i go wypożyczyć. To jest kolejne wyzwanie dla bibliotekarzy! Uruchomienie modułu wypożyczeń oznacza bowiem potrzebę ujednoczenia zasad wypożyczania zbiorów dla wszystkich grup użytkowników. Godzić to będzie oczywiście w interesy niektórych uprzywilejowanych grup czytelników uznających zbiory macierzystych bibliotek niemal za przeznaczone do użytku wewnętrznego. Klócić się to będzie także z przyzwyczajeniami bibliotekarzy wynikającymi ze służbowych zależności od przełożonych.

Wydaje się zbędne przekonywanie kogokolwiek o korzyściach, jakie użytkownikom dają centralne, uczelniane i ogólnokrajowe bazy katalogowe. To samo dotyczy bibliotekarzy, którzy orientują się, jakie ułatwienia daje współpraca w zakresie katalogowania. Dotychczasowe doświadczenia bibliotek akademickich dowodzą niezbicie, że wypracowany model współpracy, najpierw przy tworzeniu CKHW, a potem bazy NUKAT, przynosi korzyści wszystkim uczestnikom. Najlepiej dowodzą tego dane statystyczne publikowane na stronie NUKAT. Czy odnosi się to jednak także do bibliotek sieci uczelnianych? Poniżej przedstawiono dane statystyczne dotyczące pewnych wycinków tej współpracy. Analizując je, trzeba pamiętać, że proces włączania bibliotek sieci do uczestnictwa w tworzeniu baz katalogowych lokalnych i centralnych zaczął się w każdej uczelni w innym czasie i ma w związku z tym inną dynamikę. W tabeli zestawiono dane statystyczne dotyczące rekordów bibliograficznych utworzonych i skopiowanych przez biblioteki główne i biblioteki sieci poszczególnych uczelni. Ze względu

na brak danych z części bibliotek nie zamieszczono podobnego zestawienia dotyczącego rekordów haseł wzorcowych.

Tabela 2. Rekordy bibliograficzne utworzone lub skopiowane z innych baz przez biblioteki główne i biblioteki sieci

Uczelnia	Liczba rekordów utworzonych przez bibliotekę główną*	Liczba rekordów utworzonych przez lub dla bibliotek sieci*	Wskaźnik procentowy	Liczba rekordów skopiowanych z innych baz przez bibliotekę główną i biblioteki sieci*	Ogółem liczba rekordów w bazie lokalnej
UW	232 945	74 902	32,1	brak danych	307 847 (kolumna 2 + 3)
UJ	197 437	40 902	20,7	117 301	355 640 (kolumna 2 + 3 + 5)
UWr	122 731	37 602	30,6	brak danych	160 330 (kolumna 2 + 3)
UG	136 770	2 837	2	5 797**	145 404 (kolumna 2 + 3 + 5)
AGH	37 955	1 826	4,8	6 054	45 835 (kolumna 2 + 3 + 5)

\* Informacje w kolumnach 2, 3 i 5 podano na podstawie odpowiedzi udzielonych na ankietę wysłaną do bibliotek w związku z niniejszym artykułem. Dane statystyczne na maj 2004 r.

\*\* Dotyczy rekordów skopiowanych lub utworzonych przez bibliotekę główną, a wykorzystanych przez biblioteki sieci przy tworzeniu rekordów egzemplarzy.

Zestawienie pokazuje (czego należało się spodziewać), że między liczbą bibliotek sieci objętych współkatalogowaniem a liczbą utworzonych przez nie rekordów bibliograficznych istnieje duża zależność. Interesujące byłoby także zestawienie stopnia wykorzystania utworzonych bądź skopiowanych rekordów bibliograficznych przez biblioteki główne i biblioteki sieci danej uczelni mierzonego powiązaniem między rekordami bibliograficznymi a rekordami egzemplarzy. Danymi takimi dysponujemy jednak jedynie w odniesieniu do AGH. Otóż na ogólną liczbę 45 835 rekordów bibliograficznych znajdujących się w katalogu AGH 41 349 rekordów jest powiązanych z rekordami egzemplarzy (4 486 rekordów to rekordy dla wydawnictw ciągłych albo utworzone a jeszcze niewykorzystane). Z tej liczby 37 042 rekordy wykorzystano tylko w Bibliotece Głównej, 2 228 rekordów wykorzystano tylko w bibliotekach sieci, a 2 079 wykorzystano zarówno w Bi-

bliotece Głównej, jak i w bibliotekach sieci. Podobnie rzecz się ma, jeśli chodzi o wykorzystanie rekordów bibliograficznych wyłącznie przez biblioteki sieci AGH. Okazuje się, że tylko 1 rekord bibliograficzny został wykorzystany przez 4 biblioteki sieci, 24 rekordy przez 3 biblioteki, 489 rekordów przez 2 biblioteki i 3 793 w jednej bibliotece. Z takimi sytuacjami należy się liczyć zawsze w uczelniach o profilu specjalistycznym; inny rezultat mogłoby przynieść takie porównanie dotyczące sieci bibliotecznych na uniwersytetach.

Przedstawiony wyżej pobieżny przegląd procesów komputeryzacji bibliotek sieci w wybranych uczelniach wypada ocenić pozytywnie. Z pewnością można i należałoby zrobić więcej, choć – jak wiadomo – pole działania jest tu uwarunkowane wieloma czynnikami. Biblioteki główne uczelni muszą jednak dołożyć starań, aby te uwarunkowania były sprzyjające i nie ograniczały procesów modernizacyjnych w bibliotekach sieci uczelnianych. Czas zrozumieć, że na dłuższą metę nie uda się utrzymywać obok siebie dwóch zupełnie odrębnych światów: bibliotek wyposażonych w nowoczesne technologie i obsługiwanych przez dobrze przygotowany personel obok tych pogrążonych w rutynie. Wszystko jednak zależy od ludzi!

JADWIGA KOSEK

#### ACADEMIC LIBRARY NETWORKS AND THE LOCAL AND UNION CATALOGS

(on the example of libraries using Virtua software)

Individual academic institutions computerize their libraries with the purchase of one library system for the main as well as faculty libraries. The whole process is inspired, run and supervised by the main library but differs for individual libraries. The libraries of Warsaw and Jagiellonian University network bear individual responsibility for the creation and content correctness of bibliographic and authority records in the buffer of NUKAT catalog. At Wrocław University it is the University Library that does the cataloging of its own collections as well as those of 27 network libraries. At Gdańsk University network libraries build records under the strict supervision of the Main Library. At Cracow University of Science and Technology three network libraries build records under the supervision of the Main Library and the Main Library provides bibliographic records for the remaining seven libraries belonging to the network. There is no telling which strategy is better.

*Artykuł wpłynął do redakcji 23 sierpnia 2004 r.*





## BIBLIOGRAFIA NA TEMAT KATALOGU NUKAT

1991

1. Paluszkiewicz A.: *Rola formatu i kartotek wzorcowych w skomputeryzowanych katalogach bibliotecznych.* „Przeгляд Biblioteczny” 1991 z. 3/4 s. 275-279.

1993

2. Lenartowicz M.: *Format USMARC opisu katalogowego książek.* Instrukcja wypełniania rekordu w VTLS. Przy współpr. A. Paluszkiewicz [i in.]. Warszawa; [Sopot]: Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego 1993.

3. Paluszkiewicz A.: *Struktura danych w skomputeryzowanych katalogach bibliotecznych.* „Bibliotekarz” 1993 nr 12 s. 6-8. – Przedr.: *Automatyzacja bibliotek publicznych.* Praktyczne aspekty. Materiały z II ogólnopolskiej konferencji, Białystok, 26-28 X 1993 r. Warszawa 1993 s. 48-52.

4. Woźniak J.: *Język haseł przedmiotowych w formie kartoteki wzorcowej.* „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1993 nr 2 s. 3-15.

1994

5. *Kartoteka wzorcowa języka KABA.* Cz. 1, Nazwy własne. Pod red. J. Woźniak. Warszawa: Wydaw. SBP 1994. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 8.

Zawiera m.in.: Głowacka T., Woźniak J.: *System języka haseł przedmiotowych KABA*, s. 19-48. – Arnold B.: *Nazwa osobowa w języku KABA*, s. 49-71. – Steczowicz-Sajderowa Z.: *Nazwa korporatywna w języku KABA*, s. 72-93. – Jaškowiak G., Sawicka U.: *Nazwa geograficzna w języku KABA*, s. 94-119.

6. Nałęcz B.: *Format USMARC rekordu bibliograficznego wydawnictwa ciągłego.* Instrukcja wypełniania rekordu w VTLS. Przy współpr.: A. Paluszkiewicz, M. Lenartowicz. Warszawa: Międzyuczelniany Zespół Koordynacyjny ds. Wdrażania VTLS 1994.

7. Paluszkiewicz A.: *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych.* Instrukcja wypełniania rekordu w VTLS. Przy współpr. M. Lenartowicz [i in.]. Warszawa: Międzyuczelniany Zespół Koordynacyjny ds. Wdrażania VTLS 1994.

8. – : *Formaty USMARC w polskich bibliotekach wykorzystujących VTLS*. W: *Komputery w bibliotekach – Polska '94*. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. I Forum SBP '94. Chorzów, 10-12 czerwca 1994. Warszawa 1994 s. 170-175.

9. – : *Formaty USMARC wykorzystywane w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych*. „*Przegląd Biblioteczny*” 1994 z. 1/2 s. 45-54.

10. – : *Obsługa języka haseł przedmiotowych przez format USMARC i oprogramowanie VTLS*. „*Przegląd Biblioteczny*” 1994 z. 3/4 s. 213-218.

11. – : *Struktura danych w skomputeryzowanych systemach bibliotecznych; Współpraca polskich bibliotek w zakresie komputeryzacji*. W: *Komputeryzacja bibliotek*. Materiały konferencji, 24-26 maja 1993 r., Toruń. Toruń 1994 s. 137-141, 165-168.

12. – : *Wybór zintegrowanego systemu bibliotecznego i inne decyzje z tym związane*. „*Przegląd Biblioteczny*” 1994 z. 1/2 s. 33-36.

13. – , Lenartowicz M.: *Odpowiedź na recenzję [dot. poz. 2]*. „*Przegląd Biblioteczny*” 1994 z. 1/2 s. 132-135.

14. Stanis A.: *Stan prac nad kartoteką wzorcową języka haseł przedmiotowych KABA*. „*Przegląd Biblioteczny*” 1994 z. 3/4 s. 231-236.

15. Woźniak J.: *System leksykalny języka KABA*. „*Przegląd Biblioteczny*” 1994 z. 3/4 s. 225-231.

## 1995

16. Bagieńska E., Kostrzewa W., Paluszkiewicz A.: *Zasady tworzenia kartotek wzorcowych haseł opisu bibliograficznego*. Warszawa: Międzyuczelniany Zespół Koordynacyjny ds. Wdrażania VTLS 1995.

17. Głowacka T.: *Walidacja haseł do kartoteki wzorcowej języka haseł przedmiotowych*. „*Przegląd Biblioteczny*” 1995 z. 2 s. 165-170.

18. – , Jaśkowiak G.: *Lista określników swobodnych języka KABA*. Gdańsk: Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego 1995.

19. Paluszkiewicz A.: *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych*. Instrukcja wypełniania rekordu w VTLS. Przy współpr. M. Lenartowicz [i in.]. Wyd. 2 zm. Warszawa: Międzyuczelniany Zespół Koordynacyjny ds. Wdrażania VTLS 1995.

## 1996

20. Paluszkiewicz A.: *Formaty MARC. Początki i ewolucja*. W: *Komputeryzacja bibliotek naukowych w kontekście standardów oprogramowania bibliotecznego*. Materiały z konferencji ogólnopolskiej, Gdańsk, 9-10 maja 1994 r. Gdańsk 1996 s. 148-153.

21. – : *Propozycja ułatwienia retrospektywnej konwersji katalogów współpracujących bibliotek akademickich*. „*Przegląd Biblioteczny*” 1996 z. 4 s. 315-321.

22. – : *Stan prac nad kartotekami haseł wzorcowych (khw)*. W: *Zintegrowane systemy biblioteczne w aspekcie stworzenia jednolitego systemu bibliotecznego*. Białystok – Supraśl, 17-19 czerwca 1996. Materiały konferencyjne. Białystok 1996 s. 121-126.

## 1997

23. Burchard M.: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla druku muzycznego*. Warszawa: Wydaw. SBP 1997. Propozycje i Materiały, 15. Formaty, Kartoteki.

24. Głowacka T.: *Kartoteka wzorcowa języka KABA*. Stosowanie w katalogowaniu przedmiotowym. Warszawa: Wydaw. SBP 1997. Propozycje i Materiały, 17. Formaty, Kartoteki.

25. – : *Organizacja i koordynacja prac nad kartoteką haseł wzorcowych języka KABA*. „*Bibliotekarz*” 1997 nr 4 s. 6-10.

26. *Katalogowanie książek i wydawnictw ciągłych w formacie USMARC*. Poradnik. Oprac.: J. Kosek [i in.]. Pod red. M. Lenartowicz i A. Paluszkiewicz. Warszawa: Wydaw. SBP 1997. Propozycje i Materiały, 13. Formaty, Kartoteki.

27. Lenartowicz M., Paluszkiewicz A.: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. Warszawa: Wydaw. SBP 1997. Propozycje i Materiały, 12. Formaty, Kartoteki.

28. Paluszkiewicz A.: *Struktura danych bibliograficznych w zintegrowanych systemach bibliecznych*. Warszawa: Wydaw. SBP 1997. Propozycje i Materiały, 10. Formaty, Kartoteki.

## 1998

29. *Materiały na Międzynarodową Konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków, 16-19 listopada 1998. Red.: M. Burchard, M. Lenartowicz. Warszawa: Wydaw. SBP 1998. Formaty, Kartoteki, 2.

30. *Materiały z Konferencji nt.: Język haseł przedmiotowych KABA*. Stan obecny i perspektywy rozwoju. Sopot, 9-11.09.1997. Red.: M. Burchard, M. Lenartowicz. Warszawa: Wydaw. SBP 1998. Formaty, Kartoteki, 1.

Zawiera: Stanis A.: *Język haseł przedmiotowych KABA prezentowany w formie kartoteki haseł wzorcowych*, s. 16-26. – Woźniak J.: *Redakcja językowa haseł KABA*, s. 27-34. – Głowacka T.: *Kompatybilność języka KABA z językami RAMEAU-RVM-LCSH*, s. 35-42. – Kotalska B.: *Współpraca Bibliothèque Nationale de France i polskich bibliotek akademickich w zakresie prac nad jhp KABA*, s. 43-48. – Nasitowska M.: *ABES – zadania i funkcje w zakresie udostępniania języka RAMEAU*, s. 49-52. – Padziński A.: *Możliwość wykorzystania w toku katalogowania w języku KABA opisów rzeczowych z baz bibliograficznych stosujących języki RAMEAU i LCSH*, s. 53-60. – Paluszkiewicz A.: *Problemy związane z modyfikowaniem rekordów kartoteki haseł wzorcowych*, s. 61-64. – Zglińska-Adamska D.: *Nazwa osobowa w języku KABA*, s. 65-72. – Steczowicz-Sajderowa Z.: *Nazwa ciała zbiorowego w języku KABA*, s. 73-79. – Jaśkowiak G.: *Nazwa geograficzna w języku KABA*, s. 80-87.

31. Paluszkiewicz A.: *Trudne decyzje i ich efekty*. W: *Materiały na Międzynarodową Konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków, 16-19 listopada 1998. Warszawa 1998 s. 29-33.

## 1999

32. Burchard M.: *Dorobek polskich bibliotek stosujących oprogramowanie VTLS jako podstawa Narodowego Katalogu Centralnego NUKAT*. W: *Infobazy'99. Bazy danych dla nauki*. Gdańsk 1999 s. 499-504.

33. *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe*. Zasady sporządzania rekordów kartoteki haseł wzorcowych. Oprac. M. Gajowniczek-Woźniak [i in.]. Pod red. A. Paluszkiewicz i M. Lenartowicz. Warszawa: Wydaw. SBP 1999. Formaty, Kartoteki, 4.

34. Paluszkiewicz A.: *Difficult decisions and their outcome*. W: *Research libraries. Cooperation in automation*. Warszawa: Wydaw. SBP 1999 s. 32-36.

35. – : *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych*. Zastosowanie w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych. Warszawa: Wydaw. SBP 1999. Formaty, Kartoteki, 5.

36. – : *Rola Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych*. „Przegląd Biblioteczny” 1999 z. 3 s. 149-155.

37. *Research libraries. Cooperation in automation*. November 16-19, 1998, Cracow. Ed. by J. Woźniak and R. C. Miller. Warsaw: Wydaw. SBP 1999. Formaty, Kartoteki, 3.

38. Sitarska A.: *Katalogi centralne na przełomie wieków*, „Biuletyn EBIB” [online] 1999 nr 8 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/arc/e008-03.html>

39. Steczowicz-Sajderowa Z.: *Nazwy osobowe i korporatywne jako typy haseł języka KABA*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1999 T. 71 s. 65-92.

## 2000

40. Burchard M.: *Kompromis w sprawie Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT*. „Bibliotekarz” 2000 nr 10 s. 4-7.

41. – : *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT*. „Bibliotekarz” 2000 nr 2 s. 6-10.

42. – : *Stan prac i zakres problematyki Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT*. W: *Materiały konferencyjne pt. Możliwości zastosowania języka haseł przedmiotowych w systemie informacji naukowo-technicznej resortu obrony narodowej*. Warszawa, 30-31.03.2000. Warszawa 2000 s. 95-103.

43. Głowacka T.: *Język haseł przedmiotowych KABA*. Cechy charakterystyczne języka. Organizacja pracy nad leksyką. W: *Materiały*

*konferencyjne pt. Możliwości zastosowania języka haseł przedmiotowych w systemie informacji naukowo-technicznej resortu obrony narodowej.* Warszawa, 30-31.03.2000. Warszawa 2000 s. 64-94.

44. *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa.* Pr. zbior. pod red. T. Głowackiej. [Aut. T. Głowacka i in.]. Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Formaty, Kartoteki, 8.

45. Lenartowicz M., Paluszkiewicz A.: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki.* Wyd. 2. Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Formaty, Kartoteki, 7.

46. Padziński A.: *Opracowanie rzeczowe w NUKAT.* Stan prac i zarys problematyki. „*Zagadnienia Informacji Naukowej*” 2000 nr 1 s. 3-12.

47. – : *Stosowanie Polskich Norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych.* Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Formaty, Kartoteki, 6.

48. Paluszkiewicz A.: *Evolution of authority file work in Poland.* W: *Library automation in transitional societies. Lessons from Eastern Europe.* Ed. by A. Lass and R. Quandt. New York 2000 s. 224-234.

49. – : *O tym, jak wprowadzenie katalogów zautomatyzowanych przyczyniło się do rezygnacji ze stosowania przepisów katalogowania w niektórych bibliotekach.* „*Bibliotekarz*” 2000 nr 10 s. 7-8.

50. – , Padziński A.: „*Każdy sądzi według siebie*”, czyli odpowiedź na recenzję. „*Biblioteka*” 2000 nr 4 s. 138-140.

51. – , – : *O „biciu się w cudzą pierś”, czyli o polityce informacyjnej.* „*Bibliotekarz*” 2000 nr 9 s. 19-21.

## 2001

52. Burchard M.: *Union national universal catalog in Poland.* „*Slavic & East European Information Resource*” 2001 Vol. 2 nr 1 s. 5-16.

52a. Chrzan E., Padziński A.: *Format MARC 21 rekordu zasobu.* Warszawa: Wydaw. SBP 2001. Formaty, Kartoteki, 9.

53. Gontarz A.: *Wspólne rekordy.* „*Computerworld Polska*” 2002 nr 29 s. 32-34.

54. Gruchała I.: *W stronę NUKAT, czyli o ujednoczaniu zasad sporządzania rekordów bibliograficznych.* „*Bibliotekarz*” 2001 nr 7/8 s. 12-16.

55. Hollender H.: *Aktualny stan prac nad katalogiem centralnym NUKAT.* W: *Problemy funkcjonowania bibliotek uniwersyteckich na przełomie wieków.* Olsztyn - Lidzbark Warmiński, 28-29 maja 2001 roku. „*EBIB Materiały Konferencyjne*” [online] 2001 nr 3 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/bguwm/hollender.html>

56. Nałęcz B.: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla wydawnictwa ciągłego.* Warszawa: Wydaw. SBP 2001. Formaty, Kartoteki, 10.

57. Paluszkiewicz A.: *Centralna kartoteka haseł wzorcowych formalnych.* W: *Informacja, wiedza, gospodarka.* VI Krajowe Forum Infor-

macji Naukowej i Technicznej, Katowice 2001. Warszawa 2001 s. 350-355.

58. Radwański A.: *NUKAT – zbyt długo oczekiwany?* „*Biuletyn EBIB*” [online] 2001 nr 1 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2001/19/nukat.ar.html>

59. Wilczyńska G. M.: *Rekordy rozwiniętych haseł przedmiotowych w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych.* „*Bibliotekarz*” 2001 nr 9 s. 13-16.

## 2002

60. Burchard M.: *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT. Nowa organizacja katalogowania zbiorów w kraju.* W: *Materiały Konferencji Infobazy'02. Bazy danych dla nauki.* Gdańsk, 24-26.06.2002. Gdańsk 2002 s. 117-120.

61. – : *Rekordy, katalogi i internet, czyli co to jest NUKAT.* (Wywiad przeprowadzony przez przedstawiciela Internetowego Portalu Branży Wydawniczej – Wasz Wirtualny Wydawca) [online], [dostęp 11.09.2002]. Dostęp: <http:wirtualny.wydawca.pl>

62. – : *Warunki współkatalogowania w ramach bibliotek wojskowych oraz współpracy z Narodowym Uniwersalnym Katalogiem Centralnym NUKAT.* W: *Działalność resortowego systemu informacji naukowej w dobie społeczeństwa informacyjnego.* Materiały z II Forum Naukowej Informacji Wojskowej, 20-21 listopada 2001. Warszawa 2002 s. 34-40.

63. – : *3rd National Convention: Infobases'02. Databases for science.* „*Library Hi Tech News*” 2002 vol. 19 no. 8 s. 14-15.

64. Drożdż A., Stachyra M.: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu dźwiękowego.* Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Formaty, Kartoteki, 11.

65. Paluszkiewicz A.: *From the union authority file to the union catalogue of Polish libraries.* W: *10th International Seminar: Scientific and technical information in Central and Eastern Europe.* Zakopane, 9-12 May 2001. Warsaw 2002 s. 45-47.

66. – : *Kartoteka haseł wzorcowych formalnych.* W: *Działalność resortowego systemu informacji naukowej w dobie społeczeństwa informacyjnego.* Materiały z II Forum Naukowej Informacji Wojskowej, 20-21 listopada 2001. Warszawa 2002 s. 21-33.

67. Wilczyńska G. M.: *Filozofia narodowa w językach haseł przedmiotowych RAMEAU-LCSH-KABA.* „*Bibliotekarz*” 2002 nr 5 s. 17-18.

68. – : *Formy odrzucone w rozwiniętych hasłach przedmiotowych.* „*Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*” 2002 nr 1/2 s. 89-92.

## 2003

69. Burchard M.: *Katalog centralny NUKAT – system wymiany danych w procesie opracowywania zbiorów polskich bibliotek*. „*Biuletyn EBIB*” [online] 2003 nr 9 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/49/burchard.php>

70. – : *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT i jego języki informacyjno-wyszukiwawcze*. „*Poradnik Bibliotekarza*” 2003 nr 10 s. 3-7.

71. – : *Praktyczne wykorzystanie Internetu do racjonalnego katalogowania zbiorów w polskich bibliotekach naukowych*. W: *Internet w bibliotekach. 2. Łączność, współpraca, digitalizacja*. Wrocław, 23-26 września 2003 roku. „*EBIB Materiały Konferencyjne*” [online] 2003 nr 6 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/iwb2/burchard.php>

72. Głowacka T.: *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2003. Katalogowanie w języku haseł przedmiotowych KABA. Podręcznik pod red. Jadwigi Woźniak. Cz. 1; Formaty, Kartoteki, 13.

73. – : *Język KABA i języki haseł przedmiotowych nowej generacji*. „*Przegląd Biblioteczny*” 2003 z. 1/2 s. 125-137.

74. Hollender H.: *NUKAT. Stan bieżący*. „*Biuletyn EBIB*” [online] 2003 nr 5 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/45/hollender.php>

75. Junknikiel M.: *Współpraca z NUKAT z punktu widzenia biblioteki pracującej w systemie Horizon*. W: *Internet w bibliotekach. 2. Łączność, współpraca, digitalizacja*. Wrocław, 23-26 września 2003 roku. „*EBIB Materiały Konferencyjne*” [online] 2003 nr 6 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/iwb2/junknikiel.php>

76. Padziński A.: *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT*. „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*” 2003 T. 79 s. 367-377.

77. Paluszkiewicz A.: *NUKAT – polska droga do katalogu centralnego*. W: *Archiwa w postaci cyfrowej*. Materiały międzynarodowych warsztatów DELOS CEE, Warszawa, 25-26 kwietnia 2003. Pod red. E. Rosowskiej. Warszawa 2003 s. 15-24.

78. Sanetra K.: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu elektronicznego*. Warszawa: Wydaw. SBP 2003. Formaty, Kartoteki, 12.

79. Stanis A.: *Dziesięciolecie kartoteki haseł wzorcowych języka KABA*. „*Bibliotekarz*” 2003 nr 11 s. 13-16.

## 2004

80. Burchard M.: *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT i jego języki informacyjno-wyszukiwawcze*. W: *Opracowanie rze-*

czowe piśmiennictwa. Materiały z seminarium, Warszawa, 26 marca 2003 r. Warszawa 2004 s. 45-52.

81. – : *NUKAT – the union catalog of Polish research libraries*. „*International Cataloguing and Bibliographic Control*” 2004 vol. 33 no. 4 s. 75-77.

82. Koziara A.: *Model technologiczny katalogu narodowego*. „*Biuletyn EBIB*” [online] 2004 nr 5 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/56/koziara.php>

83. Krynicka M.: *Interfejs katalogu NUKAT a problemy wyszukiwania rzeczowego*. W: *Opracowanie rzeczowe piśmiennictwa. Materiały z seminarium, Warszawa, 26 marca 2003 r.* Warszawa 2004 s. 53-66.

84. Paluszkiewicz A., Padziński A.: *Aiming at the union catalog of Polish libraries. Stage 2: From the union authority file to the union catalog*. W: *Union catalogs at the crossroad* [online]. Ed. by A. Lass and R. Quandt. Hamburg 2004 s. 265-279 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://hup.rrz.uni-hamburg.de/pdf/LassQuandtUnionCatalogs.pdf>

85. Pasztaleniec-Jarzyńska J.: *Biblioteka Narodowa i narodowa centrala bibliograficzna wobec Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT*. W: *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*. Warszawa, 11-13 czerwca 2003. Warszawa 2004 s. 111-129.

86. Serafin M.: *Opracowanie rzeczowe druków zwartych w NUKAT. Współpraca bibliotek w ramach katalogu centralnego*. „*Biuletyn EBIB*” [online] 2004 nr 9 [dostęp 9.12.2004]. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/60/serafin.php>

87. Szumilas D.: *Odsyłacze do haseł przedmiotowych rozwiniętych a interakcja użytkownik – katalog*. „*Poradnik Bibliotekarza*” 2004 nr 11 s. 15.

88. Zonik M.: *Współpraca Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy – Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego z Centrum NUKAT – doświadczenia i perspektywy*. „*Bibliotekarz*” 2004 nr 1 s. 12-15.

*Magdalena Krynicka*

*Bibliografia wpłynęła do redakcji 7 grudnia 2004 r.*



## SERIA „FORMATY, KARTOTEKI”

*Formaty, Kartoteki*. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich; Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych. 1997– . Warszawa: Wydaw. SBP 1997– .

Seria wydawnicza *Formaty, Kartoteki*, wspólne przedsięwzięcie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych, a od numeru 11 – Centrum NUKAT Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, wystartowała samodzielnie w 1998 r., po ukazaniu się w obrębie serii *Propozycje i Materiały* pięciu tomów cyklu (tom 10, 12, 13, 15 i 17), poświęconego tej samej tematyce, oznaczonych już – choć na mniej poczesnym miejscu – wyjątkowo sympatycznym logo z małą, czarną foczką. Do chwili obecnej ukazało się 12 numerowanych tomów serii *Formaty, Kartoteki* (13 i następne w zapowiedziach), będziemy zatem mówić o 17 opublikowanych tomach, starając się uniknąć zamieszania przy cytowaniu powtarzających się numerów (10 i 12).

Komitet redakcyjny tworzyli: Maria Burchard (przewodnicząca), Maria Janowska, Jadwiga Kosek, Maria Lenartowicz, Janusz Nowicki, Anna Paluszkiewicz, Andrzej Padziński i Jadwiga Woźniak. Nieprzewidywalny i pozbawiony wyobraźni los wyłączył już z tego grona Annę Paluszkiewicz, nie tylko redaktora, ale najbardziej czynnego i zaangażowanego autora serii, w tym jej pierwszego tomu, zawierającego metodyczne i strategiczne podstawy całości.

W serii można wyodrębnić grupy zagadnień, którym poświęcono poszczególne tomy: i tak 3 pierwsze tomy serii *Formaty, Kartoteki* zawierają materiały konferencyjne, odpowiednio z konferencji: *Język haseł przedmiotowych KABA. Stan obecny i perspektywy rozwoju (Sopot 9-11.09.1997)*, oraz z konferencji międzynarodowej *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji (Kraków 16-19.11.1998)*, opublikowane oddzielnie w wersji polskiej i angielskiej.

Dwa tomy (17 oraz 8), a także zapowiadane już tomy 13 i dalsze, poświęcone są językowi haseł przedmiotowych KABA.

Tomy 4 i 5 omawiają format USMARC dla rekordów kartotek haseł wzorcowych, wcześniejsze tomy 12, 13 i 15 oraz 7 i 9-12 – format USMARC (i jego nową wersję zwaną MARC 21) dla rekordów opracowania formalnego (bibliograficznego i bibliotecznego) różnych typów dokumentów.

Wymienione powyżej tomy nie będą tu omawiane; są one godnym polecenia przykładem staranności merytorycznej i redakcyjnej i stanowią istotny wkład w uzyskanie sprawnej i wartościowej współpracy bibliotek. Problemy skłaniające do wymiany poglądów zawierają natomiast: pierwsza część cyklu, czyli wspomniany już tom 10 serii *Propozycje i Materiały* oraz tom 6, poświęcone sprawom metodycznym i strategicznym.

Celem – tak początkowego cyklu, jak i omawianej serii – jest publikowanie prac metodycznych powstających w Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, przeznaczonych w zasadzie dla bibliotek tzw. Grupy VTLS (innych polskich bibliotek zautomatyzowanych przy użyciu tego oprogramowania) i bibliotek współpracujących, ale służących także reklamie i propagowaniu tego sposobu automatyzacji biblioteki, jako dobrze opracowanego, skutecznego i poprawnego metodycznie. Tak więc, wbrew liczbie mnogiej w nazwie serii, faktyczna jej zawartość ogranicza się do jednego formatu – USMARC i jednego typu kartotek – kartotek haseł wzorcowych zastosowanych głównie w jednym rodzaju oprogramowania – systemie VTLS.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie była pierwszą biblioteką w Polsce, która zakupiła system kompleksowej automatyzacji biblioteki (zintegrowany) – amerykański system VTLS. Nie był to skutek poprzedzonego rzetelną analizą wyboru, nie dlatego, że ktokolwiek czegokolwiek tu zaniedbał, ale dlatego po prostu, że żaden realnie odmienny system podobnej klasy nie był wówczas na polskim rynku obecny. VTLS znalazł się we właściwym miejscu o właściwej porze, co było w tym samym stopniu dziełem przypadku, jak i świadectwem profesjonalizmu jego sprzedawców. Wybór BUW był w tym sensie wprawdzie przypadkowy, ale nieuchronny. Biblioteka z podziwu godną powagą i odpowiedzialnością zajęła się rozpoznaniem i przystosowaniem zakupionego narzędzia do swoich potrzeb, co zaowocowało w znacznym – zbyt znacznym – stopniu akceptacją procesów odwrotnych: przykrwania i dopasowywania oczekiwań Biblioteki do kontrowersyjnych rozwiązań i sztywnych wymagań systemu.

Zjawisko to najwyraźniej można obserwować na przykładzie wyboru formatu oraz struktury danych zautomatyzowanego katalogu bibliotecznego, czyli na tych głównie elementach, które dobrane i opracowane dla wymagań VTLS i – na skutek brawurowej kampanii upowszechniającej – przyjęte jako obowiązujące w bibliotekarstwie polskim w zasadzie bez szerszej i poważniejszej dyskusji metodycznej, są także główną materią omawianej serii.

Bibliotekarze i użytkownicy bibliotek, znający system VTLS, ale także inne systemy o podobnym poziomie technicznym, doskonale zdają sobie sprawę ze stopnia trudności, z jakimi w pionierskich warunkach borykali się pracownicy BUW, zwłaszcza ci odpowiedzialni za kupno i wdrożenie systemu. I nie ma ani jednej osoby, która nie pochyliłaby głowy przed tym zespołem, zwłaszcza dlatego, że był to trud pokonywany w wielkim stylu, bez typowych w innych polskich bibliotekach (i nie tylko bibliotekach) swarów i narzekania, bez chaosu, hysterii i agresji, bez bezsilności organizacyjnej i ogólnej niemożności. Zdarzało się, że przedstawiciele innych kupowanych w naszym kraju systemów wzdychali: ach, dlaczego nam nie trafił się w Polsce choć jeden taki klient!

Jednakże warto byłoby przypomnieć – choć to pewnie zbyt późno na dyskusję skuteczną, dającą szansę na jakieś zmiany – że istniały (i wciąż jeszcze istnieją) wariantowe rozwiązania i odmienne wybory, nie mniej skuteczne sys-

temy i formaty, inne – może bliższe intencjom twórców – interpretacje międzynarodowych przepisów i zaleceń bibliograficznych. Seria *Formaty, Kartoteki* pewnie mogłaby bez szkody dla pryncypiów, a może i ze znaczną dla nich korzyścią, teraz lub w przyszłości być forum takiej prezentacji.

Byłoby rzeczą bezcenną pokazać także to wszystko (lub chociażby istotniejsze elementy), co nie zostało wybrane i umożliwić czytelnikom pełne zrozumienie celowości i słuszności preferowanych rozwiązań metodycznych, technicznych i organizacyjnych. W tak krótkiej formie piśmienniczej jak recenzja trudno jest w sposób wyczerpujący wskazać, co – zdaniem recenzenta – zdrowo byłoby przypomnieć i dokładniej obejrzeć. Ograniczę się zatem do struktury formatu USMARC, sposobu realizacji idei kartotek wzorcowych haseł opisu bibliograficznego oraz związków obu tych kluczowych dla omawianej serii rozwiązań z międzynarodowymi zaleceniami bibliograficznymi.

Format USMARC, powstały w latach 70. w Stanach Zjednoczonych – jako format wymiany danych bibliograficznych pomiędzy bardzo zróżnicowanymi technicznie i metodycznie zautomatyzowanymi bibliotekami tego kraju – jako struktura oznaczania elementów opisu bibliograficznego dokumentu dostosowany jest specyficznie do anglo-amerykańskich przepisów katalogowania (Anglo-American Cataloging Rules – AACR). Przepisy te powstały wcześniej (znacznie) niż międzynarodowe zalecenia ISBD, będące podstawą polskich norm, o których literalne przestrzeganie bardzo słusznie nawołują autorzy wszystkich niemal tomów serii, a którym poświęcono w całości jej tom 6. Problem polega na tym, że format USMARC praktycznie nie jest do nich dostosowany.

Przy jego budowie przyjęto doktrynalnie, że każdej strefie opisu bibliograficznego odpowiada jedno tylko pole danych. Uniemożliwia to prawidłowe i skuteczne dla przetwarzania oznaczenie elementów opisu, szczególnie strefy pierwszej (zwłaszcza opisu dokumentów współwydanych) oraz szóstej, gdzie tą samą etykietą trzeba oznaczyć zarówno nazwę serii wydawniczej, jak i tytuł wydawnictwa wielotomowego czy wydawnictwa ciągłego. Doktryna ta przestaje już jednak obowiązywać przy strefie ósmej i międzynarodowy znormalizowany numer poszczególnych typów dokumentów oznacza się osobną etykietą, co zdaje się wskazywać, że – być może – rozwiązanie takie byłoby jednak możliwe także dla stref poprzednich.

Format lekceważy zupełnie system znaków specjalnych ISBD, zmuszając opracowujących do ręcznego ich wpisywania przed lub po etykiecie pola (podpola), bądź w jego zawartości, co zresztą ma sens tylko wówczas, jeżeli biblioteka dysponuje oprogramowaniem pozwalającym wyświetlić lub wydrukować opis bibliograficzny dokumentu w tradycyjnej postaci, znanej z kart katalogowych i drukowanych bibliografii. W rekordzie USMARC nie ma także możliwości oznaczenia opisu dokumentu wielotomowego w całości (lub kilku jego tomów) żadną z metod zalecanych przez ISBD.

Jedynym poważnym i budzącym zrozumienie argumentem przemawiającym za wyborem tego formatu bez żadnych prób dostosowania czy „oswojenia”, jest fakt, że stanowi on sztywny element oprogramowania VTLIS. Autorzy serii natomiast przedstawiają rekord USMARC jako jedyną prawidłową i gwarantującą poprawność bibliograficzną strukturę i system oznaczania danych dla wszystkich systemów (katalogów) zautomatyzowanych. W tomie 6, zatytułowanym *Stosowanie Polskich Norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*, autor, unikając zresztą przykładów zbyt drastycznych, przyznaje, że „w formacie USMARC rekordu bibliograficznego nie wszystkie elementy opisu mogą być zapisywane w odrębnych podpolach” (s. 64). Jednakże

nie widzi w tym żadnego problemu: „W takich przypadkach do szczegółowej identyfikacji służą znaki umowne (...)”, choć jest przecież jasne, że znaki te pełnią funkcje identyfikacyjne jedynie dla oka ludzkiego, nie zaś dla systemu.

W formacie USMARC opis bibliograficzny w ogóle nie może być wykorzystywany przez system: znaczna większość elementów przetwarzania i wyszukiwania (punktów dostępu) oznaczana jest poza opisem i stanowi w stosunku do niego powtórzenia. W serii upowszechniane jest przekonanie, że jedynie takie rozwiązanie zapewnia kontrolę jakości haseł i tytułów stanowiących obraz wyszukiwawczy dokumentu. Podobnie jest z traktowaniem samych zasad opisu: wszelka fakultatywność rozwiązań, taka jak stopnie szczegółowości opisu, różne metody opisywania dokumentów wielotomowych, dowolność w doborze elementów opisu, dopuszczenie kilku źródeł elementu itp. są traktowane jako mankament dokumentów normalizacyjnych w stosunku do wymagań automatyzacji: „Wszystkie opisy powinny być sporządzone w tym samym stopniu szczegółowości z precyzyjnie określonym doбором elementów (...). Należy także przyjąć ujednoczone metody postępowania w określonych przypadkach, jednolite sposoby opracowania dokumentów wieloczęściowych itd.” (s. 76). Autor wydaje się sugerować, że jedynym standardem godnym w pełni tego miana jest format USMARC, a jeżeli przepisy bibliograficzne nie są w pełni z nim zgodne, to tym gorzej dla tych przepisów.

Olbrzymia większość elementów wyszukiwania i przetwarzania (punktów dostępu) w formacie USMARC pochodzi spoza opisu; w formacie istnieją wprowadzone pola (bardzo liczne), w których można powtórzyć wyszukiwawcze elementy opisu bibliograficznego oraz wpisać ich sformalizowane (ujednoczone) formy, ale zalecany w serii sposób postępowania jest inny: hasłowe (wyszukiwawcze) formy nazw i tytułów należy najpierw wpisać do kartotek haseł wzorcowych, tworząc dla każdej z nich właściwy rekord hasła wzorcowego, a następnie sprowadzić je do właściwych pól rekordu bibliograficznego (lub jedynie logicznie połączyć z tymi polami). Tak więc kartoteki haseł wzorcowych są sposobem, w jaki systemy wykorzystujące format USMARC radzą sobie z problemami wyszukiwania, elementem specyficznej struktury danych systemów operujących wyłącznie formatem USMARC, także systemu VTLS. W serii natomiast propaguje się pogląd, że jest to jedyna znana struktura gwarantująca poprawność bibliograficzną.

W pierwszym tomie cyklu (t. 10 serii *Propozycje i Materiały*), zatytułowanym *Struktura danych bibliograficznych w zintegrowanych systemach bibliotecznych*, na s. 13 czytamy: „istotnym mankamentem systemów [bez khw] jest niska efektywność wyszukiwania. Wpływają na to dwa czynniki: brak narzędzia kontroli poprawności haseł oraz wyeliminowanie odsyłaczy stosowanych w katalogach kartkowych”. W czasie, kiedy pisano cytowany tekst, od kilku już lat funkcjonowały także w naszym kraju systemy, które mimo odmiennej od VTLS struktury danych bibliograficznych obsługiwały odsyłacze i zapewniały techniczne możliwości kontroli poprawności haseł (merytorycznie kontrola ta zawsze należy do bibliotekarza), także ich poprawianie w grupach rekordów, a ich „efektywność wyszukiwania” – sprawdzana praktycznie i na konkretnych przykładach – nie wskazywała, mówiąc ogólnie, na bezwzględnie wyższą osiągnięć VTLS.

Do czysto technicznego rozwiązania, jakim w systemach podobnych do VTLS były kartoteki haseł wzorcowych, dopracowano ideologię, metodykę i politykę, włączając w to, często w sposób ryzykowny, elementy międzynarodowych zaleceń bibliograficznych i okruchy idei uniwersalnej rejestracji bibliograficz-

nej. Powstał w ten sposób fundamentalistyczny wręcz projekt unifikacji metod i narzędzi oraz scentralizowania kontroli bibliograficznej, który ma służyć uzyskaniu wysokiej jakości (bezbłędności) i pełnej wymienialności danych bibliograficznych w kraju i na świecie.

Nie ma i nie może być sporu o to, że poprawność bibliograficzna tak w odniesieniu do opisu bibliograficznego i jego haseł, jak i opracowania treściowego dokumentów, jest elementarną troską i powinnością bibliotekarza. Jednakże bezsporna jest także konieczność szybkiej i sprawnej obsługi czytelników (użytkowników) biblioteki. To oni są sensem i celem istnienia bibliotek i oni powinni być głównym beneficjentem automatyzacji. Tymczasem z lektury prac opublikowanych w serii wyłania się obraz bibliotek i bibliotekarzy troszczących się głównie o perfekcyjność, metodyczną i techniczną doskonałość (wedle wybranego modelu) tworzonych zbiorów informacji. Troska o ich przydatność dla sprawnej obsługi czytelników jest jakby odkładana w czasie, a często traktowana ze zniecierpliwieniem. Autor tomu 6 serii na s. 80 pisze w tonie przygany: „Negatywnym zjawiskiem często towarzyszącym komputeryzacji bibliotek w Polsce jest rezygnacja ze stosowania kartotek haseł wzorcowych. Decyzję taką często tłumaczy się (...) koniecznością przyspieszenia katalogowania”.

Tymczasem wydaje się, że znacząca eliminacja liczby błędów katalogowania może nastąpić jedynie w drodze podwyższania kwalifikacji bibliotekarzy. Rozwiązania organizacyjne, np. centralna walidacja haseł, czy techniczne, np. nieakceptowanie przez system rekordów bez powiązań z khw, spowodują jedynie zmianę miejsca powstawania błędów z jednej strony, a z drugiej – całkowite rozminięcie się sprawności usługowej bibliotek z oczekiwaniami i potrzebami użytkowników. Ta ostatnia kwestia – czas, w jakim zakupiony dokument po opracowaniu znajdzie się w katalogu i magazynie biblioteki i będzie mógł być udostępniony – przegrywa z dążnością do perfekcji metodycznej. Efekty, choć często wstydliwie ukrywane, są już oczywiste: ciągle rośnie grupa bibliotek tworzących (czasem nawet ręcznie) osobne zbiory dla udostępniania, ponieważ sprawna obsługa użytkowników jest podstawowym celem ich istnienia. W ten sposób wielkie oszczędności, jakie powinno przynosić współkatalogowanie pod kontrolą CKHW, bywają wydawane zanim powstały, a na palcach policzyć można biblioteki, które w pełni korzystają z integracji systemów bibliotecznych, w tym zwłaszcza z udostępniania na podstawie tego samego katalogu.

Z tym wszystkim, co powiedziano powyżej, omawiana seria jest unikatowym w dziejach polskiego bibliotekarstwa przykładem kolektywnego wypracowania spójnej koncepcji metodycznej, starannego jej opracowania piśmieniczego i konsekwentnego upowszechniania, w wyjątkowo starannej szacie graficznej. Koncepcja ta, jak wiele innych zresztą, nie jest idealna; głównymi jej mankamentami wydaje się zbytnie uzależnienie od wzorów amerykańskich i utopijny fundamentalizm rozwiązań organizacyjnych. I, jak wielu innym zresztą, nie zaszkodziłoby jej rozszerzenie horyzontów: dyskusowanie innych koncepcji i rozwiązań, uczciwa prezentacja odmiennych narzędzi i alternatywnych pomysłów organizacyjnych.

Gratulując Wydawcom i Autorom niewątpliwych osiągnięć, ośmielam się wyrazić nadzieję, że seria będzie trwać na rynku wydawniczym, a jej rozwój w niedalekiej przyszłości usprawiedliwi w pełni liczbę mnogą jej nazwy.

WYKAZ PRAC OPUBLIKOWANYCH W SERII *FORMATY, KARTOTEKI*Seria *Propozycje i Materiały*

10. A. Paluszkiewicz: *Struktura danych bibliograficznych w zintegrowanych systemach bibliotecznych*. 1997
12. M. Lenartowicz, A. Paluszkiewicz: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. 1997
13. *Katalogowanie książek i wydawnictw ciągłych w formacie USMARC*. Poradnik. Oprac. J. Kosek [i in.]. Pod red. M. Lenartowicz i A. Paluszkiewicz. 1997
15. M. Burchard: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla druku muzycznego*. 1997
17. T. Głowacka: *Kartoteka wzorcowa języka KABA*. Stosowanie w katalogowaniu przedmiotowym. 1997

Seria *Formaty, Kartoteki*

1. *Materiały z Konferencji nt.: Język haseł przedmiotowych KABA*. Stan obecny i perspektywy rozwoju, Sopot, 9-11.09.1997. Red.: M. Burchard, M. Lenartowicz. 1998
2. *Materiały na Międzynarodową Konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*, Kraków, 16-19 listopada 1998. Red.: M. Burchard, M. Lenartowicz. 1998
3. *Research libraries. Co-operation in automation*. November 16-19, 1998, Cracow. 1999
4. *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe*. Zasady sporządzania rekordów kartoteki haseł wzorcowych. Oprac. M. Gajowniczek-Woźniak [i in.]. Pod red. A. Paluszkiewicz i M. Lenartowicz. 1999
5. A. Paluszkiewicz: *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych*. Zastosowanie w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych. 1999
6. A. Padziński: *Stosowanie Polskich Norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*. 2000
7. M. Lenartowicz, A. Paluszkiewicz: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. Wyd. 2. 2000
8. *Język haseł przedmiotowych KABA*. Zasady tworzenia słownictwa. Pr. zbior. pod red. T. Głowackiej. 2000
9. E. Chrzan, A. Padziński: *Format MARC 21 rekordu zasobu*. 2001
10. B. Nałęcz: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla wydawnictwa ciągłego*. 2001
11. A. Drożdż, M. Stachyra: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu dźwiękowego*. 2002
12. K. Sanetra: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu elektronicznego*. 2003

Zofia Moszczyńska-Pętkowska

Praca wpłynęła do redakcji 7 maja 2004 r.

## PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

Jak zazwyczaj, przegląd zaczynam od publikacji poświęconych ludziom książki. W 2003 r. sygnalizowałam opracowanie o Stefanie Dembym pióra Danuty Rymczy-Zalewskiej (*Prz. Bibl.* 2003 z.1/2). Obecnie ukazały się listy S. Dembego, będące uzupełnieniem poprzedniego wydawnictwa, opracowane również przez D. Rymczy-Zalewską [1].

Stale żywa jest pamięć o przedwcześnie zmarłym muzykologu i bibliotekarzu Karolu Musiole. Kalendarium jego życia opracowała Iwona Bias [2].

Hasło 5. Ogólnokrajowej Narady Bibliografów (Warszawa, czerwiec 2003) brzmiało: „Bibliografia – służba informacyjna i powinność historyczna”. Do tego hasła nawiązywały referaty, komunikaty i końcowa uchwała. W *Pracach Instytutu Bibliograficznego BN* ukazały się drukiem materiały z narady [3].

Spisy bibliograficzne druków podziemnych stale są weryfikowane i uzupełniane. Krzysztof Jaśko opracował *Bibliografię podziemnych druków zwartych opublikowanych w Krakowie* [4]. Są to wydawnictwa z okresu od 13.12.1981 r. do 1990 r. Bibliografia obejmuje 806 pozycji.

Książką polską, jej aktualną sytuacją – produkcją i rozprowadzaniem – zajmuje się stale Łukasz Gołębiewski, który przygotował dwutomową obszerną publikację *Rynek książki w Polsce* [5].

Syntezę zjawisk związanych z książką w Polsce w okresie Oświecenia przedstawiła Krystyna Bednarska-Ruszajowa [6], zwracając szczególną uwagę na jej funkcję społeczną.

Ukazały się materiały z konferencji zorganizowanej przez Bibliotekę Narodową w październiku 2003 r., której tematem było *Dziecko i książka* [7]. Część pierwsza konferencji poświęcona była sprawom literacko-wydawniczym, a część druga czytelnictwu dzieci i młodzieży oraz działalności bibliotek publicznych przeznaczonych dla dzieci.

Do rzadkości w polskiej literaturze bibliologicznej zaliczyć można książkę Andrzeja Drózdza: *Książki i rewolucja* [8]. Jest to analiza księgozbioru ks. Antonio Mariniego, neapolitańskiego jakobina, pokazana na tle klimatu myślowego i politycznego Neapolu końca XVIII w. Jak we wstępie pisze Autor: „(...) zgodność tematyki i charakteru ideowego książek z temperamentem i poglądami społecznymi, które ks. Marini odważnie manifestował, dowodzi niezbicie, że nauka o książce jest częścią nauki o człowieku” (s. 10).

W publikacji pt. *100 zakazanych książek* [9] trzech amerykańskich autorów wylicza dzieła literatury światowej, które podlegały cenzurze z powodów politycznych, religijnych, obyczajowych i społecznych. W zakończeniu pióra Andrzeja Paczkowskiego, zatytułowanym: *Posłowie, a właściwie nieco uwag o cenzurze w ogóle oraz garść wiadomości rozmaitych o dziejach tej instytucji w Polsce* – znajdujemy opinię o tym dziele: „Obawiam się, że nawet uważnemu czytelnikowi (...) trudno będzie na podstawie tego dzieła, choćby z grubszą, zorientować się, czym była (i jest) cenzura, jakie instytucje się nią zajmowały, jakimi dysponowały narzędziami egzekwowania podjętych postanowień oraz jak to wszystko zmieniało się z biegiem czasu. (...) w wykładzie trojga autorów jest » wielkie materii pomieszanie«” (s. 532). Wynika ono, jak dalej pisze Paczkowski: „ (...) z niezwykle pojemnego pojmowania terminu » cenzura«, którym obejmują każdą próbę ograniczenia swobody przekazywania poglądów czy odczuć, bez względu na kontekst historyczny, społeczny czy polityczny oraz na formę tego ograniczenia” (s. 533).

Kazimierz Ossowski w książce: *Prasa Księstwa Warszawskiego* [10] przedstawił całościową monografię czasopiśmiennictwa Księstwa Warszawskiego, dotychczasowe opracowania dotyczyły bowiem poszczególnych czasopism wychodzących na tym terenie. Oprócz gazet uwzględniane są czasopisma literacko-historyczne, fachowe, urzędowe i propagandowe. W aneksie został zamieszczony wykaz gazet i czasopism Księstwa Warszawskiego.

*Wybrane zagadnienia z dziejów prasy warszawskiej* [11] to tytuł 13. tomu *Sesji Varsavianistycznych*, który zawiera następujące prace: Zbigniew Anculewicz: „*Kurier Warszawski*” jako naczelny organ prasowy miasta stołecznego Warszawy w latach 1821-1939; Stanisław Cieplowski: *Zawodowe i artystyczne zagadnienia warszawskich czasopism poligrafów 1897-1939*; Andrzej Sołtan: „*Rocznik Warszawski*” – piękny jubileusz.

Księgarnia Krzyżanowskiego zajmuje przodujące miejsce wśród firm wydawniczych Krakowa. Jej dzieje w l. 1870-1950 opracował Adam Ruta [12].

Problematyką kultury organizacyjnej biblioteki zajęła się Elżbieta Barbara Zybert [13]. Jak pisze we wstępie Autorka: „Kultura organizacyjna kieruje siłami napędowymi i hamującymi, które oddziałują na bibliotekę i przyczynia się do tworzenia jej tożsamości i klimatu sprzyjającego pracy. Służy również wypracowywaniu zewnętrznego wizerunku biblioteki, decydującego o jej dobrym lub złym odbiorze przez otoczenie. Znajomość kultury organizacyjnej danej biblioteki może być podstawą do oceny jej funkcjonowania (...)” (s. 10). Praca składa się z sześciu rozdziałów, obszernej bibliografii oraz indeksów, które prezentują kwestionariusze ankiet. A oto tytuły rozdziałów: 1. *Sprawność działania bibliotek a kultura organizacyjna*; 2. *Poziomy kultury organizacyjnej w bibliotekach*; 3. *Kultura organizacyjna biblioteki i jej pracownicy*; 4. *Przywódca (kadra zarządzająca) i kultura organizacyjna w bibliotekach*; 5. *Organizacja przestrzeni bibliotecznej jako element kultury organizacyjnej*; 6. *Wpływ kultury organizacyjnej na tożsamość i wizerunek biblioteki*.

Staraniem Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej ukazały się ostatnio dwie publikacje. Pierwsza to materiały z seminarium pt. *Opracowanie rzeczowe piśmiennictwa* [14], druga dotyczy regulacji prawnych bibliotek szkolnych [15]. Obie publikacje wyszły w serii *Warsztaty Dydaktyczne*.

Podręcznik dla bibliotekarzy i dokumentalistów na temat tworzenia i udostępniania baz danych w sieci WWW-ISIS opracowali Wiesław Gliński i Henryk Rybiński [16]. Praca składa się z pięciu części: 1. *Wybrane aspekty modelowania E-R*; 2. *System CDS/ISIS – wybrane aspekty*; 3. *WWW-ISIS – ogólny przegląd systemu*; 4. *Wyszukiwanie w WWW-ISIS*; 5. *Wprowadzanie danych w WWW-ISIS*.

*Społeczeństwo informacyjne i jego technologie* [17] to tytuł zbioru prac zawierającego artykuły opracowane przez pracowników Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW. Na wstępie Barbara Sosińska-Kalata zastanawia się *Czym jest dziś nauka o informacji*.

W ramach serii wydawniczej SBP *Propozycje i Materiały* ukazał się poradnik pt. *Biblioteki publiczne w erze cyfrowej* [18]. Tego typu poradnik, odnoszący się do bibliotek publicznych, to novum na naszym rynku wydawniczym. Nazywany jest „poradnikiem Pulmana” od angielskiego skrótu Public Library Mobilising Advanced Networks. Pierwsza edycja tego poradnika w języku angielskim ukazała się w 2002 r. na stronie internetowej a następnie została przetłumaczona na języki narodowe. Jak we wstępie wydania polskiego pisze redaktor Joanna Burska, poradniki te „Powinny być raczej traktowane jako



kopalnia pomysłów, inspiracja do podejmowania nowych działań (...) do śledzenia trendów w rozwoju europejskiego bibliotekarstwa publicznego (...)"

#### WYKAZ OMÓWIONYCH PUBLIKACJI

1. Demby Stefan: *Listy*. Oprac. Danuta Rymsza-Zalewska. Warszawa: Wydaw. SBP 2004, 226 s., il. ISBN 83-89316-22-6
2. *Karol Musioł 1929-1982*. Kalendarium in memoriam. Katowice: Bibl. Śląska 2004, 38 s. ISBN 83-87849-50-2
3. *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*. Warszawa, 11-13 czerwca 2003. Referaty i dyskusja. Oprac. dyskusji Danuta Bilikiewicz-Blanc i Anna Karłowicz. Warszawa: Bibl. Nar. 2004, 309 s., il. Prace Instytutu Bibliograficznego, nr 42. ISBN 83-7009-586-0
4. Jaśko Krzysztof: *Bibliografia podziemnych druków zwartych opublikowanych w Krakowie od wprowadzenia stanu wojennego 13 XII 1981 do roku 1990*. Kraków: Wydaw. Uniw. Jag. 2004, 209 s. ISBN 83-233-1729-1
5. Gołębiowski Łukasz: *Rynek książki w Polsce 2003*. Współpr. Renek Mendruń. T. 1, Wydawnictwa. T. 2, Dystrybucja. Warszawa: Bibl. Analiz 2003, 443 s. + 258 s. Raporty, t. 20-21. ISBN 83-89143-09-7, 83-89143-10-0
6. Bednarska-Ruszajowa Krystyna: *Uczyć – bawić – wychowywać*. Książka i jej funkcja społeczna w Polsce w okresie Oświecenia. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2004, 253 s. ISBN 83-7308-351-0
7. *Dziecko i książka*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji, Biblioteka Narodowa, 27-28 października 2003 roku. Red. nauk. Grażyna Lewandowicz-Nosal. Warszawa: Bibl. Nar. 2004, 163 s. ISBN 83-7009-411-2
8. Drózd Andrzej: *Książki i rewolucja*. Ks. Antonio Marini – neapolitański jakobin i jego biblioteka. Kraków: Wydaw. Nauk. Akad. Pedagog. 2004, 157 s. Prace Monograficzne. Akademia Pedagogiczna w Krakowie, nr 385. ISBN-7271-273-5
9. Karolides Nicholas J., Bald Margaret, Sova Dawn B.: *100 zakazanych książek*. Historia cenzury dzieł literatury światowej. Z ang. przeł. Jarosław Mikos. Warszawa: Świat Książki 2004, 560 s. ISBN 83-7391-151-0
10. Ossowski Kazimierz: *Prasa Księstwa Warszawskiego*. Warszawa: Bibl. Nar. 2004, 435 s. Z *Dziejów Kultury Czytelniczej w Polsce*, 16. ISBN 83-7009-432-5
11. *Wybrane zagadnienia z dziejów prasy warszawskiej*. 2. Warszawa: Bibl. Publ. m. st. Warszawy 2004, 46 s. Sesje Varsavianistyczne, z. 13. ISBN 83-87407-61-5
12. Ruta Adam: *Księgarnia „S.A. Krzyżanowski” w Krakowie*. Zarys dziejów 1870-1950. Kraków: Oficyna Wydaw. Edukacja 2003, 86 s. ISBN 83-917539-1-3
13. Zybert Elżbieta Barbara: *Kultura organizacyjna w bibliotekach*. Nowe i stare idee w zarządzaniu biblioteką. Warszawa: Wydaw. SBP 2004, 237 s., il. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 69. ISBN 83-89316-21-8
14. *Opracowanie rzeczowe piśmiennictwa*. Materiały z seminarium, Warszawa, 26 marca 2003 r. Red. Jadwiga Chruścińska, E. Kubicz. Warszawa: Wydaw. CEBID 2004, 73 s. Warsztaty Dydaktyczne, 5. ISBN 83-88581-14-7

15. Pałycińska Urszula: *Regulacje prawne bibliotek szkolnych*. Warszawa: Wydaw. CEBID 2004, 74 s. Warsztaty Dydaktyczne, 6. ISBN 83-88581-16-3

16. Gliński Wiesław, Rybiński Henryk: *Tworzenie i udostępnianie baz danych w sieci WWW*. Podręcznik dla bibliotekarzy i dokumentalistów. Warszawa: Wydaw. SBP 2004, 233 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 68. ISBN 83-89316-20-X

17. *Społeczeństwo informacyjne i jego technologie*. Pr. zbior. pod red. Barbary Sosińskiej-Kalaty oraz Katarzyny Materskiej i Wiesława Glińskiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2004, 233 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 70. ISBN 83-893316-23-4

18. *Biblioteki publiczne w erze cyfrowej*. Pulman. Poradnik. Red. Joanna Burska. Warszawa: Wydaw. SBP 2004, 282 s. Propozycje i Materiały, 62. ISBN 83-89316-26-9

*Hanna Zasadowa*

*Praca wpłynęła do redakcji 18 listopada 2004 r.*

## KRONIKA KRAJOWA

### NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY

W sierpniu 2004 r. minister kultury Waldemar Dąbrowski przedstawił założenia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury oraz narodowych programów kultury na l. 2004-2013. Uwzględniają one zasady i okresy planowania w ramach Unii Europejskiej. Po konsultacjach środowiskowych i międzyresortowych (w instytucjach kultury i środowiskach twórczych) zostaną przekazane do akceptacji Radzie Ministrów. Dla bibliotekarzy ważny jest program „Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki”. Programy są dostępne na stronach internetowych Ministerstwa Kultury ([www.mk.gov.pl](http://www.mk.gov.pl)).

### KSIĄŻKA PONAD PODZIAŁAMI

Z okazji 60. rocznicy powstania UMCS w Lublinie tamtejszy Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej zorganizował w dn. 16-18.11.2004 r. międzynarodową konferencję naukową pod hasłem „Książka ponad podziałami”. Poza przedstawicielami polskich ośrodków akademickich kształcących bibliotekoznawców oraz krajowych bibliotek w konferencji wzięli udział goście z Białorusi, Rosji oraz Ukrainy. Obrady toczyły się w następujących sekcjach: Książka jako przekaz kultury; Instytucje książki; Integracyjne i aksjologiczne funkcje książki; Pedagogiczna rola książki; Terapeutyczna rola książki; Książka a multimedia. Wygłoszono ponad 70 referatów, konferencji towarzyszyły wystawy okolicznościowe, warsztaty czytelnicze i terapeutyczne, promocje książek. Przewidziana jest publikacja materiałów konferencyjnych.

### 40-LECIE SEKCJI BIBLIOTEK MUZYCZNYCH SBP

W dniach 20-22.10.2004 r. w BN odbyła się Nadzwyczajna Ogólnopolska Konferencja Bibliotekarzy Muzycznych, zorganizowana z okazji 40-lecia Sekcji Bibliotek Muzycznych SBP i Polskiej Grupy Narodowej IAML. W trakcie trzech dni obrad przypomniano dzieje Sekcji i jej współtwórców, zaprezentowano dorobek wydawniczy, współpracę z różnymi typami bibliotek w kraju, podsumowano działalność na forum międzynarodowym. Poruszono także tematy digitalizacji w bibliotekach muzycznych oraz opracowania zbiorów muzycznych. Członkowie Sekcji podkreślili, iż dużym uznaniem dla Polski jest

powierzenie nam organizacji w 2005 r. kolejnej międzynarodowej konferencji IAML. O przygotowaniach do niej mówiła obecna przewodnicząca Sekcji Jolanta Byczkowska-Sztaba. Podczas konferencji uhonorowano współtwórczynię Sekcji Bibliotek Muzycznych SBP Marię Prokopowicz specjalną laudacją wygłoszoną przez Andrzeja Spóza oraz wystąpieniami jej współpracowników i kolegów z kraju i z zagranicy.

#### ROLA KSIĄŻKI W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

W dniu 3.06.2004 r. w BN odbyło się seminarium zorganizowane przez Fundację INFO XXI p.n. „Książka narzędziem komunikacji społecznej i budowania społeczeństwa informacyjnego”. Przedstawiono następujące referaty: „Czytanie, pisanie, krytyczne myślenie” (Jadwiga Kołodziejska); „Kreowanie kultury czytelniczej i informacyjnej ludzi młodych w epoce społeczeństwa informacyjnego” (Marcin Drzewiecki); „Estetyka książki w dobie przekazu multimedialnego” (Marianna Banacka); „Elementy komunikacji w bibliotekach” (Małgorzata Pietrzak); „Promocja i marketing na współczesnym rynku książki” (Marek Tobera). Wygłoszono także dwa komunikaty: „Współczesne prawo autorskie” (Jan Gosiewski); „Biblioteki narodowe świata” (Bogdan Klurowski).

#### DWA LATA PRACY KATALOGU NUKAT

W dniach 6-7.12.2004 r. w BUW odbyła się konferencja „NUKAT – rozwój i metodyka tworzenia katalogu centralnego”. Organizatorami były: Centrum NUKAT oraz BUW. Pierwsza część spotkania poświęcona była m.in. podsumowaniu dotychczasowej pracy i doświadczeniom płynącym ze stosowania NUKAT-u (Maria Burchard – Centrum NUKAT), katalogowaniu z zastosowaniem modelu FRBR (Agnieszka Kasprzyk – Centrum NUKAT, Krystyna Sanetra – BJ, Andrzej Padziński – Bibl. Gł. AR, Lublin). Mówiono także o możliwościach współpracy z NUKAT-em konkretnych bibliotek, rozwoju kartoteki haseł wzorcowych (zawiera już ponad 1 mln rekordów), uproszczeń jhp, katalogowania dżs dla potrzeb katalogu centralnego, wykorzystania NUKAT-u jako źródła danych do centralnych katalogów zbiorów specjalnych.

#### MULTIMEDIALNE I SIECIOWE SYSTEMY INFORMACYJNE

W dniach 16-17.09.2004 r. w Szklarskiej Porębie odbyła się IV Krajowa Konferencja p.n. „Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne”. Zakres tematyczny konferencji obejmował m.in. zagadnienia modelowania, projektowania, zarządzania i zastosowania systemów informacyjnych; biblioteki cyfrowe; przetwarzanie danych multimedialnych itp. W programie konferencji znalazły się wystąpienia: „Cyfrowe biblioteki publikacji multimedialnych dla osób niepełnosprawnych wzrokowo” (Piotr Brzoza, Przemysław Skurowski); „Bezpieczeństwo systemów informacyjnych” (Marek Woda); „Konserwacja zbiorów i jej wpływ na zakres informacji naukowej” (Włodzimierz Daszewski); „Badanie użytkowników w czasie wdrażania nowego internetowego systemu informacyjnego” (Tomasz Karwicki, Bogdan Trawiński); „Aplikacje własne wspomagające działalność Bibl. Gł. AE w Krakowie” (Joanna Ożóg, Aureliusz Potempa) itd.

## NOWOŚCI SYSTEMU CDS/ISIS

Użytkownicy systemu CDS/ISIS spotkali się w dn. 15.11.2004 r. na dorocznej konferencji, podczas której przedstawiono i przekazano uczestnikom spotkania specjalne polskie wydanie płyty CD-ROM *Opracowane przez UNESCO programy do przetwarzania informacji*. W trakcie konferencji omówiono nowe możliwości systemu WinISIS, a także sposób automatycznego generowania sygnatur książek w bibliograficznej bazie danych utrzymywanej przy użyciu systemu WinISIS.

## KONIEC WERSJI DRUKOWANEJ BZCZ

Od dnia 1.01.2005 r. Biblioteka Narodowa rezygnuje z wydawania wersji drukowanej *Bibliografii Zawartości Czasopism*. Będzie ona ukazywała się nadal w formie elektronicznej w Internecie ([www.bn.org.pl](http://www.bn.org.pl)), a także na CD-ROM oraz na dyskietkach przesyłanych na zamówienie bibliotek.

## OPRACOWANIE RZECZOWE ZBIORÓW

W dniach 6-7.10.2004 r. w BN odbyła się – zorganizowana przez SBP – ogólnopolska konferencja „Opracowanie rzeczowe zbiorów w bibliotekach amerykańskich i angielskich: bibliotekarstwo amerykańskie i angielskie źródłem wiedzy i inspiracją dla bibliotekarstwa polskiego”. W trakcie konferencji mówiono głównie o inspiracjach amerykańskich: klasyfikacji (w tym hasłach przedmiotowych Biblioteki Kongresu jako pomocy w stosowaniu jhp BN oraz zastosowaniu klasyfikacji Bibl. Kongr. w BUW), opracowaniu rzeczowym, programach Biblioteki Kongresu w zakresie tworzenia kartotek autorytatywnych, porównywano także LCSH i jhp BN, a Grażyna Jaśkowiak z Bibl. UGd. próbowała odpowiedzieć na pytanie „Bibliotekarstwo amerykańskie i polskie – czy mogą się zaprzyjaźnić?”.

## AUTOMATYZACJA BIBLIOTEK PUBLICZNYCH

W dniach 24-26.11.2004 r. w BN odbyła się VI Ogólnopolska Konferencja „Automatyzacja bibliotek publicznych”. Organizatorami były: Bibl. Publ. m.st. Warszawy – Bibl. Gł. Woj. Mazowieckiego, ZG SBP oraz jego Komisja Automatyzacji, a także BN. Spotkanie przeznaczone było dla kadry kierowniczej wojewódzkich i powiatowych bibliotek publicznych, specjalistów ds. automatyzacji. Program konferencji zakładał analizę dotychczasowego stanu automatyzacji i ocenę dalszych możliwości komputeryzacji bp w obecnych warunkach, uczestnicy mieli także okazję do wymiany własnych doświadczeń w tym zakresie. W trakcie obrad przedstawiono m.in. raport nt. stanu komputeryzacji bp (Katarzyna Winogrodzka); role bibliotek wojewódzkich i powiatowych w procesach automatyzacji bp (Maria Wasik, Maria Bochan); aspekty prawne komputeryzacji bibliotek (Barbara Szczepańska); aktualny stan normalizacji dotyczącej informacji i dokumentacji (Alina Grochowska). Mówiono również o oprogramowaniach dla bibliotek, standardach komputeryzacji, najpopularniejszych bazach katalogowych, współpracy małych bibliotek i BN z NUKAT-em. Konferencji towarzyszyły pokazy ofert programowych, komunikaty nt. programów i projektów: MINERWA, COINE, CALIMERA, stanu obecnego i kierunków

rozwoju Polskiej Biblioteki Internetowej. Ogłoszono także wyniki konkursu na najlepsze strony internetowe bibliotek.

#### NOWY WIZERUNEK BIBLIOTEKI PEDAGOGICZNEJ

W dniach 21-22.10.2004 r. w Warszawie obradowała ogólnopolska konferencja p.n. „Nowy wizerunek biblioteki pedagogicznej: komputeryzacja – komunikacja – współpraca”. Organizatorami były: warszawski Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów oraz Biblioteka Pedagogiczna w Toruniu. Referaty zgrupowano w dwóch blokach tematycznych: Biblioteka pedagogiczna: rzeczywistość i wizja przyszłości oraz Różne aspekty komputeryzacji bibliotek pedagogicznych. W programie znalazły się m.in. wystąpienia dotyczące współpracy bibliotek pedagogicznych, ich komputeryzacji, komunikacji wewnętrznej, integracji sieci bibliotecznej, zintegrowanych systemów bibliotecznych, serwisu informacyjnego „Biblioteka Pedagogiczna”, który działa już dwa lata. Wystąpieniom towarzyszyły prezentacje książek i sponsorów konferencji (ALEPH, MOL, IMAGE, MAX ELEKTRONIK, SOFTWARE).

#### PODNOSZENIE JAKOŚCI PRACY W BIBLIOTEKACH PEDAGOGICZNYCH

W dniach 18-19.11.2004 r. w Centralnym Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Warszawie odbyła się ogólnopolska konferencja „Europejska i krajowa sieć współpracy bibliotek pedagogicznych w zapewnianiu jakości”. Organizatorami były SBP i Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Komisji Edukacji Narodowej w Warszawie. W trakcie sesji plenarnej wygłoszono następujące referaty: „Standardy funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce” (Lidia Derfert-Wolf, Bydgoszcz); „Nadzór pedagogiczny we wspieraniu jakościowego rozwoju bibliotek” (Ewa Kędracka, Warszawa); „Badania potrzeb bibliotek pedagogicznych w zakresie doskonalenia” (Agnieszka Fijałkowska, Warszawa). Poza tym odbywały się sesje warsztatowe, podczas których opracowywano propozycje krajowych standardów jakości pracy i wskaźników funkcjonowania bibliotek pedagogicznych, metod i narzędzi mierzenia jakości w bibliotekach.

#### BIBLIOTEKI EUROREGIONU KARPACKIEGO

Krośnieńska Biblioteka Publiczna i IKiCz BN zorganizowały w dn. 26.10.2004 r. w BN międzynarodową konferencję „Biblioteki w Euroregionie Karpackim”. Wystąpili przedstawiciele Polski, Słowacji, Ukrainy i Węgier. W trakcie obrad scharakteryzowano m.in. działalność i dokonania Euroregionu Karpackiego w l. 1993-1999 oraz współpracę przygraniczną bibliotek na tych terenach (Teresa Leśniak, Wanda Belcik); przedstawiono doświadczenia Fundacji Karpackiej we wspieraniu instytucji kultury na obszarach przygranicznych (Zofia Kordela-Borczyk); goście zagraniczni mówili o własnych doświadczeniach wynikających z możliwości eurokarpackiej działalności (László Nagy, Kamil Beńko, Igor Meniok), zaś Janusz Maciej Łokaj poinformował o przykładach współpracy bibliotek w Euroregionie Nysa. Konferencji towarzyszyła wystawa publikacji poświęconych Euroregionowi Karpackiemu przygotowana przez Krośnieńską Bibl. Publ.

## EUROPEJSKA WSPÓŁPRACA KULTURALNA

W dniach 17-18.12.2004 r. w BN odbyło się I Sympozjum w ramach Stałej Europejskiej Konferencji Współpracy Kulturalnej, pod hasłem „Granice Europy – czy istnieje wspólna europejska przestrzeń kulturowa?”. Patronat honorowy nad imprezą objął minister kultury Waldemar Dąbrowski, współudział w organizacji miały Ambasady Szwecji i Austrii. Wprowadzeniem w tematykę sympozjum były dwa wystąpienia: „Polska kultura w Europie – przesłanki i strategiczne cele” (Agnieszka Odorowicz); „Stała Europejska Konferencja Współpracy Kulturalnej” (Ryszard Żóltaniecki) oraz wykład inauguracyjny bpa Tadeusza Pieronka „Europa Nostra”. Obrady toczyły się w trzech sesjach poświęconych zagadnieniom: „Granice Europy”; „Wspólnego dziedzictwa – wspólnym wartościami”; „Czy sztuka współczesna może jednoczyć Europę?”. Dla środowiska bibliotekarskiego szczególnie interesujące były rozważania o wspólnym dziedzictwie europejskim, na które składają się także księgozbiory historyczne – dorobek pokoleń Polaków oraz pozostałych mieszkańców i obywateli wielokulturowej Rzeczypospolitej.

## DROGA DO OKÓLNIKA

W 2004 r. mija 160. rocznica powstania i 60. rocznica częściowego spalenia Biblioteki Ordynacji Krasińskich oraz zgromadzonych w jej gmachu przy ul. Okólnik 9 zbiorów specjalnych BUW i BN, które wraz z Biblioteką Krasińskich tworzyły w czasie okupacji niemieckiej Oddział III Biblioteki Państwowej (Staatsbibliothek Warschau). Z tej okazji BN i PTB zorganizowały w dn. 19.10.2004 r. sesję pod hasłem „Droga do Okólnika”, gdzie nazwa ulicy wskazuje nie tylko na lokalizację Biblioteki Krasińskich, ale przede wszystkim symbolizuje zagładę najcenniejszych zbiorów bibliotek warszawskich. Sesja składała się z dwóch części: I. „Sto lat Biblioteki Ordynacji Krasińskich”; II. „60. rocznica spalenia Okólnika”. Podczas sesji wygłoszono następujące referaty w cz. I: „Wiek XIX – stulecie bibliotek” (Anna Zbikowska-Migoń); „Pod znakiem światła. Idea – dzieje – znaczenie Biblioteki Ordynacji Krasińskich” (Halina Tchórzewska-Kabata); „Zbiory artystyczne i muzealne Ordynacji Krasińskich” (Konrad Ajewski); „Edward Krasiński – strażnik dziedzictwa narodowego” (Edward Krasiński); w cz. II: „Zbiory na Okólniku. Wrzesień 1939 – sierpień 1944” (Andrzej Mężyński); „Straty Okólnika w czasie i po powstaniu warszawskim na tle innych bibliotek warszawskich” (Hanna Łaskarzewska); „Zbiory Biblioteki Ordynacji Krasińskich w Bibliotece Narodowej” (Anna Kałudзка). Sesji towarzyszyła okolicznościowa wystawa zbiorów Krasińskich ocalałych w czasie wojny.

## WARTOŚĆ I ZNACZENIE DRUKÓW ULOTNYCH

W dniach 8-10.10.2004 r. w Wojnowicach k. Wrocławia odbyła się międzynarodowa konferencja „Druki ulotne i okolicznościowe: wartości i funkcje”, zorganizowana przez Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW. Zaprezentowano ponad 30 referatów ukazujących druki ulotne w różnych aspektach: historycznych, kulturowych, ich znaczenia dla kultury regionalnej bądź jednego miasta, ich funkcjonowania w różnych środowiskach i w różnych czasach, dorobek wydawniczy niektórych organizacji bądź stowarzyszeń w tym zakresie. Analizowano treści, język, formę, poetykę, rolę opiniotwórczą dru-

ków ulotnych. Wstępem do tych wszystkich rozważań był referat Krzysztofa Migonia „Bibliologia o drukach ulotnych i okolicznościowych – terminologia i typologia”.

#### CZY WARSZAWA JEST LUB MOŻE BYĆ STOLICĄ KSIĄŻKI?

W dniu 26.11.2004 r. w BN odbyła się konferencja p.n. „Warszawa stolica książki?”, zorganizowana przez Oddział Warszawski PTB i Bibl. Publ. m.st. Warszawy – Bibl. Gł. Woj. Mazowieckiego. Referenci scharakteryzowali badania biblioteczne w środowisku warszawskim (Anna Radziejowska-Hilchen), ruch wydawniczy (Jakub Frołow) i antykwaryczny (Michał Hilchen) w stolicy, bibliotekarstwo (Zofia Umerska) i księgarstwo (Tomasz Brzozowski) stołeczne. Ożywiona dyskusja nie dała jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy aktywność środowisk warszawskich w dziedzinach związanych z książką wynika ze stołeczności miasta (usytuowanie wielu centralnych instytucji, wydawnictw itp.), czy też silny oraz prężny intelektualnie ruch naukowy i organizacyjny, wielość inicjatyw oraz twórczych pomysłów sprawiają, że to właśnie Warszawa urasta do miana polskiej stolicy książki.

#### KSIĄŻKA WARSZAWSKA

W cykl imprez poświęconych książce warszawskiej wpisało się kolejne spotkanie - panel dyskusyjny „Książka warszawska – stan, potrzeby i oczekiwania”, zorganizowany w dn. 26.11.2004 r. przez Biuro Kultury Urzędu m.st. Warszawy, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy i Porozumienie Wydawców Książki Historycznej. Uczestnicy panelu wypowiadali się o możliwościach miasta w roli mecenasa varsavianów, wydawaniu książek o Warszawie, potrzebach społeczności lokalnych w tym zakresie, jak również o oczekiwaniach czytelników Działu Varsavianów Bibl. Publ. m.st. Warszawy. Panel był imprezą towarzyszącą XIII. Targom Książki Historycznej, które odbyły się w dn. 25-28.11.2004 r. w Domu Wojska Polskiego w Warszawie.

#### KSIĄŻKA I PRASA W POWSTANIU WARSZAWSKIM

W dniu 5.10.2004 r. w Bibl. Publ. m.st. Warszawy odbyła się XIV. Sesja Varsavianistyczna, która w roku obchodów 60. rocznicy powstania warszawskiego, poświęcona była „Książce i prasie w Powstaniu Warszawskim”. Sesji przewodniczył M. Hilchen, a referaty wygłosili: Maria Straszewska – „Powstańczy *Biuletyn Informacyjny*”; Władysław Bartoszewski – „Rola prasy i wydawnictw w powstaniu warszawskim”; Andrzej Krzysztof Kunert – „Prasa źródłem niedocenionym”. Sesji towarzyszyła wystawa planszowa dotycząca prasy okupacyjnej, w tym także powstańczej.

#### KONSERWACJA ZACHOWAWCZA OBIEKTÓW PAPIEROWYCH

W dniach 25-28.05.2004 r. w Zakładzie Konserwacji Papieru i Skóry UMK i w Bibliotece Gł. UMK odbyły się warsztaty i wykłady poświęcone konserwacji prewencyjnej obiektów na papierze. Prowadziła je Claude Laroque, konserwator i wykładowca Wydziału Konserwacji Dóbr Kultury na Sorbonie. Warsztaty odbyły się w ramach programu Socrates-Erasmus i umowy międzyuczel-



nianej. W spotkaniu toruńskim uczestniczyli pracownicy bibliotek, konserwatorzy i studenci specjalizacji konserwacji papieru.

### KONGRES HISTORYKÓW PAPIERNICTWA

W dniach 3-10.09.2004 r. w Dusznikach Zdroju i w Krakowie obradował – po raz pierwszy w Polsce – 27. Kongres Międzynarodowego Stowarzyszenia Historyków Papiernictwa. Organizacja istnieje 44 lata i skupia historyków papiernictwa, bibliotekarzy, archiwistów, konserwatorów papieru, reprezentantów młynów papierniczych i artystów sztuki papieru. Polska należy do Stowarzyszenia od 10 lat. Tegoroczny Kongres obradował pod hasłem „Papier jako nośnik historycznej pamięci”.

### JUBILEUSZE BIBLIOTEK

W dniu 17.06.2004 r. w Kielcach świętowano jubileusz 95-lecia bibliotekarstwa publicznego w Regionie Świętokrzyskim. Imprezę zorganizowały WBP i Muzeum Narodowe w Kielcach, a patronat nad jubileuszem objęli: marszałek województwa świętokrzyskiego i starosta powiatu kieleckiego.

W dniu 4.06.2004 r. odbyło się spotkanie jubileuszowe z okazji 85. rocznicy powstania Centralnej Biblioteki Wojskowej. Uroczystości patronowali ministrowie obrony narodowej i kultury. W programie znalazły się okolicznościowe wystąpienia dyr. BN Michała Jagiełły „Miejsce i rola CBW w bibliotekarstwie krajowym” oraz dyr. CBW płk Andrzeja Wesołowskiego „Portret Centralnej Biblioteki Wojskowej w 85-leciu”. Przygotowano także wystawy: *Cimelia in Militaribus*, *Nasi Darczyńcy*, *Dorobek wydawniczy CBW*.

W 2004 r. mija 10 lat od powołania do życia Książnicy Cieszyńskiej. Biblioteka uczciła to wydarzenie okolicznościową wystawą p.n. „Książnica Cieszyńska. Pierwsze dziesięciolecie”, a także promocją *Katalogu średniowiecznych rękopisów Książnicy Cieszyńskiej* (Wrocław 2003) autorstwa Mariana Zwiercana. Z tej okazji przygotowano prezentację najstarszych manuskryptów ze zbiorów Biblioteki.

We wrześniu, jak co roku, Książnica uczestniczyła w cyklu imprez „Skarby z cieszyńskiej trówy”: przygotowano prezentacje i warsztaty edukacyjne dla szkół nt. „Jak powstaje papier”, wykłady i wystawy ze zbiorów Książnicy dotyczące niezbędnego warsztatu genealoga i heraldyka oraz źródeł niezbędnych do badań nad szlachtą księstwa cieszyńskiego.

### REWOLUCJA GUTENBERGA

W dniu 2.12.2004 r. ZG PTB zorganizował w BN konwersatorium poświęcone polskiej, luksusowej edycji książki amerykańskiej badaczki Elizabeth L. Eisenstein *Rewolucja Gutenberga* (Warszawa 2004 – *The printing revolution in early modern Europe*, Cambridge 1996), wydanej w tłumaczeniu i z posłowiem Henryka Hollendra. Spotkanie, które prowadził prezes PTB Janusz Kostecki, rozpoczęło się od wypowiedzi tłumacza, przedstawiającej różne wątki pracy z tekstem E. Eisenstein i specyfikację ujęcia przez autorkę problemów wiążących się z pojawieniem i rozwojem drukarstwa w Europie i na świecie. W dyskusji głos zabierali m.in.: Paulina Buchwald-Pelcowa, Anna Radziejowska, Krzysztof Migoń, Janusz Kostecki, Stanisław Kondek oraz redaktorka książki Aleksandra Milewska.

## ZBIORY ZAMOYSKICH W BIBLIOTECE NARODOWEJ

W dniu 12.07.2004 r. BN podpisała umowę z Marcinem Zamoyskim, synem ostatniego XVI ordynata Jana Zamoyskiego (1912-2002), na mocy której przejęła w depozyt archiwum ordynata. Zbiory zawierają 116 teczek dokumentów osobistych, notatek, materiałów z działalności publicznej Jana oraz jego rodziców – Marii z Sapiehów i Maurycego Zamoyskich, a także 10 starych druków i dwa rękopisy z klasztoru bernardynów w Łucku. Co ważne, Marcin Zamoyski potwierdził w imieniu rodziny wolę ojca pozostawienia w zbiorach BN ocalałych z II wojny światowej zbiorów Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej.

## UNIKATOWE EDYCJE BIBLIOTEKI NARODOWEJ

W sierpniu 2004 r. BN przygotowała na zlecenie Kancelarii Prezydenta RP dwie teki: reprodukcji grafik z XVII i XVIII w. z widokami Szwajcarii oraz poświęconej postaci Wilhelma Tella. Część rycin pochodzi z kolekcji wilanowskiej, która jest częścią Biblioteki Wilanowskiej, przechowywanej w BN. Teki były darem dla władz Szwajcarii podczas wizyty prezydenta RP w tym kraju we wrześniu br.

## WYSTAWY

W dniu 30.08.2004 r. w BN otwarto dużą wystawę p.n. „Pro memoria. Warszawskie biblioteki naukowe w latach okupacji 1939-1945”. Autorką scenariusza i komisarzem wystawy była Hanna Łaskarzewska (BN), a patronat honorowy nad ekspozycją objął prezydent Warszawy Lech Kaczyński. Wystawa wpisała się w cykl tegorocznych uroczystości poświęconych powstaniu warszawskiemu i przypomnieniu o zniszczeniach stolicy, które nastąpiło po jego upadku. Ekspozycja trwała do 27 listopada, odwiedzili ją licznie bibliotekarze (głównie warszawskich bibliotek), studenci, słuchacze szkół bibliotekarskich, a także potomkowie i rodziny bibliotekarzy z czasów okupacji, których pamięci wystawa była zadedykowana. Towarzyszył jej folder; przewiduje się także wydanie materiałów wystawowych na CD i w postaci albumu.

W dniu 8.11.2004 r. w BUW otwarto wystawę „Budzenie sumień. Zniszczenia książek w BUW”. Pokazano kilkadziesiąt książek i czasopism zdewastowanych celowo lub bezmyślnie przez czytelników. Niektóre egzemplarze udało się, dzięki wysiłkom konserwatorów, uratować i przywrócić do użytkowania. Z problemem niszczenia książek na dużą skalę przez wypożyczających boryka się wiele bibliotek szkół wyższych.

*Kronika wpłynęła do redakcji 8 grudnia 2004 r.*

## KRONIKA ZAGRANICZNA

## ROLA BIBLIOTEK W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

W grudniu 2003 r. podczas Światowego Szczytu nt. Społeczeństwa Informacyjnego (World Summit on the Information Society – WSIS) UNESCO ogłosiło Plan działania (Action plan), który umożliwi realizację tej idei. Na Deklarację Zasad (Declaration of Principles WSIS) przyjętą w czasie Szczytu odpowiedziała następnie IFLA, stwierdzając w imieniu sektora bibliotek i informacji, że:

1) biblioteki i służby informacyjne działają na rzecz społeczeństwa informacyjnego, udostępniają informacje, wiedzę, idee i dzieła sztuki bez żadnych restrykcji i barier.

2) biblioteki – szczególnie narodowe, publiczne, szkolne – przyczyniają się do realizacji głównych zasad tworzenia społeczeństwa informacyjnego, odpowiadają bowiem na aspiracje społeczeństw i ich nadzieje:

– są ważnym elementem infrastruktury dostępu do informacji i wiedzy, nie stosując żadnych barier i restrykcji;

– wyrównują różnice spowodowane niepełnosprawnością, zarówno w skali międzynarodowej, jak i wewnątrz społeczeństw;

– ułatwiają porozumienie między ludźmi i narodami;

– uzupełniają działalność mediów, współpracę międzynarodową i regionalną.

3) IFLA i jej członkowie rozwijają dostęp do wiedzy i informacji, oferują informację w różnych formach i językach, rozwijają czytelnictwo, popierają oświatę i rozwój ekonomiczny, chronią i rozwijają kulturę.

*Information Development* 2004 vol. 20 no. 3 s. 154-156

## WSPÓŁPRACA ARCHIWÓW, BIBLIOTEK I MUZEÓW

W wielu krajach istnieje już możliwość jednoczesnego korzystania z baz danych zasobów archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych. Są to najczęściej inicjatywy regionalne, czasem narodowe, a nawet niekiedy międzynarodowe. Inicjatywy takie podejmowane są stosunkowo często w krajach skandynawskich. Od stycznia 2003 r. w Norwegii istnieje porozumienie władz tych trzech typów instytucji (ABM utvikling), w Szwecji Nationell Arkivdatabas (NAD) umożliwia przeszukiwanie baz, w Finlandii Privatarkivregistret jest bazą zawierającą informację o zasobach archiwów państwowych i niektórych prywatnych. Kilka projektów realizowanych jest w Danii, m.in. baza danych – DANPH dostępna przez Internet zawiera 120 000 rekordów archiwaliów. W 2003 r. powstał projekt sieci danych na temat historii lokalnej, którego celem jest popieranie inicjatyw tworzenia baz lokalnych zasobów archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych. Jedną z nich jest projekt bazy historii kultury Północnej Jutlandii (Nordjyllands Kulturhistoriske Søgebase – NOKS).

Podobne inicjatywy podejmowane są w wielu krajach w Europie i Ameryce, a sekcja Genealogii i Historii Lokalnej IFLA podczas konferencji w Berlinie w 2003 r. zorganizowała otwartą sesję na temat współpracy archiwów, bibliotek i muzeów.

*New Library World* 2004 vol. 105 nr. 1202/1203 s. 290-296

## LIDA 2004

5. Konferencja p.n. „Biblioteki w epoce cyfrowej” („Libraries in the Digital Age”) odbyła się w dn. 25-29.05.2004 r. w Dubrowniku i na wyspie Mljet (Chorwacja). Tematyka referatów, warsztatów i dyskusji koncentrowała się wokół dwóch głównych zagadnień: potrzeby informacyjne człowieka oraz profesjonalizm w wieku bibliotek cyfrowych. Wśród 156 osób z całego świata uczestniczących w konferencji byli pracownicy naukowcy i studenci, m.in. ze Słowenii, Chorwacji, Litwy i Czech.

Tematyka referatów i dyskusji była bardzo zróżnicowana, dotyczyła m.in. zachowania się uczestników w środowisku informacji cyfrowej biblioteki akademickiej, szoku związanego z dostępem do technologii w bibliotece cyfrowej. Podczas warsztatów rozważano m.in. problemy związane z publikowaniem przez młodych naukowców artykułów w czasopismach zawodowych, zagadnienie bibliotek jako miejsca kształcenia się w wieku informacji cyfrowej. Drugą część konferencji wypełniły referaty poświęcone kwestiom umiejętności korzystania z informacji w bibliotekach cyfrowych, podstawowych kompetencji kierowników tych bibliotek itp.

Na ostatnią część konferencji jej uczestnicy przenieśli się na wyspę Mljet, gdzie odbywały się warsztaty na temat zarządzania zbiorami publikacji cyfrowych oraz zagadnień bardziej szczegółowych, np.: historycy jako użytkownicy archiwów internetowych. Zorganizowano także sesje planszowe.

Następna konferencja LIDA odbędzie się również w Dubrowniku w dn. 30.05-3.06.2005 r.

*Library Hi Tech News* 2004 no. 7 s. 4.

## ŻYDOWSKIE KSIĄŻKI JAKO PRZEDMIOT RABUNKU

„Jüdischer Buchbesitz als Raubgut” – pod taką nazwą odbyło się w listopadzie 2002 r. w Bibliotece Dolnej Saksonii w Hannoverze sympozjum zorganizowane przez Fundację Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego (Stiftung Preussischer Kulturbesitz). Drugie sympozjum na ten sam temat odbędzie się również w Hannoverze w dn. 10-11.05.2005 r. Jego celem będzie międzynarodowa wymiana dotychczasowych doświadczeń oraz koordynacja dalszych poszukiwań zrabowanych dóbr kultury. W seminarium wezmą udział specjaliści z Europy oraz goście z Izraela i Stanów Zjednoczonych.

Organizator sympozjum Ulrich Kandolf (Niedersächsische Landesbibliothek, Waterloostrasse 8. – 30169 Hannover) zwrócił się do bibliotekarzy, naukowców i wszystkich osób zainteresowanych tematem o nadsyłanie na adres Biblioteki sprawozdań z poszukiwań, rezultatów badań nad organizacją rabunków w czasie narodowego socjalizmu, informacji o odnalezionych zbiorach itp.

*Buch und Bibliothek* 2004 Bd. 56 H. 9 s. 526

## BOBCATSSS 2004

Nazwa corocznych sympozjów na temat bibliotekoznawstwa i informacji jest akronimem złożonym z pierwszych liter nazw miast, których uniwersytety zapoczątkowały sympozjum. Były to: Budapeszt, Oslo, Barcelona, Copenha-

gen, Amsterdam, Tampere, Stuttgart, Szombately i Sheffield. W 2004 r. organizatorami symposium w Rydze byli studenci uniwersytetów w Borås (Szwecja) i w Rydze.

Głównym tematem 12. symposium były biblioteka i informacja w społeczeństwie wielokulturowym. Problemy wielokulturowości jako przedmiot referatów wywołały ożywioną dyskusję na temat roli bibliotek w przełamywaniu barier międzykulturowych, podczas której dało się zauważyć pewną różnicę między poglądami specjalistów z Europy Zachodniej i Wschodniej. Bibliotekarze zachodni byli bardziej teoretykami i preferowali odnowienie dawnej roli bibliotek i bibliotekoznawstwa w nowoczesnym społeczeństwie, a specjalistów ze Wschodu cechowała postawa bardziej praktyczna i pragnienie uczestnictwa w tworzeniu współczesnego społeczeństwa europejskiego.

Następne symposium BOBCATSSS odbędzie się w 2005 r. w Budapeszcie. Jego tematem będzie bibliotekarstwo w wieku informacji.

*New Library World* 2004 vol. 105 nr. 1202/1203 s. 297-298

#### KONTYNUACJA PRAC NAD ORGANIZACJĄ BIBLIOTEKI EUROPEJSKIEJ

Po zakończeniu prac nad projektem „The European Library (TEL)” \* i możliwości połączenia z wynikami Gabriel-Service utworzenie TEL stało się realne. Będzie ona składać się z trzech części: przewodnik informacyjny przejmie dane z Gabriel-Service, w ekspozycjach sieciowych biblioteki uczestniczące w CENL (Conference of European National Libraries) będą mogły eksponować własne dane, a w części zintegrowanych poszukiwań znajdują się wyniki projektu TEL.

Uczestnictwo w TEL mają zapewnione 43 biblioteki narodowe reprezentowane w CENL, pozostałe będą musiały czekać na możliwość subskrypcji co najmniej trzy lata. Implementacją programu i zarządzanie Biblioteką Europejską przejęło od kwietnia 2004 r. biuro umieszczone w Bibliotece Królewskiej w Hadze, które będzie finansowane przez wszystkich uczestników TEL. Inauguracja Biblioteki Europejskiej nastąpi prawdopodobnie na początku 2005 r.

*Dialog mit Bibliotheken* 2004 Bd. 16 H. s. 33-35

#### PORTALE BIBLIOTECZNE PRZEDMIOTEM MIĘDZYNARODOWEGO SEMINARIUM

Nieformalne stowarzyszenie osób związanych z problematyką automatyzacji w bibliotekach i ośrodkach informacji działające w ok. 27 państwach Europy pod nazwą European Library Automation Group (ELAG) istnieje już 25 lat. W dniach 9-11.06.2004 r. kolejne spotkanie ELAG odbyło się w Trondheim (Norwegia), a jego przewodnim tematem było „Współdziałanie: nowe wyzwania i rozwiązania” („Interoperability: new challenges and solutions”).

Zagadnieniem, które zdominowało obrady były jednak problemy dotyczące portali bibliotecznych, głównie ich projektowania i zakładania. Również warsztaty na temat portali zorganizowane w drugiej części seminarium cieszyły się największym zainteresowaniem. Podczas sesji plenarnych wygłoszono

\* Poprzednia informacja o TEL zob. „Prz. Bibl.” 2003 z. 4 s. 488.

m. in. referaty na temat projektu portali tematycznych w W. Brytanii, rodzajów portali w Finlandii i dostosowywaniu ich do kategorii użytkowników oraz o potrzebie ich normalizacji (przedstawiciel Szwecji). Odbyło się także spotkanie i dyskusja z programistami i producentami portali, uważanymi obecnie za ważny element współpracy międzybibliotecznej.

W części spotkania poświęconej innym tematom dominowały wystąpienia dotyczące systemu bibliotecznego Norwegii, przede wszystkim BIBSYS, z którego korzysta Biblioteka Narodowa, biblioteki uniwersytetów i innych szkół.

Następna konferencja ELAG odbędzie się w dn. 1-3.06.2005 r. w Genewie. Jej tematem będzie „Otwarty dostęp” („Open Access”), a poruszone zostaną takie problemy, jak: kontrowersja między interesami wydawców komercyjnych a potrzebami użytkowników, dostęp do publikacji elektronicznych i szarej literatury. Adres dodatkowych informacji o ELAG: [www.elag.org](http://www.elag.org)

*Library Hi Tech News* 2004 no. 8 s. 9

#### SŁUŻBY INFORMACYJNE O ZASIĘGU ŚWIATOWYM

W dniu 10.08.2004 r. dwa amerykańskie systemy informacyjne Online Computer Library Center (OCLC) oraz Metropolitan Cooperative Library System (MCLS) z Południowej Kalifornii podpisały porozumienie o połączeniu swoich wirtualnych serwisów informacyjnych. Celem nawiązanej współpracy jest rozszerzenie i wzbogacenie ich usług. Wirtualnym serwisem informacyjnym OCLC i Biblioteki Kongresu oraz jego zasobem źródłowym jest QuestionPoint, w którym uczestniczy światowa sieć bibliotek współpracujących oraz ich programy i narzędzia. Z QuestionPoint korzysta ponad 1000 bibliotek w 20 krajach.

MCLS oferuje przez całą dobę usługi informacyjne, których udziela personel biblioteczny serwisu 24/7 Reference za pośrednictwem Internetu. Z 24/7 Reference korzysta ok. 500 bibliotek.

Opinie i propozycje dotyczące działania współpracujących serwisów gromadzi komitet doradczy złożony z przedstawicieli ich użytkowników. Jego zalecenia będą decydowały o dalszym funkcjonowaniu usług.

Wspólny adres: [www.resourceshelf.coml/2004/oclc\\_mcls.html](http://www.resourceshelf.coml/2004/oclc_mcls.html)

*Buch und Bibliothek* 2004 Bd. 56 H. 10/11 s. 640

*Kronika wpłynęła do redakcji 16 listopada 2004 r.*

## AUTORZY

- Mariola AUGUSTYNIAK, mgr – Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi  
Maria BURCHARD, mgr – Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Ewa DOBRZYŃSKA-LANKOSZ, mgr – Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie. Biblioteka Główna
- Błażej FERET, mgr inż. – Politechnika Łódzka. Biblioteka Główna  
Maria GAJOWNICZEK, mgr – Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Elżbieta GÓRSKA, mgr – Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy  
Agnieszka KASPRZYK, mgr – Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Jadwiga KOSEK, mgr – Kraków  
Magdalena KRYNICKA, mgr – Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Anna KUCEWICZ, mgr – Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Maria LENARTOWICZ, mgr – Warszawa  
Miroslawa LONT, mgr – Politechnika Łódzka. Biblioteka Główna
- Zofia MOSZCZYŃSKA-  
-PĘTKOWSKA, mgr – Biblioteka Sejmowa  
Barbara NAŁĘCZ, mgr – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Maria NASIŁOWSKA, mgr – Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Andrzej PADZIŃSKI, mgr – Akademia Rolnicza w Lublinie. Biblioteka Główna
- Paweł RYGIEL, mgr – Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Dorota TKACZYK, mgr – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Biblioteka Główna
- Małgorzata WAGA, mgr – Uniwersytet Śląski. Biblioteka Główna
- Tomasz WOLNIEWICZ, dr – Uniwersytet M. Kopernika w Toruniu. Uczelniane Centrum Informacyjne
- Małgorzata ZARUDZKA – Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Hanna ZASADOWA, mgr – Warszawa
- Kronikę krajową oprac.  
Hanna ŁASKARZEWSKA, mgr – Biblioteka Narodowa
- Kronikę zagraniczną oprac.  
Miroslawa KOCIĘCKA, mgr – Warszawa
- Tł. na jęz. ang  
Krzysztof NOWIŃSKI, dr – Uniwersytet Warszawski

## WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

Redakcja *Przeglądu Bibliotecznego* uprzejmie prosi autorów o przestrzeganie następujących zasad przy nadsyłaniu materiałów do publikacji:

- artykuł nie powinien przekraczać 36 000 znaków; recenzja, sprawozdanie itp. – 14 000 znaków wraz z przypisami i ewentualnymi tablicami;
- materiały ilustracyjne (np. tablice, wykresy) powinny być umieszczone na osobnych ponumerowanych stronach z zaznaczeniem ich miejsca w tekście;
- przypisy należy umieszczać na końcu tekstu lub na osobnych stronach. Opis w przypisie winien składać się z imienia i nazwiska autora, tytułu publikacji, miejsca wydania, nazwy wydawnictwa i roku wydania oraz stron, na których znajduje się cytowany fragment. W opisie całości książki należy podawać ISBN. W przypadku powoływania się na artykuł opis powinien zawierać imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, nazwę czasopisma, rok, tom, numer i strony (od-do) lub stronę cytowanego fragmentu;
- do każdego artykułu powinno być dołączone streszczenie autorskie o objętości do ok. 900 znaków;
- autorzy proszeni są o podawanie (oprócz imienia i nazwiska) również tytułu naukowego, nazwy i adresu instytucji, w której pracują, prywatnego adresu oraz numeru telefonu, a także danych koniecznych do wypełnienia deklaracji podatkowej: data i miejsce urodzenia, imiona rodziców, numer ewidencyjny PESEL, adres rejonowego urzędu skarbowego oraz formy płatności;
- materiały należy dostarczać na dyskietce + 1 egz. wydruku.

*Przegląd Biblioteczny* drukuje materiały oryginalne, tylko takie, których autor nie zamierza publikować w innych czasopismach. Redakcja zamawia materiały na podstawie wcześniejszego zgłoszenia tematu lub konspektu. Materiałów niezamówionych redakcja nie zwraca.

Redakcja zastrzega sobie prawo skracania tekstów oraz wprowadzania zmian w uzgodnieniu z autorem.





## Seria: <<FO-KA>>

Ten cykl wydawniczy powstał w wyniku owocnej współpracy z Centrum **NUKAT** Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

Zaczął żyć **samodzielnie** od 1998 roku.

Do nabycia są:

- ❖ **Język haseł przedmiotowych KABA. Stan obecny i perspektywy rozwoju**, t. 1 (Sopot 9-11.09.1997). Cena 15 zł
- ❖ **Hasła osobowe korporatywne i tytułowe**, t. 4 Cena 20 zł
- ❖ **Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych**, t. 5 (A. Paluszkiwicz, 1999). Cena 15 zł
- ❖ **Stosowanie Polskich Norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych**, t. 6 (A. Padziński, 2000). Cena 26 zł
- ❖ **Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki**, t. 7 (M. Lenartowicz, A. Paluszkiwicz, 1999). Cena 28 zł
- ❖ **Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa**, t. 8 (red. T. Głowacka, 2000). Cena 32 zł
- ❖ **Format MARC 21 rekordu zasobu**, t. 9 (E. Chrzan, A. Padziński, 2001). Cena 22 zł
- ❖ **Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla wydawnictwa ciągłego**, t.10 (B. Nałęcz, 2001). Cena 27 zł
- ❖ **Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu dźwiękowego**, t.11 (A. Drózdź, M. Stachyra, 2002). Cena 31 zł
- ❖ **Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu elektronicznego**, t.12 (K. Sanetra; 2003). Cena 32 zł
- ❖ **Katalogowanie przedmiotowe w języku KABA.**  
**Podręcznik** pod red. J. Woźniak, t. 13  
**Cz. I Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy** (T. Głowacka; 2003)  
Cena 21 zł

W przygotowaniu – dalsze części podręcznika.

**KUPUJAC U NAS WSPIERASZ  
STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH**



Jest to najdłuższa seria bibliologiczna, jaka kiedykolwiek ukazywała się w Polsce (74 tomów). W ostatnich latach wydaliśmy w jej ramach książki cieszące się dużą popularnością nie tylko w środowisku bibliotekarskim. **Polecamy m.in.:**

- **Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych**, t. 32 (IV Forum SBP, Warszawa 15-17.10.1998). Cena 25 zł
- **Bibliografia. Metodyka i organizacja**, t. 38 (red. Z. Żmigrodzki; 2000). Cena 47 zł
- **Praca z użytkownikiem w bibliotece**, t. 41 (J. Wojciechowski; 2000). Cena 30 zł
- **Biblioteki publiczne końca XX w.**, t. 44 (L. Biliński; 2001). Cena 44 zł
- **Zarys dziejów nauk matematyczno-przyrodniczych (dla bibliotekarzy)**, t. 45 (B. Orłowski; 2001). Cena 15 zł
- **Dokumenty nieksiążkowe w bibliotece**, t. 46 (D. Grygowski; 2001). Cena 39 zł
- **Biblioteka i informacja w środowisku współczesnej szkoły**, t. 50 (M. Drzewiecki; 2001). Cena 41 zł
- **Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym**, t. 49 (red. E. B. Zybert; 2002). Cena 32 zł
- **Wstęp do bibliotekoznawstwa**, t. 51 (J. Ratajewski; 2002). Cena 41 zł
- **Działalność bibliotek publicznych. Standardy międzynarodowe IFLA-UNESCO**, t. 55 (red. M. Kisilowska; 2002). Cena 15 zł
- **Słownik encyklopedyczny terminów i języków informacyjno-wyszukiwawczych**, t. 56 (B. Bojar; 2002). Cena 45 zł
- **Idee a rzeczywistość: bibliotekarstwo pragmatyczne**, t. 54 (J. Wojciechowski; 2002). Cena 22 zł
- **Poeści na tułaczce**, t. 57 (W. J. Podgórski; 2002). Cena 38 zł
- **Biblioteki szkolne. Wytyczne IFLA-UNESCO**, t. 60. Pr. zbior. (red. E. B. Zybert; 2003). Cena 10 zł
- **Współczesna prasa kobieca a sprawy książki**, t. 66. (K. Wodniak; 2004). Cena 35 zł
- **Tworzenie i udostępnianie baz danych w sieci www**, t. 68. (W. Gliński, H. Rybiński; 2004). Cena 42 zł (z płytą CD)
- **Kultura organizacyjna w bibliotekach**, t. 69 (E. B. Zybert; 2004). Cena 35 zł
- **Jakub Wujek – pisarz, tłumacz, misjonarz**, t. 71 (D. Kuźmina; 2004). Cena 28 zł
- **UKD w środowisku komputerowym** t. 72 Pr. zbior. (red. B. Sosińskiej-Kalaty; 2004). Cena 35 zł
- **Językoznawstwo dla studentów informacji naukowej**, t. 74 (B. Bojar; 2005). Cena 40 zł

**Wydajemy też pozycje klasyki z polskiego bibliotekarstwa:**

- **Katalog przedmiotowy**, t. 58 (A. Łysakowski; 2002). Cena 30 zł
- **Książka wśród ludzi**, t. 62 (H. Radlińska; 2003). Cena 30 zł
- **Człowiek i książka**, t. 65 (J. St. Bystrzeński; 2003). Cena 19 zł

**KUPUJAC NASZE KSIĄŻKI – WSPIERASZ  
STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH**

## PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

### W a r u n k i p r e n u m e r a t y

Zamówienia na „Przegląd Biblioteczny” prosimy kierować na adres:

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich

00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7

tel.: 827-52-96

e-mail: wyd.sbp-portal@wp.pl

Dział Sprzedaży – e-mail: sprzedaż\_sbp@wp.pl

– tel.: (022) 825-50-24, (022) 608-28-26

Konto: SBP: Millennium 70 1160 2202 0000 0000 2814 5355

„Przegląd Biblioteczny” można otrzymywać:

- składając zamówienie na piśmie na dowolny okres lub na poszczególne zeszyty zarówno archiwalne, jak i bieżące. Odbiorca wnosi wówczas opłatę po otrzymaniu przesyłki (zeszytu) wraz z rachunkiem;
- wysyłając zamówienie i opłacając roczną prenumeratę na wyżej podane konto;
- za gotówkę bezpośrednio w Dziale Sprzedaży Wydawnictwa SBP;
- ponadto sprzedaż zeszytów bieżących prowadzą: „KOLPORTER” S.A. (02-255 Warszawa ul. Krakowiaków 66/78); GARMOND PRESS S.A. (01-106 Warszawa ul. Nakielska 3); Księgarnia Wysyłkowa „LEXICON” (03-599 Warszawa ul. Kielecka 16 m. 4); Księgarnia „Skarbnica”. Anna Włodarczyk (31-929 Kraków os. Centrum C bl. 1); Czasopisma Polskie PRESS (08-110 Siedlce ul. Poznańska 4); „Kapitałka” Poznańska Księgarnia Naukowa Piotr Ślęzak (61-725 Poznań ul. Mielżyńskiego 27/29); Dom Handlowy Nauki Sp. z o.o. Księgarnia Wysyłkowa (02-352 Warszawa ul. Szczęśliwicka 2); INMEDIO Sp. z o.o. (90-446 Łódź al. Kościuszki 132); „RUCH” S.A. Oddział Warszawa (00-728 Warszawa ul. Kierbedzia 8/10) i regionalne oddziały „RUCH” S.A.

Cena prenumeraty na 2005 r. – 90 zł

WYDAWNICTWO  
SBP

